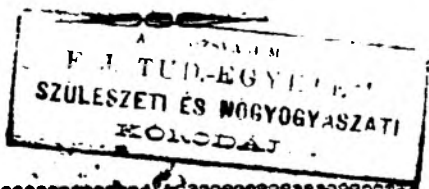

UNIVERSITY OF
SOUTH FLORIDA

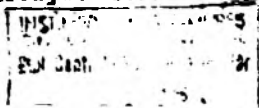
HAISZLER GYÖRGY'
ORVOSI D
MUNKÁJA.

*****A KÖZÖS
NŐI
KÖNYVT
HARMADIK DARAB.

A' GYERMEKKOR'
É S
NŐNEM' NYAVALYÁIRÓL.

Veszprémben,
Számmer Alajos' betűivel. 1837.

4221

28 JUN

LIBRARY OF THE

UNIVERSITY OF

ALABAMA

HARMADIE DARRIE

UNIVERSITY OF

ALABAMA

LIBRARY

S 8 201 85

25 3 4

FÁJDALOM!

elhólt a' Jótévő

AB.

árván maradtam.

PAULONI

elphite a. lotévö

stvan marqstan.

ELŐBESZÉD.

Későn, 's mégis korán lép ki a' magyar világba üres óráimnak annyi évek előtt ígért szüleménye. (Orv. Munk. 3ik Darabja) Korán, mert most látszik nemzeti nyelvünk legfőbb virágzásában lenni, mellynek elvirágzását be kellett volna várnom, hogy érett gyümölcséből kedvezve szolgálhatnék, akarom mondani: hogy az elhatározott, 's bevett mód szerint rakogathatnám mind a' hampakból élesztett szavakat, mind a' rendez írásmódot. De minthogy még nem értünk oda, hogy egy általános meghatározott nyelvszokás által nyelvünk természeti alkatását mindnyájokkal elismértettük, 's megszerettettük volna, azért az eddigi írók is, bár a' csinosabb nép' nyelvszokását a' köznép' buta beszédjétől megkülönböztetve, az egész Nemzetnek legkedvezőbb mód-

ján írtnak is, mégis egy sincs, kinek munkája 's írásmódja minden fogyatkozástól ment lehetne; találni hibát minden írásban.

Ez igazság' további megfontolása bírt reá munkám' mostoni kibocsátására ama' nemzeti irónknak javasló intésevel: „*ne szegjük meg írásunknak természeti főtörvényét, melly áll az élő beszédnek követésében.*“ E' főtörvényen tehát alapítottam mind a' szavakat, mind az írásmódot.

Lesznek gáncsolók tudom, lesznek, kik némelly szavak ellen kike-lendenek, lesznek, kiknek az írásmód nem fog tetszeni. De hogy is tessék én mindenkinek? hiszen' nekem sem tetszik mindenki. Osztán, nem is czé-lom *tetszeni*, csak *használni*. Ezt el-érvén, kedvtelve mosolygom a' gúny-képzelte lelkek' fennhéjázó, 's tán tá-vol csipkedő zsarnokságát.

HARMADIK DARABNAK

FOGLALATYA.

A' GYERMEKKOR' NYAVALYÁIRÓL	1
Az Elrejtezésről	4
A' Fejvízkórról	12
A' Zsebrékről	16
A' Szemlobról	21
A' Sárgakórról	28
Az Ótvarról	30
A' Száj-súlyról	34
A' Hányásról	38
A' Bélsíkorásról	46
A' Hasszorulásról	52
A' Hasfolyásról	57
A' Sérvről	66
A' Gilisztákról	69
A' Köhögésről	80
A' Fogazásról	87
A' Sorvadásról	93
Az Angolybetegségről	99
A' Görvényekről	106
A' Hökhurutról	114
A' hártvás Torokgyékről	124
A' Kütegekről	133
A' Szeplőről	134
A' vörös Himlőről	137

A' csalán Himlőről	138
A' fattyú —	140
A' mentő himlő' foganatos beoltásáról	144
A' valóságos mentő himlő' leírása	146
— — — foganatos beoltá- sáról	149
A' Rűhről	157
A' Fejkütegekről	162
A' Fejmolyról	165
A' Fakadékokról	170
A' fótos Fekélyekről	170
A' dörzsölt bőrről	175
Az Együttevőkről	179
A' Tetvességről	181

A' NÓNEM' NYAVALYÁIRÓL.

A' NÓNEM' NYAVALYÁIRÓL	185
A' SZÚZEK' — —	190
A' fájó , kevés Hószámról	191
A' Hószám-rekedésről	197
A' bőv Hószámról	200
A' rendetlen hószámról	207
A' Méh-Vérfolyásról	212
A' Fejérfolyásról	224
— kórságról	234
A' Méhgörcsről	245
A' Magtalanságról	255
A' TERHESEK' NYAVALYÁIRÓL	265
A' Szédelgésről , és Fogfájásról	271
A' Gyomorémgésről	272
— fájásról	273
A' Kiváncsiságról	275
A' hurutról , és Vérpökésről	275
A' terhesek' Vérfolyásáról	276

	<i>Lap.</i>
Az idétlen Szülésről	280
A' Szemérentest' Nyavalyáiról	290
A' vizellés' bajairól	293
A' terhesek' Lábnyavalyáiról	296
— Sárgaságáról	299
A' VAJÚDÓK' NYAVALYÁIRÓL	299
A' szüléskori Vérfolyásról	306
A' GYERMEKÁGYI NYAVALYÁKRÓL	310
Az Ájulásról	313
A' szülés utáni fájdalmaokról	316
A' Gyermekágyi Tisztulásról	319
" " " Vérfolyásról	321
" " " kevés, elrekedt Tisztulásról	326
" " " Fejérfolyásról	331
A' Téjlázról	334
Az emlők bajairól	337
A' Gyermekágyi Lázzról	346
A' Dajkákról	349
A' Dajka-választásról	352
A' Dajka-tartásról	355
A' DAJKÁK' NYAVALYÁIRÓL	358
AZ AGGASSZONYI NYAVALYÁKRÓL	362
A' Méh- és Méhhüvely-leereszkedésről	365
" " " " " pöfetegről	374
A' szabdaeellenes Hószámról	379
Az Elaszásról	384
RECZEPTEK	391

A' GYERMEKKOR' NYAVALYÁIRÓL:

De morbis Infantum.

A' méhbe zárt gyermek anyjának köszöni életét, táplálását, növekedését. Ez őrzi, távolít minden kül- 's belső reá ható viszonyokat, vele egy közös életet él, el annyira, hogy miglen anyja ép, egészséges, áltolán a' gyermeknek sincs baja; annak megbetegedésével ez is betegeskedik, 's végre meg is halhat. — Úgy vagon, meg is halhat; mert noha kezdetben gyakorta türehető, csekély a' baj, még is többszer a' szemesb Orvosnak is gondot ad. Lészen erről annak helyén bővebb értekezés; itt sajátkép a' már szülött gyermekről, 's ennek élti folyamiról szöllunk: miként kelljen az illy gyengéd Lényben ama zordon uj okok-

ból eredni szokott nyavalyák' kifejlését megelőzni, meggátolni, és ha mind e' mellett baja esnék, rajta segíteni.

Az új szülemény már nem él közös életet anyyával, saját életet kéntelen élni, noha a' szopáson, siráson túl magával tehetetlen. Tehát a' körüllevők élesztik, 's tartják benne fenn a' kezdett gyengéd életet dajkálkodásukkal; ezek mentik meg az elmetszet köldök sinor megkötéssel a' halálos vérzéstől. — Ezek mossák, tisztítják ki a' szájat a' nyáktól, és az egész testetskét ama sikos, ragadós sajtmáztól, ezek vizsgálják a' tagok' épségét, ezek pótlálják bé a' lég, 's más külviszonok ellen; szóval: ezek' ügyes gondoskodása óvja az új szüleményt a' számtalan okokból származni szokott betegségetül.

Ezek meglévén, bár csak most juttatná eszébe az anya ama szent kötelességet: a' szoptatást, szoptatná maga szíve' szeretett zálogát, ígérem sok szivre ható kellemetlenségektől ment maradna, mellyeket egyedül a' bérért szoptató neveletlen dajkának köszönhet.

Nem mondom, hogy az illy anyaszem előtt a' kised meg nem betegednék, jól tudom, hogy parányi ok is megzavarhatja il-

lyetén gyengécskének egészségét, de fogadom az anyai szem alatt szaporább gyógyulását. — Kimondom: nem számlálnánk annyi nyomorék, elferdült, háthoporjás gyermekeket, annyi kora elhalásokat.

Legyen úgy, de az anyának minden figyelme mellett is, mit javíthatunk a' kisdeden, kinek nyavalyáját kitalálni vajmi nehéz; mert semmi baját egyéb hogy sir, ki nem mondhatja; a' sirás pedig csak a' bajt, de ennek sem okát, sem helyét, 's a' t. ki nem mondja.

Éppen azért különös ügyesség, és vigyázat kívántatik a' kisdedek' nyavalyái kinyomozásában, hogy minden legkissebb változából, sirásból, rángás, és kapdozásból, vagy más akár sivitással, akár e' nélkül esett hirtelen mozgásból ki lehessen tanulni: hol? 's mi baja?

Az evést, ivást, csuklást, hányást, köhöt, nehéz lélegzést, álmod, vagy álomtalanságot, az idegrángások, 's természeti ürüléseket, a' nyavalya' alább, vagy felhagyását, 's más ilyes szembe ötlő tüneteket minthogy főképen az őt ápolóktól tanulhatni ki, az Orvos' tiszte ezekről mindeneket eleve kinyomozni; azután lép a' beteghez, vizsgálván az egész tes-

tetskét: nem talál e valahol dudort, lobostájt, vagy miféle küteget, kitapintja gyengéden a' hastájt, nem fájdalmas, kemény, vagy dagadt, puffadt e? azután feltárván a' szájt, nézi a' nyelvet, nézi a' száj üreget, nincs e megrakva zsebrékkal, nem dagadt e fel, nem tüzes, vagy taplós, vérző e a' fogíny? Ügyel egyszersmind a' légszivásra is: nem forró, akadozó, fullasztó e? miket egybeszedvén az orvos, bátor a' szótalan ki nem mondhatja is baját, okvetlen reá talál a' nyavalyára, 's annak okára.

Ezeket a' kisdedek' nyavalyáinak könnyebb, biztosb kitalálására előbocsájtván, lássuk már az ezeknél fokoként fejtődző korok közt előszer is:

Az Elrejtezésről. (*De Asphyxia*).

Nékor az uj szülemény ép testel ugyan, de az életnek legkisebb jele nélkül jön a' világra. Ez az állapot *Elrejtezésnek* neveztetik.

Okai. Az Elrejtezés' okait méltán a' terhesség, vagy nehéz szülés' körében keressük: A' terhességnél előforduló, 's elrejtezést szerző okokat láthatni a' nőnem' nyavalyáiban a' terhességnél. — A' nehézszülésbeni okok: a'

szük medencze, a' magzat' helytelen fekvése, a' köldöksinor nyomatása, vagy a' nyakkörüli tekerődzése, az életet veszélyel fenytő vérrohanok, valamint a' torkot elöntő szivós takony. Ez a' légutakat elfogván levegőnek a' tüdőbe szivását gátolja. Amazok' következménye, hogy az új szülemény a' szükséges vértől megfosztódik, vagy ennek szabad forgása az edények' össze szoritása által felfüggesztetik.

Felosztása. Jelenleg számlált okok következtetik a' természetes felosztást: a' *valódi*, és az *álgyöngeségű* elrejtetésre. — A' valódi elrejtést megesmérteti velünk a' gyermek' sovány, lomha, halavány, holt képe. — Az *álgyöngeségű* elrejtetésben a' gyermek teljes testű, duzzadt, szederjes, egész testében meleg.

Kezdeté. Ha a' nehéz, hosszas szülés, vagy bővebb vérfolyások okozták az elrejtést, a' magzat okvetlen elgyengült: az érverés kicsin, szapora, rendetlen, eltűnő, észrevehetlen; az ákapocs leesik, a' test' melegség- 's épségén kívül az életnek legkissebb (néha tapasztalni mi csekély életet) jelét sem láthatni.

Kimenetele. Gyakori tapasztalás tanuja, hogy az elrejtésnek kimenetele felette kétes, és hogy nagy részint a' bábák' oktalansága miatt halnak el a' szerencsétlenek; kik is szájtátva mindent sikeretlennek lenni mondanak, vagy ha mit tesznek is, töbnyire a' hasznosokat az ártalmasokkal együtt zavarják, vagy azok helyett ezekhez kapkodnak. Azonban az okos ész vissza hozott, 's életben megtartott már ezeket, kiknek, úgy mondván, zsenge tagjaikon már már mintegy kiterült a' halál' fagya. Lássuk azért mit tehet az okos ész.

Orvoslása. Hogy az elrejtett életre derüljön, első a' gátló okok' mellőzése: a' vérforgást kellő folyamatba hozni, és a' lélegzést gerjeszteni; mivel pedig különböző okokból származtattuk az elrejtést, fő tárgyunk a' gyógymódnál kitanúlni: valjon valódi e, vagy álgyöngeségű az elrejtés?

A' terhesség alatt zsémbeskedő, vérfolyásokban szenvedő silány étkekkel táplált anya; az uj szülött' béesett halavány, sápodt arczája, sovány, kicsike, gyengye, elaszott teste, elég tanui a' valódi elrejtésnek.

Tudja minden bába, hogy az illy elgyengült gyermeknek az anyától közlött még mi

kevés életecskéje a' köldöksinor által tartódik fenn; azért a' köldöksinort, még a' gyermek magához nem jön, se meg ne kösse, se le ne messe, (kivéven, ha az anyának gyakor ájúlásai, vagy a' méhlepény' leválása kényszeríti,) inkább azonnal gyenge ruhát tekervén ujjára, a' szájból a' szívós nyált szedegesse, az orrlyukakat, halántékokat, szivkörét szarvasszarv, vagy salamiak szesszel kenyegeesse, dörgölje, mellette meleg borba mártott szivacsal az egész gyermeket mosogassa, azután fogja be az orrlyukakat, ön száját a' kisdédére téve fujjon be levegőt, dörgölje hátgerinczét, oldalait, felváltva nyomogatván gyengén a' mellet, (fontosb esetben dohány füstöt is fuhat szájába) az alatt meleg vizből, kevés sóval készült alövetet is adjon néki.

Ezek meglette után fürössze boros vizben, miből közönként kivéven meleg borba mártott ruhákkal mellét, 's hátgerinczét dörgölje. — Illy iparra néha csak hamar észrevehetni a' szivverést, gyenge légzést, csuklást, 's a' hörgést. — A' szine elevenül, az álkapocs záródik, végtagjai kivált izgatásra mozogni kezdenek, fokonyként szabadabban lélegzik, sírni kezd, az az: feléledt.

De vajmi gyakor a' sikeretlen fáradozás, 's mért? mert letévén minden reményt a' bába, semmitsem tesz, vagy ha tesz is, azt tovább folytatni unássa. — Folytassa csak tovább a' munkát, töltsön a' kiseded' szájába vizzel, vagy székfű virág forrázattal vegyítve egy pár cseppet Hoffmann cseppjeiből, förössze kakukkfű, fodorménta, vagy székfű virágból borral, 's vizzel vegyült fürdőben, 's miként fennebb érinténk, gyakran kivéve a' fürdőből a' kisedednek oldalait, hasát, gerinczét dörgölgesse, izgassa torkát szarvasszarv szesze mártott tollal, borongassa égett borral vegyített vízbe mártott ruhával, vagy szivacsal a' szivkörét, 'surolja gyenge kefével talpait, és adjon dohány' levélből főtt allövetet. E' munkálódást órákig folytatni a' bába ne neheztelje, vagy ha nehezteli, alkalmazzon egy segédet vezérlése alatt.

Ha mindezekre sem tapasztal életjeleket a' kisededben, tegye azt meleg ágyba, (feje magasb legyen törzsökénél) tartsa szemmel egy ideig, 's ha valón látja, hogy minden ügyes iparán kifogott a' halál, szolgáljon neki vigasztalásúl, hogy mindent elkövetett, semmit, a' mit részint tudománya, részint

tapasztalása az illy esetben eszközül nyújthatott, el nem mulasztott.

Az *álgengességű* elrejtést sejtetni, ha a' kiseded' feje szüléskor soká szorulva, 's mintegy beékelve volt a' medenczébe, ha a' köldöksinor nyakára tekerődött; valósítják azt a' magzat' részéről: a' nagy, nehéz, kékfeke- te testnek domború felfuvódott feje, duzzadt szederjes képe. — Az anya' részéről, hogy egész terhében egészséges volt, jól élt, bővebb vérfolyások, vagy más súlyos nyavalyákkal sem küzdött. Lássuk e' fajtú elrejtés körül is tisztünket.

Ha a' köldöksinor tekerődött vala a' kiseded' nyakára, azt a' bába messe ketté egyszerűbe, és mielőtt lekötné, két- három evő kanálnyi vért folyasson ki. Azután mintegy ülve tartván a' kisededet, ujjal a' szívós nyálkát szedje ki szájából, az orrlyuk- 's halántékokat, sőt az egész arczát is eczetbe mártott ruhával, vagy szivacsal mosogassa, gyámolítsa, (itt a' szarvasszarv, vagy salamiak szesz kárhozatos) mellette a' fenn javasolt mód szerint gyengén dörgölje, 's halkal nyomogassa, de még langyos sós vízből állóvetet is adni ne nehezteljen.

Ekép' felélednek az ilyen gyermekek; csak hogy hamar, néhány órák mulva, megint vissza esnek, 's ekkor vagy gutaütés, vagy vérhányás közt szünnék meg élni, 's mért? jobbára azért, hogy felette melegen füröztették, feszessen bepólázták; holott tudniok kellene, hogy ezeknek a' nagy meleg, a' keményebb bepólázás ártalmas.

Ügy vagyon, ha magához tér a' kised; de mind a' most dicsért szerek hányszor hasztalanok, és ha csak hathatósakhoz nem nyulunk, örökre elhal a' gyermek. Azért látván a' bába a' most ajánltaknak elégtelenségét, a' lábszárakra, talpakra rögtön száraz köpölyököt rakasson, az egész testcskét a' már sokszor ajánlt langyos borral mosogassa; szóval: a' valódi gyengeségű elrejtésben dicsérttekhez okossan folyamodjon; akarom mondani: a' gyengébbeken kezdvén erős, 's még erősbekre támaszkodják mind addig, míglen lélegzeni kezd, 's életre vissza tér a' szegényke; mit is észrevévén, megmeg az álgyengeséggel járó elrejtésben ajánltakra térjen vissza, 's azokkal munkálódják, ha boldogúlni akar.

Ritkább esetekben a' nyelv a' száj padlához tapodva, vagy mintegy lenyelve a' to-

rokba türemlik. — A' lenyelt nyelvet az ujjával vissza vonhatja a' bába; a' leragadtat válassza el a' seborvos kanálnyéllel a' szájpaddalástól, és hogy a' nyelv előbbi helyére vissza ne szökhessék, ugyan azon seborvos az ide szolgáló szerszámot gyenge gyolcsba takarván, vele a' nyelvet rendes helyére szoktatni fogja.

Életrend. Mit szóljunk az ilyen új szülött életrendjéről? Azt: hogy néhány órák múlva, (néha előbb is) maga az anya szoptassa, — ne fogja, ne tagadja meg szülöttétől, mihez néki a' természet' törvényéből igazsága van. Ne halgasson az okatlan bábákra (okos nem cselekszi) kik az első téjt mint ártalmast kifejetik; mert éppen ezt a' kised' gyengeségéhez arányzott savós téjt választja a' természet ama sükeres, sötét, zöldes emésztetnek, az úgy nevezett *gyermekszurok'* kitakarítására. — Hogy szülöttét tisztán tartsa, minden veszéltől óvja, erre az anyai szív' sugalma ébreszti, hívja, serkenti.

A' Fej vizkórról. (*De Hydrocephalo.*)

Az a' betegség, mellyben a' fej meggyült vizes nedvektől feldagadott, *Fejvizkór*nak neveztetik.*)

Okai. Sokféle okok származtatják a' fejvizkórt: megkaphatja azt a' gyermek még az anyaméhben, ha a' fej nehéz és soká tartott szülés alatt megszorult, 's több ideig nyomott. Azonban gyakrabban mind az anyára, mind a' magzatra nézve a' külső okok; az anyára nézve: ha erőszakot szenvedett, hasban megütődött, véletlen elesett, szűk ruhákba testét mintegy béékezté, szorítottá, ha sokat ült, hevert, tunyakodott, hasszorításokban szenvedett, 's a' t. Utóbb a' szülés után a' gyermekre nézve legközönségesb okok: a' fej meghűtés, 's bármi oktan javaslatból történt fejkütegek, 's kisebesedések' visszaüzetése, 's leszárítása.

Felosztása. Minthogy a' viz a' koponyán kívül a' koponyát fedő bőr alatt; avagy a'

*) Ez a' nyavalya idősbeket is meglep, de leginkább a' gyermekkorban láthatni.

koponya üregében gyűlhet meg, igen természetes felosztása: a' *kül-* 's *belső* fejevizkórra.

A' *kül* fejevizkór, a' mint a' felhordott okok' minőségéből kitetszik, nékor vele születik a' gyermekkel, máskor több hetek, vagy hónapok után venni észre, midőn is a' fej láthatón növekedik, dagad, a' daganat puha, lágy, mellyet az ujjal minden fájás nélkül be nyomhatni.

A' *belső* fejevizkór közönségesen az olly gyermekeknél tapasztalható, kiknél a' koponya csontok még össze nem forrtak, *) azért könnyen engednek, könnyen egymástól elvál-
nak, a' homlok elterül szélesedve, a' dudort szemek kiállanak, a' fej iszonyan nő, nagysága miatt a' gyermek alig bírja, ezért ide 's tova hajlong. De bezzeg a' többi tagok kicsinyek, fonnyadtak, a' lábok hidegek, szóval: az egész test elsoványúl, elsorvad.

Kimenetele. A' külső fejevizkórt, mint-hogy látható, 's nem annyira a' nemesb műszereket éri, könnyebb meggyógyítani, főkép' ha a' többi test ép, egészséges, és jókor hoz-

*) Nem mondom, hogy más bele nem eshetik, sőt annál veszélyesben, minthogy a' koponya csontok megedzöztek.

zá látunk. — De fájdalom! a' belső töbnyire gyógyíthatlan, mert töbnyire, kivált ha a' koponya csontok már össze forrtak, későn nyulunk gyökeres gyógyításához; ugyan azért annyira megrongálja utóbb a' gyermeket, hogy járnai éppen neheztel, vagy ha ül, áll, egybe hurutol, hány, még le nem fektetik. — Tompa, kábolt elméjű, nehéz beszédű, 's így sínlődve egy nyomorék, keserves életet él, míglen a' számlált bajok rajta kifognak, végre egy győzhetlen álmokóros állapot szálja meg hozzá járuló rángásokkal, míglen a' jótékony halál gutaütés által befejezi keserveit.

Orvoslása. A' gyógmód abban állapodik, hogy a' meggyült vizes nedvek a' fejből minél hamarább kitakarodjanak, és az ismét meggyülés gátoltassék.

Czélszerűek itt az életkorral egyező hasajtók, 's vizeltetők, mellyekhez a' gyermek' életidejéhez szabva néhány grán földitök, vagy csilla hagyma port adhatunk. Lásd Nro 1. 2. a' csilla az összegyült vizes nedveket hol a' székkal, hol a' vizelettel, néha mind a' két uton üríti. — Kivül bodza, székfű, levendula, majorána, 's más illetén illatos füvek, 's virágokból készült párlatok kivántatnak, mik-

kel a' fejt párolni, borongatni kell. Lásd Nro 3. Éjre ugyan illy erejű tapasszal szükség a' fejt bekötni. Lásd Nro 4. Helyesen cselekszik, ki hólyaghuzó tapasszal, vagy a' nyakszirt körül tett hosszúdad metszésekkel is törekszik a' vizet kicsalogatni.

E' móddal sokan szerencsésen meggyógyulnak; — csak azután intézzük minden törekvésünket oda, hogy a' viznek ismétli gyülekedtét meggátoljuk. Elégek erre a' mész viz, 's kámforos szesszel tovább folytatandó párlatok, és a' mirha, tömjén, fenyőmagból, 's más illy hasonlókából szerkezett füstölések, és dörgölések.

Életrend. Valamint általjában, úgy itt különösen megkívántatik a' gyermek' tisztán tartása, azután, hogy a' szoptató könnyű emészthető, erősítő, 's a' vizet nem szaporító étkekkel éljen. Egyék ollyakat, mellyek a' kis beteget gyakortább a' vizelésre készítik.

A' belső gyógyszereket, minthogy keserűk, inkább a' szoptató vegye. Igyék p. o. virágos földepe, áldott csüküllő, 's székfű virágból készült herbathét estve és reggel egy csészével.

A' már nagyobb , idősb gyermeknek mi kevés tokai bor napközben egyszer, kétszer fölötte jót tesz. Ennek hiányát kipótolja a' gyalogfenyő magon tartott bor, mellyből naponnan kétszer, háromszor ihatik, — vagy ugyan a' kevesé megzúzott gyalogfenyő magból, 's földepe fűből forrázott herbathé sem megvető. — Továbbá őrizkedjék a' kemény, puffasztó étkektől, tartóztassa magát a' felesleges italtól, mulasson tiszta, száraz levegőben; szeresse mindenkben a' mértékletességet, mert csak ezzel tisztúl, gyógyúlhat meg tökéletesen.

A' Zsebrékről. (*De Aphthis*).

Ama' kezdetben kitsiny fók, és dara nagyságú hólyagocskák, mellyek a' csecsemők' száját, torkát, gégéjét ellepik, *Zsebréknek* neveztetnek.

Okai. A' Zsebréket 'nemző okok mind a' dajka, mind a' csecsemő részéről találtnak. A' dajkát vádolja a' tunya, gondatlansággal párult rendetlen élet, az, hogy a' csecsemő' száját, torkát ki nem mossa, hogy többféle sziógömböket ad szájába a' nélkül,

hogy a' már használtakat kimosogatná; azért megsavanyulnak, és a' szegénykének száját csipősségökkel felmarják. Ide járúl még a' rendetlen életmódból eredett téj-megromlás, ennek vastag, erős mivolta, és a' temérdek lisztes pép, mellyel a' szegénykét tömögeti.

A' csecsemő' részéről számlálhatjuk a' szopás alatt teli szájjal történendő elalvást, ha szorulásokkal küzd, hirtelen meghűl, megfázik. — Szoktak a' Zsebrék a' fogzás, bélmenés, fulladás, 's más illy heves, vagy egyébként rossz indulatu nyavalyákhoz is szegődni, sokszor még a' hegyes fog is okozza őket.

Felosztása. Felosztódnak a' Zsebrék jó, és rossz indulatuakra. A' jó indulatuak fejeér átlátszók, vagy sárgavörösek, nem fájók, a' nyelven, ínynen, és a' száj üregbe mintegy elszórva hevernek. — A' rossz indulatuak igen fájók, barnák, feketék, rossz büzüék, az egész száj, 's torok' üregét 's gégét elfolják, miért is az egész száj üreg egy fekélynek látszik lenni.

Kezdeté. A' Zsebrék előszer is a' felső ajkon, és a' száj' két szegletén tűnnek föl; innét a' minűek a' gerjesztő okok, a' szerint halkabb, vagy sebesb lépéssel terülnek el a'

száj üregében, jelesen a' nyelvön; keserves ekkor a' szopás, a' csecsemő éhségből sír, fagy, elsovánkodik; — csekély idő multa után össze folynak, 's a' torkot, gégét végkép elöntik.

Kimenetele. Említettük, de kiki vélheti is, milly keserves a' szopás, minő kínos lehet a' nyelés, lélekezés; — a' most, vagy talán már előbb hozzá ütközött, bár csak ne rossz nemű láz; nemde szegénykének sajnos állapotját annál kétesbé teszi?

Orvoslása. A' jó indulatu Zsebrék könnyen, és hamar gyógyulnak, ha napjában többször rózsa-méz, zsálya-herbathé, és pórissel vagy rózsaméz, szederj szörp, 's néhány grán timsóból készült vegyülettel a' szenvedő részek bekenetnek, kivált ha a' szopás előtt a' csecsemő' szája zsálya-herbatéval mind annyiszor kimosatik. *) Lásd Nro 5.

Hosszú tapasztalásom együgyű, de hasznosnak találta e' bajnál a' kakukfű forrázatot; mellyből napjában többször, az az: va-

*) Mind a' kimosás, mind az ecsetelés könnyű kézzel mennyen végbe; a' durvább bánás fájásokat okoz, az erőszakos dörgölés többeket nevel.

lahányszor a' csecsemő álmából felébred, néki két, három kávé kanállal adunk, ezt majd a' szájába forgatni fogja, 's illykép a' Zsebréket vele bemázolja. Szükséges ezt a' gyógy-módot addig folytatni, miglen a' Zsebrék ki aszva lehullandnak.

Szükségesek ezek mellett a' belső gyógy-szerek is, kivált ha az egyébiránt gyengéd, lomha, taknyos gyomorban megaludt, megromlott tejes undokságokat gyanítunk; de főleg szükségesek, ha a' has üregben rágások is jelengetik magokat. Mindegyik esetben jó a' fejer keserag rhabarbarával, mellyből napjában néhány izben egy pár kávé kanállal adhatunk. Lásd Nro 6. Sőt ha felette terhelt a' gyomor, (kisedek különben is könnyen hánynak) nagy haszonnal adatik kis korához szabva a' czélszerű hánytató. Lásd Nro 7.

A' Zsebrék' helye lehullások után többnyire sebes szok maradni, ezt meggyógyítja a' birsalma nyák, és a' kőrözsa lé, ha pedig a' Zsebrék mélyebben a' torokba, a' hová az ecset nem érhet, erezkedtek, segédünk lesz a' rózsamézzel vegyített sült ke-

rékrépa lé, csak adjuk napjában többször kávé-s kanalankint.

Igazságos tapasztalás, hogy a' rosz indulatu Zsebréket mindenkor más nyavalya előzi, vagy késéri, azért ugyan őket is, de a' fő szerepet játszó nyavalyát gyógyítani, mellynek lefolyásával a' Zsebrék is mulandók, legyen fő célunk.

A' rosz indulatú Zsebrék gyógyítását tanácsos Orvosra bízni; addig is, miglen az érkezend, a' fen dicsért szerekek a' szájt mosogatni hasznos. Az Orvos látván a' Zsebrék' rosz minőségét, az erők' mivoltát, minden bizonnyal az életet fentartó szerekekhez fog nyúlni; millyenek a' méhfű, méntha, angyalgyökér, kina-hej 's a' t. Lásd Nro 8. 9. Tudom, a' nyavalyának mivoltához szabva a' kámfort, szarvasszarv szeszt adni, és végtagjaira mustármag kovászt, vagy gyengébb húzó tapaszt rakni el nem mulatandja. Lásd Nro 10. 11. Ha a' gyomor, a' has puffadni, konogni kezd, siessen borral forrázott széna polyva, vagy borba főzött kina lébe mártott ruhákkal az egész hast béborítatni.

Életrend. Az életrend inkább a' szoptatót érdekli, ki is, valamint a' kisedet, ren-

des életmódját, úgy teste' tisztán tartását is fő tárgyává vegye. Azért még a' kisedek ezek-től ment, naponként kétszer háromszor legalább, tiszta mézzel vegyült boros zsálya-forrázattal mossa ki száját; azután ha gyanakszik teje vastagságáról, *) gyengébb étkekkel éljen; igyék többször tiszta vizet, nagyon sós, savanyú étkektől, úgy szintén a' kábító italoaktól magát megkémélje; hasszorulásokban ne szenvedjen, miktől ment marad, ha néhánykor az úgy nevezett dajkaporból **) egy egy kávé kanállal bevészen.

A' Szemlobról. (*De ophthalmia Neonatorum.*)

Midőn az új szülöttnek hol egyik, hol mind a' két szembéjai rendkívül feldagadnak, és a' szemek úgy elzáródnak, hogy azokat semmikép ki nem nyithatja, *Szemlobnak* neveztetik.

Okai. Kétséget nem szenved az ezen bajt gerjesztő okok' sok és külön nemüisége; ugyan

*) Ezt meglátni, ha tejéből néhány cseppet egy üveg pohár tiszta vízbe eresztünk, melly ön suljától leszáll.

**) Két rész édes ánis, és egy rész rákszem, kevés czukorral porrá törve.

is ha a' szülés alatt a' homlok , szemek sokáig erőssen nyomattak , vagy a' szülés után : ha a' fényvilág a' még ehez nem gyaludott szemekbe sebesen rohan ; azután a' tisztátlan , zavaros fürdő , az arcznak , kivált a' szemek körül szappanali mosása ; a' füst , az ágyvetéssel okozott por , a' szembe ért szemleplek , haj , vagy pelyh , általában valami csak a' szemeket izgathatja , mind annyi meg annyi gerjesztő okai a' szemlobnak.

Felosztása. Felosztódik a' szemlob *tökéletes és tökéletlenre.* A' tökéletes valódi lobos alakkal jár : a' szemek' héjai szörnyüen feldagadtak , a' vörös szederjes tüzeség a' szemek' belseit majd egészen előnti. A' tökéletlen szemlob csak a' szemek' héjait érinti , mellyek felette megdagadnak a' nélkül , hogy szembe ötlőbb tüzeség , vagy vörösség látszatnék benne , mellyek' következtében a' szem' ikrás husai , vagyis *mirigyei* sok sárga , vastag , genyhez hasonló anyagot válosztanak el.

Kezdeté. A' tökéletes szemlobnál kívül a' dudort , vagy is daganatot képelő szemhéjak elvörösülnek , tüzesülnek ; belől a' vér a' dagadt , tüzesült szemek' szöveményit előnti

annyira, hogy nem ritkán az agyat is megtámodja; mi csuda, ha e' szenvedelem alatt a' szemekből véres viz folydogál, ha a' kiseded forró, nyugtalan, ha keveset alszik, nyöszörög, álmából fel fel riad, sír? 's'a't.

A' tökéletlen szemlobnál bár mi okból történt szemizgás után a' szemhéjak minden lobos, vagy egyéb egészség változás nélkül megdagadnak, és csak hamar a' felette sok sükeres, sárgás, geny forma anyagot öntik, mellette a' kiseded minden baj nélkül lenni látszik: szabadon szopik, csendes enyhület között alszik.

Kimenetele. A' tökéletes szemlob, ha egyedül a' szemhéjakat futotta el, türehető, csak hogy tovább tart, mert ha eltűnt is a' lobos állapot, ha apadott némüleg a' dudor, még is csak a' sükeres, sárgás, anyagi elválasztásnak szüntével szűnik meg ő is. De vajmi kitünőbb a' veszély, ha a' lob az egész szemgolyót is elborította, kivált ha a' gyógyítás sete, vagy késő volt, ha a' szem már genyedni indult, akkor a' csipős genynek a' szarv hártyábani megtorlása mintegy bizonyos, melly is, ha megszakasztja, megrepeszti a' nevezett hártyát, örökre oda a' szem. --

Sok függ itt az élet' megtartására is, mit a' szelid, vagy keményebb forró láz határoz meg.

A' *tökéletlen* szemlob a' rendes gondos-
ságnak könnyen enged, a' dudor, vagy is da-
ganat kevés napok mulva lelohad, a' sárgás,
sűrű geny forma materia megszűn, a' kised
szemeit lassankint nyitogatja, 's meggyógyúl.

Orvoslása. A' nem tökéletes, vagy is
tökéletlen szemlob a' szorgalmat, a' rendes
gondviselést megvárja, tudniillik, minden
előtt a' gerjesztő, már most a' nyavaltat fen-
tartó, 's nevelő okokat, p. o. a' kised' sze-
mére szokatlanul ömlő fényvilágot, és a' töb-
bi fen érintett okokat elmozdítsuk, a' kised-
det csendesesen hagyjuk, ne abajgassuk, hán-
nyuk, vessük, hurczoljuk, a' szemekből a'
csippát napjában többször, úgy szinte éjenként
is két-, háromszor kakukfű, vagy hársfavirág
forrázattal gyengéden kimosogassuk, öblö-
gessük. *)

Czélszerűk ezek, de sokszor makacs a'
nyavalya, illykor ajánljuk a' só nélkül ké-
szült rózsza viznek bús alma nyákkal, vagy

*) Puha, lágy szivacsos, vagy gyenge rongy-
gyal (nem pamutból) néhány cseppeket a'
szemekbe eregessünk.

ugyan illy nemű rózsa viznek ólom czukorral bécsepegtetését. Lásd Nro 12. 13.

A' tökéletes szemlob a' rendes gondviselés mellett megvárja a' nyavalya' mivoltához alkalmazandó gyógyszereket is. Ezek a' nyavalya' kezdetén abban állapíttatnak meg, hogy a' szemek gyakran tisztíttassanak, a' lobos állapoton erőt véve, minden félő következeseket megelőzzünk.

Első tehát a' szemtisztítás. Minő kényes munka legyen ez, csak az tudja, ki az ép szemnek érzéki tulajdonit, annyival inkább a' szenvedőnek gyötrő kínait ismeri. Intjük azért az illy beteggel bánót a' legkönnyebb, legeggyűbb, 's legártatlanabb mosó módra. A' mikor ezt tenni akarja (ha a' kis szenvedő álmából felserken) mártson egy darabka puha szivacsot, vagy gyenge vászon rongyot bodza, és ökörfarkfű virágokból készült forrázatba, áztassa fel, nem törülgetve, hanem igen igen gyengéden nyomogatva, a' rajt' szikkadt csippákat, mellyeket ugyan azon mód szedegessen is le. *) Annakutána csepeges-

*) A' durvább törülgetéssel a' tudatlan orvomban kéz a' gyógyulást késletí.

sen a' szemekbe a' 12. vagy 15. szám alatti szemvizből.

Belől azolgáljanak a' 14. számmal jegyzett porocskák, mellyekből napjában kétszer, háromszor is vehet egyet, jelesen, ha szorulásban szenved; mi végre az allövetet a' kisdedeknél majd mint első segítőt kell tekintenünk.

Ezeknek rendes végbevitelével minden jót várhatunk, ha csak a' szemgolyó meg nem genyedett, melly kedvetlen esetben vagy hályog, vagy kidudorodás lesznek keservei, vagy pedig a' gennyel terhelt golyó' önkényes kipattanása után a' szem kifoly.

Vannak, kik a' szemek körül a' nádályokat dicsérik. Én nem; mert a' kised' gyengéd izgékony alkotása ki nem állja sértő csipését a' nélkül, hogy felette érzékeny tetskéjén messzebbre terjedő lobot ne okozzon. De különben is az éktelen sok kiszivárgó nyákás nedvek is szükségtelenné teszik a' nádályokat. Így vélekedjünk a' szívó, izgató tapasztokról is, mellyek illyetén kisdedeknek mindedig többször ártottak, mint sem használtak.

Ajánlottuk fentebb a' csendes nyugalmat. El nem nyöghetem: találkoznak Seborvosok, kik a' fájós szemeket belől látni akarván, a' szemhéjakat, mellyeket a' kisdud természetes óvakodásból is szilárdúl lekumcsol, hol az ujjak, hol műszerekkel erőszakossan feszegetik. Mi a' következés? hogy ezen idomtalan tettel a' nyavalyát öregbítik.

Kitanulhatja kiki a' nyavalya' telyes mi-benlétét a' nélkül, hogy erőszakoskodjék, csak vizsgálja meg a' daganatot, ennek nagyságát, színét, és az anyagot, melly a' fájós szemekből szivárog, igérem, ezekből eléggé ítélhet, kivált ha nyavalya' kezdetét, folytát, a' loblázt, 's a' t. eleve kifürkészte.

Életrend. Az életrend abban határozódik, hogy a' szoba, mellyben a' szenvedő fekszik, sötétes, tiszta, mérséklett meleg, csendes, minden zajtól ment legyen. Valamint pedig a' szobát, úgy a' kis beteget is tisztán tartsuk; de főkép a' szoptatót rendszeres életre serkentsük, — kemény, vastag, zsiros, nehéz emésztetü tésztás, vagy fűszeres étkeket, káposztát, babot, lentsét, borsót, sajtot, kemény tojást, zsiros vagy füstölt

húst ne egyék; — kerülje a' haragot, szomort, 's egyéb rendetlen indulatokat, nyugodjék, 's keljen annak idejében. E'kép ön magának használ, és a' kis betegnek nem árt.

A' Sárgakórról. *(De Ictero Neonatorum)*.

A' kised sárgakórban szenvedni mondatik, mikor egész testecskeje sárga szinnel el van borítva.

Okai. Sokan sokféle kétes okokból származtatják azt; legtermészetesb: a' fej és májnak a' szülés alatti keményebb nyomatása; a' szülés után pedig a' vérforgásnak a' májban esett hirtelen változása, vagy a' hirtelen meghülés.

Felosztása. Ezen sárgakór lönmagától osztódik fel a' kisebb, 's nagyobb mértékű sárgakórra, és a' mennyire vagy magányos, vagy más nyavalyához kapcsolódik.

Kezdeté. Közönségesen az első napokban jelenti magát, és annál szembetűnőbb, minél finomabb, minél kényesb a' bőr. Ez az oka, hogy kivált a' szemekben látszik; ez

okból vitatják sokan, hogy leginkább a' szőke, 's vörös hajuak lepetnek meg általa.

Kimenetele. Ha más nyavalya hozzá nem járúl, nints mitől félni, rendes ápolással hamar elmuló; csak a' belek' tunyább működése által fenakadt gyermekszurok, vagy új gerjesztő ok (meghülés) hallasztják több hetekre gyógyulását.

Orvoslása. Ugy van a' mint mondánk, ha semmi új gerj, vagy nevelő ok hozzá nem járúlt, önkényleg elmuló; kivált ha anyyának első tejét kapja; különben tanácsos a' még gyöngye természetet cikoria rhabarbarás gyülettel segíteni, miből napközt több ízben kávék kanalankint vegyen. — Más a' leczke, midőn a' sárgakór más mellesleges nyavalyához szegődik, mikor is az egész gyógy mód ez ellen fordítandó.

Életrend. Az életrend abból áll, hogy a' kiseded meg ne fázzék, mi is leggyakrabban a' fürdés, és öltöztetés alkalmával esik meg. A' többi rendtartás a' szoptatót illeti, hogy a' kisededet tisztán tartsa, mindent össze ne egyék, egész nap ne zabáljon.

Az Ótvarról. (*De crusta lactea*).

Ótvar név alatt értünk ollyas fakadékokat, mellyek nem sokára szülés után a' fej' hajas részét elfoglalván, később (értvén a' szopós idejekor) a' homlok', halántékok', majd az egész ábrázatra is elterülnek, 's utóbb egybe folyván, vastag, sárgás barna vart formálnak.

Okai. Az ótvar jelesen az izmos, egészséges, buján táplált kisdedeket szereti, kiknél az egyébiránt egészséges, de gyenge természet nem képes a' fölösleges nedveket használni, azért mint megromlott, csipős nedvek a' kisded' vékony kényes bőrét felmarják. Okozza ezt a' dajkának vastag, zsiros, vén teje, kivált annál, ki a' bér, és henye élet' kedvéért egymás után két, három gyermeket is szoptat; okozza ezt a' lisztes pép, és a' kisded körüli rondaság is, ha meg nem mossák, vagy szappannyal mosogatják; ha a' szemek, és órától hulló könnyek le nem töröltetnek, ha kéméletlen a' kisded hűs levegőbe, kivált tüstént a' mosás után vivődik, 's a' t. — Különös, hogy némelly kisdedek a'

nehezebb fogzáskor a' másoknál szokott hasmenés, vagy hurut helyett ótvart kapnak, melly, mihelyt a' fog áttört, azonnal elszárod, elmulik.

Kezdeté. Kezdődik az ótvar kis apró, setét piros, vagy is szederjes kütegekkel, mellyek később nagyobb fejéres pörsedékekké idomulnak, utóbb az egész homlokot, halántékokat, ajakat, úgy szólván az egész ábrázatot elborítják, végre a' nyakat, sőt a' mellett is elfoglalják. Ezek előbb, utóbb egybefolyván, csipős, vizes nedvtől terhelten kifakadnak, és eleinte fejér sárgás, később setét barna vart formálnak. Mind ezek mellett a' kiseded egészséges lehet, csak hogy a' nagy viszketeg miatt képét egyre dörzsöli; nem nyughatik, álmából felriad, egyre sír és döngölődzik, tépi, szaggatja a' vart, a' miért is lassú gyógyulása.

Kimenetele. Az ótvart csak a' helytelen bánásmód teheti veszélyessé, mondom: ha oktalan sebes leszárítva visszaverődik, mikor is szemlobokat, rossz indulatu fekélyeket, belső fejevizkórt, görcsöket, nyavalyatörést, 's mi több: halált is okozhat.

Orvoslása. A' külső gyógy mód főleg abban áll, hogy az ótvart gerjesztő, szaporító okokat távolítsuk, a' bétapadt szemhéjakat ökörfark, kóróvirág forrázattal ásztassuk, de minden erőszak nélkül *) a' nagyon szivárgó szinte folydogáló nedveket egyenlő rész édes tej, 's mézvízből készült vegyítékbe mártott gyenge ruhácskával, vagy szivacsal kényesen nyomogatva lemossuk, letörölgessük; azután, hogy a' bővebb elválasztásnak mintegy gátot tűzzünk, a' ruhácskát, vagy szivacsot tisztára mosva, a' szemeket ismét előbbi mód kimossuk, 's megtörülgeszük; a' nagyon bő folyást korpafű porral behintve mérsékeljük.

Megesik azonban, hogy a' megrepedezett var itt ott mélyebben bemarkja magát, sebet okoz. Ez ellen kétszer, háromszor napjában a' 15. szám alatt jegyzett írt bekenni fogatos; kivéven, ha a' seb rossz indulatúvá vált, a' mikor is közönséges vízzel meggyöngített sárga higagos vízbe mártott tépettet reá tenni, és forrázott kakukfűből készült

*) Mert erőszakkal a' szemhéjak szőröktől megfosztatnak, mellyek többé éppen nem, vagy nehezen nőnek meg.

fördőben fürösztetni, nemkülönben egész kését vele mosogatni a' hathatósb szerek közül való.

Belől a' sáracsagyökér, 's a' három színű ibola füből rendelt ital volt eddig legsüke-resb, mellyet téjjel, vagy a' nélkül közitalnak rendelhetni. Lásd Nro 16. Tisztulásokáért, de főkép', hogy szorulásban ne szenvedjen a' kiseded, adjunk a' manna, és czikoriás rhabarbarás gyületekből kávék kanalankint. 'S így az egész gyógymód ezen előadott rendszeren állapodik, ha az ótvaros különben egészséges.

Életrend. Ha a' kiseded még szopik, 's az ótvar a' zsiros, vén téjnek tulajdonítatik, természetes, hogy ifjább, gyöngébb téjjel kell azt felváltani, az az: más dajkát keresni, vagy a' kisededet a' csecstől elválasztani. Ha mindegyik nagy bajjal járna, akkor a' dajkát kell rendes életre szorítani, elvonván tőle minden zsiros, savanyú, nehéz emésztetű étkeket, eltiltván a' sertől, hortól, 's más hevítő italoktól.

A' Szájsülyről. (*De Stomacace*).

A' szájsüly alatt értetnek az ajakakon, nyelven, szájpadrólson, és a' pofák' belsein némü magokat fitogató hólyagocskák, melyek csak hamar mintegy égő fájdalmas fekélyekké válnak, és mi büzös nyálfolyástól, szinte dögleletes büztől gőzölnek.

Okai. A' szájsüly közönségesen a' hitván, beteges szülők' lágy testü magzatit szokta legelőször is megtámadni; osztán a' szőke, puha hajju, sápadt, kék szemü gyermekeket. Lakjanak csak ezek kicsin, szük, nedves, alacson kalibákban, mocsáros álló távak, nedves, posványos kőrök körül, kedvezzen nekik még a' tisztátalanság is, melly maga is elég a' szájsüly gerjesztésre, és kifejlésre, ne csudáljuk, ha illyetén szájsülyes gyermekekre találunk.

Felosztása. A' szájsüly lázzal, vagy e' nélkül mutatkozik, azonban a' tapasztalt fürke szem ezt sem fogja minden változástól szüzen találni; alattomos, lappangó kórjeleket fog találni, nem ugyan annyi-

ra kitünőket, mint amannál, mellynél a' kóbor pósták nyilván kitörnek.

Kezdeté. A' lázos szájsúly kezdődik általános lankadtság, fejfájás, étvágy hiány', és rendkívüli epedtséggel, a' foghús lágy, szederjes, bűdös vérző, a' fogak mozgók, a' szájból híg, éles, bűdös nyál folydogál, a' hasürülések rendkívül bűdösek, úgy szinte bűdös a' vizellet is, melly sokszor a' testet is fel-eszi. Ezeket már késéri, vagy nyomba követi a' láz a' fen leirt kirohanó hólyagocskákkal. — A' lázatlan szájsúlyban is a' számlált kórjeleket majd mind, csak hogy mérsékeltebben láthatni.

Kimenetele. Nincs még példám a' lázatlan szájsúly' szerencsétlen kimenetéről, bátor tökéletes gyógyulása több hetekre vonódik. A' gondatlanság, halogatás lépteti a' kórjeleket el annyira, hogy majd minden reményt letenni kéntelenítetünk.

Orvoslása. A' nem régi, alig észrevehető lázzal előforduló szájsúly a' szorgos szájtisztításnak hamar enged, mivégre tiszta mézzel, és timsóval a' zsálya-herbathét ajánljuk; végy p. o. hat evő kanál zsálya-herbathét, vegyics közé két kanál mézet, 'e

egy könting, vagy is nehezék timsót, ezzel négyszer, ötször is napjában a' száj t mosogasd.

Belől, ha a' gyomor rossz, a' mint közönségesen rossz, célirányítók a' hivesítő has-hajtók, lásd Nro 17. Ezekre a' hólyagocskák szárodnak, 's vart képelve lehulnak.

Azonban, ha a' nyavalya akármí ökből növekedik, 's a' hólyagocskák a' nedvek' romlásából elbarnúlnak, feketülnek, ha a' szájból folydogáló csipős nyál bűdös dögszagú, a' hasürülések csipős rothadt bűzűek, jelesen a' vizellet, 's a' t. Mellyek mind annyi a' testnek ledulására összecsküdt szövetségek, figyelmesé teszik az orvost, hogy mint a' belső, mind külső gyógyszer-választásban soká ne habozzon, hanem sebes lépéssel a' post hátráló, 's az életet fentartó szerekhez nyuljon. — Dicsértetnek itt az ásvány-savanyúk, a' kámfor-, kina-, kappan ör-, angyal-, kigyóége-gyökerek, 's a' t. példakép' lehetnek a' 18. 19. 20. 21. számmal bélyegzettek.

Külsőkép' szolgál a' sósavany Nro 22., a' timsó sem megvető, Nro 23. Ezekkel a' zsebréknél előadott mód szerint a' száj t bekenve ecseteljük, mikre ha könnyebbült, vagy

tán meg is gyógyult a' beteg, az ellágyult foghúst, és ingó fogakat mirha festvény, és mézzel kevert tölgy-, vagy fagyalfa héj főzettel napjában többször mosogatni, öblögetni el ne mulasszuk.

Életrend. Ha a' szájsúly még nagyon el nem fajzott, a' marhahús, vagy másféle jó levek mellett zöldséget, főtt, vagy párolt gyümölcsöt, sőt ha a' láz nem szembetiünő, gyenge becsináltat is ehetik a' sínlődő. Itálul első ugyan az árpafőzet málna gyülett, vagy is szörppel, de a' tiszta, nem föltte hideg kútviz sem árt.

Mondám, ha a' nyavalya még annyira el nem fajzott; mert ha a' fen leirt mód szerint oda hatott, 's már annyira erőt vett, hogy a' beteg erejét szemlátomást kimerítte, a' jó marhahús, 's egyéb élesztő leveken kívül borlével is gyakrabban megkinálhatjuk, 's itálul a' málnagyülettal vegyített árpafőzetet is jó ó borral megengedhetjük.

Mindenek előtt pedig megkivántatik a' tisztaság, és a' szorgos ügyelés, melly főleg a' nyavalyát szerző, 's tápláló okok' elhárításával vesződjék, ha csak úgy nem akarunk

járni, mint ki egy felől a' tüzet óltja, más felől olajjal táplálja.

A' Hányásról. (*De Vomitu*).

A' hányást, mi légyen, leírni annyi volna, mint a' napnak fényt adni. Mindenki látja, hogy kinél a' gyomor, mint mondani szoktuk, felfordúl, annál a' szájon majd nagyobb, majd kisebb erőlkedéssel a' gyomorban lévőkből hol több, hol kevesebb rohanik ki.

Okai. A' hányás' főbb okai következők: a' felesleges jólakás, a' gyomorban meg-savanyúlt tej, sok taknyos, vagy másféle megromlott, 's vesztegetett rondaság, a' meghűtés, hurut, jelesen a' hők hurut, fogzás, sérülés, giliszták. Láthatni nem ritkán himlőzőket, kik első napokban ontva a' vért orrokon szájokon okádják.

Felosztása. A' hányást úgy tekintsük, mint *tulajdonos 's nem tulajdonos* nyavalyát. A' tulajdonos magában megállapodik, sem lázzal, sem más egyéb nyavalyával nem egyesül. A' nem tulajdonos mindenkor történeti, melly létét más nyavalyának köszöni.

Hozdete. A' meghűtésből eredett hányást a' csuklás előzi, mellyet midőn a' szoptató emlőjével szüntetni siet, a' kiseded azt elvévén alig ivott, okádik. A' fölös jóalakásból, vagy a' gyomorban fészkelte undokságból szerkezett okádást gyomorpuffadás, keménység, nyugtalanság, émелgések, fejfájás, nehéz lélegzés, csúklás előzik, miket nyomban érvén a' hányás, általa majd savanyú, majd záptojás büzű, 's égető, hol pedig az emésztetlen, félig emésztett étkek, sok szívós, taknyos, megromlott iszapos rondaságok vettetnek ki.

Kimenetele. A' felesleg ivott téjtől okozott hányás, ha utána könnyebbül a' kiseded, nem éppen veszélyes; többet tartunk a' megromlott téjtől, vagy egyéb undokságból eredettől, melly, ha hevenyében nem gyógyíttatik, nyavalyatöréseket, idegrángásokat, de mit habozzak? halált is okozhat.

Orvoslása. Minthogy a' történeti, vagy nem tulajdonos okadás' gyógyítását a' nyavalya, mellyhez kaptsolódott, intézi el, sérénkedjünk azt annak rendje szerint meggyógyítani, mi után a' tőle okozott hányás

önként megszünik. Ezt felülegesen a' nem tulajdonos, vagy is történeti hányásról, melly létét más nyavalyának köszöni.

Térjünk a' tulajdonos, magában megálapodó, sem lázzal, sem egyéb nyavalyával egyesült hányásra.

Tegyük, hogy a' csecsemő kelletinél többet ivott, vagy ha a' csecstől elválasztódott, többet evett 's ivott. Mind kettőknél eléggé bebizonyítja a' hányás' hasznát az előbb nyugtalan, hánkódó, 's nyifogó gyermek' lecsendesedése, ki is utána csendes álomba merül.

Illy hasznot valósít a' hányás akkor is, mikor a' gyomor sok takonytól háborodik fel, mikor is, ha hasztalan erőlködik, 's önként eleget nem okádhat, gyenge hánytatóval segítsünk, mit sokszor kipótól a' torokba nyulás, vagy olajba mártott toll, ha azzal a' torok izgatódik; csak utána el ne mulassuk a' még hátra lévő kiürítendő t rhabarbara festvénnel kiüríteni. Lásd Nro 24.

A' csecsemők' gyomra leghamarább a' gondatlan ki- 's bepólyázásnál hűl meg, mikor is eleve tsuklanak, utána hánynak. Három, négy rétü köménymaggal átmelegített

ruha a' gyomorra téve, e' bajt hamar megszünteti.

Bajosb a' sok mindenfélével terhelt, megromlott gyomorból származott hányás; mit is a' beteg' halaványságából, leheletéből, 's a' hányadéknak savanyú büzéből könnyű kitanulni. A' tovább vizsgáló az ürültet zöldsnek, 's aludt téjjel vegyültnek fogja találni.

Éltesbeknél legtöbbet kitanulhatni az életrendből, ha t. i. téjjel élván mindenféle tésztás étkeket, hüvelyes növényeket, nyers, érett, 's éretlen gyümölcsöt össze zabálva mindenben telhetlenek. Ezeket elárulja a' puffadt, kemény gyomor, álmoság, fejfájás, nehéz lélegzés, és szédülés, az állkapocs remeg, az érítés kicsiny, gyors, sok undor, 's hánykódás közt a' verejtek gördül rólok, végre felfordul a' gyomor, 's okádnak.

Ezen állapotban leghathatósbak a' savanyt bontó, 's a' taknyos undokságokat alól gyengén kimozdító szerek: illyféle a' keserag, porrá tört rákszem, csigapor; szóval: minden savanyt enyészítő szerek, kivált ha kevés rhabarbarával adódnak. Lásd Nro 24. 25. 26. Ezen szerek a' savany eltüntéig, mit a' lecsendesült beteg bizonyít bé, folytatandók.

Gyermekek, kik sok hussal, zsiros étkekkel terhelték gyomrokat, záptojás büzü okádnak. Teljes foganatu ezeknél a' tisztított borkő, narancs héj, fodorméntha, székfüvirág, 's más illyetén fűszeres gyülettel, vagy csupa herbathéval adva addig, még a' záptojás büzü okadás eláll. Lásd Nro 27. A' tökéletes egészséget meghozza a' rhabarbara-föstvény.

A' fél, vagy egészen nyers étkeket kiokádja a' gyermek, ha mohón evett, azokat meg nem rágta, vagy keményebb szövetűek lévén, a' gyenge gyomor meg nem emésztette. Itt a' természet' ön törekvése segít hányás által a' bajon, azért a' hányás után gyomorerősítésül fűszeres keserűk kivántatnak. Kívül is haszonnal tétetődnek a' gyomorra illy nemű tapaszok. Lásd ollyant Nro 28. Bezzeg kitünteti itt sikerét a' tokai bor.

A' himlő is szokja, kivált első napokban, hányással rémíteni azokat, kiknek gyomrok többféle undokságokkal terhelt. Engedjük, hogy az illy hányás nem ártalmas, még is azt a' himlőkiütésig fodorméntha, és méhfűből készült, és a' gyomorra rakott száraz párlatokkal csillapítani tanácsos. Mások a'

nevezett füveket ó borral leforrázván, bele mártott több rétü ruhát raknak a' gyomorra. Dicsérjük azokat is, kik rozs kenyérbél, fodormenta, és szerecsendió virágból, ó borral pépet készítenek, 's azt langyosau a' gyomorra teszik.

A' gilisztáktól okozott hányást gyanítjuk a' jelenlétüket sejtető kórjelekből; — tökéletesen meggyőződünk, ha azokat a' szájon, vagy az álfélen elmenni látjuk, mikor is, ki veszi kérdésbe, hogy az okádást okádással gyógyítjuk? mi után nem csak az okádás el áll, hanem a' gilisztáktól okozott bélgyötrelmek, idegrángások is lecsillapszanak, megszűnnek.

Fogzáskor bővebb a' nyálzás, azért a' szájbán annak megtorlása is nagyobb; tudjuk pedig, hogy a' kisedek ki nem pöknek, sőt, ha mi szájokba jön, inkább lenyelik; innét következtetjük a' hasznos okádást, melly által a' gyomor a' bővebb nyáltúl megszabadúl.

Más az, ha az erőre kapott okádás szorulásokat okoz, 's az emésztetet fen akasztja; ezt allövetekkel megindítani siessünk, mellette a' kisedet, hogy megizzadjon, langyos für-

dőbe förösszük, mellyre a' fölösleges nyál elválasztás nyilván alább hagyand. Kapcsoljuk hozzá a' gyomorra teendő fűszeres párlatokat, vagy tapaszt, millyen a' 28. szám, adjunk belől könnyű fűszeres herbathékat, vagy vegyítéket a' 29. szám szerint; kedvtelve fogjuk nézni munkánk' jutalmát.

A' gyomorból származott köhögésre következett hányás sok nyálkás, 's egyéb undok anyagtól menti fel a' gyomort, tehát hasznos; de mikor a' rettentő, hosszas hők hurut vele párul, a' mikor nem mint *tulajdonos*, magában megállapodó, hanem mint *történeti*, a' hurutnak mint egyik csatlóssa fordul elő, akkor minden ráügyelés nélkül önként megszünik, mihelyt a' hurut megállapított.

Veszedelmesb, igen is veszedelmesb a' gyermekeknél a' sérvhez járult okádás, itt az alhasban gyötrők a' fájások, nagy a' belcokban a' szelek mozgása, 's ropogása, a' nélkül hogy vagy szelek, vagy emésztet menne.

Kárhozatos itt a' hosszú tanakodás, a' kilépett részek' legotti visszagyömöszkölése legrövidebb, és legüdvösségesb tanács. Segítik, 's könnyítik ezt az olajos lágyító alló-

vetek, és a' buzakorpából készült lágyító fürdők, a' hol is idő vártatva a' visszatételt meg kell próbálni.

Ha a' förösztés bár mi okból meg nem lehetne, akkor ziliz, mákfejek, lenmag olaj, 's téjből készült meleg lágyító kötéseket rakjunk a' sérült helyre, mikre az okadás ha meg nem szűnne, tovább tartana, kívül fűszeres zacskókat tévén a' gyomorra, belől az okadást tikkasztani siessünk. Alkalmas erre a' mákony: végy csak fél grán mákonyt, tizenkét grán fejer nádmézet, összekeverve törd finom porrá, oszd két egyenlő részre, 's adj be egyet herbathéval, vagy más vegyülettel.

Sok függ a' sérvültnek helyezésétől is, azért úgy helyezzessék, hogy a' kiirámlott rész ön súlyával is mintegy vissza siessen oda, honnét kisiklott, a' mi sokszor meg is történik. — Még egyet: minthogy kisedeknél a' sérv még gyógyulható, folytassuk további gyógyítását, lásd a' *sérvről*; Ha egyszermind az okadásnak több okait is óhajtod tudni, és hogy mire keljen körülötte vigyázni, lásd Orv. Munk. 2dik Dar. 244.

Életrend. A' csecsemők iránt az életrend inkább a' dajkát, vagy a' velök bánókat érdekli, azért a' dajkák magokat azoktól, mik a' kisdedben a' kórgerjesztő okokat sokasítják, 's nevelnék, tartóztassák; és ha tejök' megjobbítása végett az orvos szükségesnek találja az orvossággali éleést, azt elfogadni készek legyenek; azután a' kisdedeket rendetlen, durva étkekkel ne terheljék, egyre ne tömjék, inkább rendes életmódra szoktassák, hogy azoknak, kik a' sérv miatt okádnak, a' sok kegyetlen sírásra alkalmat ne adjanak, kelleljék, 's minden kitelhető mód a' sírástól kéméljék.

Az éltesb gyermekekre is rá fér e' lecke: mohón, 's mértéken felyül ne egyenek, ha mit esznek, jól megrágnak, durva étkektől, kivált éretlen, férges gyümölcstől eltiltsuk.

A' Bélcshkarásról. (*De Torminibus*).

A' csecsemők éltök' zsengejében néha szörnyű hasfájásokat 's tekervényes rágásokat szenvednek, mellyeket mi *Bélcshkarás*-nak nevezünk.

Okai. E' rémlesztő 'nyavalyának első oka ama' sükeres, sötét zöld taknyos emésztet, az úgy nevezett *gyermekszurok* szokott lenni; mellyből az új szülött eléggé ki nem tisztult. Azután a' vastag, zsiros tej, lisztes pép, hasnak, láboknak meghülése, a' dajkában a' féktelen indulatok: harag, ijedés, félelem, szomoruság, és a' giliszták. Ki gondolná? az oktalanul adott hashajtóktól sem várhatni jobbat, mellyektől a' rettenetes fájások közt végre annyira feldagad, felpuffad a' has, hogy csak nagy nehezen lehet a' beleket lecsendesíteni. Többi okokat egybe vetvén, mondom: majd csak nem minden hányást okozó okok, ha idején korán a' gyomorból ki nem takaríttatnak, hascsikarást csinálhatnak.

Felosztása. A' most felhordott okokból fejtődzik ki a' hascsikarás' kettős felosztása, a' *magányos*, melly minden egyéb nyavalya nélkül, és *összeszövéttre*, melly más nyavalyához csatlódva gyötri a' beteget.

Kezdeté. A' hascsikar azzal kezdi, hogy a' gyermek rendkívül nyugtalan, ide's tovább hánykódik, sodorgatja magát, keveset alszik, ha elszunyad, álmoközt mosolyog, ret-

teg, 's rettegések közt hirtelen fölsivít, lábait a' has felé rántva rugódoz, a' csecset mohón kapja, másszor utálja, a' has nehéz lélegzés, 's erőszakos böfögések közt domborúl, felpuffad; töbnyire szorulásokkal küzd, vagy ha mi megyen is tőle, szívós, nyulós, turós, zöld epés sok szelekkel; másszor híg, sárga vízhez hasonló, vagy mintha kemény tojás fehérével volna vegyített, mellette olly éles, csipős, hogy az általa okozott gyakor székeröltetésen kívül az alfelt is felmárja, kisebesíti.

Kimenetele. Kimenetele a' szelídebb, vagy zsörtőbb gerjesztő okoktól, és a' gyakrabban visszatérő hosszan tartó ostromtól függ. Vagyunk néha olly szerencsések, hogy alig kezd'tük a' segédképeni munkálkodást, már is javúl a' beteg. Im a' természet' munkája! máskor a' szörnyű idegrángások, a' rettentő nyavalyadások minden iparinkat kigúnyolják. Jelesen a' gilisztáktól támadott hascsikarás ritkán szünik meg, vagy ha szünik is, egy időre újra vissza fordul, míglen a' giliszták ki nem pusztulnak.

Orvoslása. Legszerencsésben gyógyít az, ki a' kórgerjesztő okokat kifürkészvén, azo-

kat elrontja, elmellőzi, 's e'ként a' fájásokat megszünteti. Vegyük példakép' indító okul a' gyermekszurkot, mellyet a' rhabarbarás czikoria, és manna gyületek, vagy is szörpek kitakarítanak, kivált ha közben édes tég, olaj, és fehér nádmézből allöveteket is rendelünk.

A' megsavanyúlt, vastag, erős tég, 's a' tésztás péptől eredett hascsikart meggyógyítja a' marhabus lé, székfű virág, édes ánis, és fehér nádmézzel vegyített allövet, csak mellette a' hast lágyító kötésekkel burogassuk, és ha lehet, ugyan azon nemű fordőben förösszük. Belől két kávé kanálnyi hánytató szörp, vagy más gyenge hánytató szembe ötlő jobbulást szerez, kövessék ezt nyomba a' savany'anyag elleni szerek, gyenge szél, 's hashajtókkal egybekötve. Lásd Nro 50.

A' meghütéstől származott hascsikarok megszűnnek, ha a' gyermek melegen tartatik, ha porrá tört rákszemet kevés bodza, és székfű virág herbathéval adatunk néki, és mivel az allövetek egyszeriben a' beleket érdeklik, ezek' hasznát leghamarább tapasztalhatjuk.

A' gilisztáktól okozott hascsikarok teljesen csak akkor múlnak el, mikor a' gyermek e' kártékony lakóktól megmenekszik. *Lásd a' gilisztákról.* Szenv enyhítés végett javasoltatnak addig is édes tejes lágyító, olajos allövetek.

Rosz szokás, kisdedeknek minden hijábaságért gyógyszereket, 's töbnyire hashajtókat adni; hiszen az amugy is majd mindenre meginduló, könnyen izgó, érzékeny, kényes gyomor, és belek majd lehetetlen hogy meg ne zavarodjanak, rosszúl ne emésszenek, 's e'kép' mind a' táplálást csorbitják, mind a' beleket művökben hátrálják; illyes zavarváltozások, ha hascsikart vonzanak magok után, éppen ne csudáljuk. Mondanám örömet, kerüljük hát az illetén hashajtókat, de a' buta előítélet, a' gyávák' tanácsa megemészti a' jó intést, azért, ha kit illy baleset érend, lágyító kötések, hasonló allövetek, belől nyákás, olajos gyógyszerek fognak rajta segíteni, és az ön példáján tanúlat jövendőre vigyázóbbá tenni.

Az elmeindulatok minő veszélyes zavarokat tegyenek az idősbekben is, többen tapasztalásokból tudják; mért höstörködnek hát

valaki, ha ama' gyenge testecskét, melly az illyes zavart dajkának tejét issza, sérelem nélkül nem hagyja. De jó, ha az illy gyermek magától okádik, vagy hasát elcsapja, különben, hánytatóval megokádtatván, a' további lecsendesedést a' székfű virág, és czicz-kóróból készült allövetek hozzák meg, kivált ha belől Sydenhám' csepjeiből, vagy hódony festvényből egy pár cseppet sz. János kenyér gyülettal beadunk. Ezek mellett első a' dajkának lecsendesedése, ki is emlőjéből a' téjt kifejje, kiszivassa, és ama keserag, narancshéj, édes ánis mag, és sárga czukorból össze állott porból napjában 3rom, 4szer egy pár jó késhegnyit bevegjen, lásd N. 110.

Életrend. Az életrend azon fordul meg, hogy a' dajka jó szelid természetű, rendkívüli indulatokra hajló ne legyen, azoknak ne engedjen, a' mi, ha mind ezen intések után még is történnék, a' gyermeket, még tejét ki nem feji, 's le nem csendesült, ne szoptassa; a' sok tésztás, zsiros, nehéz emésztetű, szeleket okozó étkektől, nyers gyümölcs, szároz hüvelyes növényektől magát tartóztassa. A' mi a' kisedet illeti, azt ama' nyákos, majd enyvhez hasonlítható téasztás péppel ne

tömje, szoktassa az evés, ivásban rendes időkre. 'S ebben állapodik meg az egész életrend.

A' Szorulásról. (*De obstructione alvi*).

Az új szülöttnek az úgy nevezett gyermekszuroktoli megtisztulására szükség, az első napokban 2szer, 3szor is hasa ürüljen; azonban nem újság, hogy 24 órákig, talán hosszabb ideig is minden erőködés mellett sincs széke. Ezt az állapotot *szék-*, mások *has-szorulás*nak mondják. Gyötri ezen baj utóbb is a' gyermekeket, a' mint a' gerjesztő okokból mindjárt kitetszend.

Okai. Első napokban okozza ezt a' nyavalyát a' csecsemőnek erős bepólálása, hasa összeszorítása, azután a' dajkának régi, erős, sűrű teje, ha vastag, savanyú, nehéz emésztetű étkekkel dosztig lakik, ha a' bort, 's egyéb hevítő italokat szereti; hát a' már sokszor érintett lisztes pép, mellyel a' belek lomha gyengesége éppen meg nem fér.

Felosztása. Abból, hogy a' gerjesztő okokat részint a' kisedben, máskor a' dajkában találjuk, következtetjük a' hasszorulás'

kettős felosztását, t. i. a' kisedben, vagy a' dajkában lelt okokból származottra. Más külön figyelmet érdemlő felosztást a' hasszorulás mindaddig nem tűr, míg más nyavalyával, melly vagy megelőzte, vagy mellyet maga nemzett, össze kapcsolva nincs.

Kezdeté. Az időre nézve kezdeté bizonytalan; némellyeket mindjárt az első napokban nyomorgat, mások kitisztultak ugyan ama' gyermekszurokból, de a' dajkának vén teje miatt, vagy a' keményebb étkektől; vagy az imént kárhoztatott lisztes péppel tömöttek egyszeribe elszorúlnak, mire hasok, gyomrok felpuffad, képtelen rágás, 's hánkódások közt 'sikoltnak, lábaikat hasokfelé hirtelen felrántják, böfögnek, szerencse ha okádnak.

Kimenetele. A' hasszorulások' kimenete függ a' segítestől; kiket idején korán ér a' segítség, szerencsésen meggyógyulnak; kik nem, vagy setéül gyógyítatnak, lassankint elcsendesülnek, félhunyt szemekkel elfekszenek, közben fel fel rettennek, ismét elcsendesülnek; végre a' belső nyavalyatöréssel küzdve, lelkeket kiadják.

Orvoslása. Rosszúl cselekesznek, kik az okért, hogy az új szülöttet a' gyermek-

szuroktól megtisztítsák, olajt, vaját, vagy bár mi féle zsirt beadnak. Ezekre az ugy is nagyon lágy belek még inkább ellomhulnak, és utóbb a' belek' lomhaságából eredett haszorulás okoztatik. A' természet e' végre az anyának első tejét rendelte, de ezt a' bábák nagy részint kifejetik, 's helyette a' manna, és rhabarbarás czikoria gyületeket adják.

A' kisede' részéről átaláuos okúl tettük a' szorosb bépólálást; ezen tágítsunk, és a' beleket édes téjjel vegyült nádmézes allövettel izgassuk, belől meg manna, és rhabarbarás czikoria gyületből napjában többször egy pár kávé kanállal adjunk.

A' dajkára nézve az a' jegyzés, hogy ollyra törekedjünk, ki a' csecsemő' anyyával egy időbéli ágyos; mert mennyivel előbb szült a' dajka, annyival erősebb a' teje; melly előbb utóbb többféle bajokon kívül haszorulást is okozhat. De bezzeg nehéz, hogy sokszor mind annyi ipar, 's aggodások után sem találunk ollyant, ki a' mellett, hogy a' csecsemő' anyyával egy időbéli ágyos, legjobb korban, ép fogakkal, egészséges testel, vidor kedvű, 's a' t. legyen.

Illykor a' szükség szab törvényt: tartsuk meg a' különben egészséges dajkát, szorítsuk híg, könnyű emésztetű étkekre, itassunk vele többet, de nem bort, sem más hevítőket, hanem tiszta vizet, 's ne hadjuk heverni. — Ha székszorításokban szenved, segéljen magán berkő, vagy rhabarbarával vegyített szilva lekvírral.

A' ni a' kisedet illeti, azon könnyítnek a' fejér keserag rhabarbarás czikoria gyülettel, lásd Nro 6., és a' lágyító, szeleket hajtó allövetek; de mind ezek csak addig fogatosok, míg a' dajka előbbi ronda életmódjára vissza nem lép.

A' csecstől elfogott gyermekek a' sok tésztás holmi mehez emésztetű étkektől többnyire hasszorúba puffadnak. Az olajba mártott petrezselyen gyökérre, aszu szilvára, vagy dugasz fornába metszett szappanra, ha a' végbélbe dugatjuk; vagy mézes árpafőzetből allövetet rendezünk, egyszeribe könnyűnek, csak mellette lasukat meleg kézzel 'suroljuk, sós marhahús levet velek itassunk, és ha képesek, futkoztassuk. Belső gyógyulás végett a' fentebb dicsőíteteket ajánljuk, úgy, hogy a' beteg' korához zabva az adagok né-

hány grán rhabarbara porral erősebbítcsenek.

Kik éppen nem, vagy helytelenül gyógyítottak, 's már annyira vagynak, hogy mint félhóltak alig pihegnek, ezeknek az önkénti hányás legtöbbit használ; a' mit is, ha van még remény, azt a' hánytató gyületben, a' lágyító haskötésekben, étes tej, czukor, és irósvajjal készült allövetekben fogjuk feltalálni.

Életrend. Bár olly híven megtartatnék, a' mint könnyű itt az életrendet kiszabni. Ugyan is lehet e a' dajkánál, értem az egészségesnek, főbb ügyelése a' jó téjnél? azért mindenben úgy tartsa magá, és ollyakkal éljen, a' mikből jó tejet várhat; meg lesz ez, ha az étel 's italban mértéket követ, rideg indulatinak parancsol, nem hever, nem tunyákosodik; van ideje a' nyugalomra, legyen ideje a' mozgásra is, dolgozzék. Vajmi sok állapotjával mérő aprólékos dolgok találatnak egy házban. Mondom: ne heverjen, mert nem zart, csak jó egészséges téjt várunk tőle. — A' kisdédnek a' lisztes pép helyett készítésre édes kömény forrázat-

tal kétszer sültből étket, öröm telve fogja nézni a' kisednek gyarapodó épségét.

Korossabb gyermekek telhetlenek szoktak lenni, napestig zabálnak, valamit csak látnak, legyen az érett, éretlen, főtt, sült, befalják. Ezeket határozott időkre, 's korokhoz szabott étkekre szoktatva zabolázhathatjuk.

A' Hasfolyásról. (*De Diarrhoea*).

A' gyakor, híg, szokatlan bélürüléseket *Hasfolyásnak* nevezzük. Nem zsörtölődünk, ha mások hasmenésnek mondják.

Okai. A' gerjesztő okokat részint a' dajkában, részint a' gyermekben kell keresnünk: a' dajkában ha még szülágyos, és nagyon megijedt, elszomorúlt, vagy haragudott, ha fájós hasfolyásokban szenved, és a' csecsemőt szoptatja, ha kikelvén a' szülágyból erősb hashajtót vett be, 's tán a' hószám is járja, ha rendetlen az evés, ivásban, ki nem forrott sert iszik, ha erős, savanyúlt a' teje, vagy a' kisedet sok lisztes péppel tömi, tudván, hogy a' lágy, lomha belek

meg nem bírják, ki volna valjon más, mint ő az oka?

A' gyermekben találni a' belek' lágyulását, 's lomhaságát, a' meghűtést, a' szájsülyt, fogzást, himlőt, gilisztákat, 's a' t. Átaljában pedig: valami csak a' nedveket nagyobb mértékben a' belekre torlasztja, 's azoknak rendes beszívását hátrálja, mind az hasfolyást okozhat.

Felosztása. Más nemű hasfolyást gerjesztnek a' gyermekben, mást a' dajkában talált okok. A' gyermekben talált okok nemzik az iszapos hasfolyást, és azt, mely a' belek' elpetyhüdéséből, vagy a' meghűtés', szájfekélyek', fogzás', himlő', és a' gilisztáktól szok támadni. A' dajka okozza a' gyerekágy, vagy hószám folyás miatt támadtat, a' rendetlen evés, ivásból származottat, és a' bevett erősb hashajtókra, vagy hasfájásokra következni szokottat; végre az ijedés, harag, vagy más féktelen elme indulatok' lobbanásából eredettet.

Kezdeté. Kezdeté nem egyenlő; nékor haskorgások, 's ropogások előzik, máskor bécsikarral kezdődik, gyakran a' vizelet is változik, vörös, és kevésb; a' test-pár-

zás alább hágy ; néha okádás is járul hozzá, melly annyiba hasznos, hogy általa sok féle salak ürül ki, melly utóbb a' beleket izgatta volna. A' belekből kitakarodott sok színű, vegyes büzü, gyakran vérrel egyveledett szok lenni. Ritka eset, hogy lázos kórjelek ne környéznék; valódi láz ritkábban tör ki rajtok.

Kimenetele. Azon hasfolyástól, melly mellett az étvágy megmarad, az erők nem rognak, talán inkább a' gyermek utána könnyebbül, minthogy sok ollyas undoktól menekedik, melly utóbb, ki tudja mi más súlyos nyavalyákat okozhatott volna; nincs mit tartanunk. De ha az erők hirtelen csüggednek, ha szörnyű fájdalmak közt minden ürülésre bádjad, és fogy a' nyavalgó, a' kiürült anyag képtelen büzös, vérrel vegyült, szóval: ha a' számlált kórjelek egyre növekednek, és szaporodnak, a' test elsorvad, a' lábok dagadoznak; illykor valóban lehet a' szomorú kimeneteltől tartani, azért sebes hozzá látva nyuljunk a' gyógyszerekhez.

Orvoslása. A' gerjesztő okok' minőségéhez szabott felosztás szerint, figyelmünk' tárgya először is az iszapos hasfolyás. Ez

ered a' gyomorban megsavanyúlt sok tejes, tésztás péptől; ez leggyakrabban, de gyógyítási is majd legkönnyebb, mivel csekély segítséggel maga magát kiürítvén, az ártalmas rondaságtól a' belek fölmentődnek, azért távol légyen, hogy elszorítsuk, inkább ha a' kised undorodik, ha az ételt, csecset utálja, ha erőkedik, segítsünk gyenge hánytatóval; ellenben, ha csak haskorgásokat, rágásokat tapasztalni, akkor az iszapos anyag savanyú, vagy záptojás némúségéhez alkalmazva legcélszerűbb a' rhabarbarás cikoria gyület keseraggal, vagy pedig kevés tisztított borkő, és citrom héjjal. Közbe még ezeket adjuk: a' gyomorra borral forrázott fűszeres zatskókat rakogassunk, mikre ha kitisztult a' kis beteg, és a' hasfolyás még sem állott volna el, a' gyomor', és belek' erősítésére a' vérgyökeret, a' káskáril héjat, vagy a' füzike füvet sárga fahéj vízzel vegyületben ajánljuk. Lásd Nro 31.

Az elállott hasfolyás után fenmaradott fejfájás, vagy más kelletlen kórjelek a' korán elfújott hasfolyásra mutatnak, 's jelentik, hogy van még mit a' belekből kitakarítani.

tani, a' miért is az előbbi szereket, értem a' rhabarbarát, 's a' t., ismételjük.

A' belek' lomhaságából eredt hasfolyás főleg a' gyenge, halavány, erőtlen gyermekeket hántja; ez, noha a' gyomor jól emészt, az emésztetben semmi rendetlent észre nem venni, semmi, vagy igen csekély fájással legyen, utóbb még is erőt vesz, a' jó nedvek vesztegetődnek, a' kiseded gyengül, elfonnyad, 's a' t. Azért, ha jó végét óhajtjuk, a' rosz következeseket minél előbb előzzük meg.

Csecsemősöknél az ijedés', félelem', harag', vagy más rendetlen indulatból származott hasfolyást a' dajkák okozzák; idősbe knél az oktalan kemény szülők, tanítók, és mesterek, kik magokkal nem birván, gyermekeken töltik bosszujokat; illyetén hasmenés meg nem szűnik, még a' félelem, ijedés tart. Igaz, hogy sokaknak, kivált haragosoknak, az illyes hasfolyás egészségökre válik, ha bár okádnak is, mert tisztulnak, 's így más nyavalyától mentek maradnak.

Korosb gyermekek' étele száraz, vagy ha leves, ollyas legyen, melly a' beleket el nem lágyítja. Italúl szolgálhat leginkább a' vassal óltott kútviz. Gyógyszerül szolgálnak

az aczélos szerek, sárga fahéj vizzel, Lásd Nro 32. Az aczélos bor is 4szer, 5ször napjában egy pár kávé kanállal nagyon hasznos; jók ezek a' szerek csecsemőknek is azon változtatással, hogy az almasavas vasas festvényt kihagyván, helyette az almasavas vasas vonatot használjuk. A' bortól a' téj össze sugorodik, miokból csecsemőknek a' bort átalján tiltjuk; a' többi ide szolgáló életrendet az étkeknek mennyi-, 's minőségére nézve a' dajkával tartassuk meg.

A' meghülésből támadott hasfolyást bebizonyítja a' kihevült gyermeknek hirtelen meghütése, a' rágások, 's a' t. Enged ez, 's meg is szűnik az elrekedt test-párolás' megindításával. Első tehát, hogy a' gyermeket legottan meleg ágyba fektetvén, bodzavirág herbathét vele itassunk, vagy a' Nro 33. kijelölt vegyületből többször egy pár kávé kanállal adjunk, a' hasát bodza-, és székfűvirágok, 's kámforból készült füstel által járt ruhával takarjuk. Ezekre a' meghülésből eredett hasfolyás hamar eláll, ha csak más a' nyavalyát tápláló ok, a' mint többnyire a' gyomorban szok lenni, nem gátolja,

a' ,mikor is először a' hánytató, azután a' rhabarbara, végre az izzasztó szer hasznos.

A' száj-zsebrékből származott hasfolyás csak ott jelenik meg, hol a' zsebrék a' gyomor', vagy belekben keletkeztek, 's onnét lopódtak fel a' nyelvő gégen. Ez néhány napi lázzal jár, a' gyermek nyugtalan, nyelve nagyon vörös, hány. Ezen hasfolyás' neme későbbben, t. i. akkor szok kevés vérrel vegyűlten megjelenni, midőn a' zsebrék' vara már lefoszlik. Leghathatósbak itt a' nyálkás szerrek: a' jó rizs-, vagy árpakása lév; belől a' Nro 54. alatt kitett orvosszer.

A' fogzásból támodott hasfolyás, mivel a' fölösleges nyákás, taknyos, a' nyelvő gége', gyomor', és beleknek bővebb elválasztott nedveit viszi ki a' testből, nem árt, csak mérsékelt legyen, soká ne tartson, különben a' kisedet jó nedveitől, ereitől megfosztja, 's e'kép gyakran idegrángásokat, halált okozhat. De hirtelen elfojtani is veszedelmes; legalkalmasb a' csilapító vegyület, lásd Nro 55.

A' himlőktől jövő hasfolyás, ha a' torok', gyomor', és belek' bővebb nedveiknek izgatásától származott, annyiba hasznos,

hogy különben a' torokban összegyűlt süke-
res nyáltól hamar elfuladhat a' himlőző. Ve-
szedelmes ellenben a' mértéktelen, rossz in-
dulatu, melly a' himlő' kiütésére el nem ál-
ván a' himlőzőt egészen ellankasztja. Ek-
kor az egész gyógymódot a' vele járó lázra,
és a' hasfolyás' minőségéhez kell alkalmaz-
tatnunk. Lásd a' *himlőzésről*.

A' gilisztáktól okozott hasfolyást meg-
esmérhetni a' gilisztákra mutató jelekről, tar-
tósságáról, 's időszakonként minden ok nél-
küli visszajöveteléről, azonban legnyilványo-
sabban bebizonyítják ezt magok a' kijött gi-
liszták. Kétség kívül az egész gyógyítás a'
giliszták elleni orvoslás módon fordul meg,
melly úgy intéztessék, hogy általa a' belek
is erősüljenek; használnak erre a' keserű sze-
rek; az olajosok csak akkor hasznosok, a' mi-
kor a' giliszták bélcsikarásokat okoznak, 's azo-
kat mintegy átfurni látszatnak.

Ila a' dajka a' bevett erősebb hashajtó
szer miatt hasfolyást, hasfájásokat szenved,
csuda e, ha a' csecsemő is elkapja? Ez eset-
ben a' dajkán segíthet a' jó táplálat, és a'
jó ó bor, ha ez különben megengedtetik
néki; a' csecsemőn pedig a' székfű virág

forrázat néhány Sydenham cseppek, és a' fűszeres burogatások segítenek.

Ha a' dajkát más nyavalya lopte, mellynél a' hasfolyás csak mellékes, ekkor a' nyavalya gyógyítandó, mellynek megszűntével a' hasfolyásnak is vége szakad; jegyezzük meg: a' dajka betegségében ne szoptasson, 's ha más alkalmas személy nem található, a' kisdedet langy édes téjjel kevert ökörfarkfű virág forrázattal, gyenge marhahus lébe főtt rizs-, vagy árpakásával, zsemlével, 's a' tartsuk.

Illetődve tapasztaljuk, bár ne olly gyakran, a' dajkának rendetlen haragjából, vagy ijedéséből a' csecsemőben kitörő rágásokat, 's hasfolyásokat. Mit tegyünk? a' csecsemő' javáért kéleljük a' dajkát, fejessük ki akkori tejét, 's adjunk néki tiz grán salitromból, és harmincz grán narancs héj czukorból készült port; vagy vegyen be annyi grán keseragat borkővel, és még haragja nem tikkadt, vagy ijedése nem szűnt, a' csecsemőt ne szoptassa. Jól van, de többnyire titkolják a' semmirevalók haragjokat? könnyű ezt felfedezni: elárulja őket színök, szavok, a' szikrázó szemek, sőt a' csecsemő is, ki előbb ép, egész-

séges színben volt, sárgúl, és szopás után rögtön hány, sír, holott más alkalommal a hányásra könnyűlni szokott. A' dajkának fen kirendeltük a' segéd szert, adjunk a' csecsemőnek is kevés keseragot, a' hasára fűszeres páruásokat, és kevés mákból székfű virággal készített allövetet.

Életrend. A' csecsemőre nézve nincs mit változtatnunk az életrendben, de annál szorosb kötelessége a' dajkának az eledelek' mennyiségére, úgy azok' minőségére vigyázni, 's így a' szüntelen zabálástól, mindenfélék' felfalásától, gerjedékenyebb haragtól, 's egyéb nyugtalanító indulatoktól őrizkedni.

A' Sérvről. (*De Hernia*).

A' hashártya, vagy belek' mi részének leereszkedése a' köldökbe, vagy a' tőkzatskóba, *szakadásnak*, másoktól *tökösségnek* nevezetik, mi *sérvnek* mondjuk.

Okai. A' szörnyű, és többszöri rágások, a' kemény hasszorulások, az erőtetett ürülések, a' gyakor, erős sirások, a' tartós görcsök, az erősb bépólálás, és bár mi kül-

ső erőszak, melly a' hashártyának, vagy be-
leknek mi részét a' köldök, vagy az ágyék
gyűrűn átszoríthatja, mind annyi okai a'
sérvnek.

Felosztása. A' számított okok *köldök-*,
vagy *ágyék-sérvel* rettentenek; az elsőben
a' belső részek a' köldök, a' másodikban
az ágyékhártya gyűrűn ereszkednek ki. Van-
nak a' sérvnek több nemei is, de azokat kis-
dedeknél ritkán láthatni, ha pedig látni, azt
tüstént orvossal közöljük.

Kezdeté. Láthatni, de ritkán ismérjük
el kezdetét, utóbb vesszük észre, hogy a' sok
sírások és sikítások közt a' köldök, vagy az
ágyék kidudorodik, a' daganat lágy, és a' ki-
ereszkedett rész rendes helyére vissza tehető.

Kimenetele. Kisdedeknél a' sérv miatt
nagyobb a' szülők' ijedése, mint a' veszély;
mert igen ritkán, vagy talán nem is záródik
úgy el, hogy vissza tenni nem lehetne, in-
kább a' részek' lágysága miatt nagyon is kön-
nyű a' visszatétel.

Orvoslása. A' sérv' gyógyítása kettőt
kíván: a' kilépett rész' visszatételét, és a'
szerző oknak megszüntetését. Az első gya-
korlott kéz könnyen, és hamar végbe viszi,

a' második minden vigyázat, és ipar mellett is hosszabb időre terjed.

Czélirányosok itt a' piros rózsa, a' kökény, a' gyengébb, tölgyfa héj, 's átalán minden összehuzó szerek, de mi csak a' nevezetteket főzzük meg borban, 's minekutána a' kilépett részt vissza tettük, mártsunk négy rétű ruhát, vagy szivacsot a' főzetbe, 's rakjuk napjában 4szer 5ször a' sérült helyre; a' gyógyulást nagyon elősegíti a' flanellal való dörgölés, ha t. i. a' mind annyiszori bemártáskor a' bemártott ruhával, vagy szivacsal a' sérült helyet gyengén ugyan, de gyorsan dörgöljük. Hosszú tapasztalásom tanuja, hogy sok szegényeknek a' javallott timsós viz tökéletesen használt. Sérvkötőkkel a' kisdedet nyugtalanítani czéliránytalan, mert minduntalan elrondítják, és a' test' rendes fejlődése is akadályoztatik.

Életrend. Mi a' kiseded' életrendét illeti, kevés, de jegyzésreméltó: hogy a' kisededet az erős, 's hosszas sirástól mindenkép' óvjuk; hogy lágy széke legyen, hogy minden külső erőszaktól mentsük.

A' Gilisztákról. (*De Vermibus*).

A' giliszták nem azért helyeztetek a' gyermekek' nyavalyái közé, mintha egyedül ezeket bántanák, találhatók ezek minden korbélickben de többszer szegény, gyenge, taknyos testüekben, főkép' a' nő nemnél, de leggyakrabban fészkelnek gyermekekben, 's ez okért számítatnak a' gyermekek nyavalyáihoz.

Alig van a' testben tag, mellyben valamikor giliszták, vagy férgek nem találtattak volna: van tapasztalásunk az agyban kelt férgéről, a' fülek', szemhejjak', homlok', és a' felső állkaptza üregekben, a' tüdő'k', maj', lép', és vesékben, a' fekélyekben, a' bőr alatt, 's a' t., azonban mi csak azokat üldözzük itt, mellyek az emésztő élet művekben a' gyomorban, belekben léteznek.

Okai. Több okok nemzik a' gilisztákat: a' lomha, taknyos, gyenge testi szerkezet, a' nedves, változó ősz, a' sokféle goromba taknyot szaporító étkek, a' száraz hüvelyes vetemények, a' gyümölcs, mikkell a' férgek' tojásai lenyeletnek, 's a' meggyült takonnyal

elegyedve ki kelnek. Mennyit nyel le a' szegénység a' romlott tisztátalan vizzel?

Felosztása. A' gilisztákat nemükre nézve sokak többfélekép' osztják; mi, tekintvén mint gyermeki nyavalyát, felosztjuk azon nemekre, mellyek gyermekeknél közönségesek, t. i. a' gömbölyű, és az ugró gilisztákra; a' vele küzdők' kedvükért ide toldjuk a' lapos, vagy is pántlika gilisztát is.

Kezdeté. A' giliszták kiváltkép' a' csecs' elvétele után a' tizenegyed évig szokták a gyermekeket háborgatni. Ekkor színökbe változnak, majd halaványok, majd szemök' alja kék kerülettel piros, az órruk viszket, azt egyre dörgölik, a' szájok bűdösül, a' nyálok, jelesen álmokban folydogál, fél tárt szemekkel alusznak, nyugtalanok, hirtelen felszerkennek, sivoltnak, felülnek, beszélnek, de meg tüstént elalusznak, nappal a' szemfény rendkívül kitágult, 's be az orrfelé csucsos. Ha a' gyomorban fészkeltek, jelesen éhomra, émелgést, 'gyomorfájást, ájulást, fogcsikorgást okoznak; magát a' gilisztást gyakori nyelésre, az az: mintha nyelni akarna, készítik.

A' vékony belekben létezők a' köldök körül korgást, rágást, haspöffedést, majd hasfolyást, majd szorulást; a' végbélben pedig alig tűrhető viszketést okoznak; a' vélek küzdők néha undorodnak, 's utálják az ételt, tőbnyire még is nagy evők, de nem fog rajtok, c hitványulnak, sorvadnak, kedvetlenek, szomorúk, komolyak lesznek, 's a' t. Azonban m. ne várjuk be mind e' jeleket, néhány közülök már elég a' gyanura; a' tökéletes meggyőződést a' hányással, vagy ürüléssel kivett giliszták adják.

Kimenetele. Sok függ az életkortól: minél fiatalabb, minél gyengébb a' gilisztás, annál veszedelmesb a' halasztás; ugyan is, ha soká vonakodunk, halasztjuk a' gyógyítást, időszakonként új, meg új jelek mutatkoznak, utóbb rémítő idegrángások, nyavalyatörések, 's a' t. következnek.

Orvoslása. Átaljában minden savanyú, keserű szerek a' giliszták ellen valók; nemkülönben a' közép sok, a' rhabarbara, a' szennalevek, a' citrommag, 's a' t. Különösek némelly a' giliszták ellen tulajdonkép' munkáló szerek.

A' gálicz-szesz más savanyú szerekkel foganatosnak találtatott, a' mikor a' giliszták

héséggel, talán forró lázzal szövetkeztek. Sokak tapasztalásból vitatják, hogy a' giliszták leginkább hold úján és fogytán duzzognak, mikor is néha annyira háborognak, hogy a' rémitőbb kórjelek csilapulta előtt sikeres orvoslást kezdeni sem lehet. Ezek' csilapítására használhatni a' frissen kifejt édes téjt magán, vagy gyenge hánytatóval; idősbeknél, kiknek gyomrok, hasok felpuffadt, hasznos az üröm vonat kevés borral. Azonban ezek csak csilapítók, gyökeres orvoslása ím ez:

Az *ugró* gilisztát elárulja a' végbélből a' szemérem testig elterjedt nékori vizketegség, melly kivált éjjel a' meleg ágyban doborog; egyébiránt többször a' hasürülésekben is látható. Ezt búz aszataból, giliszta üröm magból, vagy gyökönke gyökérből rendelt allövetekkel elveszteni nem nehéz; többnyire elég a' foghagymás tej, és a' megsózott édes tejből marha epével készült allövet. Nagyon segíti vesztét a' rhabarbara, vagy szennalevelekből eleve adott hashajtó, mire kitisztulván a' vastag belek, az allövetek tóvább megmaradnak.

A' köznép egy darabotska czérnára kötött fris szalonnát dug a' gilisztásnak alfelé-

bē, melyet kevés idő múlva kihuz temérdek gilisztákkal; ezt más, meg más fris szalonnával mind addig ismételi, míg a' giliszták mind ki fogytak.

A' gömbölyű, földihez hasonló gilisztákat a' köldök körül támodott rágásokról, és nékori szökdécselésekről gyaníthatni, de bizonyosok csak akkor vagyunk, ha a' székkal elmenni, vagy, a' mi ritkább, hányással kivetni látjuk.

Ennek szerencsés kiüzése végett a' gilisztás néhány napokig tejeset ne egyék, inkább goromba, sós étkekkel, vörös, vagy foghagymás lével, retekkel, 's a' t. éljen; ezekre az elgyengült giliszta az édes téjben adandó orvosságot Nro 56. möhóbban kapja, utána nem sokára, mielőtt az orvoszer munkálódna, siessünk allövetben fél messzel frisen fejt természetes meleg téjjel a' gilisztákat lefelé csalogatni. Orvosságúl adjuk a' gilisztás' életkorához alkalmazva a' Nro 37. alatt kijelelt port; mellyre az ürülések közt sós marhahús levet itassunk vele; tökéletes kitisztulása végett rakassunk gyomrára üröm, fokhagyma, kevés rozs liszt, és marha epéből készült keveréket. A' gyó-

gyítást a' Nro 38. alatti gyülettal még néhány napig folytassuk, azután pedig, hogy fészkek meg ne teremjen, hogy a' gyomor, és belek erősödjenek, még egy ideig a' borral készült rhabarbara festvényből 3szor, 4szer napjában egy két kávé kanálnyit adjunk; erősítés végett ajánlható még a' 39. szám alatti porból is reggelenként egyegy adag.

Vannak gyermekek, kik éppen nem akarnak bevenni, illyeknek a' nádmézes giliszta ürömmag néha használt. Sikeresebbek a' Nro 40. alatt kijelelt porok, mellyekből mézzel vegyítve, vagy irósvajas kenyérrre hintve, reggelenként egyet adjunk nekik, *) 's mellette a' fen dicsért szereket gyomrokra rakatjuk.

Bajosabb a' lapos, vagy is pántlika gilisztát kiűzni. **) Ezt sokak sokfélekép' üldözték, ölték, abban mindnyájan egyezők, hogy a' gilisztát a' testből ki kell veszteni, a' szörnyű sok taknyot megbontva a' testből kiszállítani, és, hogy új fészkek ne készüljön,

*) Ezen adagok három, négy esztendőös gyermekekre szabattak.

**) Ezt gyermekekben ritkán, inkább korosokban találni, azért az adagok is ezekre vannak alkalmazva.

az emésztő élet műveket, a' gyomort, beleket erősíteni. A' sok gyógyszerekből, és különféle módokból azt jegyzem ide, melly még eddig legfogyanatosbnak találtatott.

A' gilisztás egyék vacsorára marhalus levet bele szelt zsemlyével, vagy kenyérral, egyebet semmit, és ha az nap széke nem volt, adasson magának buza korpából só, és faolajjal készült allövetet; másnap korán még az ágyban igya meg egyszerre a' Nro 41. alatti vegyítéket, 's hogy azt ki ne hánnya, egyék azonnal reá czukros narancshéjat; de ha még is kivetette volna, azonnal mást ugyan azon mértékben készítsünk, és miután az undorodás megszűnt, a' gyomor lecsilapúlt, egyben vele megitassuk.

Két óra lefolyta után vegye be a' Nro 42. alatti labdacsokat, 's igyék hársfa virág herbathét reájok, közben az ürülések közt is igyék illyes herbathét; utóbb jó marhalus levét is adhatunk néki, délkor könnyű emésztetű ebéddel kínálhatjuk.

Megesik, hogy a' bévett labdacsok nem maradnak meg a' gyomorban, egy részét ki hánnya a' gilisztás; ekkor 4 óra elfolyása után vegyen be egy lat meleg vízben felol-

dott keserű sőt, 's igyék utána egy find'sa sós marhahus levet; erre közönségesen még az nap ki megy a' giliszta. Ha pedig csak mutatná magát, ha ki lógna a' végbélből, azt se húzni, sem elszakasztani nem szabad, hanem gyenge ruhácskába takarva, hadd lósson még önként elesik, mi annál bizonyosban meglesz, ha a' gilisztás az árnyékszéken ülve maradván herbathét, vagy vízben feloldott mi kevés keserű sőt iszik.

Valamint az érzékenyebb, izgathatóbb személyeknél a' giliszta sokszor be sem várván a' labdácsokat, már a' Nro 41. alatti vegyítékre kimegyen, úgy megesik az erősebb, érzéketlenebb testüeknél, hogy az egész gyógymódnak ellene szegezi magát, 's éppen nem indul, vagy csak darabonként mégyen el. Ez esetben mindjárt az utáni napon az egész leírt gyógymódot ismételnünk kell ama' jegyzettel, hogy a' gilisztáshoz alkalmazva az adagokat, főleg a' labdácsokat kisebb mértékben adjuk.

A' velünk nem rég közlött, és sok tapasztalással leghathatósbnak talált szer a' pántlika giliszta ellen ím ez: a' gilisztás, ugymond, ha menekedni akar a' pántlika gilisz-

tától, kezdje a' gyógyítást délután mintegy öt óra tájban a' Nro 43. alatti porral, ezt vízzel, vagy árpakása lével vegyítve igya meg; estve vacsora után, melly kevés léből álljon, valamivel későbbben négy lat fris, édes mon-dola olajt igyék meg, reggel ébredése után éhomra vegyen be a' 40. szám alatti három porokból egyet egy lat baratzk befőttel ve-gyített herbathéval.

Ez a' bevett por közönségesen két, há-rom óra után két, három hányást, vagy has-folyást okoz, könnyíti mindegyiket a' közben adott sós marhahus lé, vagy mi gyenge her-bathé. Az ürülések megmutatják, ha elment e a' giliszta? ha el nem ment, adjuk néki az előbbi mód szerint a' második port, és ha erre harmadfél óra mulva el nem menne, vegye a' harmadikát, mellyre mindeddig még az nap, vagy következőn szerencsésen elment. A' giliszta' elmente után a' beteg két óra mul-va bizton ehetik, és egy jó pohár ó bort is ihatik.

Megtörténik, hogy erősebb személyek-nél a' giliszta mind ezekre sem indul meg; ekkor bevárván a' delet, ebédlés után adasunk keserű fűvekből, p. o. üröm, és kese-

rü sóból egy allövetet; ha erre is daczoskodik, ha ez is sikertelen, osszunk egy könting jalapa gyökérből, és husz grán czikor-ka fűből készített port két egyenlő adagokra; az egyikét mindjárt estve, a' másikat meg három óra mulva adjuk néki, mellyekkel minden bizonnyal czélt érünk. Ajánltatik a' megfőött gránátfa héjja is; én ennek kevés hasznát tapasztaltam, lehet, hogy hatóságából sokat veszített volt.

Az Egyiptomiak, és Kairo' lakosi, kik közül jelesen a' zsidók, és köznép a' pántlika gilisztában szenvednek, kő olajjal élnek ellene, t. i. a' hóld fogyta' három utolsó napjaiban mindennap húsz, harmincz cseppet isznak vizzel belőle, negyednap hashajtót vesznek, mellyre ha el nem megy, bevárják másodszor a' hold fogyta' utolsó három napjait, 's ugyan az előbbi mód szerint a' kő olajt beveszik, 's utána negyed napra a' hashajtót, 's e'kép', mint írják, szerencsésen megszabadúlnak tőle. E' gyógymód egyszerűsége miatt kapósabb, 's a' köznép könnyen használhatja, csak az első vétel sikertelensége miatt el ne csüggedjen, hanem minden hóld' fogy-

tán mindaddig ismételje azt, még óhajtott célját el nem érte.

Valamint a' giliszták' többi nemeinél, úgy itt is, miután a' pántlika giliszta kitakarodott, szükség az emésztő műveket, a' gyomrot, 's beleket erősíteni, és az egész életrendet a' test' rendes táplálására intézni. Az erősítő szerek közül vehetjük a' virágos földi epét, az ürmet, fejér pemetet, tarnics gyökeret, a' marha epét, a' borral készült rhabarbara-fösvénynt, vagy lásd Nro 59.

Életrend. Tapasztalásból tudjuk, hogy a' giliszták a' sós, és füstölt eledeleket nem kedvelik, hogy a' savanyú káposzta, a' vörös-, és fokhagyma, retek, torma, es más savanyított étkek, a' mint a' savanyú bor is, ellenségeik; azért, ha a' gyógyítás előtt néhány napokig ezek-, 's éféliekkel él a' gilisztás, nagyon elbádjad, ellankad a' giliszta; mi okból majd bizonyos kipusztítása, csak utána az eddig javallott erősítő szerek mellett könnyű emésztetű, kevés nyálkát szerző étkekkel éljen a' gyermek.

A' Köhögésről. (*De Tussi*).

A' levegőnek hirtelen, erőltetett hangú, erőszakos kirohanása a' tudókból, köhögésnek mondatik.

Ez a' mellben az, mi az órrban a' tüszszentés, van tudniillik mi csiklandó ok, melly a' tüdőkbén elszórt idegeket a' köhögésre, a' mint az órlyukakban tüszszentésre indítja.

Okai. A' majd mindennapi okok feltealálhatók a' gyomor-romlásban, és a' meghűtésben. Megromlik a' gyomor azzal, hogy a' gyermekek szüntelen esznek, vagy ollyakat esznek, mik, mivel a' gyomortól meg nem temésztethetnek, ott könnyen megsavanyúlnak. — A' gyermek nem csak attul hül meg, hogy őszkor, vagy télben a' hidegre ki bocsáttatik, hogy a' hóban, tócskákban a' futkározás, és más játék neki megengedtetik, hanem a' mikor felette melegen tartatik, 's abból csak kevesé hidegebb levegőbe lép; ez már elég ok a' köhögésre. Úgy a' dajka is, ha keményebb hidegről megfordulván, a' gyermeket mindjárt szoptatja. Nálunk a' nyári napok hevesek, az estvék hűsek, azért ha a'

gyermek a' nagy meleg után az ilyen hűves levegőben estvénekint mulatnak, ne csudáljuk, ha köhögnek. Itt a' vissza szökött kútegek, kiváltkép' a' rüh, nem okoznak e sokszor majd halállal fenýtő köhögést?

Felosztása. A' köhögést azontúl, hogy lázzal, vagy a' nélkül jár, felosszuk a' *gyomor, hurutuló, csiklandó, görcsös köhögésre*. Ide csatoljuk a' száj-zsebrékhez, a' himlő, vagy egyéb kútegekhez szököttet, végre a' gilisztáktól okozottat is.

Kezdeté. A' lázzal járó köhögés a' láz' kissebb, vagy erősebb kórjeleivel mutatkozik. Itt csak a' láz nélküli köhögésről van a' szó, melly is az indító okra nézve álmoság', fejfájás', nehéz lélegzettel, gyomorpöf-fedéssel, feszüléssel a' köhögésre kész; csiklandással kezdődik, némellyek hánynak, mások tüszennek, náthát, torokfájást kapnak, ha pöknek, csupa vékony nyálat pöknek.

Kimenetele. A' köhögés' kimenetele a' könnyebb, vagy súlyosb okoktól, az előbb, vagy utóbbi orvosi segéd', és az élésmódtól függ. Ugyan is legyen a' köhögés kezdetben csekély, engedelmes, de orvoslása halasztassék,

az élésrendre ne legyen vigyázat, a' beteg egyék, igyék össze mindent, nemde a' nyavalya' kórjelei naponként növekednek? a' tüdőök utóbb elgyengülnek, mi miatt ezeket tüdőgyuladással, vérpökéssel ijesztik, a' vérmes, kövér testüeket pedig gutaütéssel fenyegetik, mik ha nem akkori halált, bizonyosan más életveszedelmeztető betegséget vonzanak magok után.

Orvoslása. A' mint más nyavalyákban, úgy ebben is, miután kitanúltuk lázzali, vagy a' nélküli létét a' köhögésnek, fő gondunk a' gerjesztő oknak felfedezése, hogy e' szerint intézve a' gyógyítást, óhajtott célt érhessünk.

E'kép', ha a' gyomorban heverő nyers, 's emésztetlen, vagy más ugyan ott összegyűlt iszapos anyag munkálja a' köhögést, a' hánytató, és a' körülményekhez mért gyenge hashajtók lesznek a' szüntető szerek. Lásd Nro 7. 17. 24. 25. Főkép' ha a' gyermek kevés étel mellett gyomrát narancs héj, és köménymagból készült herbathéval éleszti, vagy azokból készült port vesz bé.

De valjon mi ismérteti meg a' gyomorköhögést? a' nehéz szagu lehellet, a' mocs-

kos nyelv, a' pöflödte gyomor, az elveszett étvágy, és hogy a' köhögésnek ezen neme a' beteget leginkább evés után zaklatja; az inger a' gyomor fejnél kezdődik, a' beteg gyakran hány is, mire jó ideig lecsendesül.

A' *hurutuló* köhögés a' fent mondott meghülés módjaiból keletkezik. Megismerhetni ezt a' vele járó szokott nátha, tüszetés, és sokszor a' kemény torokfájásról. Az illy köhögés a' lég' beszívásra növekedik, és az ostrom estvénekint erősebb. Még a' beteg híg, vékony nyálat vet ki, nincs reményesség a' gyógyuláshoz; a' vastag, sárgás, könnyen, 's darabosan kivetett torlása adja a' megszűnhetés' reményét. Kezdetkor az egész gyógyítás abból áll, hogy a' gyermek kimelegített, cukorral kifüstölt ágyba fektessék, a' dajka bodza, és székfű virágokból édes köménnyel kevert herbathét igyék; mit is, ha már nem szopik a' gyermek, ön maga igya. Ellenben, ha a' gyógyítás halasztódott, ha már több napi a' köhögés, akkor a' most javallott szerek nem lévén elegek, rendeljünk hozzájuk esti lábfördőket, könnyű, csak kevesé sós, és nem savanyú étkeket, tartsuk savóval, árpa-, és rizskásával, vagy híg mon-

dolatéjjel; napközti adjunk bodza-liktariumot kevés borkővel, és salitrommal, mellyre kevés bodzavirág, és ökörfark fű virág herbatét igyék.

Nyugalom végett vegyen be a' beteg estvéként a' Nro 44. alatti porokból egyet, mellyre ha el nem csendesül, utóbb még egyet adhatunk néki. E' móddal lassankint szünni fog az egész köhögés. Vannak, kik magokat melegen tartván a' rendes életmód mellett csupán a' sült kerék répát eszik, vagy annak kisajtolt levét isszák, 's meggyógyulnak.

A' rekedt, csiklandó köhögés is a' meghűtéstől származik, midőn a' légcsőben lévő ikrás husok, vagy is mirigyek elzáródnak, 's azt nem nedvesíthetik, kész a' rekedtség. Ennek gyógymódja egyez a' hurutulóéval.

A' vissza verődött rühtől eredett köhögés, hogy veszedelmes ne legyen, azonnal gyógyíttassék; rögtöni segéd a' rühnek új kiütése. Elérhetjük ezt, ha a' gyermeket az ágyban tartván, annak tagjait, mellyeket a' rüh leginkább belepett, goromba ruhákkal dörgöltetjük, és kőrösbogár festvénnel bekenetjük, 's egy alkalommal bodzavirág her-

bathét is magán, vagy bodza-liktáriummal a' gyermekkel itatunk. Ezekre a' gyermek izzadásba jön, 's a' rüh mintegy kiröppenik.

A' felhozott módnak nékori sikeretlensége némellyeket reá bírt a' gyermeknek más rühes gyermekbéli beoltására. Mások egybe gyúrt két rész szagos lóhert, és egy rész szivató tapaszt tesznek a' rüh' volt helyére, közbe egy grán kámforból, és két grán pézsmából, két lat bodza-vegyülettel készült orvosságból adnak napjában többszer egy, két kávés kanállal, és bodzavirág herbathét itatnak reá, mellyekre a' rüh okvetetlen kicsalódik.

A' köznép, hogy a' visszaverődött rüh gyermekén kiüssön, rühes gyermektől kölczönözött inget ad reá, 's úgy látszik, hogy ezen együgyü mód elég czélerányos.

A' görcsös, fulasztó köhögésben a' gyermek a' levegőt egyre kifelé taszítja a' nélkül, hogy beszívja, vagy ha beszívja is, nagy sipoló hangal szívja be. A' köhögésnek ezen nemében a' szemek kidudorúlnak, elvörösülnek, az ábrázat elszederjesül, az órron és szájon a' vér kitör, kibudgyan; sokak megsérülnek; vannak szomorú példáink az elme-

tévedést nyomba követett idegrángásokról, a' nyavalyatörésekről.

E' rémítő nyavalya nyáron ritka, inkább nedves őszkor, és télen hol lázzal, hol a' nélkül uralkodó, nehéz gyógyítású, még a' leghasznosb szereknek is alig enged. A' beteg több napokig is hasztalan elköhög, még végre mi kevés érettet vet ki, de mind ezután sem könnyebbül. Ezt tudni szükséges az okból, ne talán könnyebbülést azonnal nem tapasztalván, a' hasznosan rendelt szerektől elálva, erősebbekhez nyuljunk, melyekkel a' helyett, hogy használnánk, inkább ártunk.

Támad, mint említettük, a' köhögés a' meghűtéstől is, de ritkán a' gyomorban összegyűlt enyves, taknyos salak nélkül; láthatni ezt a' gyermek' okadásából, miután a' köhögés egy időre megszűnik. E' tapasztalást vegyük sinormértékül, ne hogy a' hánytató szert annak idején elmulassuk; azontúl figyeljünk a' szorulásban szenvedőre, kinn allövetel könnyebítsünk. Ezekre enyhül a' köhögés, és ha lázzal volt, ez is enged, sokszor végkép' el is marad.

Néha annyira szívós a' kivetendő takony, hogy feloldó szerek nélkül semmire sem mehetünk; vegyük elő a' Nro 45 alatti szert, nyilvános hasznát tapasztalandjuk; máskor, főkép' vége felé a' nyavalyának, nagyon sok, 's annyira omló a' torha, hogy szinte kiugrik a' köhögésre, ekkor használjuk az ammoniák-mézgát, a' myrrha-vonatot, 'sa't. Lásd Nro 46. 47.

Illy súlyos nyavalyára felette ellankad, elgyengül a' gyermek, azért ne resteljünk erősítő szerekkel rajta segíteni, különösen a' kina-héj főzettel, és ha szükséges, tegyünk hozzá néhány grán pézsmát.

Életrend. A' felett, hogy a' gyermeket melegen, és tiszta, száraz hajlékban tartjuk, vigyázzunk, hogy étele gyenge, nagyon tápláló ne legyen. Italúl főtt rizskása, vagy mák buga lé használható.

A' Fogazásról. (*De Dentitione*).

A' fogaknak az állkaptzákból az inyen való kinövése *fogazásnak* hivatik.

A' fogazás határidőt nem tart, némelly gyermekek három, négy hónapok után, má-

sok hét, nyolcz, kilencz hónapokra, sőt esztendő mulva kapnak fogakat; 's innét hatalmazott el ama' balvélemény, melly szerint mihelyt a' gyermek négy hónapos, bár milly betegség érje, fogzásnak tartatik, 's e'kép' a' nyavalyát elnézvén, csak akkor jönnek észre, midőn a' gyermek haldoklik.

Valamint testünk' minden egyes tagjainak fejlődése, úgy szintén a' fogaknak növése is természet' rendes munkája, azért a' mint más tagok' fejlődésében lehetnek, 's vannak is sokszor ollyas okok, mellyek a' természetet rendes munkájában hátrálják, zavarják, úgy a' fogzáskor is lehetnek, 's vannak is olly okok, mellyek a' fogzást nehezítik, 's veszedelmessé tehetik, 's teszik is.

Okai. A' kövér, bő nedvü testűek, kikben az emésztő életművek a' gyomor, és belek csipős undokságok által romlott, iszapos anyaggal teltek, kiket az angol betegség környékez, vagy már bánt, ezek másoknál nehezebben fogznak. Nehezítik továbbá a' fogzást minden egyéb kártékony, és rendetlen befolyások: a' szabálytalan életmód, a' keményebb testek' rágicskálása, 's a' t.

Felosztása. Ezekből kitetsző, hogy a' fogazás *könnyű*, vagy *nehéz*; a' *könnyű* majd minden legkisebb változás nélkül megy végbe; a' *nehéz* veszedelmes, sokszor az élet vesztével fenýt.

Kezdeté. A' fogazás' jelei: ha a' kised az ujjait, vagy mit érhet, sietve szájához viszi, abban vájkál, a' csecs gombon rágicskál, 's harap, a' nyála folydogál, a' fog íny ki nyúlik, feldagad, fájó, és gyuladt. Ezeket szemmel láthatni, de a' szájba dugott ujjal az ottani nagy meleget, és hévséget is tapasztalhatni. A' kisednek nehezen esik a' szopás, egyre nyivátsol, 's a' t.

Kimenetele. Vannak, kik vitatják, hogy a' kisedeknek egy harmad része a' nehéz fogazásban vész el. Igaz, hogy az ínyben látható keményebb feszülésekből, a' fogak' lágyságából, vagy felesleges keménységéből, és élességéből következett rendkívüli fakadás, vagy több fogak' egyszeri hasadása, 's a' t., elegek a' lobláz' szülhetésére; csatlakozznak ehez ijesztőbb kórjelek: kökögés, a' lenyelt sok nyál okozta hányás, a' szerfeletti hasfolyások, álmatlanság, vagy a' nagyon mély álom, és az ebből felijedések, ideg-

rángások, 's a' t.; eléggé megvalósodik komoly vitatások. Azonban, ha nem szunyadozunk, ha ön szívüen hozzá látunk, a' hasznos gyógyszereket el nem vétjük, nincs okunk az elcsüggedésre.

Orvoslása. Az orvos' részéről az egész gyógyítás abban áll, hogy a' fájdalmat, gyuladást szüntesse, a' nedveknek a' fej felé tódulását akadályozza, és az izgatott idegeket lecsilapítsa.

A' fájdalom, és gyuladás a' lágyító szerekre megszűnik, az ínny engedőbb lesz, és a' fog könnyebben tör át. Ide szolgál a' meleg méz, vagy a' sótalan irósvaj, mivel az inyt a' dagadt, és fájós helyen napjában többször meg kell kenni. Legjobb, ha a' kisdéd megszენvedi, meleg téjbe, mellyben feje málvá gyökér, füge, és kevés sáfrán főtt, egy darabka szivacsot mártani, és azt a' fájós ínnyre tenni, *) vagy egy darab mézben főtt málvá gyökeret vele rágicskáltatni. Ezekre enyhül a' fájás, a' gyuladás tikkad, és a' fog szerencsésen kibuik.

*) Ne talán a' kisdéd a' szivacsot lenyelje, táncos czérnát reá kötni.

Példákból tudjuk, mennyire növekedik néha a' gyuladás, mi miatt az ínny elkékül, megszederjesedik; ez esetben rögtöni segéd a' piócázás, 's az ínnynek rózsamézzel, és néhány csep konyhasó-szesszeli kenetetése. Ezen állapotot többnyire hasfolyás kíséri, melly is, ha mérsékelt, nem árt, különben úgy is a' fejfélé tóduló nedvek' levonása végett mannából kevés salitrommal készült gyenge hashajtót, és lágyító allöveteket kellene adnunk. Ezek mellett maradván, minden izgató szereket kerülvén, előbb utóbb, bátor a' fogak még tán ki nem bújtak, foganatoságokon megnyugodandunk.

Illykép' hát belől orvosságra nincs szükség? igen is, nincs, ha csak a' módtalan hasfolyás, vagy a' hozzá járult idegrángások gyógyítást nem kívánnak, a' mikor is lásd a' *hasfolyásról*, lap 57., az idegrángásokról a' hők hurutnál. Jegyzésül legyen, hogy egy grán horgany virág, néhány grán keseraggal, és fejér nádmézzel az idegrángásokban annál ajánlhatóbb, mivel könnyen veszi be a' kisedet.

Ide csatolom a' fogak' hibás növését is: a' fog néha rézsutt, néha egyik a' másik előtt jön ki; a' tejfogaknál, vagy is az előfogak-

nál e' rendetlenséget többnyire a' természet helyre hozza; a' második rendbélielnél is gyakran segít, azért ne bizgassuk, mert azal a' fog' ingását, és szapora kiesését okozhatjuk, más az, ha a' fog behajólt, és a' nyelvet sértegeti, vagy kifelé nőtt, és az ajakat bizgatja, ezt mindegyik esetben okos seborvos ki fogja venni.

Életrend. Sok a' tapasztalás, hogy egészséges szülőknek, kivált anyáknak egészségesen szült gyermekei nagyon könnyen, 's minden változás nélkül fogaznak, kik t. i. terhes korukban megelégedetten éltek, nehéz, goromba étkekkel nem terheltettek, kiknek is azután egészséges tejök lévén, magzatyokat jól táplálhatták. Ellenben kik rendetlenül, indulatoskodva, minden zagyvált étkeket össze ettek, azoknak magzati sokszor veszedelemmel fogaznak; miokért a' dajka minden hevítő, részegítő, és fűszeres étkektől őrizkedjék; szóval: mindenkép' úgy viselje magát, hogy a' kisednek ártalmára ne legyen.

A' kisedeknek, hogy könnyen fogazzanak, sokak' rossz szokása után, a' fogazás előtt mi keményet rágicskálni ne engedjünk;

tiszta hajlékban, minden nehezebb büztől óvjuk, felette melegen ne tartsuk. Jegyezzük meg: a' tiszta, szabad, csendes levegő a' kisdetek' fő táplálója. 1.

A' Sorvadásról. (*De Atrophia*).

A' sorvadás alatt ama' szárító betegséget értjük, melly lassudan a' gyermekeket erejüktől fosztva, elhervasztja, hasokat ellenben felpöfeszti.

Okai. E' betegség' okai közé számíttatnak a' vörhenyős hólyagos himlők, a' görvények, a' soká tartott hasfolyások, 's más illyes nyavalyák, mellyekből a' beteg még ki sem vánczorgott, 's már minden különzés nélkül mindent össze zagyvál; osztán: hitván, beteges szülők is, hogy várhatnak egészséges magzatot?

De az említett okok nélkül is a' leg-egészségesebb gyermekek esnek e' nyavalyába, ha t. i. testalkotásokat meghaladó erős, régi téjt kényszerítettnek szopni, ha utóbb vegyesleg, kivált sajtot, sok kenyeret, nehéz zsiros süteményeket, 's más száraz étkeket, éretlen, férges gyümölcsöt, savanyúkat esz-

nek, savanyú bort isznak. Innét láthatni, hogy e' nyavalyának első okai az első utakban: a' gyomorban, és hasban léteznek.

Könnyen esnek e' betegségben még azon gyermekek is, kik egyébiránt rendesen élnek, hanem nagyon kihevülvén, 's izzadván, éjtszaka gyakran hideget isznak, vagy alvás közt hűvesb levegőbe vitetnek. Még a' tisztatlanság is a' főbb okok közé számítatik; vegyék azért szívökre az anyák, 's ne hagyják magzatjukat a' szenyben fetrengni; kötelességöknek tartván azok' gyakor mosását, 's fürösztését.

Az oktalan elválasztást is vádolhatjuk, midőn az anya kisdédétől egyszerre elfogja a' csecset, és azonnal kemény, nehéz emésztetű étkekre szorítja; tapasztalhatja ekkor, hogy gyermeke, ki tegnap mint egészséges fitzánkolt, ma már lazán elhever, mozdulni neheztel, tagjai gyengülnek, elposzkúl, a' bőr, kivált czombjain, és kis alfelén rántzosúl, 's a' t.

Felosztása. A' sorvadás' okaihoz szabottan különfélekép' osztatik fel; ugyan is: más az, melly az egészségtelen szülőktől, más, melly az erősebb téjtől, a' fűszeres

pép, a' sok kemény téisztás étkektől, éretlen gyümölcstől, a' kihevüléstől, izzadságra tett hideg italtól, vagy a' melegről a' hűseb levegőre való átviteltől okoztatik.

Kezdeté. Ered pedig e'kép': a' gyermek szemlátón fogy, lustúl, hasa pöfled, feszül, a' hasürülés rendetlen: majd kemény, szürkés, agyagos, majd folyó, szivós, taknyos; az étel vágyásban telhetetlen, kivált hideg étkeket óhajt; fekete kenyér után szinte reszked; lélekezete nehezül, bűdös, savanyú büzü, a' halántékok belapulnak, az ábrázat halavány, sápodt, hitván tekintetű, a' szemek beestek, a' szemhéjak az álom után dagadtak, az oldalcsontok, a' vállapoczkák kiállanak, közbe a' köldök körül szaggató fájások támadnak, a' vizellet zavaros, hol savós, hol vörös, az álom szájt szárító, és szomjuhoztató lassú héséggel zavart, nyugtalan; 's a' t.

Fiimenetele. A' sorvadás' vége annak nagyobb, vagy kisebb elhatalmazásától függ. Ha nem régi, ha a' rendes bánás idején előzte, ha észre venni, hogy az étvágy rendes, a' gyomor jól kezd emészteni, a' has apad, 's az enyészett erők szembetünő ked-

velődéssel vissza térnek, jó reménnyel lehetünk. Ellenleg, ha a' nyavalya már régi, ha a' gyermek már egészen elfogyott, a' hasa egyre foly, és már a' sorvasztó láz is gyötri, csekély a' gyógyulhatás' reménye, bár voltak, kik illy állapotból is a' szorgalmas, és józan bánásmód által felépültek.

Orvoslása. Rontsuk meg, 's törüljük el a' szerző okokat, szabadítsuk meg a' nyomorgó testet a' gerjesztő okok' kellemetlen következéseitől, állítsuk vissza a' sértett tagokat előbbi épségökbe, hogy műkedésökben könnyen, szabadon, 's állandóul eljárassanak, öröm telve pillantandunk volt betegünkre.

Elérjük ezt, ha a' nyavalya' indító okai, és azok' következései ellen intézzük a' gyógyszereket, és az életsrendet. Miokáért: ha a' dajka' erős, vén teje okozza, ha a' lisztes pépek, vagy más goromba étkektől jön a' sorvadás, 's e'kép' az innét származott sok sikos, szivós, enyves anyag a' beleket, 's hasmirigyeket eltölti, 's így a' temérdek sok apró béledények is bedugulnak; ekkor első az életsrend' változtatása. A' gyógyszerek csak annyiból ajánlhatók, hogy általok a' meggyült

sok taknyos, iszapos rondaságok kitakarodjanak, 's így az első utak erősödjenek.

Igaz, hogy a' hashajtók a' beteget inkább lankasztják; de az is igaz: ha a' gyomor, és belek felette terheltek, állapotjukhoz alkalmazott hánytató, vagy hashajtó nélkül minden iparunk sikertelen. Lásd Nro 48. 49. Ezek után, hogy a' gyomor jól emésszen, a' hasfájások, nyugtalanságok szűnnjenek, a' Nro 50. alatti szert ajánljuk a' betegnek, mire láthatólag épülend, utóbb gyenge keserü szerekkel: székfű, virágos földepe, tar-nics vonatokkal éljen, vagy almasavas vasas vonatot keseraggal, és rhabarbarával vegyen, és a' rendelt életmódot kövesse.

A' felhevülés, és izzadtságra tett hideg ital, vagy a' melegről a' hűves levegőbe lett átviteltől okozott sorvadás illetén bánást kíván: tartassék a' beteg melegen, és az izzadást bodza-liktáriummal vegyített bodzavirág herbathéval eszközöljük; a' hátát, hasát kámfor, és fejer nádmézzel füstölt flanellal dörögöltessük; hol lehet, minden harmadnap szénapolyvás ferdőt, és árpakásából, vagy marhahus léből tojás sárgájával készült allöveteket rendeljünk.

Ilathatósok ezek, ha idejében értek nyulunk, de többnyire halasztva elhenyéljük a' gyámadást, vagy ha jókor hozzá látunk is, a' rendes életmódot nem sürgöljük, 's így előbb, utóbb a' beteg a' gyötrő álmatlanság, és epeztő szomjúság miatt éjeken át sínlődik, miglen a' hozzá járult nagy hasfolyás által minden erejétől fosztatva, kiadja vég lehelletét.

Életrend. Már az orvoslásnál érintett, hogy e' nyavalyán legtöbbet segít az élésrend, azért elvonván a' betegtől minden goromba, nehéz emésztetű eledeleket, könnyen táplálókkal tartsuk: reggel tojás sárgájával havart marhahus levet adjunk, délkor egyék tyuk, vagy kappannal főtt marhahus levet rizs-, vagy árpakásával, fejer kenyérrel, vagy zsemlével, mellybe különféle zöldségek: zeller, petrezselyem, sárgarépa, pásztinák, 's más e'félék tetessenek; ehetik gyenge becsináltakat, utóbb a' már győző gyomort kínálhatjuk gyenge, könnyű emésztetű sültekkal is. Közönséges itala legyen a' tiszta viz, a' jó kifórralt ser, néha a' vizzel vegyített kevés jó ó bor sem ártalmas. Mulasson a' tiszta, szabad, ha lehet; mezzei

levegőben, gyakorolja magát ártatlan, ki nem fárasztó játékokban, nyugodjék idején, de ne tollas párnákon, hanem keményebb ágybelin.

Az Angolybetegségről. (*De Rachitide*).

Az angolybetegség a sorvadás' neme, midőn t. i. a' test egyenetlenül tápláltatik, az az: némelly részek' fogytával a' többi nő.

Nyilvános még is köztök a' különbség; mert a' sorvadásban egyenlőn fonyad, 's fogy a' test, ebben csak némelly részek. Vannak, kik a' görvélyeket is az angolybetegséggel egyneműeknek állítják, de a' különböző beteges tagok a' köztök lévő különbséget eléggé mutatják; a' görvélyekben az ikrás húsok, vagy is a' mirigyek rongáltatnak, az angolybetegségben pedig a' csontok szenvednek.

Okai. Nem csudálhatni, ha öreg, beteges, vagy szegénységből silányon élő szülőknek gyermekeik angolbetegségbe esnek, miután a' más egészséges szülőké is, ha alacson, szűk, nedves, vagy egyébiránt ronda kalibákban laknak, könnyen megkaphatják.

Fejtsük ki bővebben ezen általán érintett közönséges okokat: mit várhatni egy görvélyes, súlyos, vagy más alattomos nyavalyában szenvedő dajkának romlott, beteges tejétől, ki a' fölött, hogy kevés a' teje, még lisztes, enyv forma péppel tömögeti a' csecsemőt? — a' gyermeknél látjuk a' nehéz fogazással járó erős hasfolyást, a' hosszas meg 's megszűnő lázt, 's a' t. Ilát a' himlő, rüh, 's több illyes kiütések, kivált ha oktalanúl tanácsolt ártalmas szerekkel leszárítottak; ezek valóban elégségesek az angolybetegség' kifejlődzésére. Alig hihetni, mennyire előmozdítja ezt még magán a' nedves, tisztátlan levegő is.

Felosztása. A' felosztást alkalmazhatni az okok' némiségéhez, mellyből kitünik, hogy más nemű az, melly a' vastag téjtől, a' silány goromba étkektől, az alatsony, szűk, nedves, vagy különben ronda lakástól származott; más, melly a' szülőktől, dajkától, vagy a' gyermeket késértő nyavalyákból eredt.

Kezdeté. Közös vélekedés szerint az angolybetegség a' fogazás után jelentgeti magát; a' gyermek' tagjai egyirántalanul nőnek,

bőre lágys, hasa sovány, és pöfledt kezd lenni, az izomok lomhadnak, tagjai hajlásaikban, az úgy nevezett ízekben ellágyulnak, kidagadnak, a' testet alig bírják, miért is kínosan jár, úgyon kívül nehezen lehet, feje nagyúl, 's azt a' nyak-izomok', és a' többi részek' lankadása miatt csóválja, ábrázatja tellyesnek tetsző, de felfújt, halavány; tekintete sápadt, bádgyadt, a' kórjelek egyre növekednek, homloka kitolódik, koponya-csontjai a' varrásoknál elválnak, bőre vastagodva ránczosúl, melle a' mint az oldalain belapúl, úgy elől a' mellecsont kidomborodik, oldalcsontjai végén, a' mellecsontra érő porcogóknál csomók támadnak, szélesen ellaposúlnak, a' kults-, és czomb-csontok elgörbednek, jelesen a' hátgerincz formáját veszti; ezek mellett nehéz a' lélekezés, főkép' ha jár, köhög, az ételt mohón kapja, álmos, elméje, ha feje ment, idő előtt fejlődik, különben tompúlt elméjük, és töbnyire sondák szoktak lenni.

Kimenetele. Mivel az előszámlált kórjelek majd szelídebbek, majd rémítettöbnek, természetes a' beteg' hol jobb, hol rosszabb álladalma. Kiken még annyira erőt nem vett,

's idején segédet nyernek, azok a' rendes éléshez csatolt gyógyszerekre kigyógyulhatnak. Szembe ötlő könnyülést, és javulást tapasztalhatni kivált azoknál, kik a' rosz levegő, vagy a' silány élés miatt estek bele; könnyebben gyógyúlnak meg, kikhez közben a' vörös himlő, a' rüh, vagy más illyes kütegek verődtek.

Ellenben csekély reméunyel lehetnek az eleinte elhagyottak, kiket már a' titkon fonnyasztó láz meglepett, 's már nagy részről megemészített. Ezeknek szavok vastag, köhögések rémítő; végre dagadoznak, hasfolyást kapnak, 's majd idegrángások közt mulnak ki, majd csendesen mintegy elalusznak. A' vizkóros fej is mindenkor halálos.

Orvoslása. Minekutána az angolybetegségnek gyakrabbar okai a' vén téj, a' sok szivós, pépes, vagy fanyar étkek, természetes, hogy a' szerencsés gyógyulást leginkáb segíti az e'féle étkeknek más jobb, egészségesckeli felváltása, és a' már összegyűlt enyves taknyos anyagnak gyógyszereckeli oszlatása, 's kihajtása; azért olly átható eleinte a' könnyü hánytató, mire a' test' megrázkodásával

a' még annyira meg nem rögzött belső dugulások is felbontatnak.

A' beadott hánytató után nyuljunk az oldozó, taknyot felszaggató szerekhez, mikre a' kivánt emésztés vissza áll, 's így a' test is rendes táplálására éled, 's vidúl. A' sokak közül vehetjük a' fejer ürmöt, virágos földepét, az áldott csüklőt, tarnics-, ciklász-, kálmos-, festőbüzér-gyökereket; készíthetünk belőlök lekvárt, port, labdácsokat; adhatjuk festvényben, mint a' beteg könnyebben beveszi, lásd Nro 51. 52. A' Nro 51. alatti porból narancs-, vagy sárga fahéj gyülettal könnyű lekvárt készíteni. Gyógyítás végeztével előmozdíthatjuk a' még ingadozó egészséget fűszeres, rozsdátlan vasporos, és kinahejas szerekkel, lásd Nro 55.

Tapasztalásból tudjuk, milly foganattal munkálódnak itt a' külső fűszeres dörgölések, ha t. i. tömjénből, tengeri gyántából, gyaloglennyő-, és borostyánfa-bogyókból csinált füstel átjárt meleg ruhával az egész test, jelesen a' hátgerincz, kezek, lábok napjában kétszer, háromszor megdörgöltetnek; 's utána mi idegerősítő írral kenegtetetnek. Hasznosok a' majorána, levendula, rozmaring,

méhfű, székfű-virág, és kakukfűből készült fürdők is. *)

A' más nyavalyákból, p. o. súlyos, görvélyes, fekélyes, 's több e'féliekből következett angolybetegséget, mivel nagyobb jártosságot kíván, bizzuk orvosra; elég az, hogy az illyes angolybetegség csak a' nyavalyának, mellyből eredett, megszüntével gyógyítható.

Életrend. Előbb említéink, hogy az életrend, a' tartóztatás, és a' gyógyszerekkeli pontos élés koronázzák tárgyunkat; azért minden előtt a' betegnek tiszta, száraz, tágos, és világos, szóval: egészséges lakhelye legyen, a' levegőt szellőzéssel, illatos füstelőkkel javítsuk, puha, 's tollas ágy helyett madráczon, vagy puszta szalmán feküdjék, nappali heverést kerülje, mindenkép' mozgásra únszoljuk, csalogassuk.

A' zsiros, tésztás, szeleket okozó étkek, nemkülönben a' sok meleg herbathék, és zöldségek is ártalmasok. Adjunk mi csak jó, nem zsiros, zeller, petrezselyem, és más

*) Nem szükség ezeket mind egybe halmozni, csak mihez könnyebben juthatunk; ide értvén a' füstölő szereket is.

e'féle gyökerekkel készült tyuk-, vagy marhahus, és tojással habart leveket, gyenge galamb-, és baromfiakat, bárány, és borjuhust, kivált sülve. Ki nem látja itt hasznát a' trietnek? *) étel után kevés fekete kávé sem árt.

Ebédlés közt igyanak vízzel vegyített jó ó hort, vagy jó kiforralt sert; közönséges italul szolgáljon az aszalt meggyet főtt árpa-lé; hasznos még, kik megihatják, a' festőbüzér gyökérből, kevés narancs-héjjal készült főzet. Sokak ruhátskába kötött rozsdátlan vasport, rhabarbarát, és sárga fahéjjat tesznek a' közönséges ivó vizükbe. Mások a' lepárolt édes kömény vízbe, mellyben borkő só van felolvasztva, gyermek ideihez képest 20—30—60 tseppig eresztenek bele. **) Mind e'féle ital hasznos.

Többeket említék az italokból, tudván, hogy egyfélét könnyen unász a' gyermek. A' ritka, kemény, vagy éppen fenakadt ürülé-

*) Pirított zsemlye, vagy kétszer sült kenyér, fehér czukor, és sárga fahéj meleg borral feleresztve.

**) Végy p. o. fél könting borkő sót, három lat lepárolt édes kömény vizet.

seket megindítják az allövetek. Végre: az illy betegeken, miután a' hátgerincz egyenesül, sokat segít a' bepólálás, és vállal a' befűzés, csak felette ne szorongattassék.

A' Görvélyekről. (*De Scrophulis*).

Ama' keményedett daganatok, mellyek egyenesen a' test' rendetlen táplálásából erednek, *görvélyeknek* neveztetnek.

Hajlandók az illy szabdaellenes táplálásra mások előtt hason nyavalyáju szülőktől származottak, és a' puha, lágy, taknyos testűek.

Okai. Szerző okai e' nyavalyának az egészségtelen életmód, a' vastag, kemény, nehéz emésztetű étkek, mik után különösen sovárog az illy beteg, mellyekkel az első utak a' gyomor, és belek eltelvén, ama' sok szívós, vastag taknyot, a' giliszták' kedvelt fészket készítek. Oka még a' sok éretlen, férges gyümölcs, a' hüvelyes kerti vetemények, lentse, borsó, 's a' t.

Továbbá szülhetik e' betegséget a' nedves, szűk, rekedt levegővel tölt lakások, a' röstség, tunya heverés a' tollas ágyakban,

a' testi rondaság, a' sok hevítő italok, és az erősebb hashajtókkal visszaélés.

Felosztása. A' görvélyek minőségök-höz képest kettős felosztást válnak el: vannak t. i. olly mirigyek, mellyek dagadtságok, és keményültségükre nézve a' test' rendes táplálását mi keveset hátrálják ugyan, de éppen el nem csúfítják. Illyenek p. o. a' nyak körüli daganatok, mellyek gyakran mintegyzsinegre füzve egymás mellett látszatnak, és ezek a' fej-kisebesséssel előbb, utóbb elmúlnak. Illyek meg a' különféle nyavalyáknak az ikrás husok', vagy is mirigyek' alakjába lett áttételök, a' golyva, 's a' t. Ezeket azonban elmellőzvé, csak az ollyakról fogunk bővebben értekezni, mellyek egyenesen a' test' rendetlen táplálásából eredvén, annak ép fejlődését, 's idülését akadályozzák, 's el is csúfítják.

Kezdeté. A' tapasztalt szem első tekintettel meglátja a' gyermek' görvélyes állapotját: az idomtalanúl nagy fej, a' vékony, sovány nyak, a' lonha aszolt tagok, a' pöffedt, kemény has, a' puha, lágy, néha kemény varatskos motskos, könnyűd izzadású bőr, a' majd halavány, majd veresen lángoló arcz, a' bád-

gyadt, zavaros szemek, a' duzzadt szemhéjak, mellyek éjjen át könnyen csipásúlnak, 's beragadnak, a' taplós, rendkívüli piros fog-íny, a' kivált reggel bűdös száj, a' zöldes hasürülések elég ismértető jelei a' görvélyéknek; hozzá járúl: a' gyermek idő előtt kezd beszélni, és eszesülni, de annál későbbben jární, azért örömet csúsz, mász a' földön, 's a' t.

Kimenetele. E' most számlált kórjelek utóbb más, meg más súlyosb, 's veszélyesb kórjeleket, mint szinte annyi másod sorbéli nyavalyákat nemzenek, mellyek is az első utaknak, a' gyomor' és belek' rendes működésének megzavarodását, 's a' beszívó edényeknek a' táplálásra szükséges nedvek bevételeire, 's elkészítésére való tehetetlenségét munkálják, ámbátor az étvágy a' mokóságig nő, de a' has vastagúl, dob gyanánt felpöf-fed, feszült, kemény, 's a' betegnek külön-féle tagjain az elzárt mirigyek daganatck, a' tulajdonkép' úgy nevezett görvélyek a' nyak körül, a' hónallyán, az ágyékokon, leginkább a' hasmirigyekben kézzel tapinthatók.

Nyomban követik ezeket a' görvélyes szemgyuladás, a' fejkosz, az órr', arcza', 's

szájnak kisebesülése; jelesen fültőben láthatni a' nedvet szivárgó varos kütegeket, a' külső tagokat: kezeket, lábokat, néha az egész testet elfutja a' görvélyes sömör, és rüh; a' mirigyes daganatok feltüzesülve genyednek, 's elfajúlt sebeket, vagy is fekélyeket okoznak; a' meggenyedt, csomólt tüdők, és has-hártya csomós tüdősorvadást, és fodorháj-aszalványt hagynak magok után; végre a' hozzá járult sorvasztó, 's lassan emésztő láz minden utóbbi igyekezetünket dugába dönti.

Orvoslása. Az orvoslást kezdjük az emésztő életműveknél, a' beszívó edényeknél, és az idomtalan mirigyeknél, hogy a' gyomor, és belek jól emésszenek, a' szívó edények a' tej nedvet, vagy is tápot rendszeren beszívják, és azt képesen felvéve, a' táplálásra továbbá elkészítsék. Tisztítsuk ki tehát előszer a' gyomort, és beleket a' sokképpen egybegyült undokságoktól, azután erősítve szerezzük meg mindegyiknek rendes működését. Az elsőt megteszi a' beteg állapotához alkalmazott hánytató, lásd Nro 48. 54., vagy hashajtó, lásd Nro 17. 49. 55., miknek tán szükséges ismételését a' beteg' ál-

lapotja meghatározandja; az e'kép' kitisztúlt első utakat élesszük keserű erősítő szerekkel, könnyen emészthető, 's tápláló étkekkel, hogy a' keserű szerekkel megerősült beszívó edényeknek legyen mi hasznost beszívni, és további elkészítésre az ikrás husokkal közleni.

Dicsértetnek e' végre az orozzlányfog, az üröm, az eleccke, és füstike füvek, a' tarnics gyökér, 's a' t., mellyek keserűségek miatt legkönnyebben vonatban adatnak labdácok gyanánt, vagy narancshéj-festvénnel; a' fogyatkozott hasürülésen segéljünk párlott méntha vizben adott rhabarbara-festvénnel. Lásd Nro 56. Dicsértetnek tovább a' betegség' enyhültével a' kálmos, a' gyökönke, és az almasavas vasacs-festvények lepárolt foddorméntha vízzel kávék kanalankint adva.

A' görvélyek' elhatalmazásakor mások, 's én is látható hasznát tapasztaltam az édes higannyal, narancs színű kén-dárdacsal adott büröknek, lásd Nro 57, mellette a' nagyon gyenge beteggel az előbb dicsért keserű, 's erősítő szereket is folytattam. Egyedül a' has-, és nyálfolyástól tarthatni, 's ekkor a'

keserű, erősítő szereket folytatván, a' porok egy ideig félre tétetnek. *)

Nagyobb figyelmet vár a' görvélyes szem-, és szemháj-gyuladás; itt a' dagadt, piros, sükeres nyákkal heragadt szemhéjakból mi csipős nedv csergedez, melly az érdeklett részeket feleszi. Itt igen ritkán szükséges a' pióczázás, inkább fültöbe, vagy a' halántékokra vetett szivató tapasz, a' bürök, bodza, és székfű virágokkal tömött zacskók lesznek segédül, az éles, csipős könnyek ellen az édes tej, és a' birsnyák becsepegtetése; mikre ha nem enged, a' zacskók' melegítése mellett a' Nro 58 alatti írrel a' szemhéjakat reggel, és estve be kell kenetni, és a' fenn emlitett belső gyógyszereket folytatni.

A' mint a' szemek, és szemhéjaknál, úgy a' nyak körül, a' hónallyán, 's a' test' más részeiben feltüzesülhetnek a' görvélyek; ekkor a' belső gyógyítást folytatván, az evesedést meggátolni törekedjünk; meggátoljuk pedig, ha látván a' nagy gyuladást, arra pióczákat rakatunk, 's utána a' daganatot

*) A' hasfolyástól, még sok taknyos, bűdös ürülésekkel van, nem kell tartani.

szorgalmasan gyapjúval, 's közbe más száraz szerekkel felváltva burogatjuk, mellyekre közönségesen tikkad a' gyuladás, 's a' daganat, kivált ha бүrköt kötünk reá, szembe-tünőn apad, 's enyészik.

Azonban, ha minden igyekezetünk után is megevesülne, akkor úgy bánnyunk vele, mint más akár minő genyedésbe indúlt daganattal, azzal az észrevétellel; hogy, mivel az illy daganatoknál a' genyedés felette lassú, és elfajúlt, a' szokott izgató 's érlelő szerekkel: kakukfű, majorána, levendula, rozmaring, kedesz, 's a' t. füvekkel azt elősegítsük, és miután kifakadt, erősítő fűszeres fűvek' forrázatjával tisztítsuk, fecskendezzük, 's bekössük; hogy pedig jó genyt adjon a' seb, különösen ajánltatik a' kappanőr forrázat.

A' test' egyéb külsején jelenő rüh, sömör, vagy más illyes kiütések különös gyógyítást nem kívánnak, a' belső görvélyek ellen intézett gyógyszerekre, és a' gyakor, langyos, fűszeres fürdőkre elmúlnak. A' golyvát, az izgombát, a' csomós tüdősorvadást, a' fodorháj-aszalványt, 's a' t., a' görvélyeknek mind annyi szüleményeit bizzuk orvosra.

Életrend. Minden előtt megkívántatik e' nyavalyában a' rendes élés' szoros megtartása, mi nélkül a' leghathatósb gyógyszer is sikertlenek; tehát zsiros, nehéz emésztetű, szeleket okozó veteményeket: babot, lencsét, borsót, különféle főtt, és sült tésztákat, sok tejes étkeket, sajtot, 's a' t. vonnyuk meg a' betegtől; egyék inkább könnyű emésztetű, táplálékony marhahús levet tojás sárgájával, rizs-, és árpakásával, pirított zsemlével, vagy jó kisült kenyérral. Éljen baromfiakkal, b^ár^án^y, borjú, porhanyó vadhussal, 's a' t. Reggel a' már kitisztult első utak után jót tészen a' makkavé; közönséges itala legyen a' tiszta viz, ebédkor a' jó ser, néha vízzel vegyítve jó ó bort is ihatik.

Hogy pedig az étel, 's italban szentül tartott élésrendje' foganatyát lássuk, megkívántatik az egészséges lakhely, tisztaság, a' szabad, egészséges levegőbeni mulatozás; ez okból legszerencsésb a' gyógyítás tavaszkor, midőn a' beteg kinn járkalhat, kocsizhat, vagy hordoztathatja magát. Télen tágos, tiszta, száraz szobában mulasson; hogy elegendőt alhasson, idején fekdjék.

A' Hökhurutról. (*De Tussi Convulsiva*).

Ama' fulasztó, sűvöltő köhögés, melly időszakként vissza tér, 's a' beteget nagy erőltetés miatt fulasztással fenyíti, *Hökhurut*nak neveztetik. Ebben a' betegségben legtöbbet szenvednek a' mell' életművei, és az ágyékhártya, vagy is a' rekesz izom.

'*Okai.* A' hökhurutot szülő okok közül fő ok a' levegőnek hirtelen változása; azért veszedelmesek a' meleg napokra következett hűs éjtszakák, a' napkeleti, és éjszaki szelek, a' tavasz, és ősz.

Felosztása. Valamint más több nyavalyák, úgy ez is majd magán, majd más betegséggel kócsolva gyötri a' beteget. A' magán járó, vagy is egyes, időszaki tekintetben három részre oszlik: első a' *hurutos*, 's ez közönségesen két hétig tart, (néha korábban végződik); második a' *görcsös*, ez, kivált ha jókor nem jó segítség, elkinozza a' beteget öt, hat hetekig, sőt tovább is; a' harmadik időszak enged

súlyából, 's azért alábbhagyó, vagy inkább *taknyos* időszaknak neveztetik.

A' más nyavalyával csatolt hökhurut más töbféléhez is ugyan, de közösen a' légső-, tüdő-, és ágyékhártya, vagy is rekesz izomgyulladásához szeret kapcsolódni; nékor járvány nyavalyakép' is uralkodik, hirtelen üt ki, 's ugyan azon helységben egyszerre többeket lep meg; sokak ragályosnak tartják.

Kezdeté. Kezdődik a' hökhurut a' közös hurut' jeleivel, a' száraz, mély hangú köhögéssel, gyakori tüsszenéssel, könnyel borított bádjadozó szemekkel, szökő borzadásokkal, és héségekkal; a' különben is nyugtalan álmot a' hurut zavarja, a' beteg nyöszörög, kedvetlen, makacs kezd lenni, csak az evésben, ivásban semmi, vagy nagyon csekély változást mutat. Vége lévén az első ostromnak, a' beteg előbbi állapotába jön; ha aludt, ismét minden panasz nélkül elalszik; e' tekintetből közönséges hurutnak vélvén, midőn elmulását várva várjuk, a' lélekzés nehezül, a' mell szorong, a' beteg a' torkán mi kellemetlen szorítást, és csiklandást érez, megijed, felpirúl, szét kapkod, 's minden kitelhető mód erőködik, 's iparkodik a'

jelengető hurutot elnyomni, de hasztalan, mert utóbb csak ugyan telyes erővel kitör, 's rettentő görcsös rángatásokkal a' beteget addig ostromolja, még a' lélekezés egészen el fojtódik, mit még azután sokára kinos küzdeések közt mintegy ordító számárhanggal beszí. Így tart e' rémítő kín felváltva már hosszab, már rövidebb időig, miglen a' beteg az ostrom' szüntével egészen elbádjad. Ím' a' 2dik, vagy is *görcsös* időszak.

Már itt minél dühöngőbb a' nyavalya, annál több, meg több új kórjelek rettentik a' beteget; ilyen az órrvér-folyás, vérpökés, hányás, görcsös rángatások, egy általános reszketés a' kültagok' elhülésével, 's a' t. A' dühöngő ostromnak előbbi, vagy későbbi visszatérése leginkább függ a' beteg' állapotjától, az indulatos erőködésektől, az evés, ivástól, hideg, vagy melegtől, és ha járvány, ennek mivoltától.

Harmadik a' *taknyos* időszak, mellyben a' köhögéssel temérdek takony kitakarúl. Ezen időszakot kétfélekép' ismerhetni meg, t. i. az erős hurut a' fojtó, görcsös gyötrések szüntével egy közönséges huruttá változik, melly előbb, utóbb végkép' elmúlik ;

vagy a' görcsös hurut megmarad ugyan, de erejében fogy, az ostromok ritkábbak, még végre egészen megszűnnek.

Mikor a' hökhurut más nyavalyával szövődött, minthogy a' hozzá ütközött nyavalyának gyengébb, vagy keményebb kórjelek általi fejlődésétől függ az egész betegség' megítélhetése, fő gondunk legyen ama' kórjeleket ügyesen kitanulni.

Kimenetele. Tapasztalásból tudjuk, milly hosszas és alkalmatlan nyavalya legyen a' hökhurut, közönségesen 40 napokig, néha több hónapokig is elhuzódik, azonban jó reménnyel lehetünk, ha szelíd, könnyű, ha más nyavalya nincs vele, ha a' többi életművek éppen semmit, vagy keveset szenvednek általa; {ha a' beteg az ostromon kívül jó kedvű, vidám, jó ízzel eszik, alszik, szorulásokban nem szenved, ha sok fejér, vagy sárgás taknyot hány, ha orra szerfelett nem vérzik, 's a' t., illy szelid hökhuruttól sokak minden orvosszer nélkül is megszabadúlnak.

Ellenben a' felette gyakor véromlás, az iszonyító száraz köhögés, sip hangú fojtó lélekzés, pöffedés, dagadás, minden gyógyszer daczára tartós hasfolyások, a' talán hoz-

zá szökött légcső'k', tüdő'k', 's ágyékhártyá-
nak gyuladása, az esti sorvasztó láz, a' szo-
morú következtéseknek mindannyi előpóstái;
hát ha a' himlőzés', vagy fogzáskor éri a'
gyermeket? szóval: minél gyakrabban, erősebb
és tartósabban kórjelekkel térnek vissza az ostro-
mok, annál később a' veszedelem.

Orvoslása. A' hökhurutnak szerencsés
meggyógyulásához mindenképp előtte szükség
kitanulnunk: valljon magán, egyedül van e?
vagy tán más nyavalya is szökött hozzá?
Az első esetben az egész gyógyítást a' ta-
kony érlelésre, és kitakarításra intézzük,
's minden ipart a' gyuladásnak gátlására,
mire a' hökhurut felette hajló, fordítsuk.
E' végre sokféle ajánlatnak; mi a' lágyító,
takony oldozó, pökésre készítő szerekkel meg-
elégszünk; miokból hasznos a' kukoriczából,
vagy buzakorpából sárga cukorral, és ecze-
tes mézzel készült herbathé, és a' Nro 59.
alatti por az ugyan ott jegyzett herbathéval.

Ezzel már eleget tennék a' belső gyó-
gyításnak, ha hogy a' kisdetek sok torhát
nem nyelnének le, mit ha önként ki nem
vethetnek, kéntelenítetünk hánytató, vagy
hashajtóval segíteni, lásd Nro 48. 49. 'S ha

e'kép' czélt értünk, az előbbieket folytassuk. Ha a' száj szárad, a' torok rekedt, vegyen a' beteg idő közt egy, két kávé^s kanál eczetes mézet, vagy pedig ugyan annyit a' Nro 63. alatti vegyítékből. Ezeket állandón használjuk, miglen a' takony kevesedve egészen ki nem takarúlt.

Azonban a' takony' telyes kitakarodta után is a' szenvedő tagok' ingerlékenységek miatt gyakran megmarad a' hurut, 's a' beteget, ha napköz^t nem is, éjjel görcsökkel gyötri; hasznosok ekkor a' csillapító szerek, lásd Nro 60. Ha pedig nappal is visszatérne az ostrom, ugyan azon porokból huszonegy óra alatt kettő, három herbathéval fogja azt enyhíteni. A' porok' megunása esetén hasonló sikerrel használhatni a' 61. szám alatti vegyületet.

Igaz, hogy e' móddal, bár sokára, de csak ugyan kitisztúl, 's meggyógyúl a' beteg, de ha gyógyítása halasztódott, ha más nyavalya ütődött hozzá, ha az ostrom alatt az ábrázat kékül, szederjesül, a' szemek vérbe borúltan kidudorodnak, a' lélekzés nehéz, fojtó, az ütér telyes, kemény, feszült, mondom: ha illyes, 's még több illetén kí-

zó kórjelek fenyegetnek, mellyek vagy már jelenlévő, vagy közelítő oldalnyilalást, tüdő, ágyékhártya, és légcső-gyuladást velünk sejdítenek, ekkor korosbagnál az ér nyitás, gyengébbeknél az oldalcsont mentében a' nádalyrakás segíthet. Sokak a' nádalyokat inkább a' térdhajlatokba rakják.

Gyógyszerül szolgálhatnak átalán a' hűsítő, nedvesítő, lágyító, és csillapító szerek, millyek a' 62. 63. alattiak, mikre az ott kijelelt herbathét itassuk használván mellette a' lábfordóket, 's allöveteket. Mások e' hosszas nyavalyában mint hathatós szereket dicserik a' gyűszű-fűvet, lepárolt keserű mondola-vizet, hánytató gyökeret, horgany virágot, és a' pézsmát. Mindegyik, csak annak idején rendesen adassék, bebizonyítja hathatóságát.

És ugyan: a' piros gyűszű-fű hathatós ott, hol a' láz hosszabb időig tart, hol a' bőr meleg, és száraz, hol gyakrabban az orrvér-folyás, a' hügy kevés, és vörhenyös. Lásd Nro 64. Hogy hasznát lássuk, legalább egy hétig éljünk vele, ha csak az innét következő szemszikkrazás, és tompító, nehéz fejfájás a' vele élést egy időre nem tiltja.

A' lepárolt keserű mondolaviz csak akkor hasznos, mikor a' gyakor, száraz hurut fuladással rémít, és az ostromok nagy fájdalmakkal járnak, lásd Nro 65.

A' hánytató gyökér is hatalmas ott, hol az idegek mód kívül szenvednek, mikor a' hurutot görcsös rángatások kísérik. Ezt arabiai mézgyával, és keseraggal porban adni, és herbatéval itatni szoktuk. Lásd Nro 62. 66.

Sokak a' horganyvirághoz ragaszkodnak, nem is csalódnak, midőn az ostromok görcsökkel járnak, mellette a' beteg hány, csuklik, és a' has fölötti tájban fájdalmat érez, lásd Nro 67.

A' pézsmától, melly helytelenül a' halál' előzője gyanánt tekintetik, sok jót reménlhetünk, csak adjuk akkor, és ott, mikor a' nyavalyának lobó rendetlensége alább hagyott, a' test mintegy elérzéketlenül, mit a' szivzárig ható gyakor ájulások elég nyilvánosá tesznek. Lásd Nro 68.

A' hasfölötti tájnak reggeli, és esti bekenésére ajánltatik a' disznózsirral vegyített hánytató borkő, lásd Nro 69. Igaz, hogy kevés napokra a' békent helyet feleszi, 's az utóbbi kenés által seb támad, de e' miatt a'

kenést el ne hagyjuk, még a' hurut meg nem szünik, egyedül oda ügyeljünk, hogy a' kenésnél a' sebeket, míg el nem száradnak, kikerüljük.

Ezen írrel való kenést sokak olly hatalmasnak találták, hogy a' rendes élet mellett a' fent dicsért lágyító, nedvesítő, és gyengéden csillapító szereken kívül egyebet nem adtak, és az így felgyógyult beteget jóval előbb lábba állították. De tapasztalásomból irhatom, hogy némelly esetekben minden kenések mellett is egyikét, vagy másikat az elszámláltakból kelle használtatnom.

A' hökhurutnak, miután a' harmadik időszakba jutott, egy közönséges hurut lép nyomába, melly előbb, utóbb egészen elmarad; vagy más nyavalyát hágy maga után. Ha közönséges huruttá vált a' nélkül, hogy más nyavalyát okozott volna, a' rendes élésre elmulik; ha más nyavalya származott, melly is töbnyire a' légcsőben, tüdőben, vagy más szenvedő tagban fészkel, és az egész testet rongálja; ekkor az a' kérdés: nincs e valami lázzal? ha nélküle van, a' sértett részeket erősíteni, és a' sok turhától szabadítani siessünk; ajánltatnak e' végre többfé-

lék, főképp' hasznosak a' csészeszárny-gyökér, a' földi borostyán, az apró leánytsalyán, a' tüdő-, és fejer pemet-füvek, islandi tüdőmoh, és ha nagy az izzadság, zsálya, eczetes mézzel.

Ha a' beteg bádjadt, ha naponkint fogy, ha alatomos láz kerülgeti, melly töbnyire estvénkint lopja meg, akkor a' kinahéj segíthet rajta, lásd Nro 70. 71. A' hasrekedést megindítja az édes higany, szenna-, vagy rhabarbara-porral adva, mit különben az alövetekkel is megtehetünk.

Életrend. Az első, és második időszakban az élésrend úgy intéztessék, hogy a' beteg gyenge levesen, zöldségen, főtt aszuszilván, almán, vagy meggyen kívül (ezeket is mérsékelve) egyebet ne egyék. Italúl szolgáljon a' rizskásaviz, lakhelye tiszta, mérsékelt melegségű legyen, tiszta meleg levegőben szabadon mulasson.

A' harmadik időszakban is gyengék legyenek az étkek, de már táplálékonyabbak; úgymint: árpa-, és rizkása, tojással habart zsemle-, és kenyérlevelek, gyenge betsináltak, pecsenyék, 's más illyes könnyű emésztetűek. Italúl jeleskedik a' megfőtt árpa szalad lé;

azonban a' tiszta, nem felette hideg viz sem árt. Ezekhez járuljon az egészséges lakhely, a' tisztaság, jó kedv, szabad levegőben az ártatlan ki nem fárasztó multságok.

A' hártvás Torokgyékről. (*De Angina membranacea.*)

A' hártvás torokgyék nevezet alatt értődik a' légcső' gyuladása, 's az ebből keletkezett nyirok nedvnek ugyan azon gége' belső felületére való átszivárgása, melly mindenkor gyengébb, vagy erősebb loblázzal jár.

Hártvásnak mondatik, mert az átszivárgott nyirok ámbár sokszor csak formátlan darabokba áll össze, majd vékonyabb, majd vastagabb fejéres hártvát alakít, melly néha szinte annak ágaiba lenyúlik. Áll tehát az egész hártvás torokgyék gyuladásból, és a' nyiroknak a' gégebéli felületére való könnyű átszivárgásából.

Okai. Tapasztalásból tudjuk, hogy a' hártvás torokgyék kivált a' szőke, kényes, felette érzékeny, egyébiránt egészséges, vérmes gyermekeket, kik sok hussal, és fűsze-

res étkekkel élnek, bort, 's egyéb hevítő italokat isznak, támodja meg, és hogy sok függ az időjárástól is, változzék csak az hirtelen, mi könnyen meghűlhetnek a' gyermekek, ha nagyon kihevülvén, mezitelen nyakkal, 's fedetlen fejjel a' hűsebb levegőben futkároznak, ha erősebb szél ellen hangosan beszélgetve, 's lármázva sietnek, bátor ezek mindannyi okai lehetnek e' nyavalyának, közzösen még is a' keményebb szelek, a' tavasz, és őszi átjáró nedves hidegek okozzák azt.

Felosztása. A' hártyas torokgyék minőségére nézve majd jobban, majd kevésbé veszedelmes; továbbá: vagy magányos, vagy más nyavalyával jelen meg.

Kezdeté. A' kevésbé veszedelmes, vagy is jó indulatu torokgyék gyengébb, és észre alig vehető lázzal kezdődik; a' köhögés sem olly erős, azért csak hurutnak tartatik, ám-bár a' száraz köhetselés, a' szóhang' változása, és a' gégében támadott fájdalom már megismértethetik. Ez, ha elejét vesszük, könnyen elmúlik, ellenben ha könnyen véve gyógyítását halasztjuk, a' torokgyék óránként mérgeged, újabb kórjelekkel hatalmaskodik, a' gyermek elevenségét veszti, nyugtalankodik,

arczája pöffedt, veres, teste forró kezd lenni, szava, köhögése szokatlan, idegen hangú, rekedező, homloka hidegen izzad, lélekzete nehéz, sipoló, távolról halható; ital után sóhajtozik, de tartván az ital által gerjesztendő köhögéstől, fél inni, ürülési ritkák, vizellete kevés, és a' mint a' lélegzés rövidebb, 's gyakrabban, úgy az üterek is majd nagyok, telyesek, és sebesek, majd kitsinnek, lágyok, 's rendetlenek, 's a' t. a' gyermek nem tudván kifejezni baját, nyakához kapdoz, és feje' erőszakos mozgatásával kívánná tudatni velünk baját.

Kimenetele. Igen természetes, hogy az erős, egészséges gyermekeknél, kiknél hevesebb a' gyuladás, melly a' nyiroknak szivárodását sietteti, nagyobb a' veszedelem, de másoknál is tarthatni tőle, mivel a' géjét, a' lélegzésnek művét, 's így az életnek műszerét veszedelmezteti, 's pedig annál jobban, minél inkább elterjed, vagy tán éppen a' hangrést álja el; hát ha még késlekedünk a' gyógyítással, 's akkor kezdjük, midőn már az átszivárgott nyirok kocsonyásulva hártyává vált, midőn a' beteg tátott szájjal, 's nyílt orrlyukakkal, mellének kifeszítésével erőke-

dik a' levegőt beszíni, midőn az ütér felette sebes, remegő, rendetlen, alig érezhető, midőn a' mell, mintha tele volna rondasággal, a' gyakori fojtó köhögés közt szüntelen hörög, midőn a' gyakori ájulások, rángatások, 's a' test' általános jeges merevedése a' veszedelmet jelentik. Ez a' vége közönségesen a' könnyen vett, 's későn orvosolt hárttyás torokgyéknek.

Igaz, vannak esetek, hogy egyedül a' természet munkálódása, vagy a' késő segéd által némellyek kigyógyultak, de vajmi ritka eset ez, és csak akkor helytlenhető, mikor a' már kezdetben nedves hurut megindul, és a' beteg kipökheti, vagy ha a' kiszivárgott nyirok nem egész hárttyába, csak darabokba alakul, miket azután köhögés, hányás, vagy erősebb tüszentésekkel kivet. A' bővebb ürülésekre, általános izzadásra, vagy bővebb orr-vérfolyásra is enyhül a' gyuladás.

Elég az, hogy a' hárttyás torokgyék veszedelmes nyavalya; sokszor a' gyógyulhatást egy két óra határozza el, és ha a' gyógyszert halasztva, helytelen, vagy rendetlenül adjuk, 24 óra alatt kimulhat a' beteg, ritkán huzza több napokig.

Orvoslása. Illy hirtelen megszökő, nem olly súlyos, mint sebes veszedelemmel fenytő nyavalya ellen azonnal segéd szerekhez nyuljunk; miokért, ha a' gége körül tompa, vagy éles fájdalom támad, halván a' száraz, rekedt, különös hangu, szakonkint visszatérő hurutot, nyifogó szót, minden halasztás nélkül a' gyógyítást az érvágásnál kezdjük; ha a' gyermek vérmes alkotású, jó táplált, fris, és erős volt, 4—6 unctziáig eresztethjük a' vért, sőt, ha az érvágás után a' gyuladás szemlátomást nem tikkad, minden halogatás nélkül a' szenvedő rész körül nadályokat rakjunk, mellyek ha elegendőt nem szívtak, a' folyást langyos párolásokkal tovább is fentartsuk; mert csak így enyhíthetjük a' gyuladást, csak így könnyíthetünk a' betegem. E'kép', ha jókor elejét vettük, ha a' nyirok még át nem szivárgott, vagy ha mi kevés szivárgott is, csak a' légvétel legyen állandón szabad, és az átverődött az ide szolgáló gyógyszerekkel olvasztódják fel, jó reménnyel lehetünk.

Más a' sápadt, hitván, elnyomorúlt, görvélyes gyermeknek sorsa; ennél az érvágás ártalmas, a' pióczázás ritkán szükséges, egye-

dül a' hólyag huzó tapasz az óhajtott célra elégséges, *) ha több napokig folytatjuk, és mellette majd a' lábikrákra, majd a' talpakra fekete repczemag-lisztből készült kovászt rakunk. Éppen így kell bánni az imént leírt erős, vérmes gyermekekkel is; ha a' vér-lecsapolás után tovább is tartana a' gyuladás.

Belsőkép' dicsértetik a' hánytató, melly által nem elég, hogy kitakarúl a' gyomorban összegyűlt különféle undokság, együtt nagy haszonnal munkálódik a' belekre, és a' közös takaróra is a' bőrre. Célirányos ide a' hánytató borkő vízben felolvasztva, és kávéskanalankint adva. Hoffmann orvos úr alkalmasbnaak találta a' kék gáliczet azon okból, hogy rögtön minden émелgés nélkül munkálódik; az adagot a' beteg' korához szabva fél grántól két gránig adja. Hát a' hánytató gyökér? ez akkor ajánlható, a' midőn már van, vagy félhetni a' szerfeletti hasfolyástól.

A' hánytató szer után feltünőbb sikert eszközöl az édes higany, melly mint oldó

*) A' hólyag huzó tapaszt legjobb a' mellestont' felsőbb részére, a' torkolatra tenni.

a' nyirk' kocsonyásulását akadályozó, és a' belekre ható erővel munkálkodik. Kisdednek egy hatod grán, egy fertály, vagy fél grán öt grán fejer nádmézzel egy adagra elég, ennyit minden két órában bevelhet. Nagyobbaknak idejök', és nyavalyájok' súlyához szabottan egy, két gránt is lehet két, három óránként adni, ezek mellett a' nyak-körüli lágyító párolásokat egyre folytassuk.

Mivel a' rendes ürülés főkép' szükséges, ha tán az édes higany ezt elegendőleg meg nem tenné, porrá tört szennalevélből lehet néhány gránt hozzá adni. Különös, hogy az édes higany, melly máskor nagyobb adagokban nyálfolyást okoz, itten nem tapasztalni; ha azonban megtörténne, józan ész vezérel arra, hogy félbe hagyjuk, és az adagot is kevesítsük annyival inkább, ha a' tolvaj láz, és a' kórjelek alább hagytak, vagy végkép' megszűntek.

Ezekre ha a' gyuladás engedett, 's a' kórjelek eltűntek', a' nyirkos hártját feloldani, 's a' beteggel kivettetni törekedjünk; mivégre sokféliek javaltatnak; mi kevéssel czélt érünk, csak maradjunk az édes higany mellett narancs színű kéndárdacsot adván hoz-

zá, lásd Nro 72. *), melyre ha a' beteg hányna, el ne ijedjünk, mert nem árt, inkább hasznos. Mivel a' tüszentés által is nagyon pusztúl, és fogy a' gégecsőből az összegyűlt nyirkos anyag, nékor kevés por-
nót, vagy is tobákot a' gyermek' orrába szabadon cresszhetünk.

Magasztalják sokan a' szenega gyökeret is; ez jó, miután a' gyuladás megszűnt, és a' beteg az édes higannyal élt. Ebből egy latot szoktunk tizenhat lat vízben felényire lefőzetni, 's leszűrötten a' beteggel megitatni miglen hány, vagy hasa megindúl. Tapasztalhattuk, hogy illy állapotban kivált az érzékenyebb kisdetek gyakran rángások', 's görcsökben is szenvedhetnek, mik ha a' nyavalya-kezetkor támadnak, az érvágás, és a' többi kitüzött szerek lesznek a' hathatos szüntető, ha pedig utóbb jelennének meg, akkor az említett édes higanyból készült porhoz nyuljunk fél, vagy egész grán pézsmát adván hozzá, 's ezt minden 2dik órában vegye. Így a' rángatások, 's a' t. megszűnnek, és az életerők fentartatnak, sőt növekednek.

*) Ez az adag két, vagy három esztendőös gyermekekre alkalmaztatott.

Továbbá, bár a' nyavalya' kezdetekor mindjárt az érvágás után, ha lehetséges, meleg fürdőt, mint izzadásra készítő, és görcs-zűntető szert el ne mulassuk. Ennek hijánját pótolhatják a' langyos lábfürdők, láb-párolások. Igaz, hogy a' lágyító, feloldó, 's gyengéden izgató fűszerek' gőzét beszívni is hasznos, de ezt kisdedekkel tetetni nehéz, sőt lehetetlen; a' mit tehetünk: napjában 2szer, 3szor a' szobában eczetes gőzt csináljunk.

A' felosztásnál említéink, hogy a' torokgyékkel gyakran más nyavalya is jár, közönségesen a' vörös himlő, skarlát, és a' hólyagos himlő. Ez esetben, ha a' hozzá üt-között nyavalya vele hason természetű, az orvoslásrendet éppen nem másítja, ha pedig más természetű, a' gyógyítást úgy intézzük, hogy a' hártvás torokgyéket is egy úttal orvosoljuk; de mivel az illy eset kényes, és több tudományt kíván, okosan cselekszik, ki egybe orvoshoz folyamodik.

Életrend. Mintha e' nyavalya magával hozná, hogy a' benn sínlődők nem kívánnyák, sőt irtózni látszatnak az ételtől, ha mit óhajtanának, gyenge marhahus levet pirított zsem-

lével, árpa-, vagy rizskásával, dűszelt almát, meggyet, vagy aszalt szilvát szitán átörten, kevés citromhéjjal adhatunk nekik, italúl pedig rizkása, vagy közönséges oltott vizet. Utóbb, ha a' nyavalya engedett, és a' beteg idűl, gyenge becsináltakat, és bort két rész vízzel engedhetni. Egyébiránt a' tiztaság mind a' levegőre, mind egyéb kényelemre nézve egy a' fő segédszerek közül való.

A' Kütegekről általán. (*De Exanthematibus in genere.*)

E' bajok nem azért számítatnak a' gyermekek' nyavalyáihoz, mintha egyedűl a' gyermekort zaklatnák, holott idősbekeket is meglephetnek, hanem mivel közösen a' gyermekek vannak alájok vetve.

Midőn bármi belső változás által minden külső ok' hozzá járulta nélkül a' test külső fődőzőjét (a' bőrt) sértetve, bontakozva látjuk, e' sértését, 's bontakozását a' bőrnnek *kütegnek* mondjuk.

A' kütegek majd *lázsal*, majd a' *nélkül* járnak. Az elsőről szólottam Orv. Munk. 1ső darab. most hordom fel a' láz nélkülieket. To-

vábbá ugyan ott osztám fel *ragadós*, és *nem ragadósokra*, melly felosztás itt is helyt lel. Ide járulhat még a' foltocskák, biborcsok, varok, és fakadékokra való felosztás.

A' *foltocskák*hoz számítjuk a' napfény, a' májszeplőt, és a' skárlátot. A' *biborcsok* alatt értetődnek a' vörös-, a' csalány-, bárány, vagy is fattyú-, a' hójagos-, a' tehén-, vagy is mentőhimlők, és a' rüh. A' *varok*hoz számíthatnak jelesen a' fejmój, és az ótvar. A' *fakadékok*' számába vesszük a' szájfekélyeket, a' fótos fekélyeket, és a' kipálást. Az anyajelek majd egyik-, majd más rendbéliekhez tartoznak; adjuk ide a' tetveséget, és az együtt evőket is. Az előszámlált kütegeken kívül vannak még többféliek is, de elég lészen az érintettekről mint közönségesbokről bővebb ismeretet adni.

A' Szeplőről. (*De Ephelide*).

Ama' közönséges takarítón, a' bőr felületén megjelenni szokott szín, forma, és nagyságra lencséhez hasonlítható barna foltocskákat *szeplők* nevezzük.

Okai. A' köz vélekedés a' napot vádolja, de vannak ezentúl még más rendetlenségek is, mellyekben a' szeplőnek valódi okait feltalálhatjuk: ugyan is, mikép' mentjük ki ama' számtalan napbujó személyeket, kik a' sütő nap alatt nem járnak, és még is szeplővel tele rakottak? Vannak hát a' nap' sugárin kívül még más szeplőt tenyészítő okok: a' máj dugulások, a' nehéz hószám, az aranyér, a' viselőség, a' szivató tapasz, az égetés, 's több e'féléiek.

Felosztása. Az említett okokból származtatjuk a' felosztást a' *napfény-*, és *máj-szeplőre*. Annál többnyire a' nap' sugárit okozzuk, ezt meg a' többi elszámolt okokból származtatjuk. Ha azért szín, forma, és nagyságban a' lencséhez hasonló barna foltocskákat látunk, azokat *napfény-szeplőnek* nevezük, mellytől a' *máj-szeplő* a' barna, lapos, magán, vagy többekkel összefutott nagyobb foltocskák által különbözik.

Kezdeté. A' *napfény-szeplő* leginkább a' szőke, halavány képűeket, a' sárga, vörös hajuakat szereti; tavaszkor kél, nyáron szaporodik, leginkább az ábrázatot, nyakat, és kezeket lepi meg, egyéb részén a' testnek

ritkán láthatni. A' máj-szeplő időhez nem szegődött, a' gerjesztő okokra akármikor megjelenik; láthatni ezt a' nehezen tisztuló szűzeknél, a' terhes asszonyoknál, a' vak aranyérben, vagy egyéb dugulásokban szenvedőknél.

Kimenetele. A' szeplő magában akár a' naphevétől, akár más okból származzék, inkább kellemetlen, rutító, hogy sem veszedelmes.

Orvoslása. Óvó szerek a' napfény-szeplő ellen: a' kesztyűk, nagyobb karimájú kalap, és a' legyező. Ha még is kiütne, ekkor a' gyógyszerertárban található kéntéj, felolvasztott fejer gálicz, és borkő-olaj szolgálhatnak elüző szerül. Dicsérik sokan a' szeltekékre vágott erős eczetbe áztatott, mintegy 14 napokig a' földbe temetett tormát; mások a' keserű mondolából készített téstát; meg mások az eczetes vizet, és a' vizet, mellyben petrezselyem ázott, mikkél a' meglepett részek reggel, és estve mosassanak meg.

A' májdugulásból eredett szeplőt elenyésztik a' szappanos, keserű, oldó szerek gyenge hashajtókkal adva. Illyek az eleczke, a' szappanfűvek, az oroszlánfog, és czikoria-

gyökerek, mellyek' vonatyából rhabarbarával vegyítve labdácsok készítetnek, lásd Nro 73. itassunk reá székfű-virág herbathét; ha kap-
hatni, savót, vagy irót.

Ha a' nehéz hószám, vagy aranyér okozza, ezek' rendes folyása eszközlésével a' szep-
lő is eltűnik. A' viselősek' májszeplője el-
mulik a' szülés után; az égetés' vagy szivató
tapasz' hagyományát meggyógyítja az idő.

Életrend. Vélné talán valaki, hogy itt
a' különben egészségesnek nincs mit ügyelnie
a' rendes életmódra; sőt inkább, mert való-
ban sokszor egyedül a' rendetlen életmód-
nak tulajdonítja létét. Érdekli ez főkép' a'
viselőseket, a' hószám, vagy aranyérben, és
májduulásokban szenvedőket.

A' vörös himlőről. (*De Morbillis.*)

A' vörös, és hólyagos himlők elég ért-
hetőleg le vannak írva Orv. Munk. 1ső Da-
rabjában lap 366. 409., hol a' hólyagos him-
lőnek legkönnyebb, legegyszerűbb beoltás mód-
ja is közöltetett; azért lássuk csak

A' Csalánhimlőről. (*De Urticaria*).

Midőn a' bőrön hol nagyobb, hol kisebb különféle alakú foltocskákat látni, és a' közepekből csalán csipés után keletkezni szokott hólyagocskához hasonlító dudar domborúl, csalánhimlőnek nevezzük. Ezt sem lehet a' gyermeki nyavalyák közé számítani, mert valamint a' gyermekeken, úgy a' megnyötteken is láthatni, csak hogy azoknál gyakrabban fordul elő.

Okai. Hajlandók erre a' fejér, pöfledt képűek, a' lomha, lágy testűek. Kedvez néki kivált a' tavasz; alkalmat nyújt, valami a' nedveket a' bőr felületére irányozhatja, úgy mint a' nagy felhevülés, és a' levegőnek hirtelen változása; vagynak olly különös természetűek, kiknél bizonyos étkekre egyszeribe kiüt, egyet ismertem, kit bármi kevés eper evésre meglepett.

Felosztása. A' csalánhimlő lázzal, vagy a' nélkül jár; az első heves lázagnál, a' másik sokszor semmi, vagy nagyon csekély lázgnál látható, mondom: sokszor, mert van ollyan csalánhimlő, melly véletlenül min-

den előjelek nélkül kiüt, 's meg szinte olly hamar minden rossz követel nélkül eltűnik.

Kezdeté. Kezdődik közösen a' bőr' gyenge hevültségével, gyakor tüsszenéssel, könyhulással, a' bőrt égető viszketeggel, szomjazással, és nyúgtalansággal; néha ájulások, émelgések, hányás, és görcsök is ütődnek hozzá, mikre valamint a' himlő hamar megjelen, sokszor szint olly hamar eltűnik, mire a' fenn számlált kórjelek ismét visszatérnek, és csak a' himlő' meginti megjelenésére múlnak el.

Kimenetele. A' csalánhimlőnek szerencsés folyását, 's kimenetelét reménylhetjük, csak magunk vigyázatalansága más nyavalyát ne csusztasson hozzá, mert nehezítő, ellenséges okok bármi csekély nyavalyát is veszedelmesé tehetnek.

Orvoslása. A' csalánhimlőnél, ha magán van; ha könnyű, alig észrevehető kórjelekkel ütött ki, a' rendes tartás, 's vigyázat az egyedüli gyógyszerek; mi szerint elég a' meghűtésbeli őrizkedés, és az ételben, italban a' jó rendtartás.

Ellenben, ha mi vétettünk, vagy a' csalánhimlő erősebb lázzal jött, mi miatt

az említett kórjelek is számosak, és súlyos-
bak lettek, azonnal ugyan azon nyavalya
elleni (töbnyire lobó) gyógyszereket hasz-
náljuk.

Életrend. Az életrend a' nyavalyának
mivoltához szabva, megvárja azoknak távolí-
tását, mik a' beteg' testét megzavarhatnák;
úgy mint: a' hevítő, kemény, zsiros, fűsze-
res étkek, és italok; adjunk mi gyenge mar-
ha, vagy tyukhus levet pirított zsemlével,
rizs-, vagy árpakásával, gyenge becsinált le-
veket, gyenge zöldségeket: parét, sóskát,
sárgarépát marhahus lével feleresztve, 's hí-
gan berántva, szilva, és bodzakását, főtt
vagy dűnsztelt gyümölcsöt: almát, szílvát,
meggyet, még körtvélyt is adhatunk, ha a'
beteg szorulásban nem szenved. Igyék főtt
rizskása vizet, gyenge főtt limonádát, oltott
vizet. A' tisztaság, az egészséges levegő, mi-
kép' más nyavalyáknál, úgy itt is a' fő or-
vosszerek.

A' Fattyuhimlőről. (*De Variolis spu- riis*).

Ama' test' felületén támadó, híg ned-
vel telt, veres környezetű buborcsékokat so-

kan bárány, mi fattyuhimlőnek nevezzük; mert bátor éretten valamikép' a' hólyagos himlőhez hasonlítható, attól még is senkit meg nem ment. Szok közösen a' hólyagos himlővel járni, akkor mutogatja magát ő is, a' mikor amaz leginkább dühöng. De különbözik a' hólyagos himlőtől még abban is, hogy minden kémelés nélkül egyaránt meglepi a' már himlőzötteket, mint a' még nem himlőzötteket. Figyelmet érdemlő tehát, hogy a' valódi himlőtől megkülönböztessük, a' mint meg is különböztethetni már onnét is, hogy kifejlése, lefolyása hamarább végződik.

Okai. Úgy állítatik nagy részint, hogy a' levegőben volna tulajdon mirigye, mellyet a' kised' gyenge testecsskéje könnyen magába szí; de e' kívül is vannak többféle okai: olyan a' mentőhimlőnek hibás beoltása, ha mélyebb szurással, vagy szivató tapasszal történik, olyan a' valódi, de megromlott miriggyel tett óltás; olyan ok, ha a' kised a' beoltott mirigyet kivakarja, vagy ha a' beoltandónak ki nem fejlődött teste a' mirigy' fogamzására még alkalmatlan. Mind ezek elég a' fattyuhimlő' tenyészésére.

Felosztása. A' fattyuhimlőnek különös felosztása nincs, csak más nyavalyának hozzá szokése tesz bennünket gyógyítása iránt figyelmeseké.

Kezdeté. Kezdődik borsódzás, köhögés, fejfájással, tüszentésekkel, test' lomhasággal, jelesen a' kúltagok' módfeletti levertségével, az étvágy többnyire elvész; mikre a' háton, 's többi tagokon kiszökdecsélnek a' fenn leírt veres környezetű buborcsékok. Ez a' kiszökés közönségesen másodnapra történik, és csak hamar (3dik, 4dik nap) ama' buborcsékokból világos, vagy sűrű genyhez hasonlító nedvel fejlődnek ki; ekkor némelyeknél a' hónallyán a' mirigyek feldagadnak, 's fájnak. Ötöd, hatod, legfelyebb nyoltzadnapra a' buborcsékok szárodni kezdenek, a' veres környezet halaványúl, a' bőr hámzik, a' kipattant hólyagocskák világos sárga varráválnak, melly, ha sokára, tizenegyedik napra lekuladoz.

Kimenetele. Láthattuk a' leirásból, hogy a' fattyuhimlő életet veszélyeztető körjelekkel nem jár, miért is csak annyiból tartathatni tőle, mennyire más nyavalyához csa-

tolva, annak szerencsés gyógyítását gátolhatja.

Orvoslása. Miokból, ha más nyavalya szövődött hozzá, egész figyelmünket annak tökéletes kiismerésére fordítsuk, hogy az ellene hasznos gyógyszereket eltalálhassuk. De ha a' fattyuhimlő magán van, 's a' fent írt szelid kórjelekkel jön elő, akkor itt is csak arra ügyeljünk, mire egyéb kütegeknél. Elég itt a' rendes életmód.

Életrend. Azért, hogy a' szelíd, 's könnyű kórjelekkel a' magán előforduló fattyuhimlőnek fő gyógyszerét a' rendes életmódban helyhezsetjük, nem következtetjük, hogy a' ki tudja, mi gondosan válogatott, 's mesterkélte étkekkel, 's italokkal tartjuk; a' lob' természetével egyező gyenge marhahus levek, zöldségek, főtt, és párolt gyümölcsök legyenek étkekül, italul pedig a' rizskása viz; az oltott viz sem árt, közben kínáljuk meg többszer leforrázott bodza-, és ökörfark virágok' levével. Ezekhez járuljon az egészséges lakhely, a' mértékletes meleg, tiszta levegő, átalján a' tisztaság, 's mindent megtettünk.

A' mentő himlő foganatos beoltásáról. (*De Vaccinatione*).

Miután a' fattyu himlő a' hólyagos himlőtől senkit meg nem ment, szükséges lenne a' hólyagos himlőről értekezni, milly bánás, és gyógyítás módot kíván az, ha valakin már kiütött? E' tárgy kifejtetett Orv. Munk. 1ső Darab. Jelenleg tehát csak abban foglalkozunk, mi móddal lehessen rajta erőt venni, hogy a' több századok előtt földünkön idegen nyavalyát ügyességünk által végkép' ki irtassuk.

Jenner Eduard Angol Orvos volt az, ki a' tehén himlő beoltást mint amaz undok, dögleletes hólyag himlőtől mentő szert felfedezte, 's számtalan próbatételek után ember társival e'kép' közölte: ha t. i. a' tehénhimlő nedve meg nem himlőzöttbe átvitetik, vagy is bele óltatik, az óltás' helyén az egészségnek minden veszélyes változása nélkül egy szép himlő keletkezik. Kitanulta e' jeles férfiú azt is, hogy oltás nélkül a' beoltott tehén himlő nem ragadós, és a' mi e' nevezetes találmányban legjelesbb, hogy az

e'kép' himlőzött a' hólyagos himlőtől minden időre ment; a' miért is utóbb *mentő himlő*nek neveztetett.

E' felette hasznos találmány csak hamar annyira elhiresedett, hogy már majd az egész társas életben ismeretes, és talán e' rögtön terjedése okozta ama' vonakodó érzést, melly miatt máiglanis sok vidékeken olly igen tartanak tőle, hogy még a' nevétől is irtóznak. Irtsuk ki e' balvéleményt, 's szerezzük meg bővebb értekezésünkkel ama' győződést, hogy e' találmány az emberi nemre egy meg betűlhetlen kincs, 's ha mi rossz következtetések csiráztak belőle, nem a' találmány, hanem az oltó' vigyázatlansága, ügyetlensége, vagy éppen tudatlansága okozta azokat.

Lám Jenner Eduard után ezer meg annyi próbálati a' legjelesebb orvosoknak hirdetik hasznos voltát. Lássuk csak érdemeit: Iször a' beoltott tehén, vagy most már ugy nevezett *mentő himlő* egyedül a' beoltás' helyén fakad; a' többi test sértetlen marad, azon semmi jelt nem láthatni. 2szor a' beoltottat megkémélli egészségében, sokakban alig tesz mi csekély változást. 3szor ártalmas kö-

vetkezései nintsenek, inkább megbecsülhetlen hasznú, mert a' himlőzöttlent minden időre menti a' hólyagos himlőtől. Mind ezen állítások' igazsága kétséget nem szenved, ezt bizonyítja Bene Ferencz, a' Pesti tudományi Egyetemen a' gyógy gyakorlat érdemes tanítója a' *tehén himlőnek eredetéről, természetéről, és beoltásáról irt rövid, de velős oktatásában.*

Mondani fogja tán valaki: miért ütött hát ki utóbb az oltottakon is a' hólyagos himlő el annyira, hogy sokan közülök a' halállal adóztak? Itt ne a' mentőhimlőt okozzuk, hanem az oltónak vigyázatlanságát, ki ahoz fogott, mit nem értett, 's ajánlotta azt, mit teljesen nem ismért. Olvassa el bár ki is a' valóságos mentő himlőnek leírását, ítélje meg azután ön maga: valljon mért ütött ki beoltott magzatján a' hólyagos himlő? kézzel tapinthatja az oltónak hibáját.

A' valóságos mentőhimlőnek leírása.

Valamint a' hólyagos himlő bizonyos napokon a' himlőzőben változásokat okoz, úgy a' mentőhimlőnél is bizonyos napokon változásokat tapasztalhatni, 's ugyan ezen válto-

zások' rendes, és tökéletes megjelenéséből ismerhetni meg az igazi mentőhimlőt. Lásuk azért valódiságának ismertető jegyeit:

A' beoltás utáni két első napokban az oltó késetskével ejtett alig látható sértésen kívül egyebet nem vehetni észre.

Harmad, és negyed nap az oltott helyen kis veres kerekded folt látható, melly a' bőr alatt észrevehetlenül emelkedik, mit tapintván kicsiny köles szemszámú keményült buborcsékat érezhetni.

Ötöd nap, kivált gyenge, érzékenyebb kisdedeknél már többet tapasztalhatni: a' gyermek bágyadoz, kedvetlen, nyugtalan, forró (kivált kezei), könnyen sír, álmából fel fel ijed, izzad. E' kórjelek néhány órák múlva elmúlnak, ez alatt a' kevesé domborult keményecske, köles szemszámú biborcs egyre nő, miglen teljes biborcsá válik, mellyel a' veres kör" kerekded folt is egyre terjed.

Hatod nap még nő a' biborcs, 's a' foltocska vele terül, miglen végre kis gömbölyű, csekély nyirkos nedvű, világos hólyagocska alakul, mellynek közepén (a' szuras helyén) kis horpadást, vagy is gödröcsköt láthatni.

Heted nap a' hólyagocska folyton nő, 's a' világos nyirkos nedv szaporodik, nemkülönben a' körülte terület veres folt is tovább terjeng, 's tüzesülve pirúl.

Nyoltzad nap a' hólyagocska teljes nagyságára jutván, tiszta, viz színű nyirkos nedvel telik el, melly a' kis gödröcskét is eltölti; ekkor az ezt környező veres foltocska is leginkább dagadt, kemény, gyuladt; most a' kisdetek az oltott helyre gyakrabban kapkodnak; a' korosbak vizketésről, 's a' feszülő hónally fájásról panaszkodnak.

Kilentzed nap' kezdetén, vagy már 8dik' végén jelen meg a' himlő-láz, midőn az oltott himlő legnagyobb tüzeségében genyedni kezd, ekkor néha az egész kart elfutja a' veresség, melly azután külső kerületénél kezdve lassan lassan befelé halaványúl, közbe a' geny annyira eltölti a' mentőhimlőt, hogy még amaz említett gödröcskét is eltünteti. Ezekhez járúl az elveszett étvágy, nagyobb, vagy kisebb szomjúság, nyugtalan álm, forróság, a' gyenge, felette ingerlékenyek eszmélet nélkül vannak, többször rángatásokban is szenvednek. *) Ezen kórjelek a' természet'

*) Itt a' több előfordulható kórjelek nem azért

munkálati, mellyek által a' mentőhimlő kifejlik, mi meglévén, önként megszűnnek.

Tized, és tizenegyed nap a' lob enged, a' veresség külkörétől befelé egyre halaványúl, miglen a' daganattal együtt elenyészik.

Tizenkettődik nap sárgúl, és a' közepén látszik kezdete a' barnás varnak, környezete láthatón apad, kissebb, puhább, 's halaványabb lesz, a' barna var naponkint tovább terül, miglen a' volt hólyagocskát egészen barnás varrá teszi; körülette a' bőr lefoszlik, a' var pedig rendszerint huszad napra lehül. Megesik, hogy a' barnás var, mielőtt magától lecsnék, ledörzsölődik, helyében támad más vékonyka var, melly azután szintúgy elszárad, 's magától lecsik.

A' valóságos mentőhimlőnek fogantatos beoltásáról.

A' valóságos mentőhimlőnek fogantatos beoltására következők kívántatnak:

számláltattak el, mintha mind annyi minden esetben megjelenék, hanem hogy az elszámláltak körüli bármilly jelenések' esetén tudhassuk mihez irányozni magunkat.

1ször. A' valóságos jó tehénhimlő-nedvvel való oltás.

2ször. A' beoltás' helyes véghezvitele.

3ször. A' beoltottnak jó gondviselése.

4szer. A' beoltásnak értelmesekre, és ügyes sebészekre való bizása.

1ször. A' valóságos jó tehénhimlő-nedvvel való oltás,

Mindenki tudja, hogy a' mentőhimlőnek gerjesztője a' himlő-méreg, melly a' beoltottnál a' himlő hólyagocska' világos nedvben találtatik; ha tehát valóságos mentőhimlőt akarunk teremteni, szükség, hogy a' himlő-mérget valóságos tehénhimlőből vegyük, mert a' fattyuhimlőből szedett méreg csak ugyan fattyuhimlőt ad.

Igen is, a' mentőhimlő' beoltására a' mérget a' himlős tehén' tölgyérről vegyük; vettük is miudaddig, miglen számos próbálatok után be nem bizonyúlt, hogy annak mérge a' beoltottban sem veszi el eredeti természetét, megtartja azt úgy, mint a' hólyagos himlő-méreg; nem szükség tehát egyedül a' tehéntől venni.

E'kép' hát bizton vehetjük a' mirigyet bár mikor is a' valóságos mentőhimlőből? ávol legyen, ennek hathatósága is bizonyos időhez van kötve: 8tzad nap, midőn a' mentőhimlő tökéletesen kifejtődött, az az: mi-ko: a' mentőhimlőt telve találjuk ama' tiszta vízhez hasonlító világos nyirkos, az oltásra leghathatósab nedvel. Ekkor nagy vigyázással kell belőle a' nedvet kivenni; az utóbb kivett sűrű, homályos nedv ártalmas, mert vagy nem fogamzik meg, vagy fattyuhimlővel csal meg.

Legbiztosab ugyan fris nedvel oltani, de ha nincs, kéntelenítetünk azt szározzal tenni; hogy pedig a' szározzal meg ne csalódjunk, iparkodjunk azt erejében fentartani, fentartjuk, ha ezüstből készült, 's arannyal megfuttatott láncsát az oltásra alkalmas mentőhimlőbe mártván darabka czérna-szált, vagy kis festő ecsetet, vagy kevés pamutot vele jól megásztatunk, 's azután megszáritás végett néhány perczentig a' levegőben tartván tollba, üvegcsőbe, vagy tokba rejtjük, hogy a' levegő hozzá ne férjen. E' móddal megtartja erejét a' mentőhimlő-méreg, sőt messze földre is el küldhető.

Azonban csak igaz, hogy a' mentőhimlő-nedv idővel elveszti hathatóságát, 's mivel még nincs teljesen kitanulva, meddig marad meg épségében, azon legyünk, hogy frisse' olthassunk; miután ha minden igyekezetünk hasztalan, vegyük a' szárazat, jól megvizsgálván, mikép' őriztetett a' levegőtől? melyet alkalmasnak találván, hogy foganatos legyen, szükséges azt az oltás előtt forró viz' gőzén fellágyítani.

2szor. A' beoltás' helyes véghezvitele.

Hogy a' beoltás helyesen üssön ki, az időre, és a' beoltandóra figyeljünk: az időre nézve igaz, hogy akár mikor is megtehetni az oltást, de legalkalmasb a' tavasz, és az ősz; nyáron is bizton olthatunk, de a' tél'-keménysége tartóztathat azért, mivel a' beoltottat szabad levegőre ki nem eresztetjük.

A' beoltandóra nézve legalkalmasb életkor a' második esztendő; hét, nyoltz hetes csecsemőkbe oltani merénylet; mert a' fellelte gyenge testecske a' mentőhimlőnek teljes kifejtőzésére még nem elégséges, azért tarthatui tőle, hogy még a' testecske a' himlő-

lő-méreg' felvételére nem lévén hajlandó, az meg nem fogamzik, vagy ha megfogamzott, rossz minőségű fekély válik belőle.

A' beoltandó egészséges legyen. Némelyek több próbálatokból állítják, hogy a' betegbe is lehet minden sérelem nélkül oltani. Lássák ők, a' józan ész ellenkezőt tanácsol az okból, hogy a' mentőhimlő sem jár a' testnek minden zavarása nélkül, sőt a' mint fenn megjegyeztük, nékor elég kemény kórjelek ütődnek hozzá. Csak egy esetben nem ellenzük a' betegbe való oltást, t. i. midőn a' hólyagos himlő körülette grázdálódik; ekkor, hogy a' veszedelmes himlőtől megmentsük, bele olthatunk.

Igaz, hogy az oltást a' test' bár melly részébe tehetni, de csak leghelyesebben esik a' karon mind azért, hogy fődve lévén a' kül sértések ellen védelmeztetik, mind pedig, hogy a' testhez nem olly könnyen dörögölözhetik. Hogy pedig a' beoltásba annál inkább bizhassunk, mind a' két karon, és pedig mindegyikén kettős oltást tegyünk; többet tenni a' karnak keményebb tüzesülhetősé tilt.

Vannak, kik a' czombba oltanak, ezeket követni nem tanácsos, mert a' beoltott nehezen járhat, és a' himlő-mérget könnyen ledörgölheti.

Voltak, kik a' beoltást hólyag huzó tapasztalással óhajtották véghez vitetni, de a' tapasztalás tanúja, hogy az illetén' beoltás többszer fogatlan, sokszor meg fattyuhimlőt, vagy éppen mély, ronda fekélyeket hágy maga után; azért e' módot jóvá nem hagyhatni. Hát a' beoltandó' részéről mi előkészület nem kívántatik? éppen semmi, csak hogy egészséges legyen.

3szor A' beoltottnak jó gondviselése.

A' beoltottnak egész jó gondviselése abban áll, hogy tiszta, mértékletes levegőben tartózkodjék. A' nagy meleg úgy, mind a' kemény hideg ártalmas; étellel, 's itallal gyomrát ne terhelje, válogatást azokban netegyen, éljen millyekkel élt egészséges korában; tanácsos még is némelly keményebb, zsiros, vagy különben nehezebb emésztetűektől elfogni. A' beoltott himlőt fel ne vakarja, mit ha az első napokban tett, az oltás fogat-

lan, ha utóbb cselekedte, akkor a' beoltott hely erősen fel tüzesül, és könnyen fékellé válik.

Kellemetlen ugyan az illy móddal okozott gyúladás, de annyiból türhető, hogy töbnyire a' tiszta száraz ruhával lett bekötésre is enyhül, 's elmulik, és ha el nem mulna, vízzel kevert ólmos eczetbe mártott ruhávali borongatás kevés idő múlva eltünteti; még a' fekélis, ha nagyon el nem evesült, az illy vízre ki szárad, ha pedig mélyebre vette magát, a' levált veres higanyal készített ír gyógyíthatja meg.

4szer A' beoltásnak értelmesekre való bizása.

A' mentő himlőnek hasznos beoltására nem elég az akarat, tudomány is kivántatik. Az oltónak tudnia kell az orvosok' egybe szedett tapasztalásait, melly tudomány hijányával az óltás veszedelmes merészlet. Ennek tehát mestere az orvos, és a' ki tanult ügyes seborvos, vagy is szebész; minek igazságáról meggyőződhetik kiki, a' következők' megfontolása után.

1ször. A' mentőhimlőnek megválasztása, szedése, és tartása értelmet, és vigyázatot kíván, mit egy tudatlantól kívánni nem lehet.

2ször. A' valóságos mentőhimlőt meg kell különböztetni a' fattyu himlőtől; ebben a' tudatlan, mivel gyakran egymáshoz igen hasonló, csak vakoskodik.

3ször. Igaz, hogy a' mentőhimlő magától szembeötlőbb nyavalát nem okoz, de lefolyása alatt bár mi okból ollyas ütközhetik hozzá. Mit csinál, mit mivel ekkor a' tudatlan? Nem de csak az orvosnál kell segédet keresni?

4szer. A' mint minden tudomány kimerithetlen, úgy a' mentőhimlő természetének ismerete is még némelly pontokban homályos, mellyben bővebb felvilágosítást csak az orvosok' szorgalmas tapasztalásiból várhatni. Midőn tehát a' mentő himlőnek beoltását orvosra bizzuk, annak tapasztalási gyarapodására alkalmat, és így közvetve az egész emberinem iránt magunknak érdemet szerzünk.

Betsüljük meg tehát méltókép' a' mult századnak jeles, legméltóbb találmányát, ne bizzuk tudatlanokra, ne hagyuk annak érde-

mét, és hasznos voltát a' tudatlanság' szennyje által szeplősítetni, bizzuk férfiakra, kik az egészséges, és beteges emberek vizsgálatával foglalatoskodnak, kik ember társaink fenn tartásában helyhezik boldogságukat; ekkor biztonnyal elérjük ohajtott célunkat a' hólyagshimlőnek, melly esztendőnkint sok százokat elnyomorít, el ragad, teljes kiirtásában.

A' Rühről. (*De Scabie*).

Amaz ismert, otsmány nyavala, melly a' test közös takaróján a' bőrön, jelesen a' kéz ujjak közt támad, 's felette viszkető biborcsokból áll, mellyek is a' vakarásra kifakadván genyt öntenek, 's továbbad bevarasulnak *rühnek* neveztetik. Ez mivel gyermekeknél gyakrabban látható, gyermekek nyavalái közé számitatik.

Okai. Ez előtt a' zsidók közös nyavalyája volt, 's a' ludzsirnak, a' sós, savanyu, nehéz emésztetü étkeknek tulajdonittatott, de miota ők is a' tisztaságot szeretik, ritkább közöttük, a' miért is a' tisztatlanságnak, és ragálynak tulajdonitható.

A' tisztátlanságról isméretesek a' szegények, kórházok, 's egyéb közös helyek, hol annyira a' tisztaságra ügyelni se mód, se idő nincs, 's ezért gyakor nyavalya köztök. Illendő, és rendes tisztaságot szerető házoknál csak nevérl ismeretes, nem is láthatni, ha csak véletlen ragadás által közibek nem csaphat.

Nem uj vitatás, hogy a' tisztátlanság, vagy ragadás által támodott rüh a' testnek külső bőre alá befészkelten eleven férgektől származik, mellyek ott el szaporodván bizgatásuk, 's mászkálásuk által türhetlen vizkegtséget gerjesztenek, 's a' t. Ez, mondom, nem uj vitatás *), hanem több esztendei tapasztalás, 's ezt sok nevezetes orvosok mint tagadhatlan igazságot erősen vitatják; bár számosan legyenek, kik a' rüht nem a' férgektől, hanem a' férgeket a' rühtől származtatják.

*) Cestoni volt tudtomra az első, ki Bologna városában az utcán látta, hogy a' gyermekek a' rüht tövel felböködték. Kérdezé őket: mért cselekszik ezt? felelének: hogy a' férget belőle kiszedhessék; kik is kérésére csak hamar néhányat kivettek, 's néki mutatták, mire ő további meggyőződése okáért nagyító üvegével vizsgálván a' rüht, ugyan azt tapasztalta, 's a' férgokről tökéletesen meggyőződött.

Felosztása. Az első felosztásban legyen az önként származott, és ragálból keletkezett; azután osszuk fel a' szározra, és nyersre; a' helybéli, és általánosra. Ez több tagokat, majd az egész testet elborítja, a' helybéli csak a' kezeket, vagy más tagját a' testnek rondítja. Ide tehetjük még a' vissza veretett rüht is, melly ellenleges orvoslással, vagy akár mi okból a' test felületéről vissza verődött.

Kezdete. A' rüh piczin, piros hólyagocska forma pörsedékekkel az ujjak között a' kezeken, a' térdhajlások, és az ágyékokban kezdi magát mutogatni, végre egészség' bomlása nélkül az egész testet el futja.

Himenetele. Nincs példánk, hogy a' rüh valakit megölt volna, ha csak vissza nem verettetett, vagy más halált szerző betegségben nem részeltetett; tehát inkább alkalmatlan, ocsmány, hogysen veszedelmes.

Orvoslása. A' rüht a' vér sóságából, és csipősségéből származtatók, máiglan is a' sok vér tisztító, és hashajtó szerekkel rongálják, 's gyengítik a' nyavalást. Valóban unalmas, nem mondom hasztalan mód; rövidebb, és fogatosb mód az, melly az első

utak' kitisztulása után a' rüht kén virággal rezzenti.

Hogy hogy? ugy hogy hashajtóval kezd-
vén a' gyógyítást más nap a' kén virágot ad-
juk, 's néhány napokig foltatjuk; ezek mul-
tával ismételjük a' hashajtót, 's utána megint
a' kénvirágot folytatjuk. E' móddal, ha csak
nem régi, megrögzött a' rüht, töbnyire el-
vész, kivált ha reggel, és estve szappant
mártván langyos vízbe, azzal a' rühes tago-
kat mosogatja, utána a' szappant-langyos víz-
zel lemosván, a' megmosott tagokat száraz
buzakorpával megdörögli.

Az első utakat kitisztítja az édes higany,
vagy a' jalap-gyökér, miután 2szer, 5szor
napjában a' kénvirágot adjuk két, három
grántól tizig. Ezt gyermekek édes téjben
könnyen megisszák; az idősbek is e'kép',
csak hogy nagyobb adagokkal gyógyítatnak:
adhatunk egy két késheggyel naponkint 4szer,
's itassunk velek reá mindannyiszor három
szinű ibolya-herbathét. Ezekre sokan töké-
letesen kitisztúlnak, de vannak esetek, mel-
lyekben csak úgy boldogulunk, ha a' kénvi-
rággal folytandó rendes élést külszerekkel is
segítjük, dicséretes itt a' kénvirág', és büz

sóbol disznó zsirral készített ir; mi kén virágból, és téjfelyből állitjuk össze, 's azzal reggel, és estve a' fenn említett szappanos mosás, és a' buza korpávali dörgölés után kenetjük be a' rühes tagokat; mások hójtorján gyökér, vagy dohány főzettel mossák. Ha a' rüh ezekre sem mulik, meggyőződtek lehetünk, hogy akármi lapangó ok fentartója, mellynek kikutatását, és gyógyítását bizzuk orvosra.

A' vissza veretett rüh szomorú követeleket vonsz maga után: közönségesek a' fejfájás, szédelgés, guta, és szélütés, nyavalya törés, süketség, vakság, nehéz lélekezés, fuladás, köhögés, szivdobogás, gyomor, és bél-fájás, vízkórság, sorvadás, tagok' dagadása, rángatások, rendetlen lázok, rossz sebek, 's a' t. mind ezek meg várják a' szapora segédet; azért mihent tudjuk, hogy a' rüh vissza üzetted, azt tüstént a' test' felületére vissza csalni siessünk, vissza csalhatjuk pedig dörgölésekkel, langyos fördőkkel, szivató tapasszal, és belső izzasztó szerekkkel: rozmarinbol, bodza, és hársfa virágokból összedett herbatékkal, és kámforral.

Halgassuk meg, de ne kövessük azok' tanácsát, kik az ilyen rühest más rühes ágyá-

ba fektetnek, vagy ingét reá adatják, mert hogy e' kép' elragad, és kiveri magát a' rüh tagadhatlan, de a' vissza verődött ki nem mozdul; azért egész tanácsok beoltás gyanánt esvén másodszor keverik nyomorultat ebbe a' ronda nyavalyába.

Életrend. Itt a' rühes minden előtt öltöző ruháira ügyeljen, hogy azokat tisztán tartsa, szorgosan váltóztassa, szellőztesse, és miket mosni lehet megmosassa; különben a' rüht mind annyiszor magába oltja. Lakhelye tiszta, mértéklett meleg legyen, az étekkek könnyüdek, nem nagyon sósak, se savanyúk; szomjuságát tiszta vízzel oltsa. Kik megszokták, kevés ó bort vízzel vegyítve ihatnak. A' társalkodást, a' nyilvános helyeket, a' hová többen egybe szorúlnak, kerülje, ne hogy azokat ronda nyavalyájával fertőztesse.

A' Fejkütegekről. (*De Exanthematibus capitis*).

A' fejnek azon helyheztetése, mellyben hajas része feszül, veresül, viszket, fáj, utóbb sok hegedékeny nyirkot izzad, melly leszá-

radván, korpáson lebul, vagy pedig hol fe-
jér sárga, hol zöldelő vékony puha, vagy vas-
tag, kemény varrá válik, általában *fejküteg-*
nek nevezetik.

Okai. A' nagyon tápláló, de nehéz
emésztetű, goromba étkek, a' rekedt, nedves
levegő, szoros, alacsony lakások, a' tisztát-
lanság, nyomoruság, és a' rendkívüli meleg
fejfödés. Ezek a' fejkütegek' mindennapi okai.

Felosztása. Az okokból, de főkép a'
kütegek kedvezőbb, vagy ártóbb természet-
jükből következtetjük a' felosztást: a' *kö-*
zönséges fejsebekre, *lépesvarra*, és a' *fej-*
mólyra. Különböztetik a' lépvert a' kö-
zönséges fej sebektől a' kitártabb edényecs-
kék, a' miért a' belőlek szivárgó sárga nedv
is sükeresb, lép forma, honnét nevezetét is
vette.

Kezdeté. Kezdetén a' fej hajas részében
a' bőr feszül, tüzesül, viszket, mind annyi
ösztönök a' szünteleni vakarásra, és az egész
főre kiható fájásra; a' nyak körüli ikrás hu-
sok, vagy is mirigyek jobbára dagadtak, 's fá-
jók, néhány napok után nyomba érik a' nyir-
kos nedv szivárgásából termett biborcsok,
miből, a' mint előbb mondánk, nár szűkebb,

már kitártabb nyílásokon mi sárga, fehéres, sükeres, a' hajt össze ragasztó, és a' sebese-
dést tovább terjesztő nyirkos nedv folydogál,
mellyből utóbb ama vastag, kemény, vagy
puha, nedves, léphez hasonlítható var, a' te-
tők' mind annyi a' vakarásra uj ingerek' fész-
ke formálódik.

Kimenetele. Igaz, alkalmatlanok a' fej
sebek, de ép, egészséges felesleges nedvekkel
bővelkedőknek hasznosok az okból, hogy ál-
talok a' felesleges nedvekből kitisztulván, 's
megszabadulván a' gyermekek más félőbb
nyavaláktól mentek maradnak.

Orvoslása. Mivel tehát az illyes fej-
sebek nem ártanak, kivált a' nem régiek,
álapítsuk meg az egész gyógyítást a' gerjesz-
tő, és sebhizlaló okok eltávoztásánál, 's ele-
get tettünk a' meggyógyulásra.

A' régibb fejsebeket külső szerekkel hir-
telen leszárítani nem tanácsos; ha történt
tüsténti kifakadását kell eszköztenünk, és a'
fejmosást, bekenést ollyas szerekkel tetetnünk,
mellyek a' vart lassan lágyítják; ollyanok az
édes savó, buzakorpa, vagy fejér málvafőzet,
ha pedig a' var nagyon vastag, eleve a' hajt
lemetszván édes tejből, és lenmag lisztből

főtt péppel a' fej hajas részét beboríttassuk. Belől ide illők a' tisztított borkőből, Glauber csoda savából, szenna levelekből, aszuszilvával össze állott hashajtók; e' gyenge hashajtókra kitisztulva lévén a' test, dicsértetnek a' keserédes venyegék, a' három színű ibolya, a' szappangyökér főzetek. 's a' t.

A' görvélyekkel szövetkezett sebes fej ellen még eddig leghathatósb volt a' piros gyűszűfü, és a' kénvirág, lásd Nro 64. 74. 75. Mások Hoffman csepjeiben feloldják az édes ánis-olajt, 's ezzel bekenvén a' fejt megborostálják, mire kevés napok múlva a' tetük elvesznek, és a' fenn ajánlott további mosásokra megtisztúl, meggyógyúl a' fej.

Életrend. Az életrend akármi zsiros, vastag, nehéz emésztetű étkeket tilt, a' tiszta, egészséges levegőt ajánlja, 's szivrehatón inti a' nyavalygót, hogy a' tisztaságot szeresse, a' fejt gyakran fésülje, és azt felette melegen ne tartsa.

A' Fejmolyról. (*De Tinea*).

A' *fejmolý*, melly sokaktól *kosznak* is mondatik, megismerteti magát a' száraz, hol

zöldelő, hol fejéres sárga varokról, mellyek nékor majd egy újni vastag kérget alkatnak, melly lassankint a' fejnek egész hajas részét homlokig elborítja.

Okai. Abból, hogy ezt a' ronda nyavalyát jobbára árva, elhagyatott, gyám nélkül lézengő kosza gyermekeknél látni, kik fejeket nem tisztítják, nem fésülik, szegény, szigorú életet élnek, mindenki eltalálhatja a' nyilvános okokat; értem a' tisztátlanságot, és nyomorúságot.

Felosztása. E' két okból nyomozzuk kettős felosztását: egyiket következteti a' nyomorúlt élet, másikat nemzi a' nyomorúlt élet hív társa, a' tisztátlanság, mindegyikével szeretnek részeltetni a' görvélyek.

Kezdeté. A' fejsebek egyszeribe annyi meg annyi fekélyekké válnak, mellyekből az eleinte szivárgó romlott, bűdös, dög szagú, még híg nedv utóbb sükerül, és vastag kérget alkat, mellyből osztán az egyre szivárgó, romlott nedv addig öntődik, még az egész hajas részét a' fejnek homlokig elfogta.

Himenetele. A' tisztátlanságból keletkezett fejmoly, mivel közönségesen csak magános, helybeli, nem annyira veszedelmes,

csak a gondatlanság ne ártson néki. Ellenleg, mellynek a' szegénység, a' nyomorúlt élet a' szerzője, mellyben az egész test elaszalódott, elvajútt, kiről mondhatni, hogy a' lélek csak hálni megy belé, ez illyennek mintegy bizonyos veszte; mert ha volna is még segítség, nincs gyám, nincs gyógyszer.

Orvoslása. Ez előtt nem ügyelvén arra valjon csupán magános, helybeli e? avagy nincs e görvélyekkel, vagy más a' testet rongáló bajjal szövetkezve? Átaljában a' sokféle vértisztítókkal gyógyították, kívül meg a' vart gyalogfenyő-mag irrel lágyították, miután az egész fejt szurok-tapasszal beborították, mellynek levételével az egész kéreg hajastúl szörnyű fájdalmak közt levállott.

Könnyebb volt az utóbbi mód a' helybeli fejmoly ellen: néhány varaskos békákat mázos fazékba, mázos fődéllel betapasztva, meleg kemenczében egész kiszáradásig tartották, azután porrá törvén őket, eleve szalonnal, vagy hájjal a' jól megkent molyos fejt ezzel a' porral behintették, és marha hólyaggal 24 órára bekötötték, 24 óra mulva az egész kéreg, vagy is var mindea fájdalom nélkül lehámlott. Noha a' porral be-

hinteni a' fejt többé nem volt szükséges, a' kenést, és kötözgetést tökéletes meggyógyulásig folytatni még is kellett. *)

Minket a' tett felosztásunk utasít a' kétféle gyógmódra. Máskép' gyógyítatik a' magános, vagy is helybéli, máskép' az egész test' romlásával egybefűzött fejmoly.

A' tisztatlanságból eredett magánost, vagy is helybelit meggyógyítja a' Hollmann' csepjeiben feloldott édes ánis-olaj, mellyel a' fej megkenetetik, fésűvel, vagy borostáival a' férgekől kitisztítatik, 's utána langyos szappanos vízzel megmosatik.

A' szük, szegény életből, és az egészségtelen lakásból származott fejmoly meggyógyul az ezek' jobbra változása, és a' szorgalmas fejtisztítás után. De többnyire más más baj is csapott hozzá; görvélyek, vagy más rejtett örökletes okból származott nyavalya. A' görvélyes fejmolynál az egész belső orvoslás a' görvélyek ellen fordítandó. Lásd a' görvélyekről lap 106. külsőkép', ha még annyira el nem fajzott, a' dohányszőzettel tett többszeri mosásra szok engedni.

*) Ezzel a' szegénységnek kívántam kedvezni.

Ha már régi, ha a' geny sok, romlott, bűdös, a' var vastag, kemény, (néha puha) sokak sokakat dicsértek, 's máiglan is dicsérnek; többek közül még leghathatósbnak találtatott az a' mód, melly szerint lenyirettetik a' haj, és a' varok olajjal, vagy fris irós vajjal bekenetnek, vagy a' Nro 76. alatt találandó borongatóval addig borongattatnak, miglen a' varok puhulnak, meglágyúlnak, miiket azután halkán leszedvén a' sebes helyek ammoniák-mézgából, és eczetből készített tapasszal beborítatnak, és bőrsapkával az egész fej befödetik. Néhány hetek után (közönségesen 6—7 hetek után) a' bőrsapka' levételel öröm telve fogjuk nézni az ép, egészséges fejt, csak közbe a' koszost, kivált ha már régi a' fejmoly, a' dárdany nemüekkel is folyvást gyógyítsuk. Lásd Nro 77.

Ennél könnyebb, és szaporább gyógyító szernek tartatik a' Nro 78. alatti ír; ezzel megkenvén a' koszos részeket kevés napok után megrepedez a' var, és lehúl; tökéletes meggyógyulása négy hetekkel kérkedik, ha édes higannyal szerzett mindennapi hasmenéssel segítetik.

Kellene most az örökletes, rejtett okból származott fejmolyról szólni, de a' mint ennek kitanulása tudományt kíván, úgy e' nélküli gyógyítása is veszedelmes, bizzuk azért ezt inkább orvosra, de bizzuk mindenkor orvosra, valamikor görvélyekkel, vagy egyéb nyavalyával fondorkodik.

Életrend. Valamik a' fejsebek, és lépessvarnál javasoltattak, mind azok itten is rendeltetnek azzal a' jegyzettel, hogy itt azokat annál sorosabban megtartsuk, minél átalakodottabb ez az undok nyavalya.

A' Fakadékokról.

A' fakadékok közé számítjuk a' zsebréket, a' fótos fekélyt, és a' kipállást. A zsebrékről már szóllottunk, lásd a' zsebrékről lap 16. szóljunk hát

A' fótos Fekélyről. (*De Herpete*).

A' fótos fekély által, mellyet némelyek *börzuzmónak*, mások *sömörnek* neveznek, értjük amaz apró, vizkető, száraz, hol korpás, hol varos torlott biborcsokat, mellyek a' bőrnek semmi részét meg nem kémélvén már nagyobb, már kissebb helyét elfutják, mi

kevés nedvel megtelnek, utóbb korpásan mint varok lehúlnak, vagy rossz sebeket hagynak magok után. Ez, jól lehet semmi életét sem kémél meg, még is, mivel leginkább a' gyermekeket obajgatja, gyermekek' nyavalyái közé helyheztettük.

Okai. Hajlandók erre a' gyermekek, az ifjúk, a' görvélyesek, a' hasdugulásokban, és aranyérben szenvedők, a' potrohos, kövér testűek, a' viselősek; átaljában a' taknyos testűek' kényes alkatása. A' gerjesztő okok közül nevezetesek: a' test' erősebb dörgölése, a' szűk, vastag, goromba ruha, a' tisztatlanság, az elmulasztott testmosások, kivált a' hónaly alatt, a' szemérem-test körül, és a' térdhajlás közt; azután a' kül helybéli ingerek, p. o. hólyag huzó, vagy más avas, csipős, izgató tapaszok, és írek, zsiros, nagyon sós étkek, a' füstelt hus, a' heves, erős italok, az elnyomott, vissza vert izzadás, a' kevés, fenakadt vizelés, a' lágy, nedves, hűs levegő, a' ködös, mocsáros tájékok, a' ronda lakhelyek, 's a' t. Vitatják nem kevesek, hogy még a' féketlen harag, a' hosszas bú, bánat is elegend legyenek gerjesztésére.

Felosztása. A' fótos fekély magán, vagy más nyavalyával szok lenni, a' magános csupa helybeli, és nagy részint kül helybeli okok okozatja. A' más nyavalyához verődött inkább mint kórjel tekintetik, 's ezen tekintetből felosztatik a' *köszvényes, sülyös, járvány,* és *hónyi* fótos fekélyekre.

Mások még tovább felosztják a' *kása, vissza vert, rossz nemű, az álló,* 's *bolygó* fótos fekélyekre. Ezeket bizzuk orvosra, mi elégedjünk meg a' fenn említettek' ismerkedésével.

Kezdeté. Rendes, hogy semmi külrészt a' testnek meg nem kéméli, és hogy nem ritkán egyik helyről eltűnván, máshol üt ki. Közönséges helyei az ábrázat, az ajak, nyak, fülkörnyékek, könyökök, kezek, térdhajlatok, és lábszárak. Kezdődik a' bőrnek mi viszkető, lobó verességével, nagyobb kiterjedésére még lázó kórjeleket is vehetni észre, az alatt csak kibukannak amaz apró véres vízzel, vagy nyiroknedvel telt, a' varrásra könnyen kipattanó hiborcsok, mellyek azután a' benn foglalt nedv' kiszáradása után korpa, vagy var formában lehullanak,

ha pedig romlott, roszt a' nedv, sebet hágy maga után.

Kimenetele. A' helybeli fótos fekélynél, ha a' testnek minden művei rendesen folynak, veszély nincs, de alkalmatlan már azért is, hogy soká tart. Azonban a' bi-borcsok' nagyobb elterjedése után hagyott roszt sebek, vagy más hozzá csapódott nyavalya kitkit megrezzenthetnek. Szomorú észbejuttatás! hányszor hagyott már vizkórt, sorvasztó lázt, 's a' t. maga után!

Orvoslása. A' mint más betegségekben, úgy itt is a' jeleni gerjesztő okokat elrontani, jövődőre pedig elmellőzni legyen fő gondunk. Ezt megteszik a' kiszabott életrend, és a' közbe szökött okoknak gyógyszerri elrontások.

A' helybeli fótos fekély a' különben egészségeseknél rendes életre, és némelly kül szerekre elmúlik, mindazonáltal az első utak' kitisztítása végett mi könnyű hashajtót adhatunk nékik. Nagyobb a' baj, mikor a' fótos fekély más nyavalyának kórjele, vagy más nyavalyát szöktetett magához; mindegyik esetben a' nyavalya ellen szegeztetnek a' gyógyszerek; azért ha köszvényes, a' köszvényt,

ha sűlyös, a' sűlyt, ha görvélyes, a' görvélyt gyógyítsuk. A' görvélyről lásd lap 106. a' köszvényről lásd Orv. Munk. 2dik darab. lap 473. a' sűlyről lap 428. E'kép', ha az első utak' pizsokjától, az epétől, a' hasbeli dugulásoktól, az aranyértől, a' verejték', és vizellet' fennakadásából támadott, ezeknek helyreállításával szinte elenyészik.

A' nyomon követő járvány, és honyi nyavalák, miknek kórjele a' fótos fekély, minthogy a' beteg állapotyára, időre, s' egyéb környülményekre nézve változók, gyógyítás módjáról csak annyi bizonyos, hogy mielőtt a' gyógymódot meg határozzuk, azoknak telyes megismérésére jussunk. Külső gyógy szereket is használhatjuk, de vigyázva, hogy a' fótos fekélyt vissza ne verjük; utaljanak ezek haszonvétele iránt következők.

A' helybéli, csupán külső okból származott fótos fekélynél, ha amugy ép, egészséges a' nyavalgó, igen is hasznosok a' külső gyógy szerek; mellyekből a' sokak közül mint hathatósbat válozzuk az oltott mész vizet, egyenlő rész édes mondola olajjal, bedörzsölvén azt napjában 2szer, 3szor a' fótos fekélybe. Régibb fótos fekélyek n'

kénvirágnak engednek, végy azért egy lat kénvirágot, annyi egyenlő részt édes mondo-la olajból, és marha velőből, csinálj irt be-lőle, ezt napjában 2szer 5szor dörzsöltesd a' fótos fekélybe. Ha erre nem mulik, kend be a' Nro. 79. alatti irrel.

A' más nyavalyával egybefüzdött fótos fe-kély ellen, legyen ez annak szerzője, vagy csak kórjele, mindenkor a' nyavalyának gyó-gyításához intézve szabadon, és bátran élhe-tünk a' külső gyógy szerekkel; hatalmasak itt a' buzakorpából, vagy szappanból készült langyos fürdők, de engedjünk elsőséget a' kénfürdőknek.

Életrend. Az élet rendben emlékeztet-jük a fótos fekélyel bajlódót a' számított ger-jesztő okokra, megtanulhatja azokból mit egyék, mit igyék 's miktől ovja magát.

A' dörzsölt bőrről. (*De Intertrigine*).

Dörzsölt bőrnek (kipállás) nevezetik azon veres, apró, szivárgó biborcsokkal fedett könnyű bőrlab, melly nem megvető fájdal-makkal nyugtalanítja a' kisededet.

Okai. Főbb okai a' tisztatlanság, a' dörzsölés, és a' szoptatók' goromba életrendjük.

Felosztása. Különös felosztása nincs, ha csak azt a' gerjesztő okok' különségéből nem kölcsönözzük: a' tisztatlanság, a' dörzsölés, és a' szoptatók' goromba élelmódjából. *)

Kezdeté. Szereti a' vékonyabb bőrt, 's ön magokat dörzsölő helyeket, azért láthatni a' nyak körül, a' hónallyak, és czombok közt, a' szemérem testen, és az alfelen, hol is a' felbőr könnyű lobbal biborcsékosan a' bőrtől elválván, veres, nedves, fájós sebet okoz.

Kimenetele. Csak a' rajoskodó bánás áraszthat a' dörzsölt bőr gyógyításban veszélyt, ha t. i. helytelen kenések, kötések, vagy mosások által a' dörzsölt bőrből rossz lesz; a' helyes gyógyítás után nincs mitől tartani.

*) A' bőr' összeéréseéből eredett dörgölésen kívül értjük a' vastag, goromba, lustán mán-golt ing, pelenka, 's egyéb testet érő ruhával okozottat is.

Orvoslása. A' gyógyítás eleinte kevés fejtöréssel megyen végbe: a' gyakor mosás, a' tisztaság, és némelly szárító szerck kezdik, és fejezik be az egész gyógyítást. A' tisztaság intsen bennünket, hogy a' kisdedet pizokjában heverni ne hagyjuk, hanem tiszta vízzel megmosván, és gyenge ruhával megtörülgetvén hajporral, vagy korpafü-mag porral, vagy más szárító lisztel behintsük. Mások ezt oltott mézsvízzel teszik; gondos anyák kakukfüves fürdőben feresztik magzatjokat, 's ugyan kakukfüves forrázattal tisztítják napjában többszer a' sebeket, 's utána a' fenn nevezett korpafü, vagy hajporral hintik be azokat, 's örülve nézik a' szapora gyógyulást.

A' régi, elterjedt, setét veres sebet, mellytől a' közönséges bőr is elemésztődött, hogy további romlástól megóvjuk, a' gyógyítást a' szoptatón kezdjük: erre reá ijesszünk, hogy mértékletesen éljen, magát doztig ne tömje, kemény, zsiros étkektől, 's hevítő italoktól gyomrát megkémélje; italúl be jó illyennek a' tiszta viz. Ha hasa szorúl, könnyen segíthet magán szennalevelekből, ma-

na, és Glauber csuda savából készült herbatheával.

A' kiseden, ha megszorúlt az emésztet, segít a' manna, és rhabarbarás czikoria gyü-
let. A' por behintés, kivált ha nagyon tü-
zes a' seb, itt elégtelen, azért egyenlő rész
tojás sárgájából, és édes mondola olajból csi-
nált írrel kössük be 2szer napjában, mire
mihent a' lob engedett, félre tévén az írt,
tovább füz-, vagy vadgesztenye-fahéj főzet-
be mártott tépettél hozzá, adván kevés ara-
biai mézgat, vagy birsalma mag nyákát, gyó-
gyítsuk, lásd Nro 80. Ezzel azt nyerjük,
hogy az összehuzó erő mérséklésével a' gyógy
erőt neveljük; de a' fördők azért el ne
maradjanak.

Életrend. A' szoptató iránt, mikép' éljen,
's mihez tartsa magát, éppen imént mondot-
tuk el. A' kised körül még csak az a' ta-
nács, hogy tisztán tartsuk, hogy a' tán szo-
kásba is vett péptől elfogjuk, és ha az idő
kedvez, a' napnak nagy részét a' szabad leve-
gőn vele töltessük.

Az Együttevőkrol. (*De Crinonibus*).

Eldődink az együttevők által értették ama' piszkos nyavalyát, mellyet a' bőr alá rejtett kukaczoktól származtattak, mellyek is a' kisednek táplálékony nedveit emésztették, 's e'kép' a' kised nagy részint tápláló nedveitől megfosztatván, egészségének fokenkénti hanyatlásával egészen elaszalódott.

Most a' sokszori vizgálatok után mást állít a' tapasztalás: nincsenek ott, ugymond: kukaczok, hanem a' kised' gyèngéded testének szaporább gőzölésével összegyűlt piszok elborítván a' bőrt, akadályozza a' gőzölést, miből következteti ama' nyúghatlan vizketséget, és dörgölődzést.

Okai. Az együttevők' főbb nemzője a' vétkes tisztátlanság, mivel a' kisedet rendszeren se mossák, se fürösztik, azután a' vastag táplálás, hogy ollyasokkal, tömik, mikkel gyomra még nem bír.

Felosztása. Az együttevőknel különös felosztást ne keressünk, mert csak annyiba lehetne, ha más nyavalya lopódnék hozzájuk.

Kezdeté. Észrevehetlen kezdődik, és erány szerint a' bőrön szaporodó piszokkal fokokonkint növekedik, miglen a' kiseded nyughatlan dörgölődésével a' vele bánót figyelmetessé teszi.

Kimenetele. Ez a' baj annyiba ártalmas, hogy se tesszük, se vesszük, 's így engedvén a' bőrt beborító pizok' szaporodásának, azt művében gátolja, 's e'kép a' kisedet mint növésben, mint erősödésben hátrálván, más betegségekre mintegy elkészíti, a' mint is illetén kisedek mindaddig senyvedve küzdenek, még végre elhalnak.

Orvoslása. Miként a' tisztátlanság, és a' kised' gyenge életét felhaladó élmód ezt a' bajt szülik, és nevelik, a'ként a' tisztaság, és a' képes élet ennek mellőzői, és gyógyítói. Ugyan is nyuljunk csak szivesen a' mosáshoz, a' fürdéshez, és az erányszerinti étkekhez; mossuk meg, ha már fürösztetni resteljük, mossuk meg naponkint debreczeni szappannal, vagy buzakorpával, vakarjuk azután ujjunkal testecskejét, látni fogjuk amaz ujjunk alatt össze gyöngyörödött mocskot, melly eleinket, de utóbbiakat is a' féreg keresésben eltévesztette. Mi örömmel fogjuk

nézni e' parányi jótékonyságunk' gyümölcsét, a' kisednek szemlátomu növést, erősedést, teljes gyógyulást, egészségét. Ellenleg, ha hallasztjuk, várjuk, száraz szájjal nézzük a' kised' naponkénti hervadását; akkor a' most dicsértek elégtelenek lévén kényszerítettünk orvoshoz folyamodni.

Életrend. Mondatott: hogy a' gyógyításnak egyik részét az erányszerinti élmód teszi, azért ollyasokat etessünk a' kiseddel, miket gyomra megbír: ollyan az édes tég ökörfarkfü-virág herbathéval, a' nem zsiros marhalus lé zsemlével, rizs-, vagy árpakásával, 's a' t. Mivel pedig kisededeknél a' savany hamar meggyül, nagy megeledésünkre adjuk közbe a' keseragot ételébe keverve.

A' Tetvességről. (*De Phthiriasi*).

A' tetvesség annyira ismeretes, hogy annak bővebb leirása fölösleges, haszon nélküli munka lenne.

Okai. A' gyalázatos gondatlanságból keletkezet tisztátlanság főbb oka ugyan a' tetvességnek, azonban a' főnek minden tiszta-

sága mellett is bele mászhatnak a' tetük a' vele bánókból, és ha vállvonva vesszük, elszaporodnak.

Felosztása. A' tetvesség háromféle tetükkel bujálkodik: a' *fej-*, a' *ruha-*, és a' *lapos-tetükkel*.

Kezdeté. Kezdetét veszi a' tisztátalansággal, a' mikor a' kised' fejét ritkán, vagy éppen nem fésülik, ruháját szennyesen rajt hagyják, nem változtatják.

Kimenetele. A' tetvesség bátor nagyon hamar elszaporodik, még is eleinte inkább alkalmatlan; mert egyre viszketést, és nyughatlan vakarást okoz, a' gyermek se éjjel, se nappal csendesen nem nyughatik, sokára, ha nem gondolunk vele, a' fej kiscbesül, 's végre megkoszosúl. Minő kimenetele legyen a' kosznak, vagy is fejmolynak, 's hogy kellessék ezt gyógyítani, lásd a' fejmolyról lap 165.

Orvoslása. A' fejtetűnek nincs hathatósbabb ellenszere a' szorgalmas tisztogatásnál, a' gyakor fésülés, és borostálásnál, ez megőrzi a' gyermeket a' tetvességtől; ha pedig már nagyon elszaporodott, mikor a' fésülés

már nem elegendő, egy rész porrá tört szabadil magból, és három rész hajporból csinált porral a' fejt estve be kell hinteni, és azt kézzel a' haj közé dörzsölni azzal a' vigyázattal, ha hogy sebes a' fej, a' porból a' sebbe ne mennyen, mert kemény fájásokat indít; elég a' behintésre három, négy késhegyre való por.

Régtől dicsértetik mint csallhatlan gyógyszer a' gyógszertárban készen található higanyos ír; való, hogy leghathatósb, de ez, kivált kisdedeknél, veszedelmes.

A' ruhatetüt kiveszti, elpusztítja a' szennyes ruhának tisztávali szorgos felváltása, és a' nem elegendőn ajánlható tisztaság.

Ezeknél gonoszb a' lapostetű, melly inkább a' megnöttekbe ragaszkodik, és a' szeméremtest körül, a' hónalyak alatt, a' szemöldökökben, a' szakálban, és a' test' egyéb szőrös részeiben (a' haját nem szereti) tanyáz, és majd tűrhetlen viszketést okoz. Kitisztúlhat mindenki belőle a' meglepett helynek főtt dohány lé mosogatásával, kivált ha a' fenn érintett higanyos írrel is egyszer, 2szer bekeni.

Életrend. A' tetvesség az élésmódban semmi különöst nem szab, csak az általánosan ajánlott étkek' mennyi-, és néműségét, a' szorgos tisztaságot, és a' többi kisedé' sorsához alkalmazott vele bánást megvárja.

V É G E.

A' NÓNEM' NYAVALYÁIRÓL.

(*De Morbis Sexus sequioris*).

A' Nőnemben némelly tagoknak különböző alkatása, és azoknak határozott czélja állapítja meg a' nőnem' saját nemű nyavalyáit, mellyeknek főbb oka a' különböző testalkatásban látszik ugyan lenni, de többnyire a' puhaság, kényes érzemény, nagyobb izgathatóság, rossz szokások, az életmód, és sors származtatják.

A' különböző testalkatásban találjuk az emlőknek, a' kül, és belső szeméremnek, a' méhnek, méhhüvelynek, méhkürtök', és a' két tojás-, vagy is petefészkeknek betegségeit.

A' puhaságból, kényes érzeményből, és innét növekedett izgathatóságból látjuk támadni a' fejer kórságot, a' vizkórt, az idegrán-

gásokat, és görcsös összehuzódásokat, a' méh-görcsöt, nyavalyatörést, 's a' t.

A' rosz, hiú szokások vették be az arcz-festékeket, a' széllel bélelt öltözeteket; hány féle veszedelmes nyavalyák' nemzőjét, 's nevelőjét!

A' rendbeli sors, és kinek kinek tisztí állapotja osztatja fel velünk a' mosónék, varrónék, bábák, 's más sorsbeliek' különös betegségeit.

Mi nem ereszkedvén a' nőnem' tisztí nyavalyáiba, mindeniknek személyi állapotjához szabjuk felosztásunkat; t. i. a' *szüzek'* a' *házosok'*, *terhesek'*, *szülők'*, *gyermekágyosok'*, *szoptatók'*, és *aggott asszonyok'* nyavalyáira.

A' szüzek' nyavalyái a' felserdüléssel kezdődnek, 's a' megindulni készülő hószámától gerjesztetnek, t. i. minekutána a' szűz arra az évre jutott, hogy az emlők domborodnak, a' hónalj, és a' szemérem szört nevelnek, az egész test ingerlékenyebb lesz, és a' másik nemmel összekelésre ösztönt érez, itt nagyon a' hószámnak, vagy is a' szemérembőlí vérkifolyásnak ideje.

Azontúl, hogy az asszonyok is szenvedhetnek a' szűzek' nyavalyáiban, (bánthatja őket a' nádragöracs, a' dühös parázna kívánság, a' méhkórság, a' fejér folyás, a' magtalanság) nem szabadok ezektől a' nyavalyáktól az özvegyek, és amaz szabad személyek is, kik egészségesek teljes erőben lévén hevitő, 's részegítő étkekkel; 's italokkal élnek, heverve töltik életök' napjait, a' bujaságról örömet hallanak, parázna könyveket olvasnak, 's illetlen csiklandozással magokat bizgatják, 's a' t. kik is, ha rút, ocsmány czélokra el nem érhetik, komoly kedvűségbe, inrángatásokba, méhdühösségbe esnek.

A' terhesek' nyavalyái a' kiterjeszkedő méhtől, melly nőttön nő, erednek. E' miatt fejszédülésben, fogfájásban sinlődnék, nehezen lélekeznek, ájulnak, némelly étkektől undorodnak, 's az enni nem szokottak után vágyódnak; a' csecsek domborúlnak, bizsergnek, néha fáznak, és téj forma nedv is szivárog belőlök, a' csecsbimbók merevednek, a' bimbók' udvarán apró bimbódzások látszanak; hasok elszorúltával hasfájásban szenvednek, a' vizellettel bajlódnak, a' szemérmét már vér futja el, már megdagad, és visz-

ket, a' lábok dagadnak, kipersednek, 's meg-
eresednek, az az: a' lábszári vérerek dagad-
nak, 's megcsomósodnak. Ijedésből, vagy
más kedvet szegő okból vérfolyásba esnek,
idő előtt szülnek, vagy gyermeket vesztenek.
Néha nincs is igazi terhük, üszöggel ve-
sződnek.

A' vajudók' betegségeit okozzák magok
a' vajudók a' nagyon gyenge, felette érzé-
keny, 's ingerlékeny, sokszor helytelen test-
alkatásukkal; azután a' szülésre rendelt ta-
goknak, 's részeknek erőszakos kinyúlása ál-
tal okozott sértések, szakadások, és repedé-
sekkel, kivált az idősb előhasiaknál, kiknél
a' tagok már keményebbek, következőleg ne-
hezebben engednek; azután: a' méhlepény-
nek kisebb, vagy nagyobb részenti elválá-
sa, 's a' t. mind annyi kútfejei a' szüléskori
vérfolyásoknak, mellyek annyira ellankaszt-
ják a' sinlődöt, hogy egyik ájulásból a' má-
sikba esik, és ha értelmes szülész ideje ko-
rán nem éri, egész teste elhül, 's meghal.
De még a' méhmagzatnak helytelen fekvése,
és elhalása is nehezíti a' szülést, 's nagyon
ritkán hagyja az anyát nyavalya nélkül.

A' gyermekági nyavalyák szoknak lenni: a' fáradságos munkát követni szokott la-
kadtság, a' szülés utáni fájdalom, vérfolyás,
ájulások, rángatások, a' méh', 's méhhüvely'
leereszkedése, 's kifordulása, ezeknek, 's a'
közép husnak, vagy is gátnak sértése, sza-
kadása, repedése, a' külső szeméremtest da-
gadások, gyuladások, a' rend nélküli gyer-
mekági tisztulás, a' tej láz, az emlők' és
vizellés' bajai, a' gyermekági fejer folyás,
a' gyermekági láz, 's a' t.

A' dajkák által értünk minden szoptató-
kat, kiknek is nyavalyái a' felette sok, és
erős, vagy ellenkezőleg: a' kevés szoptatás-
ból támadnak. Ugyan is, ha keveset szopik
a' csecsemő, a' tej megsűrűdik, a' megtelt
emlők dagadnak, keményednek, 's tüzesedé-
sök után meggenyednek, vagy kőkemmé vál-
nak. De a' tej is látomást más helyre lete-
heti magát. A' sok, és erős szopás elgyen-
gülést, elszárodást, valóságos sorvadást von-
hat maga után. Hányszor ütik, döfik a' cse-
csemők kezükkel, lábukkal az emlőket, a'
honnét azután keménység, rákfene, 's más
kellemetlen csecsnyavalyák következnek.

Az aggott asszonyok' nyavalyái a' terhes-
ségnek, a' szülés', szoptatásnak, a' sok szen-
vedések', 's viszontagságoknak, és az eddig
kiürülni szokott, 's most elmaradt hószámi
vérnek mind annyi következései. Számláljuk
csak a' helybeli nyavalyák közül a' vizellés'
bajait, a' méh' hiányit, a' vér, és fejer fo-
lyásokat, a' méh, és méhhüvely leereszke-
dést, ezeknek kökemét, és a' rákfenét; kemény,
és rákfenés emlőket, a' dagadt, fájós aranyeret.
Végre az egész testet érdeklő nyavalyákat.

E'kép' elszámlálván általában a' nőnem'
személyi állapotjához sinorzott nevezetesb
bajokat, 's nyavalyákat, szóljunk már ezek-
ről különösen; szóljunk rendiben, 's kezdjük

A' SZÜZEK' NYAVALYÁIRÓL.

(De Morbis Virginum).

A' Hószámról. *(De Menstruis).*

Mikor, és minő változásokkal kezdőd-
jék a' magát jelengető hószám, vagy is a'
szeméremből kifolydogáló vér, megmonda-
tott lap 186. Szerencsések, kiknél az ott
számlált változásokra majd észrevétlen megin-
dúl. De vajmi kevesen dicsekedhetnek illy

könnyű megindulással, szánakozva nézzük sokaknál ama' szörnyű fejfájásokat, szédelgéseket, rettenetes okádásokat, derék, és hasfájásokat, mikre indul, vagy éppen meg nem indul.

Innét származtatjuk a' helytelen hősziámnak többféle hiányos neveit, innét vagy on, hogy majd helyét elvétí: a' szeméremtest helyett az aranyérből, a' tüdőkből, okádással, orrvérfolyással adja ki magát; máskor a' szemeken, az ujjakon folydogál. Láttam többekkel a' Bétsi nagy ispotályban egy személyt minden hónapban vért izzadni, kit a' hősziám' helyreállítása gyógyíta meg.

Ha nagy fájdalokkal, 's más keményebb kórjelekkel jön, ha kevés, szinetlen, vagy nagyon is sok vér megyen el, ha elszorúl, megreked, vagy rendetlen, az az: majd korábban, majd későbben jön meg, mi jót várhatunk? Ezek a' rendetlenségek hozzák meg utóbb a' fejer folyást, a' fejer kórságot, a' méhgörcsöt, a' méhkórságot, 's a' t. tehát előszer

A' fájó kevés hősziámról.

Mikor a' felserdült leány egyszeribe egy általános lankadtságról, rettenetes fej, has,

és keresztosont fájásokról panaszkodik, mellette hány, rágásokkal, és görcsökkel vesződik, mikre néha mi kevés, színetlen vér magát mutatja, nem mondhatjuk e igazán ezt fájó, kevés hószámú nyavalyának? 's mi az oka?

Okai. Ezen gyötrő változásoknak okai kétfélék: *helybeliek*, és *közönségesek*. A' helybelieknél vádoltatnak a' méhnek szűk, tekervényes erecskéi, a' méhnek keménysége, és nem elég kinyílása, a' méhszáj' görcsös összevonódása, 's a' t.

A' közönségeseket megtaláljuk a' test' tulajdon erőtlenségében, a' jó nedvek' fogyatkozásában; valamint ellenkezőleg ama' vérmes, erős, egészséges paraszt személyeknél, és amaz jól élő, életüket heveréssel töltő városiaknál a' felesleges sok vérben. Még a' taknyos, vagy más gyengítő hasfolyások is; azontúl a' meghűtés, a' zabolátlan indulatosságok, az ijedés, bosszúság, hosszas bú, bánat, az életrendi hibák, 's fogyatkozások mind annyi okai lehetnek a' fájó, kevés, és színetlen hószámnak.

Felosztása. A' fájó, kevés, és színetlen hószám a' *közönséges* okokból eredt-re, és a' *helybeliekből* származottra ágozik.

Kezdet. Kezdődik e'kép': a' felserdü-
lő, mindeddig nem panaszkodó leánykát egy-
szeribe a' fejfájás, szédelgés, kedvetlenség,
és a' test' szokatlan nehézsége fakasztják az
első panaszra, követik ezeket nem sokára az
ájulás, hányás, az ágyékokig leszolgáló ke-
resztcsont fájások, hasrágások, 's a' t.

Kimenetele. Következése eme' most
elszámlált nyomósabb kórjeleknek az, hogy
végre mi kevés, hol piros, hol színetlen vér
csergedez a' szeméremtestből, vagy hogy az
orron, szájon, vagy más részén a' testnek ad-
ja ki magát; vagy mindaddig nyavalygatja
nyomorúltat, még más betegségbe nem dönti.

Orvoslása. Csak az fogja a' sokféle
rémítő kórjelekkel megjelenni szokott fájó,
kevés, és színetlen hószámat rendes útjába
vezetni, ki gerjesztő okait kitanulván, azo-
kat elmozdítja, megsemmíti.

Ezt az utat követvén lássuk, mikép' se-
gíthetünk azokon, kiknél a' méhszáj elegen-
dőn ki nem nyilott, kiknél a' méh kelleté-
nél keményebb, vagy kiknél éppen a' méh
vérerecskék annyira szorúltak, szűkök, hogy
a' vért át eresztteni nem képesek.

Ebben az esetben a' józan ész' leczkéje, hogy lágyító, 's tágító szerekkel vigyük ezt végbe: megteszik ezt a' fejér málva, a' len mag, 's átaljában minden lágyító, puhító szerek; ezekből készítsünk édes téjjel lágy meleg borongatásokat a' köldöktől a' szeméremtestig, sőt erre is rakassuk, mellette buzakorpából, vagy fejér kerékrépa héjból lábfordókat rendeljünk, 's ezek' gőzét a' testbe eresztessük; a' czombokat meleg ruhákkal dörzsöljük, 's pároljuk. Akaratos, daczos esetekben a' belső czomb tájra száraz köpölyeket, a' szeméremtestre nadályokat rakni első segítség. Még ezeket munkáljuk, napjában többször fejér málva, ökörfark, székfű, és bodzavirágokból édes gyökérrel készült herbathét itassunk velök. Ezek' szorgos folytatására célunk elérésében 'mintegy bizonyosokká tetetünk.

Kiknél a' testerőtleniségből, és az abból eredett görcsök miatt fájó, kevés, és színtelen a' hószám, ezeken a' gyengén izgató, ingerlő, 's erősítő szerek segítenek, azért ezeknek belől a' keserű szereket, 'mégzákat, és a' kina héjat ajánljuk; miket könnyebb bevévés okáért lapdacsokban adván herbathét

itassunk reá, lásd Nro 81. 82. Kivül a' kámforral, szerecsendió virággal, tengeri gyántával füstölt flanellal a' has, és hátgerincz dörzsölések, nemkülönbben a' langyos, erősítő érczfördők is valóban jók.

Sulyosabb betegségből kikelőknél, és dajkáknál, mivel a' jó, 's felesleges nedvek nélkül szükölködnek, nem csuda, ha kevés, vagy éppen semmi hószám sem mutatja magát; várjuk el csak az időt, hadd erősödjenek a' felgyógyulók, hadd szaporodjanak a' jó, 's felesleges nedvek; a' dajkák hadd hagyják el a' szoptatást, 's megtanítt akkor az idő, ha leszen e segédre szükségök.

A' mint a' kevés, úgy a' felesleges vér is okozhat kevés, fájó, szinetlen hószámot. Láthatni ezt gyakran ama' vérmes, erős, egészséges pórszemélyekben, és ama' jól, kevés gondal élő városiakban, kiknél a' vér' bővsége miatt a' nedvek' körforgása zavarodik, gátoltatik. Előjelei: a' gyakor szédelgés, rettenetes fej, has, és keresztcsont fájások, görcsök, 's más ijesztő kórjelek; ezekre nékor mi kevés vér mutatja magát, melly elvétvén utját, igazán kellemetlen követke-

sekkel toldúl a' fejre, gyomorra, vagy más részre.

Ezeknek, hogy a' vér rendes kőrforgásába vissza jőjön, 's tágosb helyet nyervén szabadon annak rende szerint magát az egész testben eloszthassa, 's e'kép' jelesen a' méh-re, vagy más engedőbb tagra törő erejével okozott, vagy okozandó rekedések, dagاناتok, 's gyuladások elhárítassanak, mindenek előtt az érvágást javasoljuk; azután mondolából, tök, kender, vagy görögdinnye magból salitrommal italt készitvén szembetünő hasznokat annyival hamarább tapasztalandjuk, ha még 3szor, 4szer napjában fél könting borkövet is velök bevetetünk, és lágyító allövetekkel hasokat hígan tartjuk. Kivül a' szeméremtestet langyos téjjel többszer mosogassák, lábaikat förösszék, és a' fördőgőzt testökbe feleresszék. Ezekkel természetes útjára csalván a' vért, megindúl, és a' szédelés, fejfajás, vérhányás, hasrágások, 's a' t. megszűnnek.

A' taknyos, vagy más erősebb hasfolyás is kevesíti a' hószámát. Ekkor, ha semmi kellemetlen következésektől nincs tartanunk, ne háborgassuk a' testet, hadd gyűjtse csak

a' természet előbbi nedveit, 's erejét, magától visszatér rendes folyása.

Életrend. Egyetemi életrendet annyiban szabhatunk, hogy mindegyikének jó az egészséges, tiszta levegő; az ételben, italban a' mérték, a' csendes, nem háborgó elme, vagy felette elkeseredett szív, a' mérséklett álom, és testmozgások; mindenkinek sorsa választja meg az éhség, és szomjuság oltást: úgy kikhél súlyosabb nyavalya fogyasztotta el a' jó nedveket, éljenek könnyű emésztetű, jó tápláló étkekkel; éljenek kevés jó óborral, és gyengébb fűszerekkel. Ellenben a' vérmesek' étke ne legyen annyira táplálékony, nedveket szaporító: a' különféle zöld kerti vetemények, a' gyümölcs ezeknek legalkalmasb étkük, a' tiszta víz legjobb italuk. A' bor, kávé, a' fűszerek, és hirtelen meghülés ezeknél kész veszedelem.

A' hőség rekedésről.

Nem értetnek itt a' terhesek, sem a' súlyosb betegségből nem rég felgyógyultak, 's kívánszorgók; azoknál a' fogantatásnak látatja, ezeknél az elveszett nedveknek okozatja, minek az idő, és a' rendes élés legked-

vezőbb segédje. Értetnek itt azok, kiknél az előtt a' hősám mind mennyiségre, 's minőségre, mind pedig az időre nézve rendszeren eljött, de most mi hozzá ütközött okból egyszeriben fennakadt, elrekedett.

Okai. Az okok különbözők: némellyek egészen elrekesztik, mások csak fájdalmasá teszik, kevesítik, vagy színetlenítik a' hősámat; olyan okok a' testerőtlenység, a' hirtelen meghülés, a' rendkívüli indulatok: a' hirtelen, 's féktelen harag, ijedés, mérséketlen szomorúság, és hosszas kesergés, a' helytelen érvágás (jelesen hősámkor) a' hosszas, sorvasztó betegségek, bővvérűség, a' méh' tekervényes véredényeinek, vagy a' méhszájnak nem elég kinyílása, keménysége, görcsös összevonódása, a' méhhüvelyben termelt husgomba, a' vérnek más gyengébb részre lett eltévedése. 's a' t.

Felosztása. Osszuk fel a' hősám rekedést a' gerjesztő okokra tekintve: *tökéletes*, és *nem tökéletes* rekedésre. Abban semmi, ebben fájásokkal, 's más több sértő kórjelekkel mi kevés, sokszor színetlen vér mutatja magát.

Fiezdete. Kezdeté határtalan; nékor hirtelen reked el, máskor az egyébiránt nem panaszkodó fejfájásról, szédelgésről, mellszorulásról, kihevülésekről, szívdobogásról, kedvetlen levert testnehézségről hallatja első panaszát; ezeket, ha még nem késérik, 'bizonytal nyomba követik a' hányás, a' keresztcsonttól az ágyékok' tájára terjedő fájdalmak, hasrágások, 's a' t.

Kimenetele. Kimenetele az, hogy végre az alkalmas gyógyszerekre rendesen megindúl, vagy mi kevés hol piros, hol színetlen vér folydogál a' szeméremtestből, vagy pedig elvétvén utját az orron, szájon, vagy más részén a' testnek üti ki magát. Szomorú eset, ne talán utóbb a' hosszas küzdelemhez más veszedelmes betegség csuszott.

Orvoslása. Láthatni, hogy ugyan azon okok, mellyek a' kevés, fájó hószámat okozák, annak rekedését is eszközlik; azért valamik a' fájó, kevés, és színetlen hószámnál dicsértettek, mind azok itt is a' gerjesztő okokhoz alkalmazva helyt állanak, a' miért azokat elugorván, itt azon eseteket említjük, mellyekben a' hószám akármi helybeli ok miatt meg nem indulhat, 'megreked: olyan

ok többek közül a' felette szűk méhhüvely, melly ha a' többszöri szeméremtestbe eresztett lágyító gőzekre ki nem tágul, minden halogatás nélkül sebészre bizzuk, ki préselt viaszos szivacsal ki fogja tágítani.

Több figyelmet kíván a' méhhüvelyben termett husgomba, vagy is méhpöfeteg, és a' méhhüvely beforradás, vagy is összenövés. Mindegyikét ügyes seborvosra bizzuk, ki is azt annak rende szerint kiirtja, ezt meg gombos késsel vigyázva kihalítja, 's meggyógyítja, hogy többé be ne nőjön.

Életrend. A' mit a' fájó, kevés hószámnál az életmód iránt ajánlottunk, vagy tiltottunk, azt itt a' hószám rekedésnél is ajánljuk, 's tiltjuk.

A bőv hószámról.

' Mikor az egyébiránt mind mennyiségre, mind időre nézve rendszeren megjövő hószámot, melly az egészséget nem hogy bántaná, inkább sokszor meghozza, bár mi ok megzavarja annyira, hogy mind mennyiségre (felesleges folyással), mind pedig az időre nézve (időelőtti jövetellel) a' hószámot

elgyengíti, megbetegíti, azt bőv hőszámnak mondjuk.

Azonban nem az elmenő sok vér, inkább az elerőtlenedés szabja határát a felesleges vér elmenésnek; mert vannak, kik a hősám megindulása előtt lankadtak, nyugtalanok lévén a hősám megindulással, jóllehet másokhoz képest bőven eregették a vért, még is, nem hogy erőtlenedtek, inkább könnybűltek; ezt a bőv hősámat beteges állapotnak mondani senki sem fogja; azért nem is erről, hanem mellyben a hősámos szüntelen lankad, bádjad, ereitől fosztatik, erről vagyon itt a beszéd.

Okai. A bőv hősám okai többek közül ezek: a bőv vér, a nagyon hevítő ételek, 's italok, a sok langyos fürdők, a rendkívüli mozgások, a táncz, kocsizás, lovaglás, a ruhák erős befűzése, a mértéket nem ismerő szenvedelmek, a harag, megfázás, a vérnek akármilyen okból a belső részekre történt irányódása, a hősámhajtó szerekkeli visszaélés, a szeméremtestre ható ingerek: p. o. csiklandozás, a méhsértések, és fekélyek, általában: valami csak más rendetlen vérfor-

lyást, teszem az orron, szájon, 's a' t. okozhat, mind azt bőv hősám okozó oknak elismerhetjük.

De valamint ezek az okok, úgy a' szerfeletti elerőtlenedés, a' nehéz, a' sok, az idétlen szülések, a' gyermekvesztés, a' méhlepénynek erőszakos kiszakasztása, a' nem szoptatás, 's egyébféle rendetlen, erőszakos okok mintegy vonnyák magok után a' bőv hősámat. Mindegyikről maga helyén szö-lunk.

Felosztása. Láttuk a' közönséges, láttuk a' helybeli okokat, ezek szerint osszuk fel a' bőv hősámat a' *közönséges*, és a' *helybeli* okokból származottra.

Kezdeté. Kezdetét azzal veszi, hogy az e'féle személyek eleinte csak arról panaszkodnak, hogy a' szokott időt megelőzi, vagy követi, vagy hogy annak rende szerint eljön ugyan, de tovább tart, és az egyébkori mennyiségnél több mégyen el, mellyre az elgyengülésen kívül hasuk, 's keresztcsont tájuk fáj, szívök dobog, fejök szédeleg, egész képük halavány, szemhéjjaik duzzadtak, az ütérverés gyors, kicsiny, 's a' t.

Kimenetele. Átaljában minél erősebb, minél tartósab, és minél gyengébb a' bajlódó; annál veszedelmesab a' bőv hószám; mindazonáltal, ha jókor orvosoltatik, ha gerjesztő okait elmozdíthatjuk, elronthatjuk, meggyógyúl a' beteg; de ha az okok kifognak rajtunk, ha elmozdíthatlanok, elronthatlanok, mellette a' gyógyítás is késő, vagy talán hibás, akkor a' bőv vérfolyást lépcsőnkint követik az elerőtlenedés, a' sápadtság, fejeér folyás, lábdaganatok, görcsök, a' vizkórság, hervasztó forróságok, 's a' t. végre a' halál.

Orvoslása. Szerencsések leszünk, ha egyszeribe a' gerjesztő okot keresvén arra reá találunk, azt elronthatjuk, és a' bőv vérfolyást követni szokott bajokat megelőzhetjük, vagy a' már jelenlévőket elfojthatjuk. Ezzel a' buzgalommal nyuljunk a' vér sokaságából eredett bőv hószámhoz:

Megismerteti ezt velünk a' benn szenvedőnek izmos, vérmes teste, az előtti egészsége, jó élete. Ennek minden előtt a' mértékletes, fris, tiszta levegőt, a' csendes nyugalmat ajánljuk, 's addig is, még orvosért küldünk, savanyú palma gyümölcsből, aszu

megy', manna', és tisztított borkőből össze állott itallal tartsuk, és hasát buzakorpából, székfű-virág', és olajból készült allövetekkel lágyítsuk; kívül meg a' hasra, szemérem', és czombokra eczetes vízbe mártott négy rétű ruhákat rakjunk.

Az alatt megérkezvén az orvos az eret, ha szükségös, megvágatja, a' sinlődőt hive-sítő italokkal tartja, 's meg fogja parancsolni, hogy kis hasát, szeméremtestét hideg vízzel mosogassák, mire ha nem enged, nem szűnik a' vérfolyás, fris eczetes, vagy timsós vizet fog a' méhhüvelybe fecskendeztetni. Vannak, kik gyenge ruhából csinált dugaszt eczetes, vagy timsós vízbe mártván, azt a' méhhüvelybe dugatják. Nem alkalmasb e a' gyenge ruhába takart szivacs?

A' megfázásból eredett bőv hószámat meggyógyítja az elfojtott természetes testpárazásnak visszaállítása. Itt hát a' jó tanács az, hogy az ilyen okból szenvedő magát melegen tartsa, kevés porrá tört rákszemet bevegyen, reá bodza-, és székfű-virágokból forrázott herbathét igyék; kívül meg eczettel vegyített langyos borba mártott ruhákkal kis hasát, 's szeméremtestét borongassa.

Hószámat hajtó szerekkel orvos' tanácsa nélkül senki ne éljen; azonban ha valaki élt, és azokkal magának bőv hószám folyást okozott, első hogy azokat félre tegye, csendesen legyen, és addig is, még orvossal tettét, baját közölheti, eczetes vízzel tett borongatásokkal csillapítsa.

A' gyengeségből támadott bőv vérfolyást megismerteti a' test' lágysága, a' gyenge, kényes bőr, a' halavány szín, a' lomhaság, szünteleni álmoság, a' kényes érzetek, az innét származó indulatosság, hideg tagok, a' csekélyebb mozgás utáni kihevülés, és lankadás, a' duzzadt szembéjak, és szemall' kéksége, a' gyomorrágás, böfögés, a' gyakor bolyongó görcsök, a' gyenge, szapora érverés, 's a' t. mindannyi tanúi a' gyengeségből támadott bőv vérfolyásnak; legyenek azért ezek mindannyi ösztönink a' vérfolyásnak minél hamarábbi szüntetésére, és az elerőtlenedettnek hathatós élesztésére.

Az elsőt elérjük a' fűz-, és tölgyfa-héjjal, a' vérgyökérrel, a' veres rózsával, kökénnyel, timsóval, 's más egyéb összehúzó szerekkel; főzzük meg csak ezekből bár melyiket veres borban, 's borongassuk bele már-

tott ruhákkal hasát, 's szeméremtestét, közben fecskendeztessünk be testébe. Belől ugyan illy erejű orvosságokkal győzvén élesztés okáért kapcsoljuk azokat össze lepárolt narancshéj, vagy sárga fahéj vízzel, és festvénnel, Sydenham' csepjeivel, 's más hason erejűekkel, 's egyszersmind az erőket is neveljük, lásd Nro 83. 84. 85.

Mihelyt a' vér elállott, hogy a' baj többé vissza ne forduljon, ki ne üssön, minden figyelmünk a' test erősítést vegye célul. Lásd Nro 86. 87. Ezt az alkalmas étéssel támogatván, örömmel fogjuk venni gondoskodásunk' bérét.

Életrend. Az egymástól különböző okok miatt nem szabhatunk egy általános életrendet; mindazáltal az elme, és test csendességet, a' tiszta, mérséklett, hűs inkább, mintsem melegebb levegőbeni mulatást mind-egyik elfogadhatja; tovább: valamint a' bőv vérűeknek, a' hevítő ételekkel, 's italokkal visszaélőknek, a' rendetlen mozgásokból, sebes járásból, futásból, tánczból kihevülteknek mind testi, mind elmebeli csendesség szívökre köttetik, hasonlólag szól e' leczke a' gyengeségből sínlődőknek is.

Étekül az elsőeknek mutassuk ki a' gyenge, langyos, nem zsíros marha-, vagy tyukhus levet, kerti zöldségeket, savanyú gyümölcsöt, szóval: mind azokat, mik a' testet fentartják, de kevéssé táplálják. Italúl rendeljük a' citromos, eczetes, borköves fris vizet, vagy más savanyós hivesítő italt, p. o. irót.

Gyengék, elerőtlenedtek alkalmaztassák az ételt gyomrokhoz: halkal egyenek, jól megrágják, egyszerre keveset, inkább többször egyenek, hagyjanak békét a' kövér, a' tésztás étkeknek, egyenek jó becsináltakat, gyenge pecsenyéket, szokjanak a' gyengébbekben kezdve a' fűszeres, melegítő ételekhez, igyanak tüzes vassal oltott jó kutvizet (hatalmas a' Rohitschi), vagy vizet jó ó borral.

Mihelyt az erő engedi, keressék az ártatlan gyönyörködtetéseket, kedv derítő multságokat: sétáljanak, kocsizzanak kivált reggel; kerüljék a' nagy hőt, keressenek magoknak testöket gyengén gyakorló foglalatosságokat, 's a' t.

A' rendetlen hőszámról.

Rendetlennek tartatik a' hősám, ha szokott rendes idejét meg nem tartja, vagy ha rendes utját elvéti, 's más helyen üt ki.

Okai. A' rendetlen hősám' okai vagy *közönségesek*, vagy *helybeliek*. A' helybeliek a' vért más gyengébb részre eltévesztik. Ezek közül majd legközönségesb a' méh-erecskék' nehezebb kitágulása, mi miatt a' megrekedt, 's meg nem indulható vér más engedőbb rész felé irányzódik, 's ott nyit magának utat. A' közönséges okok többnyire az időt érdeklik: a' hősám t. i. szokott idejét meg nem tarthatván hol előbb, hol utóbb mutatja magát. Illy okoknak ismerjük átaljában azokat, mellyek kevés, fájó, vagy bőv hősámat okoznak.

Felosztása. Az idő, és hely jegyzik ki a' rendetlen hősám' kettős felosztását. Nevezük tehát egyikét *időre*, másikat *helyre* nézve rendetlen hősámnak; az nem tartja meg szokott idejét, vagy előbb, vagy utóbb jön; ez nem a' rendes uton, nem a' szeméremtestből, hanem a' szájon, orron, aranyéren, vagy a' testnek más könnyen engedő részén tör ki.

Kezdeté. Nem egyenlő a' rendetlen hősámnak kezdeté. Néha legkevesebb sérelem nélkül, máskor fejfájással, szédélgéssel jelengeti magát; a' bajlódó elkedvetlene-

dik, színét, erejét veszi, gyakran kihevül, nehezen lélezkzik, fuladoz, fülei zúgnak, a keresztcsontja bizsereg, 's a' t. miglen a' szájon, orron, aranyéren, vagy más engedőbb tagon ki nem önti magát.

Kimenetele. A' szokott idejéből kitérő rendetlen hószám, ha az egészséget nem bántja, fel se vegyük, de ha azt fejfájások, szédülések, elgyengülés, 's egyéb súlyos kórjelek háborgatják, félhetni mind ama' kellemetlen követelektől, miket a' bőv, fájó, és nehezen induló hószám okoz. Borzadva nézzük a' vért, a' mikor a' szájon, orron, vagy más szokatlan helyen magát kirugja; tarthatni is tőle, ha rendes útjára minél hamarább vissza nem vezettedik.

Orvoslása. A' rendes időt megelőző hószámat feltaláljuk a' bőv vérüeknél, és azoknál, kik különféle izgató szerekkel esz közlik a' vérnek a' méhre tódulását. A' bőv vérüeken segítünk, ha hébekorba könnyebb hashajtókkal tartjuk, kis hasukat, és szeméremtestöket hideg vízzel mosogattatjuk, 's annak idejében hideg fürdöket rendelünk. Kik pedig magoknak ezt a' bajt izgató szerekkel szerezték, azokat illyesektől eltiltsuk,

's a' mint a' bőv vérüeknek, úgy ezeknek is hideg mosásokat, 's fürdőket javasoljunk, ha csak az izgató szereknek hosszas visszaélésével már nagyon el nem gyengültek, a' mikor inkább kinahéjjal, 's más e'féle erősítőkkal kellene őket előbbi erejükbe vissza szálítani.

Kiknél utóbb, az az: nem a' negyedik, hanem ötödik, hatodik hétre, vagy talán még későbbre tér vissza a' hószám, azokat, ha egyébkint egészségesek, ha semmiről sem panaszkodnak, ne háborgassuk, elég az, hogy egészségesek. Azonban, ha fejfájást, szédelgést, nyugtalanságot, has-, és derékfájásokat, haspuffadásokat, 's a' t. érezvén ezekről panaszkodnak, tüstént a' hószámát feltartóztató okokat kell kikeresnünk, 's elrontanunk. Lásd a' fájó, kevés hószámról lap 191.

Ha a' hószám rendes utját eltéveszti, ha a' helyett, hogy a' szeméremtestből folydogálna, a' testnek más tagján, vagy részén tör ki, akkor azt, miglen rendes utjára vissza nem vezetett, hirtelen meggátolni nem tanácsos. Mi hát itt a' jó tanács? az, hogy a' vért kevesítsük, felpezsdését hivesí-

tő, 's könnyű hashajtókkal csillapítsuk, és valami a' vért szaporítja, vagy felhevíti, mind azt a' betegről eltiltsuk; allövetekkel, lábfördőkkel, 's gőzeregetésekkel a' szokatlan útról a' természetes útra térítsük. Ezek' meglettével a' gyenge tagot, mellyen kitört, már bizvást erősíthetjük.

Életrend. A' bőv vérüket, 's kik izgató szerekek okozták magoknak a' szaporább hószámát, a' csendes nyugalom mellett a' hustól, 's más erősen tápláló étkektől, és hevítő italoktól egészen el kell fogni. Éljenek gyenge levekkel, zöldségekkel, főtt, és dűnsztelt gyümölccsel, igyanak tiszta, frisz vizet.

Az elerőtlenedetteket, gyengéket, kiknél a' későbbi hószámát a' jó nedvek' hiánya okozta, könnyű emésztetű, jó táplálékony eledelekkel, és erősítő italokkal tartsuk, 's mérsékletes mozgásokat, vidám, 's ártatlan multságokat nekik szerezzünk, ínyök szerinti könnyű munkákat engedjünk. Kiknél a' vér más szokatlan úton ütött ki, azoknál az életrendet állapotjokhoz, az elgyengült, megsértett taghoz, és a' hozzá verődött körjelkekhez alkalmaztassuk.

A' Méh-vérfolyásról. (*De Menorrhagia*).

A' melly nőszemélynek szeméremtestéből a' hószám' idején kívül vér folydogál, azt vérfolyásban szenvedni mondjuk.

Ez a' vér néha csak csergedez, néha meg felette erősen, 's darabosan rohanik ki a' testből; mikor is inkább vérrohanásnak nevezük.

Való, hogy a' vérfolyás, és vérrohanás nem csupán a' viselőseket, vajudókat, és gyermekágyosokat, hanem a' nem terheseket, a' szűzeket is bánthatja. Hajlandók erre, kiknek méh-véredényeik akármi okból gyengék; a' miért a' vér szabadon oda tódúl; azután: kik hosszas betegségekkel vesződtek; de hajlandók erre a' bőv vérűek is, ha okot adnak reá.

Okai. Az okok sokak, és különfélék; nevezetesek: az *eszem*, *iszom*, a' fűszeres, hevítő étkek, a' részegítő italok, a' bor, ser, 's a' t., a' sok ülés, a' dühöngő indulatosság, a' harag, ijedés, bú, bánat, hosszas kesergések, erősebb has-, és hószám-

hajtókkali visszaélés, a' külső erőszak, erős befűzések, nagyobb mozgások, ugrálások, táncz, kocszás, 's más erősebb rázások; szóval: valamik főképpen a' méh, és szemérem-idegeket, 's véredényeket bizgathatják, mind azok elégségesek még a' szűzekben is vérfolyást indítani.

Felosztása. Osszuk fel Iször: a' nemterhesek' méh-vér-folyására, melly a' szűzket sem kéméli meg, azután a' terhesekére, melly a' terhet viselőknél látszik; 3szor: a' vajudókéra, melly a' szülés alatt mutatja magát; 4szer: a' gyermekágyosok' vagy is szülés utáni vér-folyásra. Mindegyikét maga helyén említeni fogjuk, itt csak a' nemterhesek' vér-folyásáról, melly a' szűzket is megrettentheti, lészen a' szó, 's ugyan ezt a' nemterhesek' vér-folyását osszuk fel tovább: *erősség*, és *gyengesség* okozta vér-folyásra. Őrizkedjenek attól a' vérmes, ép egészségük, tartsanak ettől az akármilyen okból elgyengültek.

Kezdeté. A' bőv vérüeknél, hevítő, 's részegítő szerekkel visszaélőknél, szóval: azoknál, kik az *erősség* okozta vér-folyásnak vannak kitéve, a' kiütést különféle kórjelek

előzik, olyanok a' tagok' nehézsége, fülzúgás, fejfájás, szédelés, hőségek, keresztcsont fájások, a' medenczében nyomások, 's a' vizelő erőltetések, az altest' hevülése, puffadása, 's a' t. A' *gyengeség* okozta vér-folyás a' könnyen engedő, ellomhadt méhedényeknek, vagy feloldott vérnek, a' milyen p. o. a' súlyos vér, következése.

Mindegyik vér-folyás egyenlőséget tart a' gerjesztő okokkal; azért ha az ok kemény, erős, tapasztalhatni, minő rettentő sokasággal omlik, 's rohanik egyszeribe ki a' vér. Ellenben az engeztelhetőbb okoknál láthatni, hogy sokszor nem is mindjárt, hanem néhány napok mulva, 's akkor is eleinte csak kevés mutogatja magát, utóbb jön több, meg több.

Kimenetele. A' vér-folyásnak szerencsés, vagy szerencsétlen kimenetele függ a' benn szenvedőnek alkatásától, a' természeti tulajdontól, a' hosszabb, vagy rövidebb ideig tartott vér-folyástól, az elment kevés, vagy sok vértől; a' mint is, ha különben jó egészséggel bír a' benn szenvedő, ha a' gerjesztő ok könnyen meggyőzhető, ha a' vér-vesztés kevés, soká sem tartott, és jókor segí-

tünk, szent a' dolog. Ellenben, ha a' szenvedő egyébiránt is nagyon gyenge, kényes, beteges, az ok erőszakos, makacs, melly szerint a' vérfolyás is erős, és hosszas, méltán félhetni a' jeleni veszedelemtől, vagy a' következő vizkórságos, vagy más sorvasztó nyavalyáktól.

Orvoslása. A' segítséget azzal kezdjük, hogy a' beteget szorosabb ruháiból kivetkeztetve igen mérséklett meleg szobába viz-irányos fekvéssel nyugalomba tegyük, a' gerjesztő okot, ha elvehető, 's megrontható, tüstént elrontsuk, elvegyük, azután tekintjük személy' alkatását, és a' gerjesztő ok' kisebb, vagy nagyobb csökönőségét, mi szerint intéztetik azután az egész gyógyítás.

Azért ha külső erőszak, ha gyengébb ütés, dobás, vagy esés okozta a' méh-vérfolyást, ha a' fájdalom türhető, a' folydogáló vér kevés, és el el álló, vagy fel fel hagyó, a' beteg nem éppen vérmes; a' csendes nyugalom, a' biztatás, mellette a' hivesítő italok, a' citromos, vagy eczetes viz, az altestre, és szeméremre rakott hideg borongatások, és mosások, az allövetek, kivált ha szorulásokban szenved, lesznek a' segéd szerek.

Ha pedig a' vérben szenvedő ép, egészséges, bőv vérű, és a' kül erőszak szemszűrő, a' fájdalek nagyok, 's állandósak, ha a' vér szinte omlik, itt egyszeribe a' kézen eret nyitassunk, külső tagjait, értem karjait, 's czombjait megkössük; belől hivesítő italokkal, salitromos mondola-téjjel, borkővel, citromos, vagy eczetes vízzel tartsuk, kívül eczettel kevert hideg vízzel hasát borongassuk, 's mosogassuk; itt is nagy haszonnal adatnak az allövetek.

E'kép' orvosoltatnak azok is, kik hevítő italok, erősebb mozgások, ugrálás, táncz, kocsizás, 's más keményebb rázások miatt vérfolyásba estek; kik is, ha a' gerjesztő okok csekélyek, ha a' vér csak lassacskán folydogál, ha egészségökben változást nem éreznek, a' fenn említett módra meggyógyúlnak. Vagy ha az ok keményebb, a' vérfolyás erősebb, a' sínlődő egyébkint erős, egészséges, az érvágást, a' hivesítő, 's feljebb dicsért külső szereket kell elő vennünk.

A' rendetlen indulatok: a' harag, ijedés, felesleges kesergések, bú bánat, a' váratlan nagy öröm töbnyire görcsöt is von-

nak magok után. Itt első a' lecsendesedés, hogy letévén minden izgató okot egész csendességben legyen, azután tekintsük a' gyengébb, vagy erősebb alkatást, a' volt egészséget, a' vérnek mennyiségét, az időt. Ezeket szemmel tartván, a' bőv vérüeket, az egyébiránt erős, egészségeseket úgy kell gyógyítanunk, a' mint egyébütt gyógyítottuk a' külső erőszakból, nagyobb mozgásokból, ugrálásból, tánczból, 's a' t. következett vérfolyást, mikre ha a' görcs el nem tűnt, azt közben görcs ellen valókkal szüntessük, lásd Nro 95. 96. Im' e' módon orvosoltatik a' bármilyen okból eredett *erősség* okozta vér-
folyás.

A' *gyengeségből* származott vérfolyást kitanúlhatni a' szenvedőnek gyenge, kényes testalkatásából, a' vérfolyást előző betegségekből, a' hosszas, és bővebb vérfolyás miatt elfogyott, 's kimerült erőkből.

Valamint az *erősség* szülte vérfolyásnál; úgy itt is első az, hogy a' beteget csendes nyugalomba hozzuk, szorosabb ruháiból kivetkeztessük, mindent, a' mi csak legkevesben is nevelhetné a' vérfolyást, vagy késleltetné az elállítást, eltávoztassunk, és minek-

utána sokszor minden legcsekélyebb előző kórjel nélkül is rögtön kitör, az ijedett, felzavart beteget elme-csendet szerző szavakkal biztassuk, bátorítsuk; kapcsoljuk ezekhez az ide szolgáló hathatós b mind bel-, mind külső gyógyszereket, mellyekkel a' méhre tóduló vért eltérítsük, és a' lágy, elgyengült méh-véredényeket erősítsük.

Az ide szolgáló belső gyógyszerek közül még eddig legfogatosbnak találtatott a' sárga fahéj-festvény, kivált ha a' fájdalmat enyhítő festvényből néhány cseppek hozzá adatnak, lásd Nro 97. Dicsértetik különösen a' méh' hathatós b összehuzásáról az anya rozs, lásd Nro 98., a' timsó lásd Nro 99.

Még ezeket rendeljük, addig is a' külszerekkel tegyünk, mit csak tehetünk. Senki nem hinné, de a' tapasztalás bizonyítja, minő hasznos a' méhkörnyéket csupa száraz kézzel gyengéden dörzsölni. *) Jó a' tiszta folyó huyagból disznó-zsirral készült ír is.**)

*) Hathatós b, ha kevés gálicz-szesz töltetik a' tenyérre.

***) Végy egy rész tiszta folyó huyagot, és négy rész disznó-zsirt, törve egyelítsd össze

Szembe szökő haszonnal esnek a' tölgy-, szil-, vagy fűzfa héjjak' főzetéből a' befecskendezések. Hát a' vízben feloldott timsó? Igen is, a' timsós vizet is ugyan azon haszonnal befecskendeztethetjük.

Méltán említjük itt a' hideg vizet is annyival inkább, mivel könnyen kaphatni; borongathatjuk, moshatjuk friss hideg vízzel az altestet, befecskendeztethetjük a' szeméremtestbe, csak arra vigyázzunk, hogy benn soká ne hagyjuk, néhány perczenet után eregessük ki; szedjük el a' borongatást, 's megtörülvén a' hast melegített flonellal, vagy más gorombább ruhával fedjük be. *)

Ezekre engedvén, vagy éppen megszűn-
vén a' vérfolyás arra ügyeljünk, hogy vissza ne térjen, azért hát az ingerlő okokat távaztassuk, és a' beteget előbbi egészségébe vissza tegyük. Tehát nem elég az okokat; mellyek új vérfolyást indíthatnának, eltávaztatni, elrontani, az elgyengült méh-véredé-

üvegmozsárban. Készen is találni a' gyógyszerárban a' repülő ír név alatt.

*) Neveli a' víznek hathatóságát az eczet, azért nagyon jó belőle egy harmadrészt a' víz közé tölteni.

nyeket tovább is erősíteni, és a' testet előbbi állapotjába vissza tenni legyen szívünkön.

A' véredényeknek további összehuzására közösen a' timsót szokták egy ideig kisebb adagokban folytatni, lásd Nro 84. Legtöb-
bet várhatni a' többféle ide használó erejéről híres kinától, melly itten különös megkülönböztetéssel munkálódik. Az erőt, az előbbi egészséget vissza szerzi a' rendes élet, kivált ha megemlékezünk, el nem felejtjük a' talán megromlott, undok emésztő életműveket, a' gyomort, beleket, könnyű live-sítő hashajtókkal, millyenek a' savanyú páлма-gyümölcs, manna, és a' kényesen bánó közép sók, kiüríteni. E' módon, ezeken a' rendelt szereken állapodik meg gyógyítása mind azoknak a' gyengeség okozta vérfolyásoknak, mellyeknek közönséges okai a' gyenge, kényes testalkatásban, és a' hosszas, nehéz betegségek' következésében találtnak.

Lássuk még azt a' gyengeségből származott vérfolyást is, mellyet az erősség szülte vérfolyás, ha utját nem álljuk, vonz maga után, 's mellyet az izmos, erős, vérrel bővelkedőknél, jó tápláló, fűszeres ételekkel, borral, serrel, kávéval, 's egyéb hevítő

italokkal élőknel tapasztalhatunk. De mikor? mikor az erős vérfolyást azzal mentegetjük, hogy a' vele vesződő ugy is bőv vérű, csupa élet, sőt még jónak lenni mondjuk, azért vállvonítva nézzük, azonban, miután az erős, hosszas, 's bőv vérfolyás nyomorúltat már majd elfogyasztotta, erejéből majd egészen kivette, akkor nyílnak meg szemünk, kapdozva tanácskozunk: jaj! mi tévők legyünk? Tegyük egyszeribe azt, mit a' gyengeség okozta vérfolyásnál tettünk.

Oldjuk ki szorosabb ruháit, fektessük, csendesítsük le, biztassuk, tápláljunk a' megijedettet jó reménnyel, kössük meg azonban karjait, czombjait, dörgöljük kézzel kis hasát, egész testét, hogy ezzel a' vért a' külső test' színére csaljuk, tetessünk a' czombok' belsejére száraz köpölyöket, burogassuk a' hast eczet, és hor keverékbe mártott ruhákkal, fecskendeztessünk ugyan ebből a' testbe. Belől átaljában dicsértetnek az ásvány-savanyok: vegyük mi a' Haller-savanyt, adjuk azt málna, vagy más 'élesztő szörpel, lásd Nro 100. Ezek mellett maradjunk, ezeket folytassuk még az orvos megérkezend.

Érthettük hát a' mondottakból, hogy az erősség okozta vérfolyások ott, 's akkor törnek ki, a' mikor a' vér bár mi okból sebesb forgásba jöven olly erővel tódúl a' méhvéredényekre, hogy ezek ellent nem állhatván a' vért szabadon bocsátják. Intettük annak helyén azokat, kik őrizkedjenek illyes vérfolyástól. Érthettük azt is, hogy a' gyengeségtől okozott vérfolyás egy természet kívüli közös, és helybeli gyengeségnek szüleménye. *) Intettük azért a' gyenge, kényes testüeket, intettük a' hosszas nyavalyákban szenvedőket, hogy tartsanak tőle.

Életrend. Első a' testi, 's lelki nyugalom, azután az egészséges, tiszta lakhely, ezeket követik az étel, ital, és a' látogatások.

Megadjuk a' testnek a' szükségest, a' hasznost, ha nem puha, meleg, tollas ágyba, hanem madráczra, vagy pakrócra fektetjük, 's paplannal fedjük betegünket. A' lelki nyúgvást megszerzük a' szelid, jámbor

*) Értetik itt a' méh-véredényeknek lomhasága, bomlása, erőszakos sértése, vagy a' vér' feloldása.

biztatással, ha azzal az ijedést, félelmet elveszük.

Az egészséges, tiszta lakhely nagy részint szorgalmunktól függ: csak szellőztessük annak idejében a' szobát, locsoljuk meg a' padlatot boreczettel, vagy öntsük azt meleg (nem tüzes) lapoczkára, vigyünk nyers fűz-, nyír-, vagy hársfa-ágokat, mind annyi légtisztítókat a' szobába, szedessük el gyakrabban alóla a' rondaságot, egy szóval: tartsuk a' beteget tisztán.

Az ételben, 's italban megkivántatik a' választás, és a' mértékletesség; kiket hivesítőkkal gyógyítunk, az az: kik erősség okozta vérfolyásban szenvednek, azok' étele könnyű emésztetű, keveset tápláló, savanyócska, szeleket nem okozó legyen, gyenge levek, zöldségek, paréj, sóska, sárga répa, zöld borsó, düszelt gyümölcs, aszú szilva, aszu meggy; napközti egy egy szelet citrom, narancs, 's a' t. Italul legjobb a' közönséges tiszta kútviz.

Gyengéknek, kik gyengeségből vérfolyásban szenvednek, kiknél az erőt támogatni, 's nevelni szükséges, adjunk könnyű emészthetű táplálékony étkeket, adjunk fris

tojással kavart tyúk-, és marhahús leveket kenyérrel, piritott zsemlével, rizs-, vagy árpakásával, citrom lével; adjunk gyenge becsináltakat, 's nyárson sült gyenge pecsenyét, a' millyenek: a' bárány, borjú, csibe, galamb fi, 's a' t. Egyék a' beteg többször, de keveset, hadd győzze a' gyomor. Italtul engedjünk kevés ó bort vízzel vegyítve; kiktől kitelik, igyák Rohitschi vízzel.

Ugyan ez az étel-kiszabás rendeltetik azoknak is, kik az *erősség* okozta vérfolyásból akármí ok miatt a' gyengeségből következett vérfolyásba, mint másod sorbeli betegségbe estek.

Mit mondjunk a' látogatásokról? Igaz, hogy ez a' felebaráti szeretetnek próbaköve, a' jó szomszédságnak, barátságnak, részvételnék becses tanúja; de vegyük csak, minő ártalmas a' betegnek, minő alkalmatlan a' vele bánóknak a' füleket töltő (sokszor sértő) hosszas csiribülés; szép, dicséretes a' látogatás, de a' rövid, a' csendes látogatás.

A' fejer Folyásról. (*De Fluore albo*).

A' fejer folyás által értünk valami nem ragadós, fejer, utóbb sárgás, vagy zöldes,

laknyos, néha szívós, vastag nedvet, mely eleinte töbnyire a' hószám előtt, vagy utána, utóbb huzamosan, 's bővebben a' szeméremtestből folydogál.

Szükséges ezt a' magában nem ártalmas, nem ragályos fejer folyást ama tisztátlan, buja fejer folyástól megkülönöztetni csak azért is, hogy mindegyikének más a' gyógyítása; tanuljuk tehát ki, miben, 's hogyan különböznek egymástól?

Az ártatlan fejer folyás magától támad; a' buja, tisztátlan közösülésből veszi eredetét; a' tiszta, ártatlan fejer folyás fájdalom nélkül lassankint kezdődik, utóbb örökösödik meg, és a' rendes hószám vagy teljesen elmarad, vagy rendetlenül jön meg. Ellenben a' tisztátlan fejer folyás a' közösülés után csak hamar kiüt, a' folyást megelőző fájásokkal kezdődik, és a' rendes hószámmal együtt mindaddig megfér, megmarad, még a' benn szenvedő el nem erőtlenedik, el nem romlik; végre: a' tiszta, ártatlan fejer folyás fekvéskor nem mutatja magát, inkább a' méh, és méhhüvelyben megtolódik, a' tisztátlan határt nem tart, éjjel, nappal egyaránt folydogál.

Okai. Mi itten a' terhesek', és gyermekágyosok' fejer folyásit saját helyökre hasztjuk; a' tisztátalan, buja fejer folyásról szöllani nem akarván csak a' tiszta, ártatlan fejer folyásnak nevezetesb okait vesszük számba, mellyek is vagy az egész testre hatnak, vagy egyedül a' nemző részeket késértik.

Ezeket számlálván találunk olly szerencsétleneket, kikre testök' átalános gyengesége a' nyomorék, egészségtelen szülőkről örökségül maradott; azután olyanokat, kiket a' puha, kényes nevelés, a' sok álom, a' tollas ágyak, a' tunya élet, a' sok búslakodás a' fejer folyásra elkészített; másokat a' posványos helyek, nedves lakások vezetnek bele. Hát a' gyomor tehetségét felhaladó sok kemény, zsiros étkek, a' száraz azalékok: bab, lencse, borsó, a' hosszas betegségek, 's ezek' kellemetlen következtései, 's a' t. nem elegendek e kivált a' különben is taknyos nedvekkel bővelkedőket a' fejer folyásba dönteni?

Felosztása. A' fejer folyásnak felosztását két rendbeli okokból vesszük: a' *közönségesekből*, és a' *helybeliekből*. Azok az egész testre hatnak, az egész testet tönk-

re teszik, ezek egyedül a' nemző részeket rongálják.

Kezdeté. A' tiszta ártatlan fejr folyást, minthogy kezdetben jó indulatú, kevés, nem is alkalmatlan; töbnyire könnyen vesszük, azért utóbb a' keresztcsont, a' vékonyokat elfogó fájdalmak után a' fejr folyás nevelkedik, az előtti rótánkint magát mutogató folyás már most állandó, megörökösödik, erősebben folydogál, színébe változik: az eleinte fejéres már most zöld, zöldsárga, és romlott büzü lesz, az eleinte enyhe, jó indulatú, már most a' testet, czombokat eszi, felrágja, 's e'kép' a' nyavalygó napról napra erőtlenedik, gyengül.

Himenetele. A' tiszta fejr folyás, ha nem régi, ha még jó indulatú, ha el el marad, magában nem veszélyes, 's noha későn, de még is gyógyítható kivált ifjú személyekben. A' régibb, a' már mintegy meggyökeresedett, szüntelen folyó, ha fejéres színét zöldsárgával felváltja, ha bűdös, csipős, a' testet, czombokat felrágja, ha a' keresztcsont, vékonyok, és méhkerületi fájdalmak egyre szaporodnak, 's nőnek, kevés jót remélhetünk, inkább várhatjuk a' fuladást,

sorvadást, vizkórságot, vagy más illyctén nyavalyát, mellyel életét végzi, ha csak idejekorán orvoshoz nem folyamodunk.

Orvoslása. Más az egész testnek erőtlenségéből, más az egyéb helybeli okból támadott fejer folyásnak orvoslása; a' mint is az egész testnek erőtlenségéből támadott fejer folyás csak akkor marad el, akkor gyógyul meg, mikor a' testnek a' szükséges erő megadatik; megadati'. pedig az erőtlenséget okozóknak elmellőzésével, és az ide illő test erősítő szereknek pontos kiszolgáltatására.

Ugyan is a' gyenge, egészségtelen szülőkötől lett nyomoréknak, a' puhán, 's kényesen neveltnek már csecsemőkorában megjövendölhetni a' fejer folyást, ha csak az olyan anya mindjárt gyermekágyi tisztulása után más erős, egészséges dajkának át nem adja, tisztán nem tartatja, 's azt gyakrabban langyos boros, és fűszeres fürdőkben nem füröszteti, vagy legalább mosatja, testét puha fejer flonellal nem dörzsölteti, szabad, fris, egészséges levegőbe ki nem eresztli. Tanulják meg ebből az anyák a' kellemetlen jövendölést megelőzni.

Igen is megtanuljuk, de mit csináljunk a' nyomorékokkal, a' puhán, 's kényesen neveltekkel, kik már benn vannak a' fejtér folyásban? Azok csak úgy tisztúlhatnak ki, ha nyersebb, elevenebb életmódra bocsátatnak, ha a' puha életet félretévén, a' bezárt levegőt felváltják, testöket fris, tiszta levegőben kedv okozó mulatságokkal és mozgásokkal gyakorolják, a' sok álmat, a' tollas ágyat kerülük, korán kelnek, jó táplálékony étkekkel, miket a' gyomor megbír, élnek: olyanok a' nem zsiros, jól elkészített egyszerű hus ételek, miket kevés fűszerrel meghinteni nem árt. A' tésztás étkek táplálnak ugyan, de erős gyomort kívánnak; többször, de keveset, 's ne mohón egyenek, jól megrágják; herbathékkal, 's más langyos, lágyító italokkal gyomrokat ne gyengítsék, már ebéd előtt kevés jó ó bort igyanak, vagy mi erősítő, élesztő cseppeket vegyenek. Ezekhez kapcsolván a' kül, 's belső erősítő szereket, szemlátomást fogjuk tapasztalni a' testnek óhajtott erősödését.

De mellyek azok az erősítő szerek? Csak nézzük a' most elszámlált, különben az életrend' sorába számlálandó életrend-tar-

tást, mellyben mind annyi erősítő szereket számlálunk; adjuk ezekhez a' test' légységát, elvevő, és a' vér' körforgását erősítő, 's gyorsosító szereket, a' millyenek a' sokak közül a' kálmos gyökér, a' cziklász, és kappanőr-gyökerek, a' keserédes, a' narancslevelek, az almasavas vasacs-festvény, és vonat, a' vasas vizek magán, vagy borral, 's a' t. lásd Nro 86. 87. 88.

Kivül dörzsöltezzük naponkint testét, kis hasát, 's vékonyait tengeri gyántával, és gyalogfenyő maggal füstölt flonellal, vagy egyéb goromba ruhával, fecskendeztezzünk a' testbe vad gesztenye, fűz, vagy tölgyfahéj főzetet, mosassuk fris vízzel, testét tartassuk tisztán, nehogy az egyéb tisztá, enyhe folyás a' test közt tovább hevervén, megcsipősödjék, bűdösödjék, 's a' testet felragja, förösszük közbe vasas, fűszeres fürdőkben.

A' hosszas húslakodás, gyöttelelem, tunyaság, a' sok álom, a' posványos helyek, nedves, ronda, alacson kalibák vajmi ellágyítják, elerőtlenítik a' testet. Legyen jó kedvű, mozogjon, gyakorolja magát sorsához illendő munkákban, mérsékelje álmát,

kerülje, őrizkedjék a' posványos helyektől, és éljen az imént ajánlott erősítőkkal, bámulni fog naponkinti könnyebbülésén, gyógyulásán.

Csak hogy nincs mindenkor hatalmunkban a' lakválasztás; törekedjünk hát mennyire lehet, azt szárazan tartani: ne mossunk, ne locsoljunk benne, inkább gyalogfenyő lángal, vagy melegített vasra öntött eczettel többször napjában javítsuk a' levegőt.

Való, hogy a' gyomor-tehetséget felhaladó sok étkek is meggyengítik elerőtlenítik a' testet. Az orvoslás abból áll, hogy a' mértékletlenségről lemondassunk, 's olyanokat ajánljunk, mellyekkel a' gyomor bír.

A' hosszas betegségekben, 's ezek' gyötörő következtéséből eredett fejtér folyásokat, mivel a' különböző okok a' gyógyítást különböztetik, bizzuk orvosra, kinek is dolga az okokat megkülönböztetni, 's a' gyógymódot azokhoz szabva meghatározni.

Az egyedül *helybeli* okokból, vagy is a' nemző részek' gyengeségéből származott fejtér folyás, ha egyébiránt egészséges a' test, a' rendes életen kívül semmi belső gyógyszerre nem szorúl (ha csak az első utakat

tisztítani nem szükség), elegendők a' tengeri gyántás, és gyalogfenyő magos dörzsölések, az előbb nevezett fűz, vagy tölgyfa-főzettel teendő párolások, és befecskendezések.

Hasznosnak találtatott a' kis hason hordozva a' sárga fahéjjal, szerecsendióval, babér maggal, 's más illyes porrá tört fűszerekkel töltött zacskó, közbe a' vasas, fűszeres fürdők, annak idejében hideg fürdők, és a' vékonyokra irányzott csepegtetések.

Mondva volt, hogy a' ki siető folyadék idővel, kivált ha a' sinlődő magát tisztán nem tartja, csipős, bűdös lesz, és hogy a' testet feleszi, felrágja, ennek gátlására napjában többször testét vízzel hígított édes tej-jel mosogassa, vagy ha már csipős, veres borral készült kina főzettel, és ruta, vagy hagymaszagú tarorjafű forrázattal magának befecskendezzen, lásd Nro 89. Hasznosok itt a' kénvasas fürdők is. Kik nem költhetnek, csináljanak magoknak mesterkélt fürdőt: forrázzanak le két, három könting mesterséggel készült vasgáliczot, két marok fodorménthát, annyi kakukfűvet, levendulát ugyan annyi rutával, 's hatalmas fürdőjök lesz.

Valamint a' hosszas nyavalyákból, 's azok gyötrő követeleiből támadott fejer folyás' gyógyítása végett az orvoshoz utasítottunk, éppen úgy a' nádrimirigyből, rákfeneből, vagy más rossz indulatú fekélyekből eredett fejer folyást is közöljük orvossal, ki is ha gyógyúlhatlannak találja, legalább engesztelőkkel fogja keservét könnyíteni.

Életrend. Az orvoslás közt az életrend jobbára elmondattott, hogy t. i. töbnyire hus ételekkel éljenek, zsiros, nehéz, téztás étkeket ne egyenek, azokat kevés fűszerekkel, szerecsendió - virággal, sáfrán, sárga fahéj, ánizs, köménnyel, borssal, 's a' t. készíttessék. A' kerti vetemények töltik a' hast, de keveset táplálnak, azonban a' sós-kát, tormát, vörös hagymát szabadon ehetik. Napközti ihatnak egyszer, kétszer fűszeres herbathét fodormenthából, székfű virágból, méhfüből, narancshéjból, 's 'a' t. Italúl engedhetünk nekik, ha kaphatni, jó tiszta sert, vagy jó ó akár veres, akár fejer bort vizzel. A' tisztaságot mind magokra, mind lakhelyökre nézve szeressék, a' sok álmod, heverést, a' nagy meleget kerüljék, de magokat meg se hűtsék; kocsizzanak, ár-

tatlan kedvező multságokat keressenek, de foglalatostkodjanak is ollyas könnyebb munkákban, mellyek egész testöket mozgásba hozzák.

Mindazáltal a' helybeli fogyatkozás miatt fejér folyásban szenvedők ollyas foglalatosságoktól őrizkedjenek, miket tán az egyéb-iránt egészséges test megengedne, de a' helybeli ok, 's abból következett baj tilalmaz.

A' fejér Kórságról. (*De Chlorosi.*)

A' fejér kórság a' romlott nedveknek következménye, melly a' felserdült ifjú személyeket leginkább akkor szöki meg, mikor a' hősáznak első virágzását lesik.

Okai. Mások előtt a' lágý, puha testüeket, halaványokat, nyálkás vérüeket, szóval: a' természeti gyengeségből hajlandóbbakat lepi meg; de a' legegészségesb, legerősb személyek is bele keveredhetnek a' tunya, rendetlen életmóddal; ám a' testöket nem gyakorlók, egyre tunyakodók, heverők, szóval: a' henye életet élők, a' sok mohón evett száraz veteményes, és tésztás étkekkel mintegy csalogatják a' fejér kórsá-

got. Mért a' mezei pórszemélyek, kiknek közönséges élelmök illyesekből készül, nem szenvednek benne? mert mozognak, testöket gyakorolják, kemény, nehéz munkákban fáradoznak.

Vádoljuk tovább mint külső okokat: a' nedves levegőt, nedves lakhelyeket, kemény hideget, a' felesleges langyos italokat: a' herbathét, kávét, a' körületi tisztátlanságot, a' bűt, boszuságot, gyűlölködést, a' koráni férjhezmenést, a' gyermekkori hosszas betegeskedéseket, hidegleléseket, a' gilisztákat, angolnyavalyát, 's a' t.

A' méhgörcs azontúl, hogy a' gyenge, érzékeny, kényes személyeket ostromolni szereti már magában is a' táplálást zavaró, 's nedveket rongáló tehetségével elég a' fejr kórság' nemzésére.

A' felesleges ürülések: a' sok hánytatás, hashajtás, érvágás, izzasztás, helytelen, és szükségtelen erőtlentő orvosságok mind annyi elégséges okai a' fejr kórságnak.

Ki gondolná, hogy a' felesleges vér is gerjeszthet fejr kórságot? pedig úgy van; mert a' megtelt, 's kifeszült erek nem bírván a' vérrel, annak szabad mozgását, 's

körforgását nem eszközölhetik, azért megreked, mintegy megposhad, és taknyos nedvé válik, a' mire az előtti piros pofák, kimondom: az egész, ép, egészséges piros arcz elhalaványúl, az egész test ellazul, puffad, 's a' t.

Képtelennek látszik, pedig úgy van, hogy az elmaradott hószám, aranyér, vagy egyéb szokott vérfolyás is gerjeszthet fejei kórságot; ugyan is ha az aranyér, a' szokott orrvérfolyás vissza tartatik, nemde bőv-vérüségét csinál? pedig éppen most olvastuk a' bőv-vérüségből mikép' támadhat a' fejei kórság annyival inkább, ha már megromlott nedvek tartatnak vissza, mellyek a' többi nedveket is megvesztegetik.

Felosztása. A' több, 's különféle okokhoz képest a' felosztás mind annyi ágokra szakadna; de miután láthatjuk, hogy a' sok, 's különböző okok csak ugyan azon elvre utasítanak, melly szerint a' fejei kórság az *erősség'*, vagy *gyengeség'* szülöttje, e' felosztáshoz alkalmazandjuk a' gyógymódot.

Kezdet. Kezdetben mindjárt szembe-tünők a' bőr' változásai: a' majd halavány, majd fejezöldös, vagy sárgás ábrázat, a'

felfútt szemhéjjak, 's ezek' belső halványsága, a' szemek' kék allja, a' hideg tagok, lábdaadás, az egész test' lomha nehézsége, csekély mozgásra a' rögtöni kihevülés, és lankadás, a' nem enni valók utáni féktelen vágy, hőfögések, haskorgások, gyomorrágások, szívdobogások, a' nyers, tiszta vízzel vetélkedő vizellet; kit bosszanthatna illy nyomorúlnak komoly kedvetlensége? inelly inkább kitkit szánakozásra birhat; szegényke! hogy bújja, kerüli a' tisztességes mulatságokat, a' testmozgásokat, mellette mikép' keresi az unalmas magányosságot, heverést, 's a' t.

Himenetele. A' mikor a' fejer kórság a' kora kifejtőzésnek munkálatja, és az induló félben lévő hószámnak követje, nincs tőle mit tartani, mert mihelyt a' hószám rendes utjába lépett, önként elmarad. Nemkülönb, ha a' gerjesztő okok engesztelhetők, könnyen elháríthatók, és a' fejer kórság sem régi, könnyen gyógyítható volna, de mivel gyógyítása töbnyire hosszas, a' beteg mind a' gyógyszerek' rendes bevételeiben, mind a' rendes élel' megtartásában állhatlan, engedetlen lesz, melly okból a' kórjelek egyre szaporodván nőtten nőnek, a' fejer kórság

erőt vesz, gyógyíthatlan marad valóban szomorú következkésekkel. Mell, has, sőt egy közönséges egész testet előzőnlő vizkórság követi nyomban; a' szeméremtestben evesedések, vérrel kavart bűdös folyások támadnak, mik végre a' közelítő halálnak képviselőjét a' sorvasztó lázt árasztják reája.

Orvoslása. Mikor a' felserdült, korán kifejtözött, ép, egészséges leányzót a' fejer kórság járja a' nélkül, hogy egészsége bomlanék, kétséget sem szenved, hogy az induló félben lévő hószámnak követje, elő póstája. Ebben az esetben semmit cselekedve legjobbat teszünk; várjuk csak be a' hószámot, annak rendes járását, a' fejer kórság magától elmarad.

Am de számláltunk okokat is, mellyek magoktól el nem múlnak, inkább egyre növekednek. Ezek ellen szegezzük tehát az egész gyógyítást, ezeket rontsuk, töröljük el; mert csak annyiba gyógyítható akármelly nyavalya, mennyibe okai elronthatók, elenyésztethők.

Vegyük hát először a' bővérüségből keletkezett fejer kórságot; itt kevesítsük meg a' vért a' lábon rendelendő érvágással, és

savanyú pálmából, mannából, kevés közép sóval készült gyenge hashajtókkal. Élhet ezekkel a' beteg tovább is azzal a' jegyzettel, hogy a' közép sót vagy kevesítsük, vagy egészen kihagyjuk, a' mire a' több, vagy kevesebb ürülések utasítandanak. Utóbb, ha a' beteg ezeket únná, a' székfű-virág herbathéval adott borkő kipótolja.

A' nagyobb szomjúságot eloltja a' mondola, a' tök, kender, vagy görögdinnye magos tej, a' citromos, és eczetes viz. Javasoltatnak itt még a' kerékrépa héjas lábvizek, és száraz hasdörzsölések. Figyelmezzünk arra, ha hogy a' fejér kórság már régi, a' betegnek előbbi épsége, pirossága eltűnt, halavány, sápadt, orvos' tudta, 's tanácsa nélkül eret ne nyitassunk. Az fogja meghatározni, az fogja az egész gyógyítást vezérleni.

A' lágy, puha testüek, a' sápadt, halavány, hol sárga, hol sárgazöld színüek, azok t. i. kik természeti gyengeségből szenvednek benne, kiknél a' hószám' hiánya nem betegség, inkább a' betegségnek, az erőtlenségnek okozatja, ezeknél, minthogy töbnyire gynomor gyengeségről, höfögésekről, haskorgá-

sokról, szelekről, gyomorrágásokról, és az elveszett étvágyról-panaszkodnak, a' gyomor, és belek' kitisztítása okáért a' gyógyítást gyenge hashajtókkal kezdjük. Vajmi jó itt a' rhabarbara közép sóval adva, azután a' keserű, izgató, 's erősítő szerek, millyenek a' kálmos, az angyal, a' tarnics gyökerek, a' narancshéj, 's a' t. Lásd Nro 88. 90.

A' gyermekkori hosszan tartott betegségek: a' görvély, angolynyavalya, giliszták, tartós hideglelések, 's a' t. elégségesek a' testet annyira megrongálni, hogy ennek kifejtőzésével a' hószám helyett a' fejer kór-ság beköszöntsön. Azért, ha a' sinlődő még előbbi nyavalyákkal, vagy azok' maradványival vesződik, természetes, hogy mindenek előtt ezekből kiszabadítsuk, azután tekintvén gyengeségét, mind a' gyógyszerek-re, mind az életrendre nézve a' most leírt természeti gyengeségből származott fejer kór-ság' gyógymódjára fogjuk; az okból használjuk a' gyomor romlásban a' rhabarbarát, azután a' keserű, izgató, 's erősítő szereket: a' kálinost, az angyal, és tarnics gyökereket, 's a' t.

Kik a' fejér kórságot a' rendetlen, zagyváló életmóddal, és a' hozzá kötött lusta étellel szerezték magoknak, azoknál minden dolgunk a' sok mindenfélével terhelt gyomrot kiüríteni, és az életmódot megváltoztatni; tartsuk csak könnyű emészthető hus étkekkel, parantsoljunk reájok, hogy testöket sorsokhoz szabott kézi munkával gyakorolják, tiltsuk el a' sok üléstől, járjanak, keljenek a' szabad, tiszta, friss levegőben, őrizkedjenek még is a' meghűtéstől, testöket tisztán tartsák, gyakran mosogassák, vagy fürödjenek. E'kép' tartván öket, ígérem a' rendes életmódon túl alig leszen gyógyszerre szükségünk. Mindazáltal, ha reményünkben megcsalattatunk, a' keserű, izgató, 's erősítő szerek fogják szándékunkat teljesíteni, kivált ha ollyasokkal szövetkeztetjük, mik a' taknyot többi undokságokkal egybe ki is viszik.

A' helytelen adott erőtlentő orvosságokra, a' sok okádásra, hasürülésekre, aranyér, és vérfolyásokra, a' sok izzadásra becsúszott fejér kórságot is gyengébbekkel kezdvén, a' keserű fanyarok, a' mézgák, a' vasas készítmények, 's több illyesek gyógyítják; csak

hogy itt hashajtót nem szabad hozzá adni, lásd Nro 88. 91.

Való, hogy a' vas átaljában a' lág, lomha, sápadt testnek egy a' leghathatós b szerek közül, de csak midőn a' test minden alattomos mirigytól, 's fekélytől ment.

Érdeklöttük az ártalmas ürüléseket, valjuk meg, hogy a' kiürülendőknak fenakadása is, legyen az aranyér, hószám, vagy akár minémű kiürülendő, kedvez a' fejer kórságnak.

A' kiürülendőknak fenakadásából származott fejer kórság sokat hasonlít a' bővé-rühez, következőleg itt is sokszor annyira megszorodik a' vér, hogy érvágásra szorulunk; de ezt lássa orvos, bizzuk arra, mi csak a' mellett maradjunk: ha használni nem tudunk, ne ártsunk. Azonban itt is használhatunk az orvosnak kora szóllításával, valamint ártunk annak elmulasztásával.

Ila tudjuk, a' mint tudnunk kell, hogy a' nyavalya-gyógyítás mindég a' természet' munkája, és hogy minden gyógyszerek csak az ellenes akadályok' elhárítására szolgálnak, tudni fogjuk azt is, hogy ama' fejer kórságot, mellyet a' nedves levegő, nedves lak-

hely, a' kemény hideg, a' sok herbathé, kávé, 's egyéb rendtúli langyos italok, a' tisztátlanság, az indulatosság, a' korán férjhez menés gerjesztenek, semmi különös gyógyszerrel, egyedül a' rendes életmóddal, az okok' elhárításával meggyógyítja a' rendszeren munkáló természet. Kerüljék azért mennyire lehet, a' nedves levegőt, a' kemény hideget, cseréljék el, kiktől kitelik, a' nedves lakhelyet, kik nem tehetik, jobbítsák a' levegőt szellőztetésekkel, száraz gyalogfenyőfa lánggal, melegített vas lapaczkára öntött eczet gőzzel 's a' t.

A' sok herbathé, kávé, 's egyéb langyos italokkal visszaélőket tiltsuk le. A' rondaságot, rendetlen fellobó, vagy csüggesztő indulatokat gyűlöltessük meg velők, 's rendeljünk nekik állapotjukhoz szabott életmódot. A' kora mennyegzőről álmadozóknak fejtsük meg okos meggyőző okok' előhordásával a' kora férjhez menésnek keserű falatjait 's a' t. Ritkán lesz szükségök gyógyszerekre, vagy ha lészen, a' hashajtók, azok után keserű, erősítő szerek lesznek szükségesek.

A' méhgörcsből következett fejer kórság', mint másod sorbeli betegség, sem kíván a' vas, a' keserű, keserű fanyar, a' mézgák, 's nékor az erősebb izgató gyógyszeréknél egyebet. Csak a' keményebb, 's gyakrabban méhgörcsös ostromok' lecsendesítésére kényszerítettünk a' tengeri gyánta, hódonny, búzaszat, pézsma, kámforhoz, mákonyhoz folyamodni. Lásd a' méhgörcsről.

Életrend. Sokan a' fejer kórságosokból az egy rendes életmóddal már ököleletesen meggyógyultak; ezt tanítottuk mi is az általában ajánlott életrendnél. Tudjuk hát tapasztalásból, minő segítő, előmozdító eszköz legyen a' gyógyításban a' rendes életmód, tartsuk meg tehát azt híven, kivált mikor gyógyszerekkel élünk, ne hogy a' szabályatlan életmóddal a' gyógyszert haszontalanná, bár csak ne ártalmassá, a' nyavalyát pedig akaratossá tegyük.

Azért a' bővérűek áljanak el a' kávétól, borlevestől, 's egyéb nagyon hevítő, tápláló fűszeres étkektől, 's italoktól; igyanak vizet, egyenek zöld kerti veteményeket, gyümölcsöt, 's több e'féle keveset izgató, 's tápláló eledleket; ne heverjenek, keressék

a' tiszta, fris levegőt, a' mérséklett testgyakorlásokat, óvják magokat a' meghűtéstől, de felette ki se hevüljenek, legyenek indulatiknak lív kormányozói, az alvásban mérsékletesek, a' természeti ürülések: a' vizellet, hasürülés fenn ne akadjanak, 's a' t.

Alkalmaztatható mind ez a' gyengeségből származott fejér kórságban szenvedőkre is azzal az intéssel, hogy az ártatlan gyönyörködtetéseken, kedv derítő multságokon, a' mérsékletes mozgásokon kívül az ételben, 's italban éppen ellenkezőket rendeljenek magoknak: egyenek húst, 's egyéb jó tápláló étkeket fűszerezve, egyenek napjában többször, de ne a' jóllakásig. Ezek a' kávé, csokoládét, borlevest bizton ihatják. A' jó viz, kivált a' vasalt viz nem árt nekik, de a' jó ó bornak vízzel vegyítve több hasznát fogják érezni. Jegyezzük meg azonban, hogy mindezeknek használatát a' gyengébbeken kezdvén lépcsőnkint vegyük, egyszeriben az erősebbekre lépni kész veszedelem.

A' Méhgörcsről. (*De Hysteria*).

A' méhgörcs egy az érzékenyebb, 's másoknál izgathatóbb nőszemélyi betegség, melly

bizonyos tulajdon, de sokkép' alakított kórjelekkel ismerteti meg magát.

Okai. Tehát a' vele született kényesb testalkatások, az érzékeny, gerjedékenyebb idegek kedveznek neki; azért valami az olly könnyen izgatható idegeket ingerli, felbuzdítja, 's rendetlenségbe hozhatja, mind az gerjesztő oknak mondathatik. Ollyanok a' tobzódó életmód, a' vastag, goromba, zsiros étkek, a' sok hevítő italok, szünet nélküli ülés, hetenkinti szorulások, a' képtelen hasürülések, vérvesztések, vagy ezeknek, miután már mintegy természetté váltak, fenakadása, a' buja csapongások, tartós elme-erőltetések, illetlen indulatosság, boszús töprenkedés, ijedés, félelem, visszaverődött ütegek, a' nedveket fogyasztó súlyos betegségek, hosszas szoptatás, 's a' t.

Felosztása. A' méhgörcsnek semmi nevezetes felosztása nincs, ha csak a' koronkint rögtön visszaforduló szelídebb, lassu, 's keményebb kórjelekben nem keressük, a' mint mindjárt látni fogjuk.

Kezdeté. Az ostromnak ideje bizonytalan, csak annyira tanított a' tapasztalás, hogy a' belső ok szülte méhgörcs türhető,

's lassú előzményekkel, úgymint: nyúgtalan elmével, bágyadással, sóhajtásokkal, görcsös változékony szemgolyó-mozgással, egy pontban megálló fejfájással, 's a' t. kezdődik, a' benne szenvedők szomorúak, félénkek, 's minden csekélyre fellobbanók, nem sokára csak kitör rajtok a' majd gyengébb, majd erősebb ostrom.

Kínzóbbak a' külső okok. Ezekre rögtön kezdődnek a' hasban a' görcsös összevonulások, a' köldök bevonódik, a' has ropog, onnét a' gyomortól felemelkednek a' gégéig olly érzettel, mintha valami ott akadott volna, mintha valami golyó a' torokban lenne, mi miatt a' torok összevonódik, a' lélekzés fenakad, ájulás, szívdobogások követik; a' beteg hol halaványúl, hol némű kihevülésre pirúl, végre a' tiszta vízhez hasoulítható vizelletet bőven bocsátja, mire lassan az ostrom csillapszik, és a' beteg föléled.

Kimenetele. A' méhgörcs magában hosszas ugyan, de nem halálos betegség; függ azonban még is annak szerencsés, vagy szerencsétlen kimenetele majd a' betegnek izgékonyabb edény, és ideg alkotmányától, majd az eszközlő okok' könnyebb, vagy ne-

hezebb, vagy épen lehetetlen elhárításától; a' nem régi, vagy már régi, megfészkel, 's más másod sorbeli ideges nyavalyák' hozzá szokásától; a' volt rendes ürülésck' fenakadásától, 's azoknak kétes visszaállításától, 's a' t. Mind ezek ha engednek, ha rendszeren hódulnak, szent a' dolog. De vigyázzunk, mert ha a' kórjelek' bár milly okbóli gyarapodását, súlyosodását vesszük észre, méltán félhetünk utóbb a' zavart ábrándozó tompa elmüségctől, a' vizkórságtól, sorvadás, vagy más ollyas aszalványos nyavalyától, következőleg a' nem véletlen haláltól.

Orvoslása. Az ostrom alatt a' gyökeres orvoslásról ne is álmodjunk, szarvas-szarv szesszel, bűz aszattal, gyújtott toll', vagy bőr bűzzel az ostromot minél hamarább szüntessük; szóval: az ostrom alatt mind jók az ideg erősítő, 's engesztelő szerek, csak illetesen adassanak. Úgy a' gyomorgörcs, és a' gégét összehúzó görcsös golyó ellen, valamint az általános rángódások, 's ájulások ellen hatalmasak a' beléndek vonat, a' bűz aszát, és hódany festvények lásd Nro 101. A' hányás, a' savanyú böfögések, felfuvódások, és szélszorulások ellen dicsértet-

nek a' porrá tört rákszemek, keserag, ánizs, és ánizs-kapor magok, a' narancslevelek, a' kálmos gyökér, 's a' t. lásd Nro 102.; a' hasszorulásokon segítenek a' borkő, manna, rhabarbara, 's a' többi a' belek' nagyobb, vagy kisebb ingerlékenységökhöz szabott hashajtók, 's allövetek.

Az erős, kemény fejfájások, a' tüzes arcz, fülzúgások, és a' mellbeli villám szegezések, a' vérnek a' mell', 's fejre irányzó dúdulását nyilatkoztatják. Segítünk ezeken a' nyak körül rakott pióczákkal, és a' savanyós italokkal, lásd olyant Nro 100. Ezen fölyül rendeljünk két három marék hamuból, és egy marék konyhasóból langyos lábfördőket, pároljuk a' talpakat, és adjunk buzakorpából, székfűvirágból sóval készült allöveteket.

A' méhgörcs-ostrom átalában megvárja úgy szólván a' külső kenéseket, és fűszeres borongatásokat is; kenjünk, dörgöljünk be azért fűszeres íreket, lásd Nro 103., rakjunk méntha, levendula, majorána, kakukfű, székfűvirág, vagy egyéb könnyen található fűszeres füvekből borongatásokat; hamarjában forrázzuk le a' szénapolyvát, 's rakjuk fel. Még ezeket cselekszük, még az ostrom nem

enged, nem szűnik, a' szepegőt vidító, 's minden jót ígérő szavakkal tartzuk, 's éleszsük. Vannak példáim, hol az okos biztatás talán többet tett a' gyógyszereknél. Egyébiránt is tudjuk, hogy a' gyógyszerek' foganatja leginkább az elmecsendességtől, a' bizodalomtól függ.

Az ostromon kívül, vagy is az ostromtól szabad időben siessünk az eszközlő okokat kitanúlni, azokat elmozdítani, elrontani, és a' felettébb izgékony idegeket erősíteni, hogy minden kicsiny okra ne rendetlenkedjenek. Im ebben állapodik meg a' méhgörcs' gyökeres orvoslása.

Nagyon ritka eset, hogy a' vér' sokasága okozza a' méhgörcsöt, azért vigyázva bocsátkozzunk az érvágásba, sőt magunktól ne is tegyük. Itten a' fejszédelgés, szívdobogás ritkán van a' sok vértől, többnyire a' görcs' szülötje. Megtörténhetik még is a' vérmes, eleven, özvegy menyecskéknél, a' jó táplált, ép, egészséges szűzeknél, kiknek meggyógyulását az érvágás, és a' hivesítő gyógymód a' hozzá járulandó hivesítő, és keveset tápláló életrenddel fogja megszerzeni.

Csak ugyan az érzékenyebb, és az izgathatóbb testüekben, ha hozzá járúl a' szünetlen ülő étellel a' gorombább életmód, találjuk a' méhgörcsöt. Mivel tárgyunk az eszközlő okokat elrontani, megsemmisíteni, 's e'kép' a' gyengéségen segíteni, rendeljünk csak az illetén érzékenyebb, 's izgathatóbb testüeknek, és szünet nélküli ülőknek a' goromba élés helyett könnyebb étkeket, cseréltessük fel velök a' sok ülést, szabadítsuk a' hasszorulásoktól, várjuk be a' természet' munkáját, tán a' gyógyszerek' közbejövetele nélkül is elérjük óhajtott célunkat. Ha megcsalódunk, nyúljunk az izgató, erősítő szerekhez: adjuk a' virágos földepét, a' tarnics gyökeret, narancsleveleket, a' keserű vonatokat lásd Nro 88. A' sok taknyos nedvektől ellágyúlt lomha testüeknek a' mézgás gyánták, utóbb a' kina, a' vaspor, a' vasas készítmények lesznek gyógyszerei, lásd Nro 90. 91.

A' gerjesztő okok közé számláltuk a' fejér folyást, a' képtelen vérürüléseket is, vagy ezeknek, ha már mintegy szokásba mentek, 's mintegy természetiekké lettek, elrekedését. Úgy van, a' méhgörcs a' fejér folyást, a' soz

vérürüléseket is követi; ekkor keressük ki, 's mozdítsuk el okait: gyógyítsuk meg a' fejér folyást, lásd a' *fejér folyásról* lap 224. állítsuk el a' rendkívüli vérfolyásokat, lásd a' *böv hőszámról* lap 200., és a' *méh-vér-folyásról* lap 212., szabjunk mindenkinek sorsához képest könnyen emészthető, 's tápláló étésrendet, és ha szükséges, erősítsük őket az előbb dicsért gyógyszerekkel.

De a' már szokásba ment, 's mintegy természetiekké lett ürüléseknek fentartása is meghozhatja a' méhgörcsöt, p. o. a' szokásba vett érvágás, köpölyözés, 's a' t. Itt első a' szokásba volt vérürülést megszerezni, és arra ügyelni: vajon megszűnik, elmúlik e ezután a' méhgörcs? Ha nem, fürkésszünk utána, nem akadunk e még más okra is, melly gerjesztette, vagy táplálta a' méhgörcsöt? ha találunk, azt nyomjuk el, ha nem találunk, akkor a' test', főleg a' nemző részek' elgyengülését okozván, keserű, erősítő szerekkel, és a' rendes élet' meghatározásával legyünk segítségül.

A' buja csapongásokat, a' hosszan folytatott elme-erőltetéseket, az illetlen indulatosságokat, mind ezeket megorvosolja az okos

észből származott jó tanács, mire megfontolván az illetén nyomorgó' utóbbi keserveit, eltökéltt akaratját ezek' elhagyásával bebizonyítván a' többi neki kedvező életrendet is szentül megtartandja. Mi pedig várva várván épülését csak oda tekintünk, elegendő e a' természet, vagy segítsük munkájában keserű, 's erősítő szerekkel?

Hát a' visszaverődött kütegekkel, a' nedveket emésztő súlyos betegségekkel mit csináljunk? csaljuk ki a' kütegeket, *lásd a' kütegekről lap 153.* a' betegségeket gyógyítsuk magok módja szerint, kössük hozzá a' rendes életet, 's a' meggyőzött betegségek után élesszük, erősítsük a' lábadozót.

A' hosszas szoptatásból keletkezett méhgörcs' orvoslását kezdjük az elválasztással, azután ügyeljünk a' jövőre, és minthogy a' jó életrenddel töbnyire elmarad, ritkán szorulunk erősítőkre.

Életrend. Láthattuk az okok' elszámlálásában, hogy főkép' a' rendetlen élet, a' féktelen indulatosságok, a' szokott ürülések' fenakadása, megrekedése, vagy pedig a' fejér, és a' rendkívüli nagy vérfolyások a' méhgörcsnek nemzőji. Tanácsos azért minden

előtt ezeket rendbe szedni. Az étel, ital legyen a' szenvedőnek erejéhez, 's természetéhez alkalmaztatva, ne igya azért a' sok langyos herbathékat, a' sokféle lágyító italkat, ne egye a' goromba, zsiros, nehéz emésztetű, és sok szeleket okozó étkeket, éljen inkább hus, és egyéb jól, 's könnyen tápláló, 's kevesé fűszeres étkekkel.

Kiket a' vér' sokasága miatt gyötör a' méhgörcs, azoknak ételc könnyű, és keveset tápláló legyen: gyenge levek, szeleket nem okozó kerti vetemények, főtt, vagy párolgott gyümölcs, cseresznye, meggy, baraczk, alma, szilva, 's a' t. Igyék közönséges vizet.

A' sok ülést váltsák fel a' felvidítő mulatságok, sétálások, 's egyéb könnyű testgyakorlások, az akaratos szenvedelmekét féken tartassuk velök, vagy inkább alkalmat ezekre ne adjunk. A' helytelen hánytatók, hashajtók, izzasztók, érvágások, és más oktan vér-lecsapolások elmaradjanak, az álom mérsékletti legyen, az elég, vagy kevés álomnak sinormértéke a' vissza szerzett erő. A' tisztaság fél egészség: boldogok, kik tiszta,

fris, mérsékelt levegőben lakhatnak, kivált ha különben is mindenben mértéket tartanak.

A' Magtalanságról. (*De Sterilitate*).

Ha asszony személy, melly idejére nézve a' nemzésre alkalmas, 's egyébiránt ép, egészséges férjfiúval közösködik, és terhbe nem esik, magtalannak tartatik, tehát a' magtalanság a' nemzésre alkalmas, egyébiránt ép, egészséges asszonyi személynek férjfiúval való terhbe esés nélküli közösködése.

Nincs itt szó arról a' magtalanságról, mellyet a' házások közti aránytalanság, vagy engesztelhetlen gyűlölség, vagy a' férjfiúi éhetetlenség okoz, hanem csak arról, mellynek oka egyedül az asszony személyben található.

Okai. Vannak okok, mellyek az asszony személlyel születtek, vannak, mellyek utóbbi hozzájárulásokkal tették magtalanná. Olyan vele született okok: a' méh' nem léte, a' tojástartók' hiányossága, a' méhkürtök' benövése, 's a' t.

Az utóbb hozzájárultak közé valók: az egyetemi hidegvérűség, vagy a' felette nagy

buja tűz, a' baromi sok nőszés, a' nem emberhez illő szilaj indulatosságok, és szenvedelmek, a' mélhüvelynek, vagy méhszájnak tetemes benövése, a' nemző részeknek utóbbi rendetlen kifejtődzése, elromlása, ide számláltatnak a' többek közül a' méhnek ferde állása, a' leereszkedett, kifordult méh, a' nemző részeket bántó helybeli nyavalyák, a' hus gomba, vagy is méhpöfeteg, keményedések, a' hosszas, állandós fejr folyások, a' hősám' nem léte, vagy a' bő hősám, a' sokféle hosszas betegségek, sokszori idétlen szülések, szóval: valami a' méht ellankasztja, elgyengíti, mind az magtalanságot okozhat.

Felosztása. A' tárgyra nézve legrendesb, 's leghasznosb a' felosztás a' *gyógyítható*, és *gyógyíthatlan* magtalanságra. Ez semmi gyógyítást be nem vesz, amaz az ügyes vele bánásnak sokszor enged.

Kezdeté. Kiket a' hiányos alkatás tett magtalanokká, mivel semmi különös változást nem tapasztalnak, bár épek, egészségesek, azokat egyedül a' magtalanságot okozó oknak jelenlétéből, és a' többszöri közösködés után meg nem esett fogantatásból mondhatjuk magtalanoknak.

Az utóbbi véletlen hozzá járult okokból következett magtalanságot ugyan ezen véletlen hozzá járult okokból támadott különféle kórjelek nyilatkoztatják ki, úgy a' szerfeletti bőv hószámból, vérfolyásokból, sokszori idétlen szülésekből következett magtalanság a' testnek egyetemi ellankadásával, elerőtlenedésével, 's vele járó felette nagy indíthatóságával árulja el magát.

Kimenetele. Abból, hogy a' magtalanság gyógyítható, vagy gyógyíthatlan, nem következik, hogy ez amannál veszedelmesb; mert van gyógyíthatlan magtalanság az egészség' legkevesebb, 's minden legkisebb rosz következesek nélkül, valamint van gyógyítható több súlyos kórjelekkel környezett, mellyek ha idejénkorán el nem fojtódnak, a' beteget előlik. Ebből azt tanuljuk, hogy az okok' mivolta, nagyobb, kisebb súlja, ezek' könnyebb vagy nehezebb elmozdítása határozzák meg mindegyikének kimenetelét.

Orvoslása. A' gyógyíthatlan okokból keletkezett magtalanságot nem gyógyítása végett, hanem mennyire lehet, megismerése okáért említjük; a' miért is, ha az asszony

személy egyébiránt ép, egészséges, egyedül hogy hószám nem járja, hogy csecsei nincsenek, a' vizsgáló bába semmi lapos körte alakú testet nem talál, méltán gyanakodhatunk a' méh' nem létéről. Itt méht kellene teremteni, a' mi hatalmunkban nincs.

Hogy ne legyenek valamelly asszony személynék tojás tartói, vagy méh kürtjei, és hogy ezek a' méh kürtök, ha vannak, be legyenek nőve, életében sem megtudni, sem meggyógyítani nem lehet.

A' megdagadt, megkeményedett, benőtt méhnek, vagy, mellyben méh pöfeteg termett, gyógyítása felette nehéz, és kétséges; a' rákfenésen pedig még eddig kinem tudunk fogni. Elég az: illyes eseteket halasztás nélkül orvossal közöljük, ki eleintén sokat tehet.

Ritkaság, hogy a' csiklandó nagysága, vagy a' belső szemérem ajakak' hosszúsága, vagy több rétüsége okozzák a' magtalanságot; azonban ha találkozik illy eset, ezt értelmes seb orvosnak adjuk át, ki amaszt vagy elvágja, vagy viaszos czérnával leköti, emezeket pedig késsel bizonyosan elveszi, 's meggyógyítja.

A' be nőtt méhhüvelyen, és a' közép-
 hus, vagyis gát tetemes szakadásán is a' seb-
 orvos segít: Ezt rendes varással, amazt,
 hogy a' húgyhólyagot, és a' végbélt meg ne
 sértse, gombos késsel viszi végbe, azután
 rózsa-méz, és fris édes mondola-olaj vegyi-
 tékbe mártott puha tépésből készített kérő-
 vel lassankint tágítani, 's végre a' sebet an-
 nak rendje szerint meg fogja gyógyítani.

A' szűk méhhüvely' kitágítását próbál-
 hatjuk a' testbe eresztett lágyító gőzökkel,
 mikkel ha nem boldogulunk, viaszba mártott,
 összesajtolt szivacsból a' méhhüvely' nyilásá-
 hoz szabott csapot vajjal megkenvén, és
 kétrétű erős czérnát, minél fogva ki lehes-
 sen húzni, végére kötvén, azt bedugassuk;
 a' szivacs ottan feldagadva a' méhhüvelyt
 lassankint tágítja. Ezt a' csapot a' méhhü-
 vely' kitágulásához időnkint alkalmazva (vas-
 tagítva) mindaddig ismétsük, miglen szük-
 séges tágulását megkapta.

Ha a' méhhüvelybe a' bemenetelt a' sziv-
 vós, vastag szűzör zárja, ezt könnyen, és
 nagy hamar átlyukasztja a' seborvos.

Kinél a' méhszáj ferdén áll, az sem ter-
 hesedhetik meg, mivel a' férjfitől kiöntött

mag a' méhszájba nem juthat. Ezen értelmese baba segíthet, ki az ujjával napjában többször a' méhszájt, az elhajlott félre nyomogatja. Kiknél ez a' többszöri nyomogatás elégtelen, azoknak tegyen be mondolaolajba mártott pamutot, vagy gyenge szivacsot.

A' méh leereszkedhetik, leszálhat a' nehéz emelésből, ugrás, erős köhögés által. Legközelebb oka az erőszakos szülés, ha a' baba a' vajudót idejénkorán erőlteti, ha ugyan a' baba a' nádrálepényt erőszakosan elhúzza; mi csuda, ha illyes durva tettekre a' méh kifordúl, vagy kétrét hajlik?

Mindegyik esetnek gyógyásza a' tanult baba, ki a' méht mind daganattól, mind gyuladástól mentnek találván először is vizeltetni, és lágyító allövettel a' végbélt üríteni fogja, annakutána tanult mestersége szerint fektetvén a' személyt, az ujjait sóttalan vajjal megkenvén lassan a' méht felnyomogatja, és testébe méhkoszorút fog tenni addig is, még erősítő befecskendezésekkel, 's külső borongatásokkal leereszkedését gátolhatja, meghagyván a' személynek egy alkalommal, hogy csendesesen legyen, sokáig, 's nagyon ne beszéljen, az erősebb köhögést

mennyire lehet, mérsékelje, erősebb nevetéstől, emelés', huzódozás', ugrálástól magát kémélje; grádicson, lajtorján sokat ne, vagy vigyázva járjon, sokat ne álljon, fekügyék, vagy üljön, szorulásokban ne szenvedjen, azért kemény, nehéz, goromba étkektől, mik a' méht újolag leszoríthatnák, magát tartóztassa.

Hihető, hogy a' bába, ha gyuladva találja a' méht, ezt előbb téjben főtt fejer málva, vagy egyéb lágyító párlásokkal lecsillapítja, vagy ha gyuladás nélkül dagadt, oszlatókkal fogja elmozdítani. Ezek szerint fogja az értelmes bába többi kezébe forduló esetekben is dolgát kezdeni, folytatni, és végezni.

Valamint a' szük, úgy a' tetemesen kitágult, ernyedte méhhüvelyt is lehet, mint fogantatást akadályozót, vagy nehezítőt tekinteni. Ebben az esetben javasoltatnak a' zsongfeszítő szerek: a' tölgy-, szil-, vagy füzfa-héj főzettel fecskendezések a' testbe, és kívül a' veres borrali mosások.

Az izmos, csontos, tömött hasú barna menyecskék töbnyire a' méh' tömött, kemény alkatása miatt magtalanok. Ezt meggyógyít-

ják a' buzakorpával, vagy egyéb lágyító szerekkkel készült langyos fürdők, 's más hason erejű kenetéseik, párolások, és befejskendezések.

A' lomha, hidegvérűeket is sokan magtalanoknak mondják. Tartsuk csak őket jó táplálékony, fűszeres étkekkel, adjunk nekik vaniliás csokoládét, jó ó bort; 's egyéb élesztő, 's izgató szereket, szerezzünk kényökre multságokat, javasoljuk nekik a' sétálást, kocszást, rendeljünk fűszeres fürdőt, mosassuk a' derék, és keresztcsont' környékét levendula, vagy rozsmaring szesszel, itassunk velök sárga fahéj, vagy narancshéj-festvénnel kina főzetet; majd ellenkezővel vigasztalódandunk.

Némellyek szerint a' késő férjhezmenés is magtalanóságot okoz. Engedjük meg, hogy az idősb leányok a' keményebb, és nehezebb izgatható méh miatt nehezebben esnek terhbe, de ha egyéb akadály nincs, a' tapasztalás ellenkezőt bizonyít; ugyan is, honnét valósodnék meg amaz elavúlt közmondás: érett ganéj, vén leány hamar hasznót hajt?

A' sok közösülés, a' mód nélküli nagy bujaság is akadályoztatják, sőt lehetetlenítik

a' foganzást. Az első a' gyakori izgatással annyira ingerli a' méht, hogy a' már foganzottat is elveszteti. Illyeneknek az okosság a' mértékletet ajánlja. A' nőszemélynek mód nélküli buja tüze idő előtt kifogyasztja férjét, rontja egészségét, rövidíti életét, magát pedig görcsös nyavalyáknak teszi tárgyává; hogy foganzana ez? Hagyjanak ezek föl a' hevítő italokkal, nagyon tápláló eledelokkal, kerüljék a' szerelmes társaságot, a' szabad, kaczer beszédek, és fajtalan könyveket, ne henyéljenek, fordítsák eszöket a' háziakra, elég van, mi egy tisztességes gazdaasszonyt elfoglalhat.

A' zabolátlan indulatok, és szenvedelmek által értetnek főleg: a' nagy szomorúság, és hosszas bánat, harag, hirtelen megijedés, 's a' t. Ezek vagy akadályoztatják a' foganzást, vagy a' már foganzottat elvesztetik. Ezek tanuljanak magoknak parancsolni.

Ia igaz, mint mondtuk, hogy minden a' méht ellágyító, 's gyengítő ok magtalan-ságot okozhat, hogy' töprenkedhetünk azok' magtalan-ságán, kiket a' fejer folyás szüntelen nyavalygat a' nélkül, hogy véres tittu-

lások lett volna, vagy ha volt, szerfelett bőven-*vala*? Az eddig mondottak' egybeszedéséből mi könnyen megyünk rá, hogy a többszöri idéltlen szülések, és hosszas betegségek is magtalanságot vonhatnak magok után.

A' fejer folyást mikép' kellen' meggyógyítani lásd a' *fejer folyásról* lap 224. A' szerfeletti *bőv vérfolyást* lásd a' *bőv hószámról* lap 200. A' *méh-vérfolyásról* lap 212. A' méhszél-, és méhviz-kórságba, vagy egyéb belső akár csupán a' nemző részeket rongáló, akár az egész testet sanyargató betegségekbe ne ereszkedjünk, hanem minden halogatás nélkül közöljük a' bajt orvossal, és éljünk annak tanácsával; mert vajmi sokan lettek a' gondatlan halasztásnak áldozati.

Életrend. Az egy fris, egészséges levegőn, és lakáson kívül, minthogy a' többféle, 's ellenes okokból származott magtalanságban lehetetlen egy általános életrendet szabni, jó formán az orvoslásnál a' gerjesztő okhoz, és a' nyavalya mivoltához alkalmazva kiszabtuk, elrendeltük ott a' nagyon tápláló, hevesítő étkeket, és italokat, vagy pedig a' kevesé táplálókat, 's hivesítőket, a' mozgást,

nyugvást, a' csendes lételt, vagy pedig a' kellemes társolkodást, sétálást, kocsizást, a' meleg, vagy hives maga tartást 's a' t.

A' TERHESEK' NYAVALYÁIRÓL. (*De Morbis Gravidarum.*)

Ha asszony személynek egészséges korában csecsei felpöfödnek, hószáma elmarad, méhe növekedik, és a' medencze üregbe leereszkedik, a' méh feneke előre, szája a' farcsont felé fordul, azon fellül különféle változásokról panaszkodik, őt terhesnek lenni gyaníthatjuk.

Az illyennek, kivált tapasztalatlannak tanácsoljuk, hogy minden erősebb mozgásoktól, tánczától, erősebb kocsizásoktól őrizkedjék, kerülje az egybe gyült sokaságot, sikos utakat, ne jelenjen meg, ne nézze a' törvényes igazság parancsolta szívreható büntetések' kiszolgáltatását, kémélje magát a' hasztalan, bár ne ártalmas érvágásoktól, hashajtóktól, 's egyéb az egész testet felzavaró hathatós gyógyszerektől. Azomban mind ezeknek szent megtartása mellett is majd lehetetlen, hogy egészségében holmi változásokat ne érezzen,

lássuk csak a' terhesek' nyavalyáinak forrásait, 's azokból eredő bajokat.

Az idegek' nagy érzékenysége, 's izgathatósága, a' méh' növése, és kiterjeszkedése, a' vérfolyások, a' magzat' mozgása, ennek helytelen fekvése, és elhalása, végre a' silány élet, a' rossz tartás; ezekből mint annyi kútfőkből folynak a' számosak közül: a' nagyobb, megromlott, vagy éppen elveszett étvágy, undorodás, okádás, rövid, nehéz fuldoló lélekzés, szívdobogás, ájulások, röst hasürülések, gyakor, kevés, és nehéz vizelések, a' sárgaság, vagy is sárgakór, aranyér-, és vér ér-daganatok, senvedések, görcsök, szélütések, idéttlen szülés, vagy is magzatvesztés.

Mindenki észreveheti, hogy a' számlált bajok közt alig találhatik egy kettő, melly még a' férfi nemmel is közös nem volna, mivel pedig el nem mellőzhetjük azokat, itt nagyobb részét csak mint megjeleni szokott súlyosb körjeleket tekintjük, mellyek a' szülés után mint a' terhességnek okozati önként magoktól elmúlnak, addig pedig mennyire lehet enyhítjük, könnyebbitjük.

Nézzük csak a' más egészségesek nem terheseknél minő busító változásokat okoz a' nagyobb érzékeny, és izgathatóság, mért ütöknének meg hát, ha a' terheseknél, kikben sokkal kényesb az érzékenység, nagyobb az izgathatóság, indulatosságokat, haragot, fog-, és gyomorfájásokat, szédelgést, felette nagy, vagy éppen megbomlott étvágyot, szokatlan étkek utáni sovárgást, undorodást, étkek', vagy epének kiokadását, szívdobogást, alilásokokat, hurutot, fuladozást, méhigörcsös szenvedéseket, az egész test' merevedését, vagy rángásokat, sőt némellyeknél nyavalyatörést szemlélünk?

Tündér azomban ezen kórjeleknek ostroma: némellyeket az első hónapokban, másokat fél ideig, másokat még tovább is nyavalygat. Egész segítségünk abban áll, hogy az izgathatóságot mentha-, méhfű-, és székfűvirág herbathéval, az ezekből készült allövetekkel, és ugyan ezekből borral forrázott gyomorpárolásokkal mérsékeljük. Hathatósab, 's erősebb orvosságoknak itt helyök nincs; tanácsosb az időtől várni; csak más hozzá verődött betegség kívánná meg az annak rende szerinti orvoslást.

A' méh' kiterjeszkedése következteti a' gyomor', belek', máj', vesék', húgyhólyagnak, véredényeknek, és az idegeknek összenyomatását; a' gyomornak nyomatása undorodást, erőkedést, hányást okoz, a' máj', és az epe' nyomatásából következik a' sárgakór; ezen segítenek a' rhabarbarával vegyült gyenge hashajtók. A' hájhártya ha összenyomódik, tapíntva hosszúkás, kolbász forma daganatokat tapasztalhatni; ezek a' szülés után mulnak el. Vigyázzanak a' borbélyok, ne talán mirigyos daganatoknak nézzék, 's ki tudja mi erős oszlatókkal ártsanak.

A' belek' összenyomatása után meggyűl a' sok ganéj, elszorúl a' szék, kemény, és ritka; a' has a' szelektől felpuffad, innét az okadás, 's más kelletlen következtések; használnak itt a' gyenge hashajtók, és lágyító alövetek.

A' vesék', húgycsatornyák', és a' húgyhólyag' nyomatásából vagon a' gyakor, kevés, és nehéz vizellés; próbálja a' nehézkes hasát különfélekép' emelgetni, egyenesen felállani, vagy húgycsapolóval a' húgyot leeregetni.

A' haserek' összenyomatása, az aranyér, és más vérerek' daganati akadályoztatják

a' kerengő vérnek a' szívhez szabad vissza folyását. Az aranyér sokszor magától megindul, különben a' reá rakott lágyító szerek, és piócák használnak.

A' szemérem test, és a' lábokon látszó vér ér daganatok is a' vér erek' összenyomtatásából támadnak; hogy a' kidagadt vér erek jobban meg ne dagadjanak, 's ki ne repedjenek, tekertessük be a' lábokat széles kötővel. A' szemérem|ajakak', és lábak' daganatin tágitanak a' száraz oszlató szerek, és a' fekvés.

Az ágyék hártjának, vagy is rekesz-izomnak, átaljában a' has' belső részeinek nyomtatása következteti a' nehéz lélekzést, fuladást, hurutot, szédelgést, orr-vérfolyást, 's a' t. Ha az idegek nyomatnak, görcsöt, zsibbadást érzéketlenséget láthatunk. Mindezek leginkább a' szülés után, miután a' méh megürült, múlnak el, addig csak fekvés változtatással, gyenge dörgölésekel, herbathékkal, haslágyítókkal, allövetekkel tehetjük azt, hogy terhét könnyebben hordozza.

A' vérfolyások. Három rendbeli vérfolyások szokják a' viselőseket késérteni: a' hószám, az aranyér, és az idétlen szülést, vagy is magzat vesztést előző vérfolyások.

Mindegyikéről lásd hátrább a' terhesek' vér-folyásáról.

A' magzat' mozgása, annak helytelen fekvése, és elhalása. A' magzat sok, és erősebb mozgolódásával kellemetlen érzést, és ájulást okozhat, rendetlen fekvésével hol ezt, hol amant a' részt nyomja, honnét fájások, bajos vizelés, kemény, erőtetett, nehéz 'szék ürülések, zsibbadások származnak.

A' helytelen fekvéshez számlálhatjuk még a' rosz fekvést: a' méh magzatnak a' méh ürege kivüli létét, ha t. i. a' tojástartókban, méh kürtökben, vagy a' has üregben fekszik. Keserves esetek, mellyeken, ha van segítség, csak az ügyesb bábáskodó vagy is szülész segíthet.

A' méh magzat' halálát megtudhatni, ha többé nem mozog, ha a' viselő's szokatlan nehézséget érez, és ha a' suly arra az oldalra nyomúl, mellyre fekszik. Ettől csak úgy menekedik meg az anya, ha elszülheti, ha értelmes bába, vagy szülész elveszi. Tekintsük már külön a' terhesek' nevezetesb nyavalyáit.

A' Szédelgésről, és Fogfájásról. (*De Vertigine, et Odontalgia.*)

Mi légyen a' szédelgés, és fogfájás, minő sokféle okokból eredhet; mind egyik, mind másikat lásd. Orv. Munk. Ildik Darab. a' *szédelgésről* Lap. 22. A' *fogfájásról* Lap. 126. Itt arról a' szédelgésről, és fogfájásról van a' beszéd, mellynek oka a' viselőség, melly alkalommal a' hős szám el áll, a' kiterjeszkedő méh a' májt, gyomort, rekesz izomot, 's a' t. felnyomván a' vérnek a' hasban rendes eloszlását hátrálja, miért is a' fejben a' vér bővebben megtorlódik, szédelgést, fejfájást okoz; a' bővérüeknél, kiknek ütere kemény, teljes, az érvágás az engesztelő segéd; tökéletes megorvoslását várhatjuk a' szüléstől.

A' viselőseknél többször a' legépebb fogak közül hol egyik, hol másik fáj. Ha türehető a' fájdalom, kevés száraz oszlató kötéssen kívül semmivel se bizgassuk, ha erősebb, és a' viselő bőv vérű, érvágással segítsünk; a' mákonyos száj-öblítéseket és allöveteket is javasolhatjuk.

Hát ha romlott, ha avas a' fog, nem szabad elhuzatni? viselősek egyébiránt is ingerelhetőbbek, már a' foghuzó szerszámok' láttára annyira megrémülhetnek, hogy gyermeket veszhetnek. Ennek eltávoztatásáért kényesen bánják a' borbély; előbb mindenféle enyhítő, 's fájdalom szüntetőket próbáljon, mik után ha a' fájás el nem áll, okosan bátorítsa, 's mennyire lehet foghuzó szerszámait elrejtse ne fitogassa.

A' Gyomor-émelgésről. (*De Nausea*).

Itt is csak a' fogantatás után a' terhbe esetteknél előforduló gyomor-émelgésről, melly a' gyomor idegek különös érzékenységtől veszi eredetét, szóllunk. Más okokból támadott émelgést, és gyomor-fájást, mi miatt akárkinek émeleghet, 's alitozhatik gyomra, lásd Orv. Munk. Ildik Darab lap. 230. Ezt a' terhbe esetteknél előforduló émelgést méhfű, mentha, és székfűvirágból forrázott herbathéval enyhítjük, vagy citrom lével vegyített rák szemmel tikkassuk, mellyet felforrásában velük megittunk. Hoffmann csepjei, és hódany' festvénye sem megvetendő; kívül a' gyomorra fodor menthát,

és székfűvirágot borral leforrázva rakjunk; flőstökül borlevest, vagy csokoládét készítsünk nekik; tökéletes gyógyulást a' szüléstől várhatunk. Jegyezzük meg, hogy a' bővérűeken itt is az érvágással könnyebbíthetünk.

A' romlott epétől, vagy a' gyomor-lé' romlásától sokaknak gyomra szinte ég; a' száznak savanyú, eczetes íze, a' savanyú, égetős böfögések a' gyomor-lé' romlását bőven kijelentik. Megorvosolják ezt a' keserag, a' porrá tört rákszem, és egyéb savanyút felfogó szerek, miket ha rhabarbarával, vagy borkővel adunk, egy uttal a' romlott epétől is megszabadítjuk. Lásd Nro 92. Italúl szolgáljon a' borkővel főtt czitromos viz nád mézzel; a' gyomor' erősítése végett adjunk utóbb keserű szereket, vagy vegyen a' Nro 93. kijegyzett vegyítékből 2szer, 3szor napjában egy evő kanállal.

A' Gyomor-fájásról. (*De Cardialgia*).

Háromféle gyomor-fájást tapasztalhatni a' viselőseknél: az első nem sokára a' fogantatás után émелgést, undorodást, okádást hoz;

(furcsa, hogy különösen azoktól undorodnak, miket az előtt szerettek) ezen gyomor-fájás ama' gyomorra ható változásoknak, miket a' viselő most szenved, következéke; ezt az idő meggyógyítja, könnyebbít azonban rajtok a' méhfű, mentha, és székfűvirág herbathé, Hoffmann csepjei, 's a' t.

A' második rendbeli gyomor-fájás közönségesen a' negyedik hónap végével fordul elő; ezt nagyobb figyelemre vegyük, mert sokszor méhmagzatot veszten. Ez töbnyire az elállott hószámtól, 's megszaparodott vértől van, ezt jelesen a' vérmes, jól élő menyecskékben láthatni; segít itt a' kézen esett érvágás, a' salitromos mondola, kender, dinnye, vagy tökmagos tej, és a' csendes magatartás.

A' harmadik rendbeli gyomor-fájás az utolsó hetek kísérője; ezt okozza a' kiterjedt méh, melly a' gyomrot fel, a' beleket pedig összenyomja, innét a' röst keményszéküség, iunét a' tellett belektől okozott gyomor bizgatás, fájás; itt, mivel a' következésektől tartani, gyenge hashajtókkal, 's allövetekkel segítsünk, mellette könnyű, kevés salakot adó étkekkel tartsuk.

A' Kiváncsiságról. (*De Pica*).

Háromfélekép' kísérti a' kíváncsiság a' kényesb, és érzékenyebb terh viselőket: vagy felette nagy benne az étvágy, vagy éppen elvesztik azt, 's undorodnak a' máskor kedvelt étkektől, és, ki gondolná? a' nem is enni valók után vágnak. Mindezek a' korlátlan vágyok, és undorok a' kényesb érzékenységnek fajzati, miket a' méhbéli, és innét az izlést eszközlő részek' érzelmes idegi szülnek. A' nagy étvágyon segít a' jó tanács: egyenek gyakran, de keveset; azoknak, kik nem az enni valók után sohajtoznak, bebizonyítván ezek' ártalmát egybe arról is meggyőzzük, hogy az illyesekről lemondás a' méhmagzatnak éppen nem árt. A' gyógyszereknek itt nincs helye, az idő itt legjobb orvos.

A' Hurutról, és Vérpökésről. (*De Tussi, et Haemoptoe.*)

A' hurut, a' vérpökés következéke a' hasban összenyomott véredényeknek, mi miatt a' vér szabadon el nem oszolhat, a' tüdőkre tódúl, hurutot, vérpökést okoz. Láthatni ezt kivált a' bővérűeknél, kiknél az

ütér teljes, kemény, nagy, és erős, a' kezek tömöttek, feszültek, 's kik ezen kívül szédelgésről panaszkodnak. Ezeknek szükséges a' kézen teendő érvágás, az ökörfark-karó, pipacs, édes gyökér és édes ánizsból készült lágyító, nyákás herbathé, és allövetek.

De a' vérrel nem bővelkedők is hurutolhatnak, 's vért pökhetnek. Hogy nem sok bennük a' vér, megismérhetni a' bővérűség' jeleinek hiányosságából, 's nem létéből: csak ugyan ezek' teste nem feszült, nem kemény, inkább lágy, puha, az ütér nem nagy, nem teljes, nem erős, se nem kemény, inkább kicsin, puha, gyenge. Itt kár nélkül vért nem vehetünk, inkább a' most ajánlott herbathét fejről málna, és ánizskapor szörppel, és beléndek vonattal adjuk, lásd Nro 104. Mellette rendeljünk allöveteket, és ha beleket szükség kiüríteni, gyenge hashajtókat.

A' terhesek' Vérfolyásáról. (*De Haemorrhagia gravidarum*).

Három rendbeli vérfolyások szokják a' terheseket kísértetni: a' hószám, aranyér, és az idéltlen szülést megelőző vérfolyás. A' hószámfolyást megtudhatni a' terhesnek vallá-

sából, ha mondja, hogy máskori terhével is járta a' hős szám, ha mondja, hogy mióta terhes még minden hónapban rendesen megjött, ha egyenlő mértékben, egyenlő változásokkal jön, ha semmi erőtetéseket, semmi vajudó fájásokat nem érez, ha a' folydogáló vér híg, nem darabos.

Ezekből, 's más több az idéetlen szülést megelőző vérfolyásnak jeleiből megismérhetni, 's más vérfolyásoktól is megkülönböztetni a' hős számot. Az illy hős szám a' bővérnek jele, tanácsos azért mielőtte megint megjelenni, a' méhre tolongó vért a' kézen érvágással megkevesíteni, ha pedig már jelen van, a' benne sinlődő mind addig csendesen legyen, míg tart; többnyire fekügyék, mondola téjjel, 's más e'féle hivesítő italokkal, 's ételekkel éljen; óvja magát a' szenvedelmektől, kerülje átalában, valami a' vért felpezsdítheti.

Azomban ha nagyon menne a' vér, vagy mindezek mellett meg nem tudná valaki bizonyosan különböztetni, valljon hős szám e, vagy más vérfolyás, bánjék úgy vele, mint ha idéetlen szüléstől tartana; azért fektesse le a' beteget, intse meg, hogy csendesen legyen,

kezén eret vágasson, salitromos mondolajtejet itasson vele.

A' bővérüeknél sokszor az órron, más-kor a' szájon adja ki magát a' vér. Az ór-ron kiadott vér érvágás gyanánt szolgálhat, azért nem is árt; más az, ha felettébb sok, akkor a' karokat megkötvén, a' nyak-csigolába hideg vizet töltsünk, és az órrba timsós vizet szivassunk fel. Ha ezekre meg nem áll, hi-vassunk seborvost, kinek ügyessége el fogja állítani.

A' szájon kirohanó vér a' tüdőkből, vagy a' gyomorból jön, ezt hogy megismérjük, lássuk a' különböztető jeleket Orv. Munk. Ildik Darab. A' vérpökésről lap. 182. A' vér hányásról lap. 258. A' miért, ha megismértük a' tüdőkből jönni, a' kézen tüstént eret nyit-tassunk, a' beteg csendesen legyen, sokat ne beszéljen; azután haslágýítókkal, salitromos mondola téjjel, 's egyéb hivesítőkkel segí-tsünk, mikre ha nem szünik, adjuk a' Nro. 94 alatt jelelt porokat fekete nadály gyökér főzettel.

Ha hurut szökött hozzá, lásd Orv. Munk. Ildik Darab. A' vérpökésről lap. 187. Addig

is, még azt nézed, adj két, három grán beléndek vonatot két lat bazsarózsa szörppel napjában 4szer, 5szer egy, két kávé kanállal.

Mikor a' nehézkes a' gyomorból okádja a' vért, akkor is első az érvágás, ha csak a' hosszas okádással már elvesztett sok vér nem tilalmazza, mit a' kiokádott vér' mennyiségéből láthatni, de a' kicsiny puha, üres ütér, és a' nehézkes' halavány, duzzadt erőtlenség állapotja is eléggé elárul.

Az érvágás után, ha szükséges volt, rendeljünk közönséges kútvizet salitrommal, és citrom, vagy tengeri szőlő lével; ezek a' gyomornak is kedvesek, és a' megalutt sürrü vért is oszlatják. A' beleket allövetekkel ürítsük, úgy a' vér lefelé csalatik, lásd bővebben ezekről Orv. Munk. Ildik Dar. a' vérhányásról lap. 260.

Kellene most az aranyérről szólni, de erről lásd Orv. Munk. Ildik Darab. lap. 555. 's a' t. ottan bőven megtalálni a' vérhastól különböztető jeleket, ennek többféle okait, felosztását 's gyógyítását.

Az idétlen szülésről. (*De Partu immaturo*).

Azon méhmagzat, melly hetedik hónap előtt születik, *idétlennek* mondatik, és vagy halva jön a' világra, vagyszületése után nem soká él.

Megismerhetni az idétlen magzatot a' szülőnek ön vallása mellett kicsiny, és könnyű súlyáról, a' felbőr' vékonyságáról, a' hajak' hiányából, a' vékony, még nem tökéletes körmökről, 's fülekről, 's a' t. mindezeket látásból ítélhetjük meg.

Okai. Az idétlen szülésnek négy rendbeli okai lehetnek, a' mint azt a' férfiú, a' viselő, a' magzat okozhatja, vagy más tőlünk független esetek, 's alkalmak idézik elő. A' férfiú okozhatja a' gyenge, beteges, és akármi okból történt elerőtlenedésével. A' viselő oka lehet, ha bővérű; szintúgy ha gyenge, beteges, fölötte érzékeny, ha erős okádások zaklatják, hasfolyásokban, vagy egyéb súlyos betegségekben szenved, ha a' méh a' fejr folyásból, vagy más helybeli nyavalyából elgyöngült, vagy megkeményült.

A' méhmagzat okozhatja az idétlen szülést gyakor, és erősebb mozgásával, valamint halálával, *) azután okozhatja a' köldök sinor, ha rövid, de kiváltkép' ha hosszabb, és a' magzat' nyakára tekerődött; okozhatja a' méhlepény is, ha a' méhszáj' körületét elfogta. Igaz, hogy ezt a' tanúlt bába ujjával kitanúlhatja, de megismérheti abból is, hogy a' vér eleinte csak kevéssé, de gyakran vége felé pedig bőven mutogatja magát, és hogy a' vajúdó-fájásokra bővebben jövő vért semmikép' el nem állíthatni.

Idétlen szülést okozhatnak még a' következők: a' levegő, az étel, és ital, a' mozgás, és nyugvás, az indulatosság, a' szükségesekek' kiürülése, és az ártalmasok' visszatar-tása, végre az álom, és éjjelezés. Ezek kö-zül ha a' viselő's bennük a' mértéket elhi-bázza, mindegyik okozhat idétlen szülést.

*) A' magzat' nem mozgása, a' köldök sinorban a' köldök' üterek nem érzése, a' folbőr, sőt a' közönséges test takarónak könnyű leválása, a' testből bűdös, nehéz szagú folydogálása. A' terhes részéről: a' hasban heverő nehéz súly, hasztalan erőkedés, borzadások, ajulások, 's a' t. mind anyyi tanúi a' magzat ha-lálának.

Ugyan is a' majd hideg, majd meleg, majd száraz, majd nedves, hol szelektől megzavart, 's különféle vele ragadott testecskékkel terhelt levegő minő betegségeket okozhat, 's okoz a' legegészségesb, legerősebb emberben is, elegek a' példák; hogy' gondolhatnánk tehát, hogy egy gyenge, érzékeny, magára talán gondatlan viselőst megkéméljen? csak hűtse meg magát, vagy pedig hevüljön ki nagyon, szomorúan fogja mind a' két esetben a' mondottak' valóságát elismérni.

. Továbbá: valamint közösen igaz, hogy legtöbb nyavalyák az evésből, és ivásból származnak, úgy áll ezen igazság a' gyenge, érzékeny viselősekre nézve is. Kétfélekép' vétkezhetik a' viselő az evésben, és ivásban: hogy mértékletlenül eszik, 's iszik, vagy hogy nem néki valókat eszik, 's iszik.

Nem egyedül az erős, rendkívüli, még a' különben mérséklett, de helytelen mozgás, valamint a' sok nyugvás is ártanak a' viselőnek; jegyezzék meg magoknak ezt a' táncolni, ugrálni, töretlen utakon kocsizni, vagy akár mikép' erős testi mozgásokat tenni szeretők, 's jegyezzék meg azt is, hogy

a' mértékletes mozgás is, ha helytelen, ártalmas; őrizkedjenek azért, 's kéméljék meg magokat nehezebb emelésektől, lajtorján, grádicsokon halkal járjanak; az elesés, has megütés, megsértés, a' szoros ruhák, az erősebb hashajtók vajmi ártalmasok.

A' sok nyugvástól a' gyomor rösten emészt, a' belek elszorúlnak, a' szelek elrekednek, hasfájások, görcsök jelengetik magokat, az egész test elnehezül, ellomhúl, a' vérforgás lassú, 's a' t. Nemde ezek is eleendőek gyenge, érzékeny, könnyen izgatható viselőseknél a' méhmagzatot időnek előtte a' méhből kiszorítani?

A' többi főbb okok közül, a' szertelen szenvedelmek is a' viselőst nagyon hamar idő előtt méhmagzattól megfosztják. Őrizkedjenek azért a' nagy haragtól, a' hosszas szomorúságtól, bűtől, bánattól, félclemtől, ijedéstől, mind annyi idétlen szülést okozó hatalmaktól.

A' hasznosok', szükségesek' kiürülése, és az ártalmasok visszatartása. Tudjuk az ép, egészséges testnek fentartására a' hasznos, szükséges nedvek' elkerülhetetlenségét, tudjuk ezek' natározott mennyiségétől, és minőségétől függ-

ni kinek kinek egészségét; ürüljenek, fogyatkozzanak ezek a' viselősből, készek az egymást szaporító idétlen szülést okozó betegségek. Ettől tarthatunk az ellenleges esetben is, mikor a' testből kitakarítandók visszamaradnak, a' mint visszamaradhat a' test-gőzölés, fenakadhat a' vizellet, elszorulhat a' székürülés; mind annyi okok súlyosb nyavalyák' élesztésére, annyival inkább idétlen szülés' elidézésére.

Az álom, és éjjelezés. Az álom szükségét mindenki megisméri, miután tapasztalhatja, hogy azt semmi ki nem potolja: egyék, igyék, mulasson, végre csak ugyan elbádjad, erejétől megfosztatik, mindenre alkalmatlan, csak az álom után sóvárg; 's ha folytatja a' virrasztást, a' fogyatkozott, hibás emésztés, az epének, és a' többi testtápláláshoz szükséges nedveknek megromlása okvetetlen megbetegítik őtet. Mért nem vihetné hát az idétlen szülést is végbe?

A' mint pedig a' hosszú éjjelezés, úgy a' felesleges álom is ártalmas; mitől az egész test ellomhúl, a' fej elkábúl, minden érzékek eltompúlnak, a' kiürülések fogyatkoznak,

's a' t. nyilvánosságos tehát, hogy az idétlen szülést a' felesleges álm is okozhatja.

Kezdeté. A' fenyegető idétlen szülést mint egy megjövendőllhetni: ha a' viselőst lankadni, színében változni, sápodt, halavány sárgának lenni látjuk, ha emlőji fonnyadnak, hasa fen összeszorúl, alatt kitágul, mi több: a' méhmagzatot épen nem, vagy igen gyengén érzi; közbe borzad, fázik, hol kihevül; ezeket nyomba követik a' derék, vékonyok, has, és az ágyékokra ható fájások, és a' gyakor vizelésre unszólo erőtetések. Czombjai szenvednek, a' fájások öregbedve csoportossan egyik a' másikat éri, míglen mi vizet, vagy vért folytatva a' holt méhmagzatot el nem szüli.

Kimenetele. Az egyébiránt egészséges viselősnél, az első terhben levőnél, vagy még eddig idétlent nem szülnél, ha az ok könnyen elhárítható, ha kevés vér folydogál, ha még nincsenek, vagy tsekélyek a' fájások, és sietve hozzá látunk, megakadályozhatjuk az idétlen szülést; ellenleg: ha az elszámlált előjelek seregesén jöttek, ha a' fájások kemények, és tartósak, már akkor a' visszatartásról szó se legyen. A' mi pedig a' veszélyt

illeti, való hogy minél idősb már a' méhmagzat, annál nagyobb a' veszedelem; de legnagyobb az erőszakos szerekkel okozottnál, vagy mellyet a' rothasztó lázban, hasfolyásban, vagy más veszélyes nyavalyában sinlődők szenvednek.

Orvoslása. Első kitanulnunk az idétlen szülést sürgelő okot, mellyet is, ha elmozdítható, egyszeribe mozdítsunk el, azután az idétlen szülést előző kórjeleket, mellyek a' mint olvastuk, ha még türhetőek, lecsendesíteni, megszüntetni siessünk.

Megtesszük mi ezt, ha a' viselőst, ki tán szorosabban van felöltözve, ruháiból kifejtjük, ha vizirányos fekvésbe helyeztetvén őt, csendességben hagyjuk, és a' sürgelőbb kórjelek ellen dolgozunk; a' mint is ha láz, vagy más akárminő nyavalya idétlen szüléssel fenyegetne, ennek meggyógyítására kell törekednünk.

Ha az idétlen szülésnek oka a' férfiú azért, hogy gyenge, egészségtelen, a' nyavalyáktól elerőtlenedett, az olyan méhmagzat minden mesterség mellett is alig marad meg, kivált ha a' viselő is kitudja mi fonnyasztó

nyavalyában szenved, melly esetben természetes, hogy ezt kell gyógyítanunk, 's mellette mentha-, székfűvirág, fahéj, narancshéj és levelek, bor, 's más e'félékből készült szerekkel kell élesztelnünk; ezekhez adván a' nyavalyához alkalmazva jó táplálékony, és könnyű emésztetű étkeket, hogy még a' nyavalyát gyógyítjuk, ezekkel az idétlen szülést visszatartsuk.

A' viselősnek a' bővveréből támadott ingerit, és az azokból származható idétlen szülést a' kézen rendelendő érvágással, hivesítő italokkal, keveset tápláló eledelokkal csendesíthetjük, ha pedig ezek elégtelenek lévén némű elő jelek jelengetnék, 's mutatnák magokat az idétlen szülésre, tüstént a' hast hideg vízzel mosogattassuk.

A' zabolátlan indulatokat: a' nagy haragot, szomorúságot, bút, bánatot, 's a' t. vigasztaló, barátságos okos beszédek, és tanácsok leginkább megorvosolják. A' görcsből, vagy ijedésből támadott idétlen szülést előző kórjeleket belől görcs ellenes, görcs csilapító szerekkel, kívül a' gyomorra, és egész hasra rakott fodormentha, méhfű, és szék-

füvirágból mákonyal készült borongatásokkal kell legyőznünk.

Az erős hashajtók okozták felesleges ürüléseket mérsékeljük hígító, betakaró mézgás szerekkel, és jó tápláló levesekkel.

Minthogy az illy idétlen szülés, mellynek oka a' méhben, vagy méhmagzatban található, jobbára elkerülhetlen, erről teljességgel halgassunk azt a' tanácsot hagyván, hogy az illy esetet, kiket illet, tüsténst orvossal közöljék, hogy az közbejárása által ha már most nem, a' másszor történhető idétlen szülést meggátolhassa.

Ha külső erőszak, tegyük: megütés, elesés, dőlés, 's a' t. fenyeget bennünket idétlen szüléssel, illy okot, miután megesezt, elhárítani nincs hatalmunkban, de következéseit engesztelni, lecsendesíteni annyira mennyire hatalmunkban van, azért a' kórjelekhez arányozva lágyító borongatásokkal, és hevesítő italokkal legyünk segédül. Az érvágás is szükséges léssen itt, ha az ütést, dőfést, 's a' t. gyuladás követte, kivált ha lobó láz is jelengetné magát, a' mikor is a' lágyító borongatások helyett inkább hideg borongatásokat használjunk.

Ha mindezekre az idétlen szülés' előjelei nem engednek, a' fájások mind inkább nevednek, a' méhszáj mind jobban kinyílik, akkor a' méhmagzat' fentartásáról lemondván, inkább arra nezzünk: nagy-e a' vérfolyás? melly is ha nagy, a' méhmagzatot értelmes bábával halasztás nélkül elvetessük; ha nem nagy a' vérfolyás, és mindenek annak rendeszerint, mint a' természetes szülésnél, folynak, akkor bizzuk kitolatását a' természetre, mi meg közbe segédképen betegünknek majd kevés herbathét, majd marhahus levet adjunk.

Életrend. Már az orvoslás rendében említtük, hogy a' gyenge, elerőtlenedett viselősek könnyen emészthetű, jól tápláló étkekkel, és erősítő italokkal éljenek; a' bőv vérűek ellenben minden hevítő italoktól, nagyon tápláló, és vér szaporító étkektől óvakodjanak. A' többire nézve különség nélkül egyenlően őrizkedjenek minden hevesebb indulatoktól, kerüljék azon helyeket, mellyekben akár testők, akár elméjükben mi sértést, vagy zavarást szenvedhetnének.

Az erős mozgásokon, emeléseken, erőltetett nyújtózásokon kívül számba vetetnek

itt a' sokféle gerjedelmekre kísértő játék néző helyek, szerencsétlen történetek' hallása, 's a' t. kerüljék továbbá a' sikos utakat, orvos javaslása nélkül orvossággal ne éljenek, eret ne vágassanak, a' fris egészséges levegőt, az abban mértékletes sétálásokat, rendszer nyugvást, mindenkori jó kedvet mindeneknél nagyobbra becsüljék, és keressék.

A' Szeméremtest' Nyavalyáiról. (*De Morbis Genitalium*).

A' viselősek szeméremteste megdagathat, megeresedhetik, a' vér elfuthatja, vagy felette viszkedhet.

Okai. Okozzák ezen bajokat közösen a' véredények' elnyomatásából következett nedvek' szabad forgásának fenakadása, a' sok vér, a' kigőzölgő nedveknek elfojtása, 's a' t.

Kezdeté. Ezekről a' bajoktól némelly terhések egészen menttek, másokat előbb utóbb töbnyire az utolsó, a' szüléshez közeli hónapokban támodnak meg.

Rimenetele. Ezen bajok alkalmatlanok ugyan, 'de nem veszedelmesek; az egy visketegség okozhat idétlen szülést, és a' szemérem ajakak meggenyedhetnek.

Orvoslása. A' daganat természetes meleggel lehet, vagy lobó; a' természetes meleg daganat éjszaka apad, fájdalma türhető, az ujjal tett nyomásnak enged, néha a' nyomás soká is meglátszik. Eloszlatják ezt a' kakukfű, majorána, levendula, zsálya, ruta, rozmaring, 's a' t. ha borral leforrázva ve-
lök a' testet beborongattatjuk.

A' lobó daganat azontúl, hogy nem apad, nagyon fáj éjszaka; ezt enyhítő nyákás főzetekbe, vagy meleg édes tejbe mártott flonellal borongassuk; belől ha kihevülésekkel van, salitromos mondola tejet, gyenge lemonádét, vagy nyers árpából, 's fejer málvából készült főzetet itassunk vele, és ha a' viselő bõ vérű, az ütér teljes, eret is nyitassunk; a' gyuladás' elmulta után oltott mész vizzel néhány grán timsót benne elolvasztván, vagy rózsavizzel néhány csepp ólomeczetet közibe csepegtetvén borongassuk. Ezen a' lobó daganaton többszer persenések is támodnak, mellyek megfakadásából apró fekélyek lesznek, miket netalán elfajuljanak, kina főzettel kell borongatnunk.

A' szemérem ajakokon kiszivárgott vért, és az innét eredett ajakok' szederjesedését is

a' fen nevezett oszlató fűvekkel, vagy a' tim-sós méz - vizzel fogjuk gyógyítani. Sokan eczetes vizzel győzik. Ha tán ér pattannék meg, ugyan azon összehuzó szerekkal segítünk.

A' viszketegség sokszor nem egyedül a' szemérmét, az egész testet is elfutja, 's mardossa; a' gyakrabb kihevülések, az erős, teljes ütér megismértetik velünk a' sok vért; ezen segíthetünk az érvágással, a' salitromos mondolatéjjel, vagy más hivesítő italokkal. Kivül a' lenmag, fejer málva, vagy egyéb nyákás, lágyító, 's enyhítő téjben főtt fűvek' főzetébe mártott ruha párolásokkal fogunk könnyíteni.

Mikor a' bőr' kül szine felé a' kigőzöl-gésre készült nedvek megrekednek, röviden: mikor a' test a' bőrfeletti lágysága, 's petyhüdtsége miatt szabadon nem gőzölhet, akkor az eddig dicsértek mind hasztalanok, hasznosok ellenben a' buza korpából, birka lábokból kevés sóval készült fördők, vagy ha erősebbek kívántatnak: a' langyos kénkőves, vasas, sós fördők, a' fördőkön kívül dörzsöltessük az egész testet mi izgató szer-

rel füstelt flonellal, és estve itassunk vele egy findzsa bodza virág herbathét

Életrend. Itt az életrend csak azokat ajánlja, miket általában egy rendes viselőstől várhat: Evésben, ivásban, testi, 's lelki tet-teiben a' mértéket, a' rendes mozgásokat, a' gond szélesztő, kedv szerző multságokat, 's annak idejében a' szükséges nyugalmat 's a' t.

A' vizelés' bajairól. (*De Affectionibus diureticis.*)

A' terhes a' vizellettal bajlódik, a' mikor azt meg nem tarthatja, vagy azt annak rende szerint elbocsáthatja ugyan, meg is tart-hatja, de nem tiszta, vérrel vegyes vizellete.

Okai. A' vizellet el nem bocsáthatás-nak, vagy is fenakadásnak oka közönségesen a' méhmagzatnak a' hólyag nyakát nyomó, ösz-szeszorító, 's e'kép' a' vizelletnek menetet nem engedő feje, vagy más tagja. Ezt teheti a' görcs is, ha a' vizelő hólyag' nyakát meg-kapja. A' vizellet nem tarthatás, a' me-denczéből felereszkedett méht okozza, melly a' hólyag' fenekét, vagy oldalát nyomván a' vizelletet kiszorítja. A' véres vizelletet a' ve-sék' nyomatása következteti.

Kezdet. A' vizelés bajainak kezdete az időre nézve nem egy: a' vizellet akadozást a' terhnek első idejében, mielőtt még a' méhmagzat a' medenczéből feleereszkedett, tapasztalhatni; azonban utóbb is megeshetik, ha magzat' feje, vagy egyéb tagja hólyag nyakát nyomni találná.

A' vizellet nem tarthatás, miután a' méh a' medenczéből már kiemelkedett, szok megjönni; ha t. i. a' méh a' hólyag oldalát, vagy fenekét találja nyomni. A' véres vizelletet láthatni, a' mikor a' méh nagyobb kiterjedésével a' veséket, 's ezek' véredényeit nyomja, 's összeszorítja.

Kimenetele. Láttuk a' mulékony okokat; ezek' szüntével a' bajok is megszűnnek, a' miért is az alkalmatlanságon túl nincs tölük mit tartanunk; csupán a' véres vizellet, mert vesegyuladástól méltán tarthatunk, vonhatja figyelmünket.

Orvoslása. A' gerjesztő okokat mulandóknak mondtuk; úgy van, lám mihelyt a' méh a' medenczéből kilép, azonnal szűnik a' vizellet fenakadás, addig pedig úgy hogy fara magasb legyen, hanyat-fekvéssel segéljen magán, melly fekvésre a' méh ma-

gától hátra a' far-tsik felé esik, 's e'kép' könnyen fog vizelleni. Némellyek féloldalt fekűsznek, mások hasukat felemelik, vagy lefelé görbedve segítenek magokon. Mindezek foganatlanságát kipótolja a' hügy-csapoló.

A' görcs is, ha a' hólyag' nyakát megkapja, azt össze vonván, oka az akadozó vizelésnek. Ezt szüntetik az alhasra rakott lágyító, enyhítő kötések. Belől legjobbat tesznek a' székfűvirág herbathé, a' mákony, 's egyéb görcs szüntető szerek.

A' vizellet nem tarthatást, meggyógyítja a' szülés; addig hanyat-fekvéssel, has-felkötéssel, a' méhmagzat fejnek vigyázó elmozdításával könnyebítsenek magokon, hogy pedig a' szüntelen szivárgó vizellet testüket fel ne egye, azt fris vízzel gyakorta mosogassák.

Minthogy a' véres vizellet az egyik, vagy másik vesének nyomatásából eredett, fektessük a' viselőst a' nem fájó oldalra, hogy a' méh a' fájós oldalról elhengeredvén a' vesét ne nyomhassa; mire ha a' fájdalom éppen nem engedne, a' viselő's borsódzást, sebes, és teljes érverést, szomjuságot, héséget érezne (lásd Orv. Munk. Iső Darab. a' vesék lobó

kórjeleit a' vese-gyuladásról lap. 207.) méltán vese-gyuladást gyaníthatunk, azért eret vágatván, fejer málvából, kender, tök, görög-dinnye magból, vagy más e'féle lágyító, 's hivesítő szerekből orvosságot rendeljünk, kívül meg a' fájó vese tájra lenmagból, bodza-, és székfűvirágokból édes téjben főtt lágyító kötéseket tetessünk.

Életrend. Ha a' vizelés' számlált bajain túl a' viselő's egészségében változást nem érez, maradjon a' szokott életrendnél. A' hozzá lopódott vese-gyuladás már megvárja az étel, 's italból a' megválasztást, valamint az egyéb gyuladásoknál ajánlott tartóztatást.

A' terheseek' Láb-Nyavalyáiról. (*De Morbis Pedum*).

Ritka viselő's az, ki láb-dagadás-, eresedés-, lobó fájás-, vagy viszketegségről ne panaszkodnék, sőt sokaknak lábaik kipersednek, ki is fakadnak.

Okai. A' meggyengült altagokban a' sok nedveknek lassúbb forgása elegendő arra, hogy mint az idegek' nyomatása zsibadást, úgy a' méhtől nyomatott véredények illyes bajokat okozzanak.

Kezdeté. A' lábok' nevezett bajai utóbb érkeznek, t. i. miután a' nagyobbban kiterült méh ezeket, vagy amazokat a' vér-, és nyirok edényeket, szintúgy az idegeket is nyomhatja, szoríthatja.

Kimenetele. Jól lehet ezek a' bajok a' szülés előtt alig maradnak el, és a' szülés után megszűnván azok magoktól elmúlnak, még is ne talán az ércsomók kipattanjanak, a' lábdaganatok utóbb vizkórra alkalmat nyujtsanak, vagy a' sebek elfajulva veszedelmes fekélyekké váljanak, tegyünk, a' mit tehetünk.

Orvoslása. Megmondatott, hogy ezeket a' bajokat, még a' terh tart gyökeresen orvoslani nem lehet, azért a' szülésig csak az enyh, 's könnyebítés legyen a' dolgunk; a' miért is a' dagadt lábokat reggel, és estvénként gyalogfenyő maggal, és tengeri gyántával füstölt flonellal gyorsan, de gyengéden dörgöltessük, éjtszakára eczetes vízzel a' lábokat megmosatván széles kötővel bepólaltassuk; reggel huzassunk velök szorosabb harisnyákat, 's kiktől kitelik, irhából fűzőre készült kapczákat eljének.

A' dagadt vérereket, vagy is vér csomókat, ha még fájás, forróság, vagy viszke-
tegség nem szökött hozzájuk; legjobb timsós
égettborral, borba főtt fűzfa, cserfa, vagy
más összeszívó szernek főzetével mosogatni,
vagy ruhát bele mártván reá rakni, és le-
kötni. Nyilvános hasznát láthatjuk a' kila-
pított ólom golyónak, vagy más keményebb
papirosnak is, ha azt az ércsomóra kötjük.

Mondánk: ha még fájás, és forróság nem
szökött hozzájuk; mert ezek mint a' lobnak
valóságos tanúi érvágást, salitromos, 's egyéb
hivesítő italokat, 's nyugalmat kívánnak.

Ha mindezek után az ércsomók kipattan-
nának, addig is, még seborvossal közölhet-
jük, timsós égettborba áztatott ruhákkal kös-
sük be azokat.

Életrend. Átalában javasoltatik a' vi-
selőseknek a' mértékletes élet, mellyben fog-
laltatik nem csupán az evés, ivás, a' jó le-
vegő, és csendes megelégyülés, hanem a' moz-
gás, és nyugalom is. A' viselősek szokáson
kívül ne alugyanak, sokat ne heverjenek, de
sokat se álldogáljanak, ottan ottan mozog-
janak, sétáljanak, és ha ülnek, lábaikat ki-
nyujtsák, vagy ha lehet zsámolyra rakják.

A' terhesek' Sárgaságáról. (*De Ictero Gravidarum*),

A' terhesek' sárgasága, vagy is sárgakór' létét a' sok vérnek, vagy a' mi közönségesb, a' májra, epe hólyagra, és csatornákra ható méhbeli szorításnak köszöni, mi miatt az epe folyásában hátráltatván, a' vérben visszamarad, 's ekép' a' közös takarót a' bőrt, szemeket, szóval az egész testet sárgán festi. Mindegyikéről lásd Orv. Munk. Ildik Darab, lap. 369. 's a' t.

A' VAJÚDÓK' NYAVALYÁIRÓL. (*De Morbis Parturientium*).

A' vajúdók' nyavalyái alatt értjük a' szülést előző, vagy a' szülés alatt becsuszó nyavalyákat, mellyek nélkül a' rendes szülés megeshetnék.

Okai. Ezeknek okait keresvén, feltaláljuk majd magában a' vajúdóban, majd 'a méhmagzatban, bár csak ne a' bábákban is.

Felosztása. Ezen három okból következtetjük a' közbe szökő nyavalyáknak hármos rendit. A' vajúdóban létező ok szülte

nyavalyák: a' fájások' fogyatkozása, a' vad-fájások, okúdás, lábgörccs, rángatások, guta-ütés, és a' szülő részek' hibái, azaz: a' szülő részeknek kül-, és belső rendetlen alkatása, a' méh-hüvelynek kilebbenése, ennek, vagy amannak a' szomszéd tagnak gyuladása, sebek, kemény mirigyek, sérvek, a' dagadt, fájós aranyér, emésztettel tölt végbél: a' mendenczének helytelen alkatása, és idősb előhasúaknál a' nehezen terjeszkedhető, engedni nem tudó mind kül-, mind belső részek. Mindezek nehéz, lassú, sokszor rendkívüli szülést okoznak.

A' méhmagzat okozhat bajt, ha rendkívül nagy, ha feje, vagy hasa vizkórságos, ha rendetlenül fekszik, görcsösen összevonódik, a' burok-viz korán elfolyt, ha több a' méhmagzat, 's a' t.

A' bába vét, ha a' vajúdót idő előtt erőkedésre szorítja, ha hajtó szerekkel bizgatja, ha akár ő, akár mások a' vajúdónak fejét félelemmel, 's ijesztgetésekkel eltöltik. Hát a' durva, helytelen tett méhmagzat fordítás, a' szerszámok botor alkalmaztatása hányszor gyuladásokat, méh és közép hus, vagy is gát szakadásokat, 's repedéseket okoztak! vannak

még nyavalyák, mellyeket a' számlált három okból magánosan egynek sem tulajdoníthatni, hanem hol kettő, hol mind a' három részt vesz bennük. Ollyan a' vérfolyás 's a' t.

Kezdeté. Minthogy az annak idejében eljövő szülés a' szükséges valódi fájdalmaikon túl minden egyéb baj nélkül megeshetik, való, hogy a' szülés magában nem nyavalya, azért annak kezdetét leírni nem ide való; szóljunk inkább a' hozzá szökni szokott bajokról, 's írjuk le ezek' kezdetét, mellyről is csak annyit mondhatunk, hogy némelleyek véletlen egyszeribe, mások meg alig észrevehetőn jelennek meg, 's úgy szólván sokakat közülök inkább kórjeleknek nevezhetünk.

Kimenetele. Az októl, és a' nyavalya keményebb, vagy gyengébb mivoltától hozzá vévén a' vajúdónak is egészséges, erős, vagy gyengébb alkatását, várhatjuk a' szerencsés, vagy szerencsétlen kimenetelt.

Orvoslása. Lássuk rendre mit, és mennyit segíthetünk: vegyük először a' vajúdó' részéről a' fájások' fogyatkozását. Ezt találhatni egy általános gyengeségnél, vagy csupán a' méh' lomhaságában. Az általános gyengeség nem akadályozza ugyan az elszülést, de

késlelteti; ebben az esetben különösen dicsértetik a' sárga fahéj festvény, kivált ha közbe jó tyukkal főtt marha hus levet kevés sáfrányal, vagy szerecsen diovirággal itatunk vele, jó tokait, vagy más jó ó bort adatunk neki.

A' méh' lomhaságát a' méh magzat' vizkórságos fejének, hasának, a' felette nagy méhlepénynek, vagy a' rendkívüli sok burok viznek tulajdoníthatjuk. Itt hosszabb időre vonódik a' szülés, azért inkább békével várjuk be, sem hogy mi belső erősebb izgató szerekkel ne talán vérfolyást okozzunk. Mit haszonnal tehetünk az, hogy kényesen, de szaporán csecseit, hasát kezünkkel dör'söljük, a' fartsikot ujjainkkal több izben nyomogassuk, 's bizgassuk; a' méhszáj bizgatást, annak halkali tágitását bábára bizzuk, ki is tapasztalván már többszöri hasznát, vereshagyma szárral, vadkenderrel és kömény maggal meg fogja füstelni, és ugyan ezen füst átjárta ruhákat fogja hasára rakni.

A' vadfájások töbnyire az első utak' romlóságából származnak, jó azért ha a' vajúdó olyankor okádik, és a' baba allövettel a' vastag beleket kiüríti. Ha méhgörcsöket okoz-

nak, azokat a' székfűvirág, a' méhfű, és mentha herbathék két kávéskanál sárgafahéj festvényel lecsilapítják, kivált ha egybe kömény maggal, vagy szerecsen dióvirággal, és fejeér cukorral füstelt ruhákat is rakatunk hasára.

Még a' bő vér is sokszor oka a' vadfájásoknak, a' mit megismerhetni a' különben egészséges vajúdónak eleven piros színéről, a' kihevülésekből, a' teljes, gyors, erős ütérűl, mik egyenesen az ér nyitásra, és a' székfűvirágból sóval csinált buzakorpás allövetekre utasítanak.

Az okádást előbb hasznosnak állítottuk, a' mikor t. i. az első utak, a' gyomor, és belek romlottak; úgy van, de a' feleslegest nagyon kicsiny adagokra osztott mákonnyal, és székfűvirág, vagy mentha herbathéval kell mérsékelnünk. Mondottuk, hogy a' mákonyt nagyon kicsiny adagokban kell adnunk, ne talán a' valódi fájdalmakat hátráljuk, vagy egészen elnyomjuk.

A' czomb idegnek nyomatásából eredett láb görcsöt semmi meg nem gyógyítja; gyenge dör'sölésekre látszatik mi csekélyt enged-

ni, elég az, hogy a' szülés után magától elmulik.

Mint hogy a' bővérűek a' guta-ütéstől tarthatnak, ha nagyon erőködnek, ha bort, vagy egyéb hevítő italokat isznak, 's ételeket esznek, ha nyakukat erősen bekötik, 's összeszorítják. Segéljünk ezeken érvágással, és hivesítő szerekkel. Az idegrángásokat lecsilapítják a' görcs elleni szerek, lásd Nro 95—96.

A' szülő részek' hibáit, rendetlen alkatasát, ennek, vagy amannak a' szomszéd tagnak lobbanását, sebeket, kemény mirigyeket, sérveket, a' dagadt fájós aranyeret, mindezeket sebészre bizzuk; az emésztettel tele beleket kiürítheti a' bába.

Az idősb kivált elő-hasiakon segíthetünk lágyító fürdőkkel, lágyító gőzekkel, a' szeméremtest közé tett székfű forrázatba mártott szivacsos, és idő engedéssel, azaz: hogy ne sürgeljük, inkább békes türéssel várjuk a' részek' lassú engedését, tágulását; e'kép' lassú ugyan és sokáig tartó, de szerencsés lesz a' szülés.

A' méhmagzattól okozott bajokat igaz, hogy az értelmes bábák tudják, meg is te-

szik kötelességüket; p. p. ha a' burok viz korán elfoly, jól tudják, hogy azt sótalan irós vaj kenésekkel kell nekik kipótolni, fordításokat tudnak tenni; ha kettő a' méhmagzat, azok elszülésénél is helyt állanak; intetnek mindazáltal, hogy kényesen, vigyázva bánjanak, 's ha legkisebben bizontalankodnak, szülészhez folyamodjanak.

Vétkes butaság a' bábától a' vajúdót időnek előtte erőtetni, mivel azt nyeri, hogy a' vajúdó erejéből kifogyván a' valódi fájásokat ki nem dolgozhatja, a' miért is utóbb a' fájások egészen elmaradván, késő szülést, és vérfolyást okoz. Engedjen azért a' vajúdónak, csak hadd jőjjenek keményebben, 's tartsanak hosszabban a' valódi fájások, ezek akaratja ellen is erőködésre intik a' vajúdót.

Hajtó szereket beadni vakmerőség a' bábától, azok beadását megengedni kárhozatos gyávaság. Ugyan is mit nyer ez ilyen beadással? azt, hogy a' vért felpezsdíti, gyorsabb mozgásba hozza, 's evvel a' méhlepényt igen könnyen a' méhtől elválasztván erőszakos vér-folyást indít.

A' vajúdónak, kivált előhasinak fejébe esztelenül vert félelem, 's ijeszgetések, mi-

dőn a' körülette lévők, bár csak ne a' bába is merő bal esetekkel töltik el szegénykének füleit. Hát a' durva fordítás, vagy a' rémítő szerszámok' fitogatása 's alkalmazása! vegye be, ki ilyenben foglalatoskodik, ezt az intést: gondolja meg, hogy emberrel bánik, kinek egészsége, élete szent.

Életrend. A' vajúdó' életrendében csak azt javasoljuk, hogy elcsüggedni ne hagyjuk, rendes, okos szavakkal biztassuk, haragot, bűnbánatot, keseredéseket tőle távoztassunk; ha enni kíván, könnyű emésztetű étkeket tőle meg ne fogjunk; az italt meg határozza állapotja; gyengéknek bizton jó ó bort vízzel adhatunk, bővérűeknek mondolajtejet, vagy más hivesítő italt készítsünk, tiszta vizet is ihatnak. Egyébiránt csendesen tartsa magát a' vajúdó, ne hánykolódjék, ha felülni, felkelni, járkálni akar, ne ellenezzük, inkább tartsuk, 's vezessük, 's a' t.

A' szüléskori Vérfolyásról. (*De Haemorrhagia Parturientium*).

A' szüléskori vérfolyást közönségesen a' méhlepény' elválása, vagy külső erőszak okozza. A' méhlepény' elválása többnyire a' fen-

nevezett három okoknak hol közös, hol magános munkálatja.

Okai. A' méhlepénynek elválásától tarthatnak a' gyenge, kényes, könnyen izgathatók, valamint a' különben ép, egészségesek; kiknél a' vér szinte erőszakkal tódúl a' méhhez. El nem kerülnek a' vérfolyást, kiknél a' méhlepény a' méhszájhoz nőtt, tarthatnak tőle azok is, kiknél a' köldök-sinor rövid, vagy a' méhmagzat nyakára tekerődött, vagy lábai közé szorúlt. Tegyük még csak ide a' méhmagzat' erősebb rángatózásait, a' külső erőszakot: ütést, dobást, elesést, rázásokat, 's a' t. a' vérfolyásnak mind anyai hatalmas okait.

Felosztása. Az okok' tekintetéből felosztjuk, a' szüléskori vérfolyást a' *belső* és *külső* okokból származatra. Amaz belső okokra p. o. a' méhlepény elválásra mutat, ez külső erőszakot, p. o. elesést vádol.

Kezdeté. Sebesebb, vagy lassubb kezdeté a' vérfolyásnak függ főleg' a' gyengébb, vagy erősebb októl, melly után rövidebb, vagy hosszabb ideig kevés, vagy sok vér folydogál.

Kimenetele. Kimenetelét a' vajúdónak állapotja, az okok' sulya, ezeknek röviden, vagy tovább tartott bizgatása, és a' több, vagy

kevesebb vérvesztés határozzák meg, ha legyen e mit tartani tőle.

Orvoslása. A' méhlepénynek kisebb, vagy nagyobb részbeli elválását kitanulhatjuk az elfolyó vérnek mennyiségéből. Azért ha kevés, és csak a' valódi fájások közt foly el, a' vajúdó különben jó erőben van, a' szülés is természetes, leghasznosabbat teszünk a' biztatással, és jó tanácscsal; biztassuk csak hogy nyugott elmével legyen, ne féljen, ne búsuljon; tanácsoljuk neki, hogy feküdjék le, az ágyban csendesen maradjon, fel ne üljön, ne erőkedjék, inkább adasson magának allövetet, mellyre a' szék könnyen elmegyjen, az alatt a' mind alább ereszkedő méhmagzat ön maga feje' nyomásával elzárja a' vérhocsátó edényeket. Ezzel várjuk be a' szülést, távul legyen, hogy mit javasoljunk, vagy mi hevítő étkekkel, 's italokkal kínáljuk.

Mikor a' méhlepénynek nevezeteseb része vált el a' méhtől, mit a' nagyobb vérfolyásból észrevehetni, akkor a' vér elállításáról ne is gondolkodjunk, hanem siettessük a' szülést fordítással, vagy a' mint a' környülállások rendelik. Ez a' szülész' dolga, úgy mikor a' méhlepény a' méhszájt egészen, vagy

nagyobb részint elfogta, akkor is ne tétovázunk, hanem siessünk szülész segédül híni.

„ Mikor a' köldök-sinor rövid, mikor a' méhmagzat' nyakára tekerődött, vagy rajta mintegy lovagol; mi tévők legyenek, miként segítsenek illy eseteken igen jól tudják az értelmes bábák, értetlenek kérjenek segédet.

A' méhmagzat keményebb rángatódásait, a' külső erőszakot: ütést, esést, ugrálást, 's ezekből következett vérfolyásokat bizzuk értelmes szülészre. Ohajtanám, hogy mind-ezekhez a' most leirt okokból eredett vérfolyásokhoz egyszeribe értelmes szülész hivattnék, bizonyára kevesebb szomorító kimeneteleket látnánk, hallanánk.

Életrend. A' minő életrendet szabtuk a' vajúdóknak, hasonlót tartsanak a' szüléskori vérfolyásban szenvedők is, azzal a' kivétellel, hogy a' vajúdóknak, kiket a' szülésen kívül semmi baj sem ért, szabad felülni, felkelni, járkálni; a' vérfolyásban sinlődők pedig erről keményen letiltatnak.

A' GYERMEKÁGYI NYAVALYÁK- RÓL. (*De Morbis Puerperarum.*)

A' szülés után a' gyermekágyosokat megszökő nyavalyák gyermekágyi nyavalyáknak mondatnak. Nevezetesek: az ájulás, a' szülés utáni fájdalmak, a' vérfolyás, tej, és gyermekágyi láz, a' rendetlen gyermekágyi tisztulás, fejer folyás, nyavalya törés, szélütés, tébolyodás, a' méh, méhhüvely, és gát sértések, a' vizelés' bajai, az emlők' nyavalyái, tej-tályog, 's a' t.

Okai. Ezeknek okai a' hosszan tartott erőkedésekből következett lankadtság, az egy általános, vagy csak a' szülő részeknek fölesleges érzékenysége, izgathatósága, ezeknek dagadása, sértése, és tüzesülése, a' méhlepénynek vissza maradt kissebb, vagy nagyobb része, aludtvér darabok, méhpöfeteg, kemény mirigyek, hányás, hasmenések, meghütés, 's a' t. szóval valami az izgató erőt fogyasztani, vagy azt szaporítani képes, elég arra, hogy majd ezt, majd amant a' gyermekágyi nyavalyát elő idézze.

Felosztása. Az okokra nézve a' gyermekágyi nyavalyák kétfélék: *helybeliek*, és

a' *közönségesek*. Azok a' kül-, vagy belső szülő részeket vagy egyetemben mind a' kettőt bántják, ezek az egész testet rongálják.

Kezdeté. Némelyek a' gyermekágyosok közül hirtelen a' szülés után lesznek rosszul, mások lassú lépésekkel keverednek bele.

Kimenetele. A' gyermekágyosnak gyengébb, vagy erősebb alkatása, a' könnyebb, vagy súlyosabb okok, a' nyavalyának kedvező, vagy hevesebb indulatossága, és az őt késérő könnyebb, vagy nehezebb kórjelek bírálják szerencsés, vagy szerencsétlen kimenetelét.

Orvoslása. Valamint más betegségeken, úgy itt is fő gondunk a' nyavalyát szerző okokat elmozdítani, a' súlyosb kórjeleket tikkasztani, és magát a' betegséget rende szerint gyógyítani.

Életrend. A' gyermekágyos nyugodjon, szobája tiszta, csendes, és mérsékelt meleg legyen, a' szívó levegőtől őrizzük, a' látogatásokat kivált első napokban eltiltsuk, az ételt, italt állapotjához szabjuk.

A' nyugalom által értjük a' test, és elme' csendességét. Megadjuk ezt, ha a' gyermekágyast, mihelyt a' méhmagzat elszületett,

ruhába takart meleg téglával, vagy meleg vízzel töltött kőkorsóval kimelegített ágyba fektetjük, testi nyugalmát elméje lecsendesítésével vidítjuk, minden legkisebb haragra, bosszúra, ijedésre, búra, bánatra, aggodalomra, 's a' t. buzdító okokat távoztatjuk, sőt még a' véletlen nagy öröme készítő alkalmat is elhárítjuk.

Gyermekágyi lakását tisztán, és mérsékelt meleggel tartsuk; mert a' mint a' hideg, úgy a' feletti meleg is ártalmas; a' szobát szellőztessük; ujítsuk a' levegőt a' nélkül, hogy a' gyermekágyost érje. Ha a' szellőztetést az idő' viszontagsága tiltaná, kipótolja azt a' napjában 2szer, 3szor meleg vasra öntött eczet' gőze. *)

A' tisztaság a' gyermekágyost is érinti, azért annak szennyes ruháit, kivált ingét czukorral, vagy kömény maggal kifüstelve, 's melegítve vele változtassuk.

Jóvá hagyja minden józanúl gondolkodó a' látogatás' tilalmát. Ugyan is mi szándékkal mi jó czélból látogathatunk egy lankadt, ezer bajokkal küzdő asszonyt, kinek csendességre, nyugalomra van szüksége?

*) Tüzes vason az eczet megég, a' mi ártalmas.

Az ételt, italt kinek kinek állapotja rendel meg; úgy a' bővérűek, az egyéb erősek gyenge levekkel, zöldségekkel, főit, és dűnsztelt gyümölccsel éljenek míglen a' téj láz elmulik, azután, kivált azoknak, kik magok szoptatnak, a' jó marha, és tyukhus leveken kívül gyenge baromfi, bárány, borjú becsináltakat is engedhetünk. Keserves sok bábák' tudatlanságát elnézni: majd megölik a' gyermekágyost a' sok langyos gyomrot rontó herbathékkal, holott elégséges a' viz, azért ha szárad a' szája, öblitse ki azt, ha szomjus, igyék nem nagyon hideg, és szerecsendió vírággal pörkölt vizet.

Az Ájulásról. (*De animi Deliquio*).

Mikor a' nagy, nehéz munka után elfáradt, elgyengült gyermekágyos elhalaványúl, szemei bádjadtak, szava alig érthető, az ütér lassú, 's alig érezhető, *ájulásban* lenni mondatik.

Okai. Hajlandók erre a' többek közt a' gyengék, érzékenyebbek, kik véletlen nagy haragra, öröm, bánat, ijedésre 's a' t. elájúlnak; azonban a' gyermekágyosokra nézve

különösen nevezetesek: a' szülés után nedvek' forgásának sebes változása, a' felette sok vér vesztés, és a' méhgörccs.

Felosztása. Állapítsuk meg a' felosztást az *általános* ájulásban, mellytől akárki, de kivált a' gyengék, érzékenyebbek tarthatnak, és a' *gyermekágyi* ájulásban, mellyet gyermekágyosok szenvednek.

Kezdeté. Mind az általános, mind a' gyermekágyi ájulásnak lassú, vagy rögtöni jelenése, 's annak lépcsőnkénti növése a' szerző okoktól vagyon, mellyek ha kedvezők, mintegy időt engednek a' lassankinti elájulásra, ellenleg az erőszakos, súlyosbak véletlen ledöntik lábairól az ollyant.

Kimenetele. Még az elájúlnak teste meleg, az érzékek és mozgások megvannak, türhető az ájulás; de veszedelmes mikor annyira halad, hogy az erők egyszeribe elesnek, és a' természetes meleg is az érzékiséggel együtt annyira elfogy, hogy az elájúlnak mindene elhidegül, magáról semmit nem tud, nem érez, hasonló a' holthoz azzal a' különséggel, hogy megint feléledhet, magához jöhet, noha sokan örökre elalusznak.

Orvoslása. Ha az ájúlást egyedül a nedveknek hirtelen változott mozgásából támadottnak találjuk, fektessük tüstént a gyermekágyost vízirányosan, 's biztatások közt kössük be hasát, kennyük, dörgöljük orrát, 's halántékait eczettel, szarvas-szarv, vagy huyag-szesszel, az alatt a méh is annyira mennyire összehúzódik, és az elájúlt szabadban kezdván lélekzeni magához jön, kivált ha jó marhabus levet kevés szerecsendió virággal itatunk vele.

A görcs okozott ájulásokat szünteti a görcs elleni szerek szaglása. Gyujtsunk azért, ha más nincs, csizma talpat, marha körmöt, vagy bűzaszatot, *) tartsuk orra alá, szagoltassuk vele, 's közbe adjunk be a görcs elleniekből, lásd Nro 96—97.

A sok vérvesztésből következett ájúlást gyógyítjuk, ha még el nem állott, a vér elállítással, lásd a gyermekágyi vérfolyásról lap 321. Addig pedig még orvos jön, (kit hivatni el ne mulassuk), segédképen külső élesztő szerekkel, belől meg lepárolt sárga fahéj viz-

*) Sokan kirekesztőleg dicsérik a fogoly madár meggyujtott tollát, én semmi különöst nem tapasztaltam.

zel minden 2dik, 3dik órában egyegy evőkanálnival élesszük, és többször egyegy csésze jó tyuk, és marhahús lével kínáljuk meg.

Életrend. A' gyermekágyi nyavalyákról javasolt életrend megmarad azzal a' jegyzettel, hogy sokat beszélni, elméjét keresztül kasul futtatni ne engedjük, mindenkép' nyugott legyen.

A' szülés utáni Fájdalmakról. (*De posthumis doloribus*).

A' szülés utáni gyermekágyost körülvevő fájdalmak *szülés utáni* fájdalmaknak nevezetnek.

Okai. A' természeti ösztönön kívül, melly által a' kiterjedett, 's most megürült méh a' többi szülő részekkel előbbi természetes helyzetetésébe magát tenni siet; vannak még más jövevény okok is, mellyek *szülés utáni* fájdalmakat gerjeszteni képesek: olyanok az első utak' rondasága, a' felette nagy izgattathatóság, a' szülő tagok' gyuladása, 's a' t. Ezeket vadfájdalmaknak szoktuk mondani.

Felosztása. Felosztatnak azért a' szülés utáni fájdalmak a' *valódi*, és a' *vad* fá-

jásokra. A' valódik eleintén majd minden fél fél órában jönnek, azután későbbben míg egészen elmaradnak; három napnál további tartásuk ritka eset. A' vadfájások sűrűen, és rendetlen jönnek, soká tartanak, keményen kinzanak, 's a' helyett hogy engednének, inkább gyarapodnak.

Kezdeté. A' valódi szülés utáni fájdalmak a' természet' szokott rendje szerint nem sokára a' szülés után kezdődnek, és a' megürült méh' tisztulását, 's ennek összehuzódását munkálják, 's a' helyett, hogy súlyosodnának, gyarapodnának, inkább engesztelődnek, fogynak 's elenyésznek. A' sűrű, és rendetlen vadfájások ellenleg egyre növekedvén, rettenetes kinokat okoznak a' nélkül, hogy a' méhüregben megaludt vért, vagy egyéb vissza maradtat kitakarítanak.

Hímenetele. A' valódi szülés utáni fájdalmak a' méh' kitisztulása, 's összehuzódása után megszűnnek; a' vadfájások a' mint előbb jelentettük, az időre nem ügyelvén hol előbb, hol utóbb ragadják meg a' gyermekágyost, néha annyira sűrűek, hogy majd egymást uton érik, 's nem hogy tikkadnának, inkább egyre erősebben latorkodnak.

Orvoslása. A' valódi fájdalmak a' méhlepénynek, aluttvérnek, 's egyéb idegen testeknek kiszorítása után mint rendelt természeti eszközlő ösztönök tisztóket megtévén, minden közbejövő segéd nélkül magoktól megszűnnek, elmúlnak. Csak néha, ha nagyobb darab vér, vagy a' méhlepényből mi rész vissza maradt a' méh üregben, szükséges őket forrázott fahéj herbathéval, és az alhast repülő ír kenéssel segíteni 's fentartani. Sokszor az idegen testeket kézzel kell kivenni. Ez a' bábák' dolga.

A' vadfájások nem hogy a' méht az idegen testektől szabadítanak, inkább azokat visszatartják. Ezeknek a' gerjesztő okok' elvételével kell ellent állanunk. Azért vegyük el az első utak' rondaságát gyenge mannából, szenna levelekből szelidebb közép sóval készített hashajtóval. A' szerfeletti nagy izgathatóságból támadottakat orvosoljuk csendesítő szerekkel: hódony, büzaszat, és mákony festvényekkel, lásd Nro 95—96—97.

A' méhbe szorúlt idegen testek miatt, és azoknak erőszakos durva elvételével okozott gyuladásból származott vadfájások megszűnnek, csak bizzuk ezen munkát tüstént

ügyes szülészre, ki egy uttal a' gyuladást is annak rende szerint meg fogja orvosolni.

Könnyebb láz nélküli daganatokat, tördéseket meggyógyít a' tudós bába is szorgalmas mosással, borongatással, és a' daganat miatt fenakadott tisztulást befecskendezéssel. Mind a' három célra elegendő a' székfűvirágból, és kakukfűből készült forrázat.

Gyuladott daganatokkal, nagyobb sértesek-, repedésekkel, ezeknek genyenedésével, 's a' t. ne szerencséltesse magát a' bába; bizza ezeket értelmes seborvosra.

Életrend. Midőn a' gyermekági nyavalyákról általjában szóllottunk, az életrendet is bele hoztuk, a' szerint tartsa magát, a' mellett szorosán maradjon meg, lásd a' gyermekági nyavalyákról, lap. 310.

A' Gyermekági tisztulásról. (*De Lochiis*).

Gyermekági tisztulásnak tartjuk ama szülés utáni természeti vér, utóbb véres, nékor genyes viz kiürülést, melly után a' méh a' többi szüléshez járó részekkel előbbi, mennyire lehet, helyzetetésébe siet magát tenni.

Ezt a' méhlepény elválást követő vérfo-
lyást azért úgy tekintjük, mint természetes
okozatát a' kinyílt véredényeknek, mellyek
hol előbb, hol utóbb a' méh összehuzódásá-
val elzáródnak; ugyan azért ezt, még rende-
sen tart, betegségnek nem mondhatjuk, csak
hozzá járó, vagy már jeleni okok zavarhat-
ják meg, hogy rendes utjából kitérvén, hol-
mi súlyosb bajokkal szövetkezzenek.

Okai. Illy okok: a' végbe ment sö-
rény, szapora szülés, a' méhlepénynek hir-
telen elválása, a' gyermekágyos' nyugtalan
hánykódása, a' székürüléseket segítő erősebb
erőtetések, a' méh' összehuzódását akadályozó,
vagy ennek száját elzáró idegen testek, fű-
szeres, 's egyéb hevítő étkek, 's italok, a'
méh' lomhasága, a' lábok', és kishas' meglű-
tése, ijedés, vagy más szenvedélyek, a' vér-
edények' görcsös összehuzódása, hasmenés,
az elmenő, kifolyó nedvek' elfajulása, 's a' t.
Mindezek háborítják, zavarják a' gyermeká-
gyi tisztulást, 's fogyasztják, vagy bővítik
az izgató erőt.

Felosztása. Megtanúlhatjuk a' külön-
böző okokból, hogy némelylek felesleges
gyermekágyi tisztulást, mondjuk ki *vérfso-*

lyást okoznak ; mások a' tisztulást kevesítik, egészen is elzárják ; innét a' *kevés*, vagy *elfojtott* tisztulás. (A' kifolyó romlott nedvek a' fejtér folyásra mutatnak).

Íezdete. Azonban a' bővebb tisztulást mindjárt vérfolyásnak, a' csekélyebbet azonnal kevésnek nem mondhatjuk ; nagyon természetes, hogy a' fiatal bővérűek, kiken egyébkor is bővebb volt a' hószám, gyermekágyi tisztuláskor is más gyengéknél több vért vesztenek, a' mint a' nem szoptatók is. Keressünk azért más kalaszt, melly' mind-egyikére reá vezet.

A' szülés utáni bővebb gyermekágyi tisztulás a' méh' összehuzásával azonnal enged, 's időnként kevesedik annyira, hogy másod, harmad napra már nem tiszta vért, inkább véres viz formát látni, és a' gyermekágyos türhető lankadtságon kívül semmiről sem panaszkodik. A' felesleges tisztulás, vagy is vérfolyásban a' gyermekágyos ellankad, képe össze esik, halaványúl, az ütér gyenge, szapora, fohászzkodással lélelkel, szíve dobog, fülei csengenek, szemei kápráznak, 's a' t.

Íimenetele. Ha késünk, tüstént nem segítünk, a' tiszta vért egyre folyni hagyuk,

a' nevezett kórjelek nőtten nőnek, szaparodnak, a' száj szárad, a' szomjúság olthatatlan lesz, a' has puffad, a' test kihűl. Illy körülményekben minden veszteglést félre tévén.

Orvoslása. Első dolgunk legyen a' gyermekágyost mind testére, mind elméjére nézve csendesíteni; azért még hanyatt vízirányosan lefektetjük, még a' méhre ható, a' vért oda toló okokat akadályozzuk, rontjuk, még szegénykét édes szavakkal biztatjuk, bátorítjuk, keressük fel egyszer'smind a' vér-folyást ingerlő okokat.

Legközönségesb oka a' vér-folyásnak a' gyorsan végbe ment szülés, és a' méhlepénynek hirtelen elválása, a' mikor a' kinyílt, kitért véredények a' vért bőven ontják mind addig, még a' méh össze nem huzódik. Hamar megesik ez a' fiatal, vérmes, az előtt egészséges személyen, kit is inkább hives, hogy sem meleg szobában a' mondott mód szerint lefektetvén hasát kendővel, vagy más széles kötővel bekössük, azután száras kézzel kis hasát körül dörgöljük, ezen együgyű módra töbnyire engedni szok a' vér-folyás; megjelenti ezt a' dörgölő kezünk alatt golyó formában össze sugorodott méh, mit ha nem

érzenénk, és a' vér egyre folydogálna, a' karokat, czombokat át kössük, és hideg eczetes vízbe mártott szivacsos, vagy ruhával a' kis hast, és czombokat mosogassuk, 's borongassuk.

Ha ezekre sem enged a' vérfolyás, hasára, czombjaira száraz köpölyöket rakassunk, és ha képe pirúl, ha ki ki hevül, nehezen lélekel, szegezésről, keresztcsont fájásról, vagy egyéb fájdmakról panaszkodik, ha az ütér erős, teljes, gyakor, egyszeribe orvoshoz folyamodjunk, addig is a' dicsérteket folytatván, a' kisdedet vele többször szoptassuk. *) A' bél ürülésre gondunk legyen, mellyen, ha szorúl, allövettel segíthetünk.

Étekül adhatunk gyenge leveket, zöldséget, főtt, és dűszelt gyümölcsöt: cseresnyét, meggyet, almát, baraczkot, nyers szilvát dűszeltelve, vagy főtt aszú szilvát szitán átverve kevés citrom héjjal. Italul adjunk

*) A' szoptatás mind a' gyermekágyosra, mind a' kisdedre nézve hasznos: a' gyermekágyosnál a' méhre rohanó vért másfelé teríti, a' kisdedet pedig a' gyenge savós tej a' sükeres, sötét zöldes, taknyos emésztettől, a' gyermek szuroktól megszabadítja.

borköves, salitromos, vagy málna eczetes vizet; az alatt megérkezvén a' beteg' állapotját kitanuló orvos, a' pióczásást, vagy érvágást, ha szükséges, a' többi bel-, és külső gyógyszerekkel meg fogja rendelni.

Mások is, de kivált előhasi nem kóstolván még illy keserű falatot, erővel akarván mindent lerázni, nyughatlan, hánkódó kezd lenni. Ez illyent szép móddal csendesítsük, ha nem enged, kényesen ugyan, de még is komolyan kell a' veszedelmet eleibe terjeszteni, 's egybe mint ereje, vagy erőtlensége kíványa, úgy bánnyunk vele.

A' méh' ferde fekvését, 's annak száját záró, vagy össze'sugorodását tartóztató idegen testeket, legyen az méhlepény darab, darabos aluttvér, vagy egyéb idegen test, ezeket a' bába könnyű kézzel szedje el; a' méhszajt huzza meg helyre, utánna száraz kézzel kis hasát dörgölvén, ha el nem áll a' vér, megfőtt aszu meggy levet fecskendezzen be. Ha méh-keménységet, méh-pöfetcget, vagy más idegen testet tapasztal, ne sokat bizonytalanlankodjék, legottan értelmes segédet hívasson.

Tudjuk, hogy a' méh-véredények születés után tárva vannak, ha ezen fölül a' gyer-

mekágyos a' fűszeres 's hevítő étkektől, 's italoktól magát vissza nem vonja, éppen nem csuda, ha a' könnyen ingerelhető méh az oda tolongó vért föl nem tartózkodhatván, azt bőven önti. Tiltsuk le, vonjuk meg! tőle az illy veszélyes ingereket, a' fűszeres, 's hevítő étkeket, 's italokat, és segéljünk rajta has kötéssel, száraz kéz dörgöléssel, eczetes viz mosásokkal, és borongatásokkal, fecskendeztessünk be piros rózsza főzetet mi kevés timsóval; mindezekre ha nem tikkad, orvosért küldjünk.

Valamint a' huzamósan tartott, úgy kivált a' többszöri szülés, és gyermek vesztés okozta méh erőtlenségből támadott vérfolyást is eléggé megismérteti velünk a' gyermekágyos' ellankadó, erőtlen teste, halavány képe, a' nagy érzékenység, indulatosság, a' gyenge érverés, has puffadás, a' dagadt lábok, elhült tagok, 's a' t.

Mind a' két esetben siessünk gyenge dörgölésekkel a' testet felmelegíteni, a' szabad test gőzölést megszerezni, miokáért kössük át karait, czombjait, rakassunk kis hasára, 's czombjaira száraz köpölyöket, borongassuk kis hasát, szemérem testét boros vízzel

készített fűszeres forrázatokkal *), melyekből testébe is fecskendeztethetünk. Belől bathatós az* aszú kökény főzettel, vagy piros rózsával leforrázott sárga fahéj, a' sárga fahéj festvény, főkép' ha hozzá az enyhítő festvényből néhány cseppeket keverünk. Lásd ezeket bővebben a' méh vérfolyásról, lap 212. közbe adogassunk néki fris tojással kavart jó tyuk, és marhahus leveket. A' kína főzet is hatalmas szer itt mind egyik, mind másik esetben.

A' kevés gyermekágyi tisztulást ne tartuk mindjárt bajnak; lám a' szoptatók általában kevesebb tisztulással vannak, sőt sokszor egészen is elmarad a' nélkül, hogy bajuk legyen. Tehát csak az a' kevés, vagy elrekedt gyermekágyi tisztulás jön itt kérdésbe, mellyre a' gyermekágyos főfájást, szédelgést, nehéz lélekzetet, szegezést, hasfájást érez, melette futólagos mulékony hevülésekről, szomjuságról, 's a' t. panaszkodik.

Okai. A' közönséges okok többek közt: a' méhben heverő idegen testek, az altest-

*) Ollyanok a' boros vízzel forrázott fejer pemetfű, izsóp, fekete kapor, ruta, zsálya, majorána, mentha, kakukfű, székfűvirág, 's a' t.

és láb-meghűtés, hasmenés, hebecburgyás, és epesztő szenvedelmek: harag, bosszúság, ijedés, bú, bánat, 's a' t. a' véredények' görcsös összevonódása, a' nedveknek a' méhről akármilyen izgató okkal szerzett elhárítása, 's más tagokra fordult rohanása, 's a' t.

Kezdet. A' gyermekágyi tisztulásnak lassú, vagy egyszeri elállása szelid vagy keményebb októl függ, a' mint ez az egész testre vagy tulajdonkép' a' méhre hat. Úgy kezdődik a' kevés, vagy éppen elfojtott gyermekágyi tisztulás is, rögtön, vagy lassan.

Kimenetele. A' kevés, vagy megrekedt gyermekágyi tisztulást szerző, különben szelid, könnyen engedő okok csak tudatlanságból, vagy vigyázatlanságból ártanak; ellenleg a' keményebb okokból eleredt gyermekágyi tisztulás, mellyet több súlyosb kórjelekkel csillogó láz nyomba követ, sokképpen, árthat, halált is okozhat.

Orvoslása. A' hogy a' méhben lévő idegen testek a' méhszájt részint, vagy egészen kitöltik, a' szerint kevesítik, rekesztik, vagy tökéletesen elzárják a' gyermekágyi tisztulást. Itt a' bába, az idegen testeket kényes kézzel vegye el, azután kezével dörgölje kö-

rül kis hasát, borongassa azt édes téjben főtt lenmagos péppel, adjon neki fejeér málva herbathét; mikre a' tisztulás azonnal megindúl.

A' gondatlan gyermekágyosnak az árnyék-, vagy is has-székre lett fél mesztelen felkelése, a' további ott léte a' nélkül, hogy magát betakarná, röviden: a' meghűtés okozza gyakran a' gyermekágyi tisztulás' elrekedését. Visszatér ez a' megmelegülésre, az izadásra, azért takarjuk be az illyent valamivel melegebben, dörgöljük testét czukor, kámfor, és kömény maggal füstelt flonellal, vagy más goromba ruhával, borongassuk kis hasát, szeméremtestét székfűvirág forrázatba mártott ruhákkal, adjunk tiszta buzakorpából allövetet, itassunk vele többször bodzavirág herbathét, és etessünk vele bodza virág lékvárt minden 2dik 3dik órában egy evő kanálnyit.

Igaz, hogy az ijedés, harag, vagy más tobzódó szenvedelmek a' gyermekágyi tisztulást egyszeribe elfojtják, miután a' gyermekágyos az összetólult vér miatt a' kis hasban feszüléseket, erős fájásokat érez, 's több e'féle lobó nyavalyák mellett majd töbnyire görcsös össze'sugorodásokban is szenved. De

az is igaz, hogy néha az elrekedt gyermekágyi tisztulás után a' test semmi szembe ötlő változást sem szenved, csupán a' méh, a' szülő részek zavartak. A' szóbeli okos engesztelés, biztatás leginkább megszerzendi az elme, és test lecsendesedést, csak közbe székfűvirággal fejér málvá herbathét itassunk vele, kívül meg fejér málvából, lenmagból, vagy egyéb vízbe főtt lágyítókkal borongassuk, rendeljünk kerék répából, buza korpával lábvizet, adassunk allöveteket, tartsa a' gyermekágyos magát melegen, csendesedjék le, ígérem vissza tér, előbb mint gondolja, az elrekedt tisztulás.

Nagyobb gondot ad a' súlyosabb kórjeleket következtető megrekedt gyermekágyi tisztulás, mikor, a' mint előbb említettük, az alhasban termett feszüléseket, és fájdalmakat görcsös összevonódások, borzogatások, 's valódi láz kísérik. Mit tegyünk itt? való, hogy ha a' gyermekágyos bővérű, 's nem is szoptat, a' lábon eret kellene nyittatni; de mi orvos nélkül ebbe ne avódjunk, inkább még megérkezik, lágyító párolásokkal, langyos lábvizekkel, lágyító allövetekkel könnyítsünk rajta. Italul borköves vizet adjunk.

A' megékeztett orvos látván a' nagy forrósá-
 gat, észrevévén a' szomjuságot, a' szuró,
 hasogató fájdalmakat, azonnal a' környülmé-
 nyekhez alkalmazva meghatározza az érvágást,
 vagy az al- és szeméremtesten teendő pió-
 czázást; megrendelvén egybe a' belső hivesít-
 ő, salitromos, gyengén a' hasra munkáló
 szereket borkővel, vagy más gyenge közép
 sóval. Italul mondola, tök, dinnye, vagy
 kender magokból törtt mákkal készített tejet,
 vagy főtt rizskása vizet, étékül pedig kön-
 nyű leveken kívül főtt aszú gyümölcsöt,
 düsztelt almát, szilvát, baraczkot, sóskát,
 paréjt fog rendelni. Az ehez lopódzott vér-
 edények' görcsös összevonulása, fogják kén-
 szeríteni a' rendelt szerekhöz görcs ellenie-
 ket, görcs szüntetőket kapcsolni: millye-
 nek a' főtt szentjános kenyérnek leve, a'
 mákhuga, pipacsvirág, beléndek vonat, a' má-
 kony, kámfor, 's a' t. lásd Nro 105—106.
 De még a' testbe izromonkint beléndekfü, és
 gyökönke gyökér főzetet is fog befecsken-
 deztetni.

A' hasfolyást is méltán az erőtleuitő,
 gyermekágyi tisztulást gátló okok közé szá-
 míthatjuk arra tekintvén: valjon a' hasfolyás

okozta-e a' vérfenakadást, vagy hogy ez következett-e amazt? Ha a' hasmenés következése a' fenakadott gyermekági tisztulásnak, és a' gyermekági sem elgyengelésről, sem egyéb bajról nem panaszkodik, akkor a' szokott rendszer ágyi tartáson kívül semmivel se háborgassuk, egyedül, hogy erősebben ki ne üssön a' 107. szám alatti porból kevés székfűvirág, vagy mentha forrázattal minden 2dik, 3dik órában egyet egyet adjunk neki.

Életrend. Mit egyék, mit igyék a' beteg az orvoslás közt, jobbára megmondattott; a' többi gondviselést, 's maga tartását bővebben láthatja a' gyermekági nyavalyáknál leírt életrendben. Lásd a' gyermekági nyavalyákról, lap 310.

A' gyermekági Fejérfolyásról. (*De Fluore albo Puerperarum*).

A' gyermekági tisztulás közönségesen fejérfolyással végződik, melly is szoptatóknál, ha magokat tisztán tartják, vagy éppen nem látszik, vagy csak hamar elmulik. Mi nem ezt a' természeti munkának folyamo-tyát, 's befejezését, hanem azt a' fejérfolyást

vesszük itt kérdőbe, melly valóságos nyavalya.

Okai. Ennek okai: a' gyermekágyos' rondasága, a' nem szoptatás, a' méhszáj, méh-hüvely sértések, genyedések, a' kifolyó higaknak még az előtti romlottsága, 's több illyesek.

Felosztása. A' fejrőfolyás felosztatik *mostanira*, és *régire*; a' mostanában keletkezett közönségesen jó, a' régi többnyire rossz minőségű.

Kezdeté. Ha a' gyermekágyos magát tisztán nem tartja, testét nem mosogatja, a' szennyest tisztával fel nem váltja, természetes, hogy a' mostani, különben ártatlan gyermekágyi fejrőfolyás megcsipősedik, a' szeméremtestet, a' czombokat feleszi, folytonosan romlik, ha segéd kezét nem nyitván csak szepegve mellette csellegünk, kimondom: úgy járunk mint a' régi rossz minőségűvel, mellynél a' már az előtt megromlott kifolyó higak a' gyermekágyost ingadozó egészségében még mélyebb veszedelembe döntik.

Kimenetele. A' rondaságból, és nem szoptatásból eredett fejrőfolyás, ha mingyárt

orvosoltatik, könnyen gyógyítható; a' méhszáj, a' méhhüvely sértések, genyedések, és a' kifolyó nedvek, mivel nehezen gyógyíthatók, kiinnetelek sokszor szomorú.

Orvoslása. A' rondaságból támadott fejférfolyásban szenvedő gyermekágyosokat a' tisztaságra ébresztvén adjunk nekik rhabarbarát, és ha a' véredények gyengék, tartsuk őket vas készítményekkel, mézgas gyántákkal, 's más e'féle méhedényeket erősítő szerrekl. Kik a' nem szoptatás miatt szenvednek a' fejférfolyásban, azoknál a' méhre rohanó nedveket rhabarbara', szenna levelek', 's gyenge közép savakkal másfelé téríthetjük.

Ha már késő az intés, ha a' csurgó nedvek már romlottak, csipősek, sietve orvoshoz folyamodjunk, és még ő megérkezend, mi a' testet gyakori mosással, kakuk, és rutafű boros forrázat befecskendezésekkel tisztán tartsuk.

A' méhszáj, a' méhhüvely, vagy más szülő tag sértéseknek, genyedéseknek, és a' még az előtt megvesztegetett kifolyó ligának meggyógyítása több tudományt kíván, azért intésül szolgáljon: ki mihez nem ért, abba ne avatkozzék; van orvos, kihez sics-

sen, ez mindent még az életrendet is ki fogja mérni.

A' Tég-Lázról. (*De Febri Lactea.*)

Hajdan a' tég-láz a' gyermekágyosok' elkerülhetlen nyavalyájának tartatott, utóbb az eszmélők ellenkezőt tapasztalván kétkedni kezdettek, most már, miután annyian mentek tőle, szabadon kimondják, hogy a' tej-láz, ha a' gyermekágyos a' szerencsésen végződött szülés után magát rendesen tartja, elkerülhető nyavalya; az az: olly könnyű természeti baj, hogy azt a' nem igen figyelő gyermekágyos észre sem veszi.

Hasonlítsuk mi ezt ama mindennapi lázhoz, mellyet a' vérbe szitt táp a' véredények működésében okoz. Itt a' táp, ott az emlőkben a' bővebb kiválott tég szerz a' véredényekben egy általános buzdulást, melly egy közönséges, sokszor észrevehetlen borzadással történik. Mondjuk hát inkább életművek' természeti segédének, melly ott az étek emésztést, itt a' tég készitést eszközölvén a' munkáló művekkel mindegyikének végbe hajtására készíti.

Okai. Már a' méh' össze'sugorodása is tesz mi zavarodást, de többet tesz a' véredényeket az idegekkel egyetemben gyorsabb vérforrásra ösztönöző téj kifejtőzés, a' meglülés, indulatosság, a' rendetlen életmód, az emlők, vagy ezek' bimbói ha izgékonyabbak, ha a' kül', 's belső szülő tagok dagadtak, vagy servedtek, 's a' t. mondom illetén okokra a' megjelenő téj-láz éppen nem lehet váratlan.

Kezdeté. Némellyeknél ugyan már 2dik nap kezdődik, de közönséges ideje a' 5dik nap. Kik szoptatnak, és az előtt egészségesek voltak, kiknél már terhes korukban téj mutogatta magát, kik könnyen, és szerencsésen szültek, ezeknél alig észrevehető. Keményebben fogja a' nem szoptatókat, a' lusta, röst életüket, a' hosszas, nehéz szülésből erőtlenedetteket; ezek hol szembe tűnőbb, hol kémélőbb rázódással megborznak, forróság', szomjuság', fejfájásról, száj izetlenségről, elveszett étvágyról panaszkodnak: mind annyi a' véredények', és idegek' nagyobb ingerlékenységének következményei.

Kimenetele. Ha a' téj-lázra megjön a' téj, és talán az azalatt elállott gyermek-

ágyi tisztulás is megjött, a' láz - ostromok egyszeribe minden kórjelekkel eltűnnek, a' miért is a' rendes magatartáson, és a' fejér málva herbathén kívül, semmire sincs szükségünk. Ellenben: a' felette ingerelt szülő tagok, a' nagyon kavart altest' életművei, a' gyermekágyosnak szerfeletti ingerlékenysége, a' téjnek a' czombokra, térdekre, fejére, vagy más nemesb, részre letétele minél előbbi segedelmet várnak.

Orvoslása. Enged, el is mulik a' téjláz az izzadásra, a' birálatos vizeletre, és hasürülésekre, a' megjött gyermekágyi tisztulásra, a' téjnek az emlőkből önkinti omlására, sokszor a' kölesküteg kifakadásra. Ugyan azért a' szelíd, gyenge, alig észrevehető téjláz' gyógyítása többnyire együgyű: a' magatartás, a' rendes életmód, a' szakonkint adott fejér málva herbathé rendszerint elegek; megtörténik, hogy a' vér lázadozó változásokkal felpeszsdül, ezt a' csendesítő, tikkasztó, lágyító salitromos szerek, és allovetek elnyomják; értetnek itt a' gyenge hashajtók is, mikor a' nyelv tisztátlan, a' gyomor, és belek mocskosak, az étvágy hiányozik, 's a' t.

Több figyelmet, de tudományt is többet várnak az ingerelhetőbb emlőkre tolongó, 's lerakódó tej, a' dagadt, sértett kül', és belső tagok, a' téjnek a' czombokra, térdekre, fejre, vagy más nemesb helyre letétele. Ezen esetekben orvoshoz siessünk, teljesítsük annak utasítását, 's részünkről eleget tettünk.

Életrend. A' gyermekágyosok' általános életrendjéből mindenkinek állapotjához méréselve könnyen elintézhethjük a' néki szolgáló életmódot.

Az Emlők' bajairól. (*De Morbis Uberum.*)

A' méhmagzat' elszülésével befejezván a' méh' ön tisztét, a' méhmagzat' további táplálását az emlőkre bizza, mellyek is még tisztöknek megfelelnek, szent a' dolog. De vannak ellenes okok, mellyek vajmi hamar megzavarják, és az ép, egészséges téj-kiszolgáltatásra azokat alkalmatlanokká teszik.

Okai. Az isméretesb okok közül valók: az ernyedte emlők' fogyott cselekvősége, vagy az épeknek feletti munkássága, ugyan azoknak rendkívüli érzékenysége; azután a' ka-

rok, a' mell meghűtés, a' szenvedelmek, a' fősvény, vagy egészen elfogott szoptatás, külső erőszak, 's a' t. Ezek szerzik a' bimbók' kisebesedését, ezek nemzik, és nevelik az emlők' daganatit, a' téj áttételeket, gyuladásokat, evesedéseket, mirigyes keménységeket, 's a' t.

Felosztása. Az okokra tekintve, az emlőknek *erőtlenség*, vagy *erősség* szülte bajait különböztethetjük meg. Az erőtlenség szülte bajok közt nevezetes a' téj hiány; az erősség okozati közt a' felesleges tejet, az emlők' daganatit, a' téj áttételeket, gyuladásokat, evesedéseket, mirigyes keménységeket fogjuk szemlélni.

Kezdeté. A' könnyebb, vagy súlyosb okok' kémélő, vagy nem kémélő munkássága, és a' baj' mivolta határozzák el mindegyikének lassú, vagy sebesebb kezdetét, 's folamattyát.

Kimenetele. Az emlők' lázadozó, vagy a' nélküli daganata hébe korba eloszlik, máskor genyed, sokszor mirigyes kőkemmé válik, melly további romlásával a' simlódöt, ha csak életét koczkára nem teszi, megfosztja attól az édes forrástól, mellyből az új szülött első ételét szija.

Orvoslása. Igaz, hogy sokszor az emlők' fogyott cselekvősége, de többször a' nyavalyák, főkép' a' mell-nyavalyák okozzák a' tej hiányt. Az emlők' fogyott cselekvőségét, ha a' silány életmódtól van, a' jobb életmód meggyógyítja, t. i. a' könnyű, táplálékony étkek, millyenek a' jó marha, és tyukhus lé árpa-, vagy rizskásával, gyenge, nem nagyon zsiros tészták, kenyér, zsemle, és tojással habart levek, a' higan főtt tojás, becsinált, vagy sült borjú, bárány, baromfiak, tejes étkek, és a' jó sör.

E'félékkel élvén zabolázza hevesebb indulatit, legyen csendes elmével, tartsa melegen emlőét, dörgölje azokat könnyen 2szer 3szor napjában fejer czukor, kámfor, és kömény maggal füstelt flonellal, kínálja meg többször a' csecsemőt, vagy szivassa ki az emlőket, minden bizonnyal megjön a' tej.

Csak előbbi megelőző, 's megjelenő nyavalyák (kivált mell nyavalyák) csalhatnak meg jó reményünkben, mellyek ha nem gátolják is, (a' csecsemő kész ártalmára) a' tejgyülést, bezzeg az anyát sorvasztó nyavalyákkal fenegetik; azért a' csecsemőt tőle elvenni, 's más szoptatóra bizni ne késünk.

Gyakoriak az esetek, hogy a' karok', a' mell' meghűtése, és a' nagy szenvedelmek a' rendes tej elválasztást rögtön elfojtják. Követik ezt nyomban lázadó változások, főfájás, has, és kül' tagok fájdalmi, a' tej nedveknek más tagokra áttétele, 's ebből keletkezett tályog. Az orvosi segítség a' felzúdtott véredények', és idegek' lecsendesítésében, a' támadott helybéli bajok' szemmel tartásában, és a' tej elválasztás' vissza állításában állapodik meg.

A' rögtöni tej elfojtást kivált jól táplált élénk személyeknél, nyomba lázadó körjelek késérik, szükségesek tehát a' lob elleni szerek. A' daganatok az emlőkben léteznek, vagy más helyre szállottak, mindegyik hol eloszlik, hol genyed, nékor kőkemmé válik.

Az emlőkben támadott daganatot majd a' tejjel tele tölt téjedényekben, majd pedig a' téjedényeken kívül a' sejt szövetben, néha mind a' kettőben találjuk. A' tele tölt téjedényekben talált daganat bötykös, kemény, feszült, sokszor gyuladó. A' téjedényeken kívül a' csecs állományban, a' sejt szövetbe szállottat megismérni nagy, de egyenlő kiterjedéséről, kisebb keménységéről ta-

pintásra, a' téjnek következő lengő, 's hullámzó csapkodásáról.

A' téjedényekben lévő daganat a' ritka, vagy éppen elfogott szoptatásnak, a' dús életnek, vagy a' meghűtésnek köszöni létét. Az orvoslást az okokra irányozva rendeljük meg: a' többszeri szoptatás, vagy kiszivatás mellett a' téjkifolást indító gyakor gőzöket, és oszlató füvekből készített zacskókat, sőt rövid időre mustár pépet is tehetünk az emlőkre, mellyeket felkötve melegen tartassuk; a' dús életet szálítsuk alább, és a' test-gőzelést tartsuk fen gyenge izzasztókkal, test dörgöléssel, és meleg tartással.

A' téjedényeken kívül a' csecs állományba szállott daganatot hogy ismérhetni meg, imént mondottuk; lássuk mit segíthetünk: ha a' daganat még nem nagy, ha puha, gyengén izgató, 's oszlató száraz kötések, és a' repülő ír ajánltatnak; ha ezekre nem enged, talán inkább növekedik, 's keményül, seborvosra bizzuk, ki is kieresztvén a' tejet, a' többi gyógyítást éppen a' most mondott oszlatókkal, és írrel fogja befejezni.

Az akár kül', akár belső súlyosb okokból eredett lázas változásokkal járó lobó da-

ganat sokszor kétesse teszi az oszlakodást: a' lobó láz emelkedése, a' daganaton keresztül ható szörnyű fájdalmak, a' nagy szomjuság, a' többi növä kórjelek majd minden reménytül megfosztanak; azonban csak nyugodják a' beteg, mi meg borongassuk emlőét oszlatófűvekkel, vagy porrá tört székfűvirággal megbintett puha lennel; ha nagyon feszültek az emlők, könnyítsünk rajtok szappanos péppel, közbe téj kiszivást, a' kifolyást még csak lehet, sürgeljük. Belől bodzavirág, 's egyéb izzasztó szerekek mozdítsuk elő az izzadást; a' nagy héséget, szomjuságot salitromos mondola, dinnye, tök, vagy kendermagból készült téjjel oltuk; az étele sovány legyen: gyenge marhahus lé, paréj, sóska, dünsztelt, vagy főtt gyümölcs; örömmel fogjuk a' természet váratlan munkáját bámulni; egy általános veréték, a' megeredt téj kifolydogálás egyszeribe engesztelik az előbb dühödő kórjeleket: a' daganat lohad, a' szuró fájdalmak engednek, elenyésznek, szóval: a' gyenyedéssel fenegető daganat szerencsésen eloszlik.

Ám de ez ritka szerencse, többnyire a' hamar nőtt, egyenlőn kiterjedt kemény, lo-

bó daganat genyedni indul. Eddig méltán használtuk az oszlató szereket, de mihelyt a' kezdő genyedésnek csak némelly bélyegző kórjelei látszanak, amazokat lágyító, 's érlelő szerekkel váltsuk fel. Ha nincs más, édes tejben főtt lenmagos péppel borongassuk, éjszakára sárga viasszal megkent ruhát tegyünk reá. Ezeket tökéletes megéréséig folytassuk, mik után a' daganat töbnyire magától kifakad, vagy könnyű metszéssel segíthetni rajta. Az érlelő szerek mind addig maradnak, még az evesedés tökéletesen végződött.

A' kisebb, lassan nevekedő, kemény, göröngyös daganatot, melly is az emlő ikrás husokat fogta el, megpróbálhatjuk szappannal vegyített oszlatókkal, de ha fájni kezd, jusson tüstént eszünkbe: hol nem segíthetünk, ne ártsunk. Azért mindeneiket félretévén orvoshoz fussunk, ne hogy a' mirigyek kökem, melly magában nem fáj, fájni kezdjen, 's rákfenévé váljék. Megmondja ez mi tévők legyünk, megmondja azt is: lehet-e, és meddig lehet a' szoptatást folytatni? annál inkább, hogy a' szoptatás az oszlatást felettébb segíti.

Az emlők' rendkívüli érzékenységet szemlélhetjük jelesen a' gyenge, kényes személyeknél, kiknél, ha bővebb a' tej, a' téjedények kifeszülésökkel nagyon hamar a' téjmenetet görcsösen elzárják, mire az emlők dagadnak, meg is tüzesednek. Itt azt tehetjük, hogy az emlőket nyulbőrrel betakartatván kakukkfűvel, levendula, és székfűvirágokkal megtöltött meleg zacskókat rakatunk rájuk; azután az életmódot a' nagyon táplálókról aiább szállítsuk, a' csecsemőt a' kiszabott időszakokban általa megszoptattassuk, és a' téjnek halkabb befolyása okáért gyenge hashajtókat is adjunk.

A' kicsin, repedezett, sebes, és vérző csecsbimbókat a' szőke, gyenge, finom bőrűeknél leginkább láthatni. Megelőzik ezt a' bajt ama gondos viselősek, kik szülésük előtt már négy, öt héttel kezdik a' kicsin bimbókat napjában 2szer 5szor is gyenge, de gyors dörgöléssel először csiklandozni, azután megszivatni, *) a' szivatás után pedig pálinkával

*) Van a' bábáknak arra készült szivató-üvegek. Szükségben a' csecsbimbó' terémét éppen befogó át lyukasztott ólom gyüszüt, vagy tölgy bokrokon nőtt, kivájt, 's átfurt gubót is használhatni.

kevert borral mosogatni *). Némelly terhesek már hatodik hónapban kezdik a' csecsbimbó kifoszlást, repedést azzal megelőzni, hogy naponkint 2szer 5szor is azokat fris vizzel mosogatják.

Kik ezt a' védmódot elmulasztották, és most repedezett, sebes csecsbimbókkal kinlódnak, azoknak az a' tanács, hogy mindjárt kezdetben, a' mikor még csak felületes a' seb, borral mosogassák, és ritkábban szoptassanak, az alatt a' téj-meggyüülést, ha magától nem folydogál, a' soványabb életmóddal, és gyenge hashajtókkal mérsékeljék.

A' már nagyon kisebesült bimbókra hasznosnak találtatott minden szopás után a' 108. szám alatti kijegyzett szerreli kenés, mellyre, ha csalódnánk, a' további gyógyítást seborvosra bizzuk, ki is látván a' szükségét, a' szoptatást is elfogja hagyatni.

Mi az ágyék, vékony, czombok, és térdekre, vagy a' fejbe letelepedett téj forma nedveket illeti, itt orvossal szóljunk, ki a' lehetségest bizonyára megteendi.

*) A' csecsbimbónak a' szoptatás utáni megtörülését nem lehet eléggé ajánlani.

Életrend. Ezt az ételre, italra nézve az orvoslás közt ottan ottan becsusztattuk; tovább úgy e bár a' józan ész bir reá, hogy a' nyavalyának súlya legyen sinor mértékül, melly megtanít a' szoptatók részére általán kirendelt életmódból mit engedhetünk, mit tiltsunk.

A' Gyermekágyi Lázról. (*De Febri Puerperali.*)

A' gyermekágyi lázt sokan tulajdon gyermekágyi nyavalyának tartják, mások olyan-
nak állítják, melly se nemre, se korra nem ügyelvén egyaránt lepi meg a' férfiút, a' nő személyt, legyen ez terhes, vagy nem, legyen gyermekágyos, vagy nem. Mi is közös nyavalyának valljuk azzal a' jegyzettel, hogy a' gyermekágyosok iránt különös figyelemmel, és vigyázattal legyünk az okból, hogy a' még szabdaellenes nedvek' tolongása miatt az egész test ugyan, de főleg a' szülő részek, erősen szenvednek.

Már a' terh, és a' szülés maga nyomós változásokat tészén, mellyeket számtalan nyavalyáknak mind annyi szerző okait tekinthetni. Illy változásokat szenvednek az ideg rend-

szer, és a' has belrészek, a' nehéz szülés, a' méh, méhhüvely, vagy más életműnek megsértése, a' gyermekágyosnak vigyázatlan magatartása; mi kell több: nem elég hatás gyujtagok a' hevítő étkek, italok, meghűtés, és a' nem szoptatás?

Felosztása. Mint közös nyavalyának felosztását származtatjuk a' bélyegző kórjelekből, mellyek okvetetlen ki mutatják mi-voltát. Némellyek *járványnak* tartják; való, hogy benne részt vesz. De *ragályos* is, ha több gyermekágyosok egy hajlékban fekszenek.

kezdeté. Nincs határozott ideje: nékor a' téjlázt nyomba követi, máskor két első hetek közt érez a' gyermekágyos egy általános szorongó lankadást a' kitört forró lázzal, mellyet az alhasban keletkezett, és legcsekélyebb tapintásra, köhögésre, vagy egyéb mozdulásra növekedő szörnyű fájdalmakkal felvált a' rettenetes hőség. Ekkor az egész test égő, száraz, a' szomjuság olthatlan, a' fej kábult, fájdalmas, az álom nyugtalan, a' nyelv száraz, a' száj izetlen, keserű, ragadós éték undorral, a' bél ürülések töbnyire szorultak, a' köz érzés miatt részt vesz ezen fájdalmak-

ban néha a' méh is, az ütér sebes, töbnyire kemény, a' téj-elválasztás, és gyermekági tisztulás folyamatukban változók, majd fogyatkozást, majd teljes elrekedést tapasztalhatni; történik mindazáltal, hogy természeti folyamatukban meg is maradnak.

Himenetele. Szerencsés, kinn a' nagy forróság ntán egy általános, egész testet befogó izzadás üt ki, mire a' kórjelek mintegy jámborodnak, és a' beteg felüdül: a' láz alább hagy, a' helybeli folytanos fájdalek engednek, a' fenakadt téj-elválasztás, és az elrekedt tisztulás vissza tér, a' könnyű vizellés, és székürülés, a' vidító álom, az erők szapora megjövése, 's a' t. mind jóra mutatnak. Úgy van, ha jókor érjük, de ha halasztjuk, ha az időtől várunk, akkor a' kórjelek egyetemben a' fájdalemekkel mind inkább erőt vesznek, 's végre szomorú jóslattal végződik.

Orvoslása. Minthogy a' gyermekági láz nem különös, nem tulajdoni nyavalya, hanem, a' mint megérthettük, egy közös betegség, melly hol ennek, hol amannak a' nyavalyának kórjeleivel akár kit, 's akár mikor meglephet, mindenki láthatja, hogy gyógyítása láthatárunkat felhaladja; azért legtöb-

bet, leghasznosbat cselekszünk, ha egyben orvoshoz folyamodunk; ennek is gondot ad, ha őt hamar hívni elmulasztottuk.

Életrend. Mi addig a' beteget csendesen, tisztán tartván szorúlt hasát allövetekkel ürítsük, a' fájdalmakat meleg zabbal, a' szomjuságot meggyel főtt árpa főzettel enyhítsük, és ha enni kíván, gyenge marlahus levet, dünsztelt, vagy főtt gyümölcsset adjunk.

A' Dajkákról. (*De Nutricibus*).

A' dajka név alatt értjük a' szoptató személyeket, legyenek azok anyák, vagy bérbe fogadott cselédek. Ide illik ama nem méltatlan kérdés: Valjon hasznosb, kedvezőbb e dajkát fogadni, vagy pedig magának az anyának kisedét szoptatni? Igenis a' dajkának hasznosb; mert jó bérért könnyű heverő életet él. Az anyának kedvezőbb; mert megfejtkézve természeti szent hivataláról gondszélesztve kedvére tölti napjait.

Kedvére tölti napjait? engedjen csak szívének, gondolja meg azon veszélyeket, mikre kiteszi kisedét, midőn ezt, a' születéséig ön szive alatt hordozottat, 's ön testével tápláltat épen, egészségesen most egy bérbe fogadott,

's tán tudja mi alattomos nyavalyáktól meglepett, nem legjobb erkölcsű személynek adja át. Várhat e itt ép, egészséges testi kifejtőzést? nézzük csak a' sok kinőtt, háthoporjás, sánta, görbe lábú terményeket; vagy nem kell e neki rettegnie az erkölcsi hajlamoknak elfajulandóságától? Hiszen a' természet folyamatot értők mint igazságot veszik be, hogy a' véralkattól függ nagy részint a' test-hajlandóság, és hogy a' csecsemő mind testi, mind elmetehetéseit a' szoptatónak köszöni. Mi jót várhatni hát egy rossz, bár csak ne gonosz indulatú dajka után?

Ó anya! lépj csak közelebb magzatodhoz, nézd mint fordul el tőled, mint ragaszkodik, mint öleli ama pénzen fogadott méltatlan dajkát. Nem reped szíved? csalogathatod ugyan többszöri látásoddal karjaidba, de hogy siet vissza dajkájának karjai közé, és te ezt mosolyogva nézed! Hát a' kor' szelleme, 's a' nem dicséretesb szokásoknak mohó majmolása diadalt vett szívednek gyengéd érzetein, mellyek egyedül szerezhetik meg egy anyának az *édes* nevet!?

Már ha anyák, a' kisdedeiteket érhető bajok elhidegült kebleiteket fel nem melegít-

hetik, meg nem lágyíthatják, részvétre nem indíthatják, indítsanak meg benneteket tőnn veszélyeitek, mellyek a' nem szoptatásból eredhetnek; mert keservesek az emlőkben vissza tartott, vagy más helyre eltévedt tejnek következései, millyenek a' feszült fájdalmas daganatok, geny-gyülések, kemény mirigyek, ráksene, sorvasztó hideg, 's több e' rendű helybeli, és közönséges nyavalyák. Talán ezeknek megfontolása megrendítend benneteket, 's az önszeretet rendeltetéstek' szent teljesítésére buzdítani fog.

Azokban legyünk igazságosak, esmérjük el az anyák közt a' kettős osztályt; osszuk fel őket szoptatni nem akarókra, és nem alkalmasokra. Az elsőket érdeklik a' mondtak, miket bár a' seborvosok, és bábák az anyáknak gyakrabban fülökbe hangoztatnák, talán voluának, kik a' gyakori nógatás után szégyen fejébe is szoptatnának. Sajnálkozunk azokon, kiket természeti gyengeség, vagy betegség alkalmatlanokká tett. Ezek természeti kötelességöktől megfosztattak ezen hiányt alkalmas dajkával, 's a' csecsemő körül gondos vigyázattal ügykezzenek kipótolni.

Az okok, mellyek a' szoptatást lehetlenné, vagy akár az anyákra, akár a' csecsemőkre nézve ártalmassá teszik, ezek: a' csecsbimbók helytelen minősége, vagy hiánya, azok' szembeötlőbb kisebesedése, és nevezeteseb emlő fekélyek, a' vérhányás, tüdőenyészás, a' senyv, súly, köszvény, méhgörcs, rákfene, vízkór, nyavalyatörés, 's egyéb ragályos nyavalyák. De ki kívánhatja azoktól is a' szoptatást, kik terhkor, vagy gyermekágykor hosszú forró betegség által elgyengültek, elerőtlenedtek? kik gyengeségök miatt többszer idétlent szültek? kik, itt a' bökkenő, indulattyokra nézve magoknak parancsolni nem tudnak. Azért a' miket megvárunk a' dajka-választásban, mind azokat az anyában, hogy szoptathasson, méltán megkívánjuk.

A' Dajka-Választásról. (*De Selectu Nutricis.*)

Tudjuk, hogy a' testnek formáltatása, és növekedése a' tápláló nedvekből veszi származását, tudjuk, hogy a' csecsemőnek mind testi, mind elmetehetségei nagy részint a' táplálástól fügnek, tehát a' dajka-választást hidegvérüleg ne vegyük. Bizzuk értelmesre,

ki megvizsgálván a' személyt, következendők-
re fog főkép' figyelmezeni:

Hogy az anya, és dajka szülés idejők,
mennyire lehet, egymáshoz közel essék; hogy
a' dajka első tekintetre is minden tetemes
hiba nélkül ép, egészséges, fekete vagy barna
hajú, tiszta képű, vidám tekintetű legyen,
és a' 30dik esztendő meg ne haladt legyen,
hogy az ép, egészséges, tiszta fogak mellett
a' fog-íny könnyű dörzsölésre ne vérezzék,
tiszta száju, tiszta beszédű, tiszta, nem pedig
büdös lélekzetű legyen.

Az emlők tiszta, rendesen formált, az
izgatásra könnyen keménykedő bimbókkal dom-
boruk, de nagyon izmosok ne legyenek, mi-
rigyes keménység, vagy más idomtalanság
bennök ne lappangjon, a' tej elegendő, és
jó legyen; a' jó tej szagtalan, édes, tiszta,
kékesfejér, az emlőkben tovább volt kevesé
sárgás; a' körömrre cseppentett hirtelen le
nem foly, sem nyulósan a' körömrre nem ra-
gad, tiszta, fris vízbe cseppegtett jó tej egyen-
lőn fel nem oldódik, hanem elrostosodik,
's része könnyű felhőcskét hagyván maga
után felfelé siet, másik az üveg pohár fene-
kére creszkedik.

A' szeméremtesten, és a' körületti részen persenések, gumók, kinövések, dagاناتok, sebesedések ne találtassanak, fejrőfolyásban, vagy más undok nyavalyában ne szenvedjen, *) lábai az izzadságtól bűdösek ne legyenek, keveset izzadjon, 's ha izzad, a' veríték bűdös, romlott eczet bűzt ne adjon. Egyébkint is az egész teste mindennemű kűtegektől ment legyen.

Az e'kép' végzett vizsgálás után kérdés: gyermek szerető e? jó akaratú, engedelmes, jó kedvű lesz e? nem komor, boszorkodó, vagy más szenvedelmek, 's rút indulatosságok rabja e? A' kűdedhez vonzó szeretet ingerli, sarkalja az ébrékeny testi gondviselésre; a' jó akarat, az engedelmesség vetik magvát a' csecsemő leendő elmetehetségeinek. Tekintsen végre a' dajkának gyermekére, ha azt tisztán, frisen találja, bizton ajálhatja mint alkalmas, jó dajkát, minek utóbb a' szoptatandó fris, állandó egészségével, 's vidámságával leghivebb tanuja lészen.

*) A' fejrőfolyást, 's még némelly belső bajakat a' cselszövényesek mosás, ing változás, 's egyéb csalárdságokkal eltítkolják, az ügyes vizsgáló váratlan akad reájok.

A' Dajka-Tartásról. (*De Diaeta Nutricis*).

Jó, alkalmas dajkát találni kész kincs, azért, ha olly szerencsések valánk, vigyázzunk, ne hogy, kit ma épet, egészségest fogadtunk, hanyatló egészsége miatt idő előtt elszalasszuk; pedig úgy járunk, mihelyt előbbeni életmódjából egészen kivesszük, értetnek itt az életmód alatt főleg a' levegő, az étel, ital, a' mozgás, és nyugvás.

Ugyan is kinn a' szabad levegőn járni, és dolgozni szokott dajkát egyszeribe négy falak közé szorítani már kész kedvszegő unalom; a' fris levegő, a' test mozgás' elfogása folytatja egészségének további bomlását, azért őt kivált engedelmes időben többször kiereszszük, vele sorsához illő dolgokat tetessünk: mosogassa a' csecsemő ruhácskáit, szárítsa, mángolja azokat, készítse a' kisednek a' fürdőt, vessen ágyokat, seperjen szobákat, 's tegyen több illyes házkörületti áprólékos dolgokat.

Az ételben, italban többet tehetünk: azonban még is szokásából ki ne vegyük.

Kávé, csokoládé, bor, és sörlevesek szokatlanok néki, ezekkel hát ne késértsük. Reggel jó néki az édes tej, a' rántott, és marhahus lé zsemlyével, vagy kenyérrel. Vannak, kik egy darab jó kenyérrel is megelégednek.

Ebédkor adhatunk a' lében rizs, hajdina vagy árpa kását, darát, zsemlyét, kenyeret, metéltet, reszeltet, vagy egyéb gyenge tésztát; adhatunk zöld kerti veteményeket, könnyű egyszerűn főtt tésztás étkeket, hust sültve, főve, ha hozzá szokott, különben eleinte csak keveset. Csak a' fűszeres, savanyú, pöflesztő, nagyon sós, nehéz emésztetű étkek, p. o. az akár friss, akár füstelt sertés-hus, ártanak a' csecsemőnek.

Az ép, egészséges dajka hamar megéhezik, megvárja az ozsonnát, adjunk könnyű, jól tápláló tésztás ételt, édes tejet zsemlyével, vagy kenyérrel. Az erős gyomrú dajka jó darab kenyérrel megelégszik, kivált ha érett gyümölcsöt kap hozzá, de akkor tejet ne egyék.

Vacsorára szinte marhahus, vagy rántott levet gyenge tésztával, zsemlyével, kenyérrel, árpa, hajdina, vagy rizskásával, darával, becsináltat, könnyű főtt száraz tésztát, tejes kását, vagy más e'féle könnyű emész-

tetű étkeket adjunk neki. Igaz, hogy ép, egészséges dajkának legjobb a' viz ital, azonban ki a' bort megszokta, ihatik kevés jó ó bort vízzel vegyítve.

Szükséges az álom. Hogy a' dajka a' nyughatlan csecsemő miatt magát sokszor ki nem alhatja, nagy részint maga az oka; mert a' csecsemőt rendszeren nem szoktatja; tüdődjék, vagy ránczosodjék össze polyája, szökjék bolha, vagy egyéb féreg nyoszolájába, nyöszörögjön, rikoltson a' kiseded, a' helett hogy ki bontaná, a' rivás okát fürkészné, a' csecset nyomja szájába, 's ezt annyiszor, mennyiszer; lehet e illy szabálytalan szoptatásból, hol soha tökéletes emésztés nincs, jó táplálatot csak gondolni is? csuda e ekkor, ha a' csecsemő nyugtalankodik, sivalkodik, és sirás közt a' turós tejet kihánnya, ha ürülései zöld turósak? szoktassa a' dajka a' csecsemőt időre, órára, minden bizannyal elnyugszik a' kiszabott óráig, mellette maga is elnyughatik, ki is heverheti magát; ha pedig nyugtalankodik a' kiseded, csak nézzen utána, bizonyosan nem a' szomjuság, hanem más fog lenni oka bajának.

Angyalok nem vagyunk: megesik, hogy az egyébaránt jó dajka ebben, vagy amabban hibáz, vét. Intsük meg, de kegyesen intsük, ne rohanjunk reá tudja mi kemény, szidalmazó dorgálásokkal; nem isméri ő a' türeelmet, mérgelődik magában, és ki szenved? az ártatlan; ami ha történnék, még az akkori tejet a' dajka ki nem fejte, 's le nem csendesedett, ne szoptasson.

Megesik, hogy az egyébkint egészséges dajkának teje lassankint fogy, ekkor jó tápláló, téj szaporító étkekkel tartsuk; adjunk néki tojásos zsemlye, kenyér, rizs, hajdina, és árpakása leveket, hust, tejet, 's a' t. Itassunk vele jó sert, eresszük ki a' szabadra, 's mennyire lehet, kedvét ne szegjük; mellette a' téj-választó edények' serénységét előmozdító szerekkel segítjük. Lásd Nro 109—110. Ha ezek nem használnak, jele hogy más baja van, mellyen orvos fog segíteni.

A' DAJKÁK' NYAVALYÁIRÓL.

(*De Morbis Nutricum.*)

Dajka nyavalyának azt mondhatnánk, melly egyedül a' dajkákat bántja, de szoros értelemben ollyas saját nyavalyájuk nincs.

Mindazáltal az alkalmak tekintetéből, melyek a' dajkát már ebbe, már amabba a' nyavalyába, mintegy bájolvá viszik, nevezzük azokat dajka nyavalyáknak.

Okai. Az okok közül, mellyek után ilyenén nyavalyák eredetüket veszik, gyakrak a' sok, és erős, vagy a' kevés, és gyenge szopás, azután a' meghűtés, jelesen a' karok', mell', emlők' meghűtése, és a' külső erőszak. Hányszor döfi meg a' csecsemő hol kézzel, hol lábbal az emlőket.

Felosztása. A' dajkák' nyavalyái az emlőkben, a' mellben, vagy a' méhben léteznek, azért fészükre nézve felosztjuk azokat az *emlők*, a' *mell*, és *méh* nyavalyákra a' nélkül, hogy őket más nyavalyáktól felszabadítsuk.

Kezdeté. Az emlőkben a' csecsemő' sok, és erős szopása okozza a' csecsbimbónak hamarábbi, vagy későbbi (a' mint a' csecsbimbó takarója erősebb, vagy gyengébb) sérveit, repedéseit, és sebesedését. Sokára a' dajka magát, és a' csecsemőt nem győzvén táplálással kehecselni kezd, mellét fájlalja, lassankint elsorvad, elaszik.

Kimenetele. A' mint a' gerjesztő ok engedelmesb, vagy keményebb, a' nyavalya mivolta szelidebb, vagy rosszabb nemű, és a' mint a' vele bánás előbb, utóbb érte, a' szerint ítélhetünk jó, vagy bal kimenetelére.

Orvoslása. A' csecsbimbó repedéseket, sértéseket próbálhatjuk a' 108. szám alatti írrel, mire töbnyire gyógyulás következik; azonban ha jobbulást nem látunk, ne hogy elfajuljon, orvossal szóljunk. A' kehecselést elmulasztathatjuk a' dajkával, ha a' csecsemőt evésre is fogjuk, *) 's azt szopni ritkábban engedjük. Ha azután az etetés mellett is kehecsel, lankad, fonnyad, nap közt meg megborzad, kihevül, ne várjuk be a' kettős veszélyt, ne ártsunk a' csecsemőnek, és segéljünk! a' dajkán: vegyük el tőle a' csecsemőt.

Valamint a' sok, és erős szopás, úgy a' kevés gyenge szopás is kivált a' téjjel bővelkedő dajkának, ha az magától kinem csordul, vagy ki nem szivatik, bajokat okoz. Ollyan bajok: a' tej meggyülés, innét a' daganat, gyuladás, genyedés, tályog, mirigyes keményedések, rákfene, 's a' t.

*) Legjobb neki a' kétszer sültből, vagy pirított zsemlyéből ánisos téjjel feleresztett kása.

Eleinte még a' daganat türehető, nem feszült, nem tüzes, szívassuk ki valakivel a' tejet, 's utána kínáljuk meg a' csecsemőt; ha ez nem használ, gőzöljük napjában 2szer 3szor meleg víz gőzzel, ha ezzel sem boldogulunk, és a' daganat inkább növő fájásokkal feszül, 's tüzesül, a' beteg gyakran már borzad, már hevül, szomjuzik, méltán az evesedést gyaníthatjuk.

A' meghűtés, és az emlőkre hatott erőszak is nagy részint hasonló bajokat szok támasztani, azért mindegyikéről a' további velebánást lásd a' gyermekágyi nyavalyáknál az emlők' bajairól lap 537.

A' méh körül, ha külömben egészséges a' dajka, csak a' hószám tehet háborítást. Tapasztalhatni ezt vérmes, egészségeseknél, kiknél, ha egyébiránt a' csecsemő egészségében bomlást nem szenved, fel se vegyük; ellenben, ha a' kiseded nyugtalan, okádik, rágást, hasmenést kap, és máskép' a' dajkával megelégszünk, adhatunk néki a' 11ldik szám alatt jegyzett porból napjában 2szer 3szor egy kávé kanállal; sőt a' csecsemőnek is adhatunk belőle napjában egy egy késhegynit édes téjben. Ha erre jobbulást nem látunk,

orvossal közöljük, ki meg fogja mondani, a' sok vértől van e, vagy a' méh lankadságtól, 's gyengeségtől? kinek rendelésén megnyugodván javaslását pontig teljesítsük.

A' szeméremtesten, a' méh, vagy más szülő részekben nyavalyáskodó dajkát meg ne fogadjuk. Ha pedig akár csalárdan becsuszott, akár utóbb dajkaságában illyes nyavalyába esett, tüstént kiadjunk rajta.

Életrend. Mondva volt: a' dajkát, mennyire lehet, életmódjából ki ne vegyük. Tágos, tiszta kedveltető lakása legyen, fris levegőre kibocsássuk, ház körületti dolgokban, hogy az unalom, és henyélés el ne fogja, foglalatoskodjék, kényes, válogátott, neki ismeretlen étkekkel meg ne kínáljuk. A' kised kedvéért, mennyire az illendőség engedi, néki kedvezzünk; azért szomorúságra, búra, bánatra, ijedésre, haragra, vagy más akármilyen indulatosságra buzdító alkalmat hozzá férni ne engedjünk.

AZ AGG ASSZONYI NYAVALYÁKRÓL. (*De Morbis Vetularum*).

Az agg asszony nevezete alatt értetődnek ama' koros asszonyok, kiknél lassú csökkenés-

sel fogynak a' munkás élet hathatóságával az állati meleg, a' test érzékenysége, 's ezekkel a' test fentartására munkáló edények' ügyessége, vagy rövidebben: kik vénségök miatt már nem virágzanak, többé nem szülnek.

Ezek' saját nyavalyáit szándékoznánk itten kikeresni, de valamint az első életszakban még a' sarjadzó ifjúságnál a' nemző tagok ki nem fejtődnek, a' nemi nyavalyákból semmit nem tapasztalhatni, úgy az azok kifejtődzése után előfordulókat ismét a' komor aggkor, az elkorhadt test a' hős szám rendes megszűnésével elmulasztatják, 's e'kép' vajmi kevés, de tán nincs is saját agg asszonyi nyavalya, ha csak még a' virágzó korból maradtakat, 's azok' elfajulását ezek közé számítani nem akarjuk.

Okai. A' már magában több rendbeli bajakkal terhelt vénséget abajgató főbb okok az egykori viselősség, szülés, gyermekágy, szoptatás, a' sok gondú, szüntelen nyugtalanító házi aggságok, 's terhek, miknek elmaradhatlan okozati az elgyengülés és clerőtlenedés.

Felosztása. Felosztatnak az agg asszonyinyavalyák' a' helybeli, és közönséges

nyavalyákra. Ezek az egész testre hatnak, az egész testet rongálják, amazok bizonyos tagokat sértenek, és a' köz érzés által csak mivoltukhoz képest háborítják az egész testet. Illyenek a' többek közt: a' vizellés' bajai, a' méh, és méhüvely' leereszkedése, a' szülő részek' keményedése, a' méhpöfeteg, a' kőkem, a' dagadt, fájós aranyér, a' rákfene, a' fejtér, és szabda ellenes vérfolyás, a' test lázos hervadása, 's a' t. mindezeket közösen vénség nyavalyáinak nevezzük, noha, a' mint megérthettük, akár melly életkorban is már egyiket, már másikat föltaláljuk, sokszor együtt többekre is akadunk.

Kezdeté. A' nevezett nyavalyák kezdeté határozatlan: némellyek még a' virágzó élet szakaszban kezdődtek, és tán gondatlanságból a' komor vénségig elvonódtak; mások, mellyeknek még a' legkedvezőbb korban vetetett ugyan ágyok, de mind eddig elrejtve szunnyadoztak, most a' hószám tökéletes elmaradása után egyszeri sebes kifejléssel törnek ki.

Kimenetele. A' lépcsönkénti elaszás, a' szemszuró erőfogyás bizonynyára kétezzé tesz a' kimenetelt; azért méltán tarthatunk,

kivált erősebb vérfolyásoknál a' szerencsétlen kimeneteltől.

Orvoslása. Imént olvastuk, hogy a' nemző tagok' kifejtődésével csusznak be a' nemi nyavalyák, és hogy a' vénség a' hószám' rendes elmulásával vet nékik az uj tenyészésre gátot. Ezen állításból vitattuk, hogy a' korhadt aszonyoknak nincsenek saját nyavalyáik, hanem vagy közönségesek, mellyek mind a' két nemet érdeklik, vagy ha nemi-ek, bizonyosan még virágzó idejüknek maradéki. Ezen állításunkat czentül bebizonyítja az orvoslasmódja.

Vizsgáljuk csak a' vizelés' bajait: a' vizellet *meg nem tarthatást*, a' *vérhugyást*; tekéntsünk az okokra, 's eléggé meggyőződünk, hogy közönséges, és nem saját nyavalyák, mellyekről lásd a' terhések' nyavalyáinál: *a' vizelés' bajairól* lap 295. Bővebben az Orv. Munk. Ildik Dar. lap 415.

A' Méh, és Méhüvely leereszkedésről. (*De Prolapsu Uteri, et Vaginae*).

Minő baj legyen a' méh', és méhüvely' leereszkedés, nevezete olly világosan kimond-

ja, hogy a' midőn megismérteti velünk mint *nemi* bajt, egy úttal tanítja, azt az öreg kornak nem eredeti sajátjának, inkább a' szülésből jutott örökségnek lenni.

Okai. A' méh, és méhhüvely leereszkedésnek lényeges oka: a' méhkötőknek szabdaellenes megernyedése, azoknak kinyulása, 's meghosszabodása. Az alkalmat adó, 's eszközlő okok sokak, 's különfélék: a' nehéz emelés, ugrás, erős, és hosszantartó köhögés, okádás; szüléskor: a' kora, szerfeletti erőkedés, a' gyermekágyból idő előtti kikelés, a' sikertelen erőtetéssel kapcsolt hasmenés, hasszorulás, vizellet' összegyülése, a' vér-, és fejer-folyás, a' nagy kövérség, 's a' mit elkerülhetnének: a' hosszú, kemény mellényekkel a' gyomor', és has' összeszorítása, besajtolása, 's a' t.

Felosztása. Az orvoslás könnyítése okáért osszuk fel a' méh, és méhhüvely leereszkedésre. A' méh lépcsőkénti leereszkedést utóbb fogjuk megérteni; a' méhhüvely leereszkedése is hol tökéletesb, hol tökéletlenebb, a' mint sokszor egészen is kiszáll, máskor meg csak valami része ereszkedik le.

Kezdeté. Az időre nézve mindegyik kezdete bizonytalan; az bizonyos, hogy a méhhüvely leereszkedés már szüzeknél is tapasztaltatott, bizonyos az is, hogy a' hozzá járult könnyebb, vagy súlyosb okok után a' méh', és méhhüvelynek elrendeltetésétől függ mindegyikének lassúbb, vagy hamarább, tökéletlen, vagy tökéletes leereszkedése. A' szenvedő a' medencze táj körül fájdalmas nyomást, és feszülést érez, kivált ha tovább áll, vagy megy, hasa elszorúl, vizellete fennakad. Mindezek a' körjelek a' méh leereszkedéssel aránylag növekednek.

A' méhhüvely leereszkedés vagy lassú, vagy rögtöni: a' lassú csak a' méhhüvely' belső nyák hártjának leereszkedését, a' rögtöni a' méhhüvelynek egész leesését nyilatkoztatja. A' benn szenvedő a' szülő részeken különös nyomulást, és teliséget érez, nehéz vizellésről, és kemény, szorúlt székről panaszkodik.

Kimenetele. A' méh, és méhhüvely leereszkedés' kimenetelét elintézik a' gerjesztő okok, és az idő. A' kicsiny, csekély okból támadott méh leereszkedés, ha korán érjük, gyógyulható; ha titkoltatik, jól lehet ke-

vés bajjal jár, még is naponkint öregbedik, 's végre alkalmat ad a' méh elkorcsulásra, és a' szomszéd részekkeli szabályellenes, meggyógyíthatlan összenövésre.

A' méhhüvely leereszkedés is, ha nem titkoltatik, ha jókor érjük, nem sok bajt okoz, mert könnyen vissza tétethetik; idővel, kivált ha nagyon leszállott, okot, alkalmat ad a' méh leereszkedésre, a' fejer folyásra, gyuladásra, kisebesezésekre, fenére, 's más e'féle bajokra.

Orvoslása. Vigyázzan a' bába, hogy a' méhpöfeteget méh, vagy méhhüvely leereszkedésnek ne nézze. Különböztesse meg azal, hogy a' leereszkedett méh, vagy méhhüvely érzékeny, hogy életműves szövete tökéletesb, és hogy eleinte könnyű nyomulásokra is töbnyire vissza tehető.

Ekép' megkülönböztetvén a' méhpöfeteget a' méh', és méhhüvely leereszkedéstől, 's kitanulván ismertető jeleiből a' leereszkedést, vizsgálja meg most: valljon méh, vagy méhhüvely leereszkedés e? Ezt a' különböztetést tudják az értelmes bábák, tudják ők jól, hogy a' leereszkedett ránczos méhhüvely, ha egészen leszáll, henger formájú, és

hogy kifityegő része a' belsőnél vastagabb, ellenleg a' szemérem ajakak közé, vagy azokon túl ereszkedett méhnek kifelé való része vékonyabb, minn egy a' méh üregbe szolgáló hasítás is vagyon.

A' méhpöfetegnek a' méh, és méhhüvely leereszkedésnek egymástóli megkülömböztetése után következik ama' jó tanács, hogy mindenek előtt az alkalmat adó okokat elmozdítsuk, az okozott fontosb kórjeleket elrontsuk, azután a' méh', vagy méhhüvelynek természetes helyre helyheztetéséről aggódjunk; végre azon legyünk, hogy helyén megmaradjon, többé le ne szálljon.

Az elsőt, t. i. az alkalmat adó okokat: az erős, és hosszú köhögést, okádást, a' hasmenéshez szokott sikertelen erőkedést, és a' többi fenn elszámlált okokat, és az okozott súlyosb kórjeleket, p. o. a' méhben, vagy szomszéd részekben a' hirtelen leszállás által támadott gyuladást, bizzuk orvosra, ki is az eszközlő okok' elvételével egybe a' lobellenes móddal: ér nyitással, pióczákkal, lágyító borongatásokkal, fürdőekkel, 's a' t. a' gyuladást el fogja nyomni.

A' méh kötők' szabdaellenes megernyedéséből, ezeknek kinyulásából, 's meghoszszabodásából keletkezett méh leereszkedés meggyógyul az erősítő szerekre, a' tölgy, szil, és fűzfa főzetekbéli borongatásokra, mosások' és fürdőkre; nevezetesen a' folyó vizek', a' fertő, 's Balaton fürdőkre.

A' méh visszatételt végbe viszi a' tanult bába, ki is a' kevéssé leereszkedett méht annál hamarabb vissza teheti, minthogy a' vízirányos fekvésre töbnyire magától is vissza tér helyére, kivált ha mutató ujjával kevéssé segít rajta.

Több készület, és vigyázás kívántatik a' méhnek annyira leereszkedésénél, hogy feneké a' méh száján kidülledvén a' méhhüvelyben találtatik, vagy az éppen egészen kifordult méh kifordított zacskó formában a' testen kívül lefegve látszik. Ezt a' foglalatosságot az okos bába reggel még az ágyban fekvőnél a' vastag belek' kiürülésők okáért alövettel, és vizeltetéssel kezdi, azután a' küzdőnek, hogy magasabban fekügyék, dereka alá összehajtott vánkost, vagy egyéb ruhát tévén olajjal, vagy sótalan irós vajjal megkent mutató, és középp ujjait a' méhhüvelybe eresz-

ti, és azokkal óvakodva helyére visszanyomja, vagy is tolja.

A' tökéletesen kiesett, a' szeméremtesten egészen kívül lógó méht a' bába eleve olajjal megkeni, azután tanúlt mestersége szerint hüvelk, és az utáni három ujjaival helyre teszi, azzal a' figyelemmel: valjon a' visszatétel alatt nem panaszkodik e a' küzködő fájdalomkról? mikről méltán gyanakodhatik a' szomszéd részeknek a' méh leszállás alkalmával mi leereszkedéséről; visszavonódnak ezek helyökre, csak ő iparkodjék, hogy a' méht időközbe fellebb meg fellebb a' méhhüvelybe vihesse, onnét csak ugyan helyére tetheti. 'S ezekben állapodik meg a' méh leereszkedés körül a' bába' foglatossága.

A' méhhüvely leereszkedés iránti segéd majd egy a' méh leereszkedésével: itt is csak azon legyünk, hogy a' méhhüvely visszatevessék, és többé le ne száljon. Az elsőt, a' méhhüvely visszatevést, valamint a' méh leereszkedésnél, ha korán éri a' bába, ha semmi gyuladás, semmi más baja a' méhhüvelynek nincs, könnyen elvégzi, csak két beolajozott ujjával gyengéden tologassa, és a' lágy,

lefező méhhüvely' oldalait a' medenczéhez nyomogassa.

Több gonddal jár, 's nagyobb veszéllyel fenyeget a' leereszkedett, szembetünőleg megdagadt, megtüzesült méhhüvely, a' miért is ne sokat késsünk, hanem egyszeribe lágyító, 's fájdalom enyhítő szerekkel, utóbb gyenge összehúzókkal borongassuk. A' szeméremtesten kívül majd egészen kiesett, hosszan fityegő méhhüvelyt ne bántsa a' bába, rázza le ezt a' munkát magáról, 's bizza bábáskodó sebészre, ki is több hetek utáni hosszás hanyat fektetéssel, szigorú, pontos életmód mellett gyakor hashajtókkal, és összehajtogatott ruhák kényes felszorításával a' vissza tételt végbe viendi, vagy ha csupán a' nyákás bőrt leszálva találja, azt vagy megköti, vagy lemetszi.

Akár a' méhhüvelynek, akár a' méhnek szerencsés vissza tétele után lássuk már mi módon gátolhatjuk meg máskori leereszkedésüket :

A' méhnek kevés, és nem régi leereszkedése meggyógyúl állandólag, ha az alkalmat adó okok elvételével egybe a' méh kötőknek előbbi zsongukat vissza állítjuk. Ennek te-

lyesítésére szükséges, hogy a' bajlódó két három héti vizirányos fekvésre magát elszánja; mi meg zsongfeszítő szerekkel a' méh kötéők' összehuzását segítjük. Ne törjük soká fejünket illetén szerek' keresésében, vegyük csak hevenyében a' méh kötők' ernyedésnél dicsért tölgy, szil, füzfa héjjak' főzetét, a' vörös borral leforrázott zsálya, piros rózsa, kakukfűvet kevés timsóval, ezekkel mosogassuk, borongassuk, be is fecskendeztessük; kedvező idővel ajálhatjuk a' hideg ferdőket akár folyóban, akár a' Balatonban; kik közelebb érik, a' Fertőben, vagy más tiszta tóban.

A' régi megidült méh leereszkedésnél gyökeres gyógyítást nem reménylhetünk, azért csak gátoljuk annyira, hogy a' méh helyét el ne hagyja, ki ne essék. E' végre a' buzgólkodók temérdek mozgonyokat gondoltak ki, legegyszerűbbek, 's leghaszonvehetőbbek a' szivacs, és a' méh koszorú. Mi a' legcsekélyebb reményre is előbb a' tölgyfahéj főzetbe mártott szivacsot próbáljuk, mellyel ha nem boldogulunk, a' méh koszorút ajáljuk, *) mellyet tisztítás' okáért néha, jelesen hó-

*) Dugasz cserből készült a' méhhüvely tágóságánál valamivel nagyobbra szabott sárga vi-

számkor ki kell venni; az első betételt biz-
zuk bábára, ki azt megolajozva tanult mód-
ja szerint béteszi.

A' Méh, és Méhhüvely pöfetegről. (*De Polypo Uteri, et Vaginae*).

A' méh, és méhhüvely pöfeteg alatt ér-
tünk valami szivacsos, taplós, vérrel gazda-
gon terhelt, sejt szövetes, különféle, kö-
zönségesen körtvély, máskor alma, vagy ve-
res hagyma formájú, kerekded kinövést. Lát-
hatni ezt más életműben is, jelesen az orr-
ban, de itten tulajdonkép' a' méh, és méh-
hüvely pöfetegről van a' szó.

Okai. Kedvez ennek a' hidegvérűség, a'
méh', a' méhhüvelynek taknyos, taplós mivol-
ta, a' zsongcsüggedés, azért leginkább az öreg
kornak, a' vénségnek terménye. Eszközik
a' hevesebb méh, és méhhüvely izgatások,
hószám zavarodások, a' szülő részek', legin-
kább a' méhbe tolongó vér összetömülések,
fejér folyásnak, vagy más rossz természetű nya-
valyának rögtöni elfojtása, az anyagos letéte-
lek; a' valamikori nehezebb szüléseknél a'

asz, és kevés gipsz keverékkel beborított, be-
vont gyűrű.

bábának goromba bánása, az ingerlőbb be-
fecskenvezések, 's a' t.

Felosztása. Vannak, kik a' méhpö-
feteget azért, hogy majd a' méh' fenekéből,
majd az oldalaiból, hol annak nyakából, vagy
szájából csirázik, máskor meg a' méh' hüvelyben
lappang, mind annyi helybeli nevezetekkel
különböztetik, 's felosszák. Tartsuk mi is
meg a' mind annyi nevezeteket de a' gyógyí-
tás' könnyebségéért osszuk fel a' *kacsos*, az
az: száron függő, és *kacstalan*, vagy is
szárnélküli pöfetegekre; nevezzük azokat jó,
ezeket rossz indulatuaknak.

Kezdetete. Kezdetének idejét kitanulni
mintegy lehetetlen, alattomost csirázik, 's nö-
vése töbnyire a' terhes létellel közös kórje-
lekkel gyarapodik. Nem is láthatni eleinte
a' terh első hónapi jeleknél egyebet: a' me-
denczében egy szokatlan nyomást, gyakrabban
keresztcsont fájásokat, az emlőkben közbe-
járó, még türethető szurásokat, szabálatlan,
vagy egészen elfojtott hószámot, vagy éppen
bővebb folyását, utóbb: vizelés' bajait,
meghomlott étvágyot, és emésztést, émelgés-
eket, okadásokat, mindannyi a' terhességgel
közös jeleket, mellyeket öregeknél, kik a' sza-

porításra már alkalmatlanok, találván, bizony a' méhpöfeteget gyaníthatjuk. Szerencse, hogy nagyon ritkán tapasztalni a' még virágzó korban.

Azomban a' fiatalokban a' szülésre még alkalmasokban is talál a' vizsgáló szem az előforduló, bátor csak közönséges, nem bizonyos kórjelekből némű utasítást: vigyázzon csak a' némelly terheseket időközönként járni szokott hószámra; minő rendes annak megjövése, 's elmaradása; nézze a' has kiterjedésben a' lépcsőnkénti változásokat, a' gyakor keresztcsont fájásokat, émelgéseket, okadásokat, vizellés' bajait, 's a' t. Mindezek a' viselőseknél folyamatukban mintegy rendszeresen haladnak, holott a' pöfeteget kísérő jelek a' helyett, hogy rendet tartanának, vagy alább hagynának, inkább csufos keveredésben a' pöfeteggel nőnek, 's öregbednek.

Kimenetele. A' méhpöfeteg' növésével a' kórjelek is mindegyre nyilvánosabbak lesznek: a' nagyobodó pöfetegnek leereszkedésére a' méhszáj kinyilik, nyaka rövidül, és a' vizsgáló bába a' méhszájban mi tömött gömbölyű dudort talál, melly az érintésre ugyan nem fáj, de könnyen vérzik. Ennek a' da-

ganatnak növésevel, az egyaránylag feszülő, 's terjedő méh utóbb a' végbélt, 's húgyhólyag' nyakát nyomván eleinte tiszta vér, utóbb vizes nyákás vérrel elegyült bűdös kiömléseket okoz, miket nyomban szédelgések, 's ájulások érnek. A' test, az erő egyre fogy, 's az elsorvadás, a' fogyasztó láz vet véget a' még pislogó életnek.

Jobb reményel lehetünk a' méhhüvely pöfeteg iránt, a' miért is jó indulatúnak nevezzük; a' mint is jó indalatuaknak mondjuk mind azokat, mellyeknél szelidebbek a' kórjelek, mellyekhez könnyebben férhetni, 's mellyek kacsón lógnak; ezeket könnyebb megismérni, 's gyógyulásokhoz is többet bizhatni.

Orvoslása. Természetes, hogy mindenkinek maga neméhez nagyobb a' bizodalma, azért az asszonyok is töbnyire forgékony ügyöket a' bábával közlik. Ezt a' neméhez vonó bizakodást elnézhetni, de hogy a' bába ezzel a' bizodalommal vissza él, hogy tudákos ostobaságát arczátlan hitegetésekkel mind addig legyezi, míg csak a' kába hiszekenyt gyógyítás végett körme közé kaphatja, miután valamit csak hallott, látott, mindenhez kapkod, mindent elkövet, míglen vagy idő-

nap előtt előli, vagy nyakáról lerázni (elég későn) iparkodván, orvoshoz utasítja. Ez már szörnyű gonoszság.

A' tanúlt, jó lelkű bába csak annyira ereszkedik, hogy, ha az imént számlált okokból, és a' vizsgálatból illetően bajt gyanít, azt egybe kijelenti azzal az utasítással, hogy kihez folyamodjék: ki is szoros vizsgálat után a' kitanúlt méh, vagy méhhüvely pöfetegnek kacsas, vagy kacstalan létét kiismervén, lekötését, vagy kiirtását meghatározza.

A' kacstalant, a' szár, vagy csuta nélküli méhpöfeteget lekötni nem lehet, kiirtani kész veszedelem, gyógyítása hosszas, és nagy részint hasztalan. Megesik nékor, hogy mi szalonnás, vagy husos, hol higabb, hol sűrűbb folyadékkal telt tömeggé válik, melly utóbb kifakad. Itt is a' seborvos a' kifolydogáló romlott nedvekből itélvén, fűszeres, romlást akadályozó, 's gátló befecskendezésekkel fog ellent állani, és a' belső gyógyszerek, 's mód iránt orvossal fogja dolgát közleni.

Vannak még többféle sérelmek, mellyek a' legszebb életkort is ugyan, de főleg a' vénséget dúlják; vannak, mellyeknek fészük ugyan azon szép életkorban már készült, és

most az agg korban kezdenek fejlődni: ilyenek a' szülő részek különféle keményedései: a' kőkem, vagy is kőkeményiségű nem fajó daganat, a' rákfene, 's a' t. Mind olyan konok bajak, mellyekbe ne ereszkedjünk, hanem ügyes seborvosra bizzuk.

Fordultak elő ezeken kívül is, a' mint láthattuk, munkám' folyamatában több esetek, a' hol tanácsoltatik a' bábáskodó sebészhez teendő folyamodás. Ha az egek életemnek kedvezendek, mind ezen esetekkel bánást némelly seborvosoknak utasításúl *Toldalék* cím alatt fogom közleni.

A' szabda ellenes Hószámról. (*De anomalo Menstruo*).

A' szabda ellenes hószám alatt érthetni általában mindennemű rendetlen hószámot, a' mint azokról a' nem terhesek, és terhesek' nyavalyái közt már értekeztünk. Itt azért csak az öreg korban előforduló szabda ellenes hószámról, ennek kora, és késő elmaradásáról fogunk szólni.

Valamint a' hószám' első kifakadása némellyeknél korábban, másoknál később csuszamlik be, úgy annak rendes elmaradása

is semmi kiszabott esztendő számra nem tartván, hol előbb, hol utóbb történik. Azért ha egyikénél korábban, vagy későbben elmaradni halljuk, de azt is halljuk, hogy egészsége nem változik, orvosságokkal, vagy más tanácsadásokkal ne háborgassuk, ne zavarjuk; csak mikor a' test az illyes átváltozásra mázzel már amazzal a' bajjal küszködik, akkor, igen is akkor nyomon az okokat fürkésszük.

Okai. Az okokat fürkészvén vagy helybeli hibára, 's fogyatkozásra, vagy közönséges az egész testre ható okokra fogunk találni. A' helybeli okok, p. o. a' méh keményedés, a' kőkem, vagy is egyenetlen kőkeménységű, nem-fájó mirigy daganat, a' fejér folyás, 's más illyes elfajulások főleg a' méhben fészkelnek. Közönséges okoknak tartjuk a' hiányos, sovány tartást, vagy is táplálást, a' terhben, gyermekágyban szenvedett néhai vérfolyásokat, a' nehéz szüléseket, forró, vagy más hosszas betegségeket, 's a' t. mind annyi test rongálókat. Mit szólnunk a' szív epesztő szenvedelmekről, az ügyefogyottaknál az egészségtelen lakhelyekről, a' sovány életről? 's a' t. Hogy a' véneknél nékor továbbra huzódik, később

marad el a' hős szám, főbb ok a' bõnedvőség, a' szülõ részek nagy ingerlékenysége, könnyű izgathatósága, és a' helybeli, jelesen a' méhbeli sérelmek.

Felosztása. Olvastuk az ellenes okokat, láttuk működésöket, láttuk némelyektõl a' hős szám kora meg szünést, másoktól a' késõ elmaradást eszközöletni, vegyük hát az okokból a' felosztást, osszuk fel a' kora, és késõ elmaradásra.

Kezdeté. A' korán, vagy késõn elmaradandó hős szám kezdetérõl csak annyit mondhatunk, hogy ez a' müködõ okoktól függ; a' mint ezek elõbb, vagy utóbb, nagyobb, vagy kisebb erõt vesznek, a' szerint a' hős szám is az egészségnek majd csekélyebb, majd nevezetesb változásival marad el, vagy ellenes okokból szármozván az egészségnek ugyan azon kétes bomlásával együtt késõbb időre elvonódik.

Kimenetele. A' hős szám' kora, vagy késõ elmaradására alkalmat adó okok, és a' korán, vagy késõn elmaradott hős számnak szembe tünõbb következései ismértetik meg velünk a' kétes kimenetelt. Ugyan is tekintsünk csak az ezekbõl, de kiváltképpen a' szülõ részek'

szertelen ingerlékenységéből, és különösen a' méh sértésekből eredett másod rendű nyavalyákra : nézzük az általános elerőtlenedést, a' zavarodott emésztő működést, a' nyákás vérrel vegyített folyásokat, a' félhető vizkört, a' rettentő vér rohanásokat, 's a' t. mindezek az elhatalmazások felszólítanak kit kit a' figyelemre, és mennél előbbi segítségre.

Orvoslása. Csak előbb vitattuk az elmaradandó hószámnak határozatlan idejét, azért tettük amaz intést is, hogy ha a' kora vagy későbbi hószám' elmaradásával bajlódó egészségében nem szenved, orvossággal ne zavarjuk. Ugyan azon intést ne felejtjük el akkor is, mikor az illyes rendetlenség az egészséget valójában megzavarja; nem csak vaktában az elmaradott hószámot megindítani, hanem az eszközlő okokat felkeresni, azokat elhárítani, a' hószám fenakadást, vagy annak időntúli terjedését segéllő nyavalyákat meggyógyítani siessünk.

Keressük csak ki az itt nevezett okokon kívül a' kevés, rekedt, bő, szóval: a' rendetlen hószámot, 's vérfolyásokat támogató okokat, bánjunk, cselekedjünk az ott javasolt mód szerint, 's ha észre vesszük elégtelenségün-

ket, ne tanakodjunk soká, rázzuk le az aggodalmat még jókor magunkról, bizzuk értelmesbre, bizzuk orvosra. Azonban a' sovány, szegény élet, és a' szív epesztő szenvedelmek okozták elmaradott hószámát bizony gyógyíthatjuk, de gyógyítsuk is azt élelemmel, jó tápláló eledelkkel, vigasztalásokkal. A' többi, iménti javaslatunk szerint, legyen az orvos' gondja.

Életrend. Ha a' nőnem még virágzó korában rendes életmódhoz szoknék, sok nyavalyáknak elejét venné, de ezen át estünk, azért csak vénségében mikép' éljen, azt terjesszük elébe: első az egészséges lakás, a' tiszta levegő, és a' bú, boszuságtól ment élet; azután szeresse a' mértéklett élelem rendet, az ingerlő, hevesítő, fűszeres ételek 's italok után ne vágyódjék, ügyeljen a' természeti rendes kiürítésekre, az asszony nemnél nagyon szokásba vett életmódot, a' sok ülést, gyakrabban mozgásokkal váltsa fel, szoros ruhákkal, kemény befűzésekkel testét, kivált gyomrát, hasát ne szorongassa, testét gyakran mosogassa, ha lehet fürödjék, adja meg a' testnek a' nyugalmat, ne éjjelezzon, ne indu-

latoskodják. Ezek szoros megtartása fogja a' korhadat komor vénséget türethetőbbé teüni.

Az Elaszásról. (*De Marasmo*).

Elaszásnak nevezzük az utolsó életszaknak természeti folyamatát, az agg testnek lassú elszáradását. Tehát nem betegség, nem megbomlott egészség, csak a' kifáradt életidőnek utolsó szakasza, melly az élet megünót nem hogy egyszeribe lábáról leverné, inkább lassan lassan majd észrevethetlenül naponkint valamit az erőkből elvévén, 's végre azokból egészen kifogyasztván leégett gyertya gyanánt eloltja. Ilát ez sem sájati keserv, közös ez mind a' két nemmel, csak azért számítjuk ide, mivel az utóbb el számlálándó természetes fogyatkozások főlegesen a' nőnemben tetszenek ki.

Okai. Kettő az ok: a' test' természetes ön elpusztulása, és a' tobzodó, kicsapó életmód. Az első a' természet' törvényén alapul: minden teremtmény ön emésztésével siet vég céljához. A' másod rendűek felkavarják, gunyolják az idő szakokra felosztott életrendet.

A' tartós elme erőltetések, a' bú, bánat, 's egyéb szívre ható keservek is okozhatnak vénséget, így szól egy valaki. Igen is a' fogak idő előtt kieshetnek, a' haj megöszülhet, kihullhat, a' kül', 's belső érzékek ellankadhatnak; de a' nélkül is, hogy ezeket a' legszebb életkorban is láthatni, engedjen csak a' kifáradt elme magának, nyugodjék, váltsa fel a' fárasztó foglalatosságokat gondszélesztő vidámitó tárgyakkal, üzhesse el a' megnyomorított a' bűt, bánatot, a' szív epesztő keserveket, 's lessük el ezután a' munkától megszűnt, szabad elmét, a' szívreható keservektől megmenekedettet, mikép' felvidulnak mindegyikben az erők, hogy gyarapodnak a' kül-, 's belső érzékek, 's mintegy új életet kapnak, pedig megmarad a' fogaktól üres száj, meg marad az ősz, kopasz fej. Tehát az előhordott jeleket, még más valódi vénséget bizonyító kórjelekkel össze nem szövődnek, csak mint annyi tanúit a' *látszatós*, és mint annyi kétes jeleit a' *valódi* vénségnek befogadhatjuk, de mint valódi jeleket el nem ismerjük.

Felosztása. A' két rendű okok kinevezésével mintegy ujjal mutattunk a' felosztás-

ra, t. i. a' testnek természetes *ön* emésztéséből következett elaszásra, és a' *rendetlen* étellel okozottra. Az elsőnek a' természet' törvénye parancsol, mellyet meg nem másíthatunk. Ezt vesztére a' féketlen élet háj-
hássza, még eléri. Ezt a' becsület, egész-
ség, ételszerető józan ész nem isméri.

Kiezdete. A' különben kétes jelek: a' fog nélküli száj, az ősz, vagy kopasz fej tehát csak akkor lesznek tanúi a' valódi vén-
ségnek, a' mikor a' szemek, és halántékok beesnek, az orr, csucsosodva elhítványúl, az oldalcsontok, a' vállapoczkák, és a' válpere-
czek kiállanak, a' hát gerincz kigörbül, a' has lelohad, behuzódik, a' kezek soványok, szárazak, a' száraz petyhüdt közönséges ta-
karó a' bőr a' kitetsző vér erekkel összerán-
czosodik, 's egyszersmind a' kül-, 's belső ér-
zékek fokonkint tompulnak, a' honnét a' ne-
héz hallás, homályos látás, szédelgés, a' mel-
len heverő takonytól a' mind uतालani kehe-
csülés, 's a' t.

Kimenetele. A' testnek ön emésztéséből következett elaszása a' most kinevezett kór-
jelek' gyarapodásával szembetűnőbb lesz, a'
táplálást munkáló, a' viszon növesztő erő

csügged, az elvesztett étvágyást felváltja a' majd olthatlan szomjuság, a' lélekezés a' mellen megszaporodott takonytól nehezül, a' kórjelek' súlyosodására az életerők látomást fogynak; az életenyésző hasfolyás vet többnyire véget a' megúnt életnek.

Más a' csapodár életmóddal keresett elaszásnak lefolyása; ezt nem az utolsó életszaknak természet törvényétől kirendelt uttya, hanem a' bünhődő életmód okozta, itt nem a' kifáradt utolsó életszak, hanem a' rendetlen életből származott nyavalyák bontják meg a' boldogtalannak egészségét, ezek csapják le lábairól, vesztetik vele az állati, nem különben a' táplálást munkáló erőket, ezek vonják mintegy erőhatalommal magokhoz a' valódi vénségnek olly buzgón hajhászott fogyatkozásit, mellyek együtt dulva szüntelen rontják a' komor, 's már életben alig lebegő bús-lakodót, kit, szerencse, ha az orvos még jókor ér.

Orvoslása. Az utolsó életszaknak természeti folyását, az elaggott testnek lassú ön emésztését, mint természet' törvényét meg nem másíthatjuk ugyan, de azt az utolsó életszakhoz arányos életmóddal késleltethetjük.

Késleltetik pedig a' könnyű emésztetű táplálatok, a' szabad, tiszta levegő, a' kéljemes, kedvszerénti mozgások, a' fürdők, a' felvidított elme, és az élesztő úgy nevezett szív-erősítő szerek.

Lássá a' mostani szellem, minő zagyvákkaal él, mi az egyszerű életmódhoz ragaszkodjunk. Együnk mi tyúkkal, vagy borjú hussal főtt marhahus lében rizs-, hajdina-, vagy árpakását, zsemlét, vagy kenyeret tojással, gyenge tésztaakat, együnk paréjt, sóskát, padlufkát, sárga répát, 's más éféle szeleket nem okozó zöldségeket; éljünk bárány, borjú, csibe, galambfi, 's egyéb gyenge hussal sülve, 's becsinálva. Megehetjük a' gyenge akár szelíd, akár vadhust, csak arra ügyeljünk, hogy zsiros, kemény ne legyen, még a' könnyebb, nem zsiros tészta süteményeket is megengedhetjük, annál inkább, hogy vannak, kik szinte lelkenedznek utánnok, mind ezek mellett csakugyan a' tej, és hígtojás első táplálati a' vénségnek; az ingó erők' fentartására igyunk jó ó bort; nem ok nélkül neveztetett már hajdan a' *vénség' tejének*, azonban mértéket tartsunk, mert ha a' mértékletlenség ártalmas, utála-

tos mindegyik életszakban, minél inkább az utolsóban, a' vénségben.

A' tiszta, szabad levegőhöz kapcsoljuk egy úttal a' házi tisztaságot, és kellemes időben a' mezei életet, a' kényszerinti sétálásokat a' felváltó kocsizásokkal, a' kedvszerző társalkodásokat, multságokat, beszélgetéseket. Úgy, de kivel? hiszen a' fiatalok kerülnek, futják a' vént. Lassan öreg! ne sértünk, ne rágalmazzunk; lám, ha úgy volna is, nagy részint reánk vénekre hárámlanék az ok. Csak ne legyünk komorok, ne csörogjünk szüntelen, ne nézzük a' tisztességes mulatozásokat, mikben egykor mi is gyönyörködtünk, kaján, meresztett szemekkel, jeleskedjünk csak nyájas, vonzódó barátsággal, minő tiszteletes szeretettel fognak velünk barátkozni, édes örömet fogják a' kedvszeréntl mozgásokat, sétálást, kocsizást velünk tenni, kivált ha szíves beszélgetésüket fel fel váltjuk.

Mikép' kelljen a' fördőket, hogy használjanak, megválasztani, 's velök élni, világosan leírtam Orv. Munk. II. dik Dar. lap 6. kitetszik ott, hogy a' vénség langyos, az az: lágymeleg fördőkben gyönyörködik, azok

lágylítják, puhítják a' száraz, mereven testet, azok gyorsítják a' vér' forgását, azok sarkalják, ébresztik fel új erővel, kivált ha zsályával, kakukkfűvel, levendulával, izsoppal, 's más illetén fűszeres fűvekkel készítetnek, a' lomha test' életműveit, 's a' t.

A' komor, zivataros, hideg, és nedves levegőtől őrizkedjék kiki; ha ki tiszta, kellemetes idővel fürdeni akar, mivel tele hasal fürdeni veszedelmes, a' reggeli, és a' később délutáni órákban fürödjön. Kiteszik az egész gyógyfolyamatból, hogy semmi közbe csúszott betegségről szó nem volt, mellyet egyébiránt annak rende szerint kellene gyógyítani.

Az erőszakos, a' szabdaellenes életmóddal okozott elaszásnak gyógyítása iránt semmi szabályhoz sem szegődhünk. A' sokféle alkalmat adó okok, a' sokféle hozzá szökhető nyavalyák, a' sokféle könnyebb, vagy súlyosb kórjelek, magának a' nyomoréknak kétes mivolta inkább intenek, hogy minél előbb orvoshoz folyamodjunk.

Életrend. A' testnek természetes ön emésztéséből következő elaszásban megtar-

tandó életrendet jó formán a' gyógy módban kiraktuk. A' buja vásottsággal vásárlott elaszás' gyógyítását pedig, minekutánna orvosra biztuk, bizzuk az életrend' kiszabását is reá, ki ha még jókor szólíttatott, bizonynyal mindent megtesz, semmit el nem mulaszt, ha látja, hogy még nem halál a'

V É G E.

R E C Z E P T E K.

Nro 1.

Végy: Két lat rhabarburás czikoria, annyi iglitze gyületet, vagy is szörpöt, egy két grán csilla port. Elegyítsd össze, 's adj minden 2dik órában két kávék kanállal.

Nro 2.

Végy: Egy könting fejér nádmézre két csep gyalogfenyő mag olajt, adj hozzá tizenöt grán földi tököt, vagy is gönye gyökeret, és két lat édes anis szörpöt. Elegyítsd össze, 's adj minden 2dik órában egy kávék kanállal.

Nro 1.

R. Syr. cich. c. Rh.
— Ononid. aa. Unc. un.
Pulv. R. squill. gr.
un.— duo.
m. Summat oi 2 hor duob.
Coffeac. Cochlearibus.

Nro 2.

R. Ol. Juniper. gutt. duas
Sacch. alb. drach. un.
m. f. Flaeosacch.
Cui adde
Pulv. Rad. Bryon. gr.
quindec.
Syr. foenicul. Unc. un.
m. S. oi 2 hor. uno Cochleari Coffeac.

Nro 3.

Végy: Négy marék majoránát, annyi levendulát, forrázd le két font borral, hadd álljon befödve fél óráig, azután adj hozzá négy lat kámforos égett bort, haját nyird le, 's borongasd a' fejt.

Nro 4.

Végy: Négy lat kék lóhere, két könting hólyag huzó tapaszt, gyúrd egybe, 's tedd fejére.

Nro 5.

Végy: Fél könting Pórist, két lat zsálya forrázatot, annyi rózsamézet. Elegyítsd össze. Be-pemetülni való.

Nro 6.

Végy: Fél könting fejér keseragut, két lat rhabarbarás czikoria szörpöt, keverd össze, 's adj napjában többszer egykét kávék kanállal.

Nro 7.

Végy: Két lat hánytató szörpöt. Vedd hasznát.

Nro 3.

R. Herb. Majoran.
fl. lavendul. aa Manip.
quatqu. infund. c. Vin.
libr. duabus.
Stet p. 1/2 hor. vas. claus.
dein adde
Spir. Vin. Camph. Unc.
duas.
abrasis Capillis f. foment.

Nro 4.

R. Empl. d. Melilot. Unc.
duas.
— vesicat. drach. duas.
malax. d. adpl.

Nro 5.

R. Borac. ven. drach. sem.
infus. fol. salv.
Mell. rosar. aa. Unc. un.
m. p. inunctione.

Nro 6.

R. Magn. alb. drach.
sem.
Syr. Cichor. c Rh.
Unc. un.
m. S. saepius uno—duob.
Colfeac. cochlearibus.

Nro 7.

R. Syr. Emetic. Unc. un.
d. u.

Nro 8.

Végy: Két lat méhfű forrázatot, annyi málna szörpöt, fél könting sárga kinahéj vonatat. Elegyítsd össze, 's adj minden 2dik órában két kávék kanállal.

Nro 9.

Végy: Két lat kinahéj főzetet, egy lat birsalma mag nyákát, annyi málna szörpöt. Reverd össze, 's adj minden 2dik órában két kávék kanállal.

Nro 10.

Végy: Egy vagy két grán arabiai mézga nyákkal olvasztott kámfort, husz grán sárga kinahéj vonatat, két lat málna szörpöt, annyi méhfű forrázatot. Elegyítsd össze, 's adj minden 2dik órában két kávék kanállal.

Nro 11.

Végy: Husz grán sárga kinahéj vonatat, két lat mentha szörpöt, annyi angyal gyökér forrázatot, és egy, vagy

Nro 8,

℞. Infus. Herb. Meliss.
Syr. rub. id. aa Unc. un.
Extr. Cort. chin. fl.
drach. sem.
m. S. oi 2 hor. duob. cof-
feac. cochlear.

Nro 9.

℞. Decoct. Cort. chinae.
Unc. un.
Mucilag. sem. Cydon.
Syr. rub. id. aa Unc.
sem.
m. S. oi 2 hor. duob. cof-
feac. cochlear.

Nro 10.

℞. Camph. mucilag. gum.
arab. stae gr. un—duo.
Extr. cort. chinae flav.
scrup. un.
Syr. rub. id.
Infus. Hbae Meliss. aa.
Unc. un.
m. S. oi 2. hor. duob. cof-
feac. cochlear.

Nro 11.

℞. Extr. cort. chinae flav.
Scrup. un.
Syr. Menth.
Infus. R. Angelic. aa.
Unc. un.

két csep szarvasszarv-
szeszt. *Elegyítsd össze,*
's adj minden 2dik órá-
ban két kávés kanállal.

Nro 12.

Végy: Két könting
birsalma mag nyákát, ket
lat piros rózsza forráza-
tat. Elegyítsd össze szem
viznek.

Nro 13.

Végy: Két lat piros
rózsza forrázatot, egy
grán ólom czukrot. Ele-
gyítsd össze szem viznek.

Nro 14.

Végy: Egy grán édes
higanyt, negyven grán
fejér nádmézet. Elegyítsd
jól össze, azután osza
fel hat egyenlő adagok-
ra, 's adj be reggel, és
estve egy port.

Nro 15.

Végy: Egy lat fris só-
talan irósvajat, fél kön-
ting horgany virágot. E-
legyítsdegybe. Kenni va-
lő 2szer—3szor napjában.

Nro 16.

Végy: Egy lat szárcsa
gyökeret, főzd egy font
tiszta vízben fél óráig,

Spir. Corn. Cerv. gutt.
un.—duas.
m. S. oi. 2 hor. duob. cof-
feac. cochlear.

Nro 12.

R. Mucilag. sem. Cydon.
drach. duas.
Infus. fl. rosar. rubr.
Unc. un.
m. d. p. collyrio.

Nro 13.

R. Infus. fl. rosar. rubr.
Unc. un.
Sacch. saturn. gran. un.
m. d. p. collyrio.

Nro 14.

R. Calomel. gran. un.
Sacch. alb. Scrup. duos.
m. extiss. f. Pulv. dein di-
vid. in dos. aequ. N. Sex.
S. mane, et Vesp. pulv.
unus.

Nro 15.

R. Butyr. recent. insuls.
Unc. sem.
Oxyd. Zinc. drach. sem.
m. d. u.

Nro 16.

R. R. sarsapar. Unc. sem.
c. coqu. in aqu. Com.
libr. una. p. 1/2 hor.

vége felé tégy hozzá egy könting három színű ibolyát, hadd álljon befödve meghülésig. Szürd le, 's adj hozzá kellemes ízű fejtörést nádmézet; 's add közönséges italul édes tejvel, vagy a' nélkül.

Nro 17.

Végy: Egy lat aszú szilvát, két könting tisztított bor követ, főzd elegendő vízben fél óráig, szürj le hat latot, keverj közibe két lat manna szörpöt, adj minden 2dik órában egy evő kanálnyi.

Nro 18.

Végy: Két grán kámfort, egy lat tiszta mézet, vegyítsd össze törve, 's tégy hozzá öt lat méhfű forrázatát. 'S adj minden 2dik órában egy evő kanállal.

Nro 19.

Végy: Egy könting kigyó gége gyökeret, aprítsd össze, 's forrázd le forró vízzel, hadd álljon befödve fél óráig; szürj

S. fin. coct. adde

Herb. viol. tric. drach. un.
relinqu. in digest. ad
refriger.

Colat. adde

Sacch. alb. q. s. ad graam.
d. p. potu ord. cum, vel sine lacte.

Nro 17.

R. Prunor. tost. Une. sem.
Crem. tart. ppt. drachm. duas.
m. coqu. s. q. aqu. Com. p.
1/2 hor. col. Unc. trium.
adde

Syr. Mannat. Unc. un.
m. d. oi 2 hor. uno cochl.

Nro 18.

R. Camphor. gr. duo.
Mell. despum. Unc. sem.
m. terendo, et adde
Infus. Herb. Meliss.

Unc. duas, et sem.
m. S. oi 2 hor. uno cochleari.

Nro 19.

R. R. Serpentar. Virg.
drach. un.
c. infund. s. q. aqu. ferv.
p. 1/2 hor. vas. claus.
Colat. Unc. trium.

le hat latot, keverj közibe egy könting sárga kinahéj vonatat, és két lat málna szörpöt. Adj minden 2dik órában egy evő kanállal.

Nro 20.

Végy: Két könting sárga kinahéjat, öregibe törve, főzd vízben fél óráig, azután adj hozzá felkönting, vagy is nehezék kappon ör gyökeret, hadd fél óráig befödvé; azután szürj le hat latot, 's tégy hozzá két lat fejer nádmézzel készült szörpöt. Elegyítsd össze, 's adj minden 2dik órában egy evő kanállal.

Nro 21.

Végy: Egy grán kámfort, husz grán fejer nádmézet, törd egybe, 's adj hozzá két lat sárga fahéj szörpöt; 's adj napjában 4szer, 5szer egy két kávék kanállal, 's igyék reá méhfüből, és hársvirágból készült herbathét.

Adde

Extr. Cort. Chinae. flav. drach. un.
Syr. rub. id. Unc. un.
m. S. oi 2 hor. uno cochl.

Nro 20.

R. Cort. Chinae flav. rud cont. drach. duas.
Coqu. s. q. aqu. Com. p. 1/2 hor.
dein adde
R. Arnjc. drach. sem.
c. m. relinquin. in infus.
ferv. p. 1/2 hor. vas. cluas.
Colat. Unc. trium.
adde
Syr. simpl. Unc. un.
m. S. oi 2 hor. uno cochl.

Nro 21.

R. Camphor. gr. un.
Sacch. alb. gr. vigint.
m. extsme, dein adde
Syr. Cinnam. Unc. un.
m. S. interdiu 4ter, 5ies uno—duob. coff. cochlear. et superbibat de Hbath. melissae, c. fl. tiliae.

Nro 23.

Végy: Négy lat rózsaméz, két könting sósavanyt. Elegyítsd össze, bepemecselni való.

Nro 23.

Végy: Egy könting timót, olvasd fel négy lat zsálya forrázatban, 's adj hozzá egy lat tiszta mézet. Elegyítsd össze, bepemecselni való.

Nro 24.

Végy: Fél könting keseragat, egy lat narancshéj szörpöt, annyi rhabarbara festvényt. Elegyítsd össze, 's adj minden 2dik—3dik órában egy kávé kanállal.

Nro 25.

Végy: Egy könting fehér nádméz, két csep citromhéj olajt, fél könting tisztított bor követ, hat könting lepárolt menthavizet. Elegyítsd össze, 's adj napjában 4szer—5szer két kávé kanállal.

Nro 26.

Végy: Fél könting bor-kő sót, olvasd fel három lat vízben, 's adj 4szer

Nro 22.

R. Mell. rosar. Unc. duas.
Acid. Muriatici. drach.
duas.
m. d. p. Linimento.

Nro. 23.

R. Alum. crud. drach. un.
Infus. fol. Salv. Unc.
duas.
dein adde
Mell. pur. Unc. sem.
m. d. p. linimento.

Nro 24.

R. Magn. alb. drach. sem.
Syr. cort. aurant.
Tinct. Rh. aqu. aa.
Unc. sem.
m. S. oi 2—3 hor. uno
coffeac. cochl.

Nro 25.

R. Elaeosacch. cort. Citr.
c. gutt. duab. ppti drach
un.
Crem. tart. ppti drach.
sem.
Aqu. Menth. drach. sex.
m. S. 4ter. Dies de die
duob. coffeac. cochl.

Nro 26.

R. Sal tartar. drach. sem.
Solv. in aqu. com. Unc.
un. et sem.

napjában egy kávés ká-
nálnyit egy kalán tiszta
vizben.

Nro 27.

Végy: Egy könting fe-
jér nádmézet, két csep
székfű olajt, fél, vagy
egy könting tarnics gyö-
kér vonatat, egy lat na-
rancshéj szörpöt. Ele-
gyítsd össze, 's adj nap-
jában 3szor—Aszer egy,
két kávés kanállal.

Nro 28.

Végy: Egy lat lábdán
tapaszt, husz grán pe-
ruviai Balzsamat, tiz
grán mákonyt; gyúrd egy-
be, 's tedd a' gyomorra.

Nro 29.

Végy: Egy lat lepárolt
menthóvizet, onnyi ment-
ha szörpöt, és négy csep
Sydenham' folyó mákon-
nyát. Elegyítsd össze, 's
adj többször két kávés ka-
nálnyit.

Nro 30.

Végy: Másfél könting
fejér keseragat, husz

d. s. 4ter de die uno cof-
feac. cochlear. cum uno
cochleari aqu. com.

Nro 27.

R. Elaeosacch. chamom. c
gutt. duabus ppti drach.
un.
Extr. gentian. drachm.
sem.—un.
Syr. cort. aurant. Unc.
sem.
m. S. ter, 4ter uno, du-
ob. coffeac. cochlearibus.

Nro 28.

R. Empl. d. Labdan. Unc.
sem.
Balsam. peruv. Scrup.
un.
Opii pur. gr. decem.
malax. adpl. ad ventric.

Nro 29.

R. Aqu. menth.
Syr. — aa. Unc. sem.
Laud. liq. Syden. gutt.
quatquor.
m. S. saepius duob. cof-
feac. cochlearibus.

Nro 50.

R. Magn. alb. drachm.
unam sem.

grán rhabarbara vonatat, egy csep édes ánís olajjal, és egy könting fejei nádmézzel készített ániscukrot. Elegyítsd összepornak, 's adj 3szor—4szer napjában egy késhegyre való édes ánispárolt vízzel, vagy édes téjjel.

Nro 31.

Végy: Tizenöt—huszgrán porrá tört füzikéfüvet, egy lat narancshéj szörpöt, annyi lepárolt sárga fahéj vizet. Elegyítsd össze, 's adj minden órában egy, két kávéskanállal.

Nro 32.

Végy: Fél könting alma savas vasacs festvényt, két lat lepárolt sárga fahéj vizet, adj napjában 4szer—5szer egy kávéskanállal.

Nro 33.

Végy: Két lat lepárolt székfüvirág vizet, annyi székfü szörpöt. Elegyítsd egybe, 's adj napjában 5szer—6szor két kávéskanállal.

Extr. Rh. Scrup. un.
Elaeosacch. foenicul. c
gutt. una ppti drach. un.
m. f. Pulv.
S. ter, 4ter Cuspid. cultri in aqua foenic. vel lacte.

Nro 31.

R. Pulv. Herb. Salicar.
gr. quindec.—viginti.
Syr. cort. aurant.
Aqu. Cinnam. aa. Unc.
sem.
m. S. oi 2 hor. uno—duob. coffeac. cochlear.

Nro 32.

R. Tinct. Mart. pomat.
drach. sem.
Aqu. Cinnam. simpl.
Unc. un.
m. S. 4er—5ies uno coffeac. cochleari.

Nro 33.

R. Aqu. fl. cham.
Syr. — aa. Unc. un.
m. S. 5ies — 6ies duob. coffeac. cochlearibus.

Nro 34.

Végy: Egy lat arabiai mézga nyakát, három lat lepárolt sárga fahéj vizet. Elegyítsd össze, 's adj gyakrabban egy, két kávé kanállal.

Nro 35.

Végy: Két, három grán porrá tört hánytató gyökeret, egy lat sz. János kenyér szörpöt, két lat rhabárbara forrázatot. Elegyítsd össze, 's adj minden két órában két kávé kanállal.

Nro 36.

Végy: Egy grán édes higanyt, husz grán fejér nádmézet. Elegyítsd össze, 's adj ilyen hat odagokat, vegyen regge lenkint egyet egy kalán édes téjben.

Nro 37.

Végy: Tizenkét grán Jaláp gyöker port, annyi Glauber csoda sót, tiz grán giliszta ürömmagot; csinálj port belőlek, 's add be reggel édes téjben.

Nro 34.

R. Mucilag. gum. arab. Unc. sem.
Aqu. Cinnam. simpl. Unc. unam sem.
m. S. saepius uno—duob. coffeac. cochlear.

Nro 35.

R. Pulv. R. Ipecaenanh. gr. duo—tria.
Syr. diacod. Unc. sem.
Infusum Rh. Unc. un.
m. S. oi 2 hor. duob. coffeac. cochlear.

Nro 36.

R. Calomel. gr. un. Sacch. alb. gr. viginti.
m. f. Pulv. d. tal. dos.
Nro sex.
S. mane Pulv. unus ex cochleari lactis dulcis.

Nro 37.

R. Pulv. R. Jalap. — sal. Mir. Gl. aa. gr. duodec.
— Sem. Cinae gr. dec.
m. f. Pulv. S. mane cum dulci lacte.

Nro 38.

Végy: Két könting giliszta üröm magot, annyi kettős só, egy könting gyökönke gyökeret, negyven grán jalapát, törd porrá öszvesen, 's adj hozzá hat könting édes ánis szörpöt, annyi lepárolt édes ánis vizet. Elegyítsd össze, 's adj minden 2dik órában egy — két kávés kanállal, míglen gyenge hasmenés következik.

Nro 39.

Végy: Tizenkét grán rozsdátlan vasport, annyi fahéj port, egy lat fejer nádmézet, csinálj port összetörve, 's vegyétve belölek, azután oszd feltizenhét egyenlő adagokra, 's adj be reggelenként egyet.

Nro 40.

Végy: Huszonnégy grán giliszta üröm magot, tizenöt grán édes higanyt, törd vegyétve, csinálj port, 's oszd fel három egyenlő adagokra, 's adj reggel éhomra egyet.

Nro 38.

R. Pulv. sem. Cinae
— Arc. dupl. aa. drach. duos.
— R. valer. sylv. drach. un.
— — Jalap. Scrup. duos.
Aqu. foenicul.
Syr. — aa. drach. sex.
m. S. oi 2 hor. uno—duob. coffeac. cochlearib. ad lenem evacuaem.

Nro 39.

R. Limatur. Mart. alcoh. non rubig.
Pulv. Cinnam. aa. gr. duodecem.
Sacch. alb. Unc. sem.
m. extime, dein divide in partes aequ. No duodec.
S. oi mane Pulv. unus.

Nro 40.

R. Pulv. sem. Cinae gr. viginti quatu.
— Calomel. gr. quindec.
m. f. Pulvis, dein divide in dos. aequ. No tres.
S. mane jejuno ventriculo unus.

Nro 41.

Végy: Két könting finom porrá tört erdei páfrány gyökeret, nyoltzlat hársfavirág forrázatat. Elegyítsd össze, 's igya meg éhomra egyszerre.

Nro 42.

Végy: Tíz grán édes higanyt, nyoltz grán hasajtó szulákat; csinálj belőlek narancshéj szörppel hat labdacsokat; add be, 's igyék rá hársfavirág herbathét.

Nro 43.

Végy: Husz grán édes higanyt, hat grán égett szarvasszarvat, annyl higany kénetet. Elegyítsd össze, 's csinálj finom port belőlek; add be tiszta vízzel, vagy árpakássa lével.

Nro 44.

Végy: Egy grán beléndekfü vonatat, husz grán keseragat. Elegyítsd össze, 's oszd fel négy egyenlő adagokra; vegyen estve egyet.

Nro 41.

R. Pulv. R. filic. mar.
drach. duas.
Infus. flor. tiliae. Unc.
quatqu.
m. S. p. haustu.

Nro 42.

R. Calomel gr. decem.
Scammon. gr. octo.
Syr. cort. aurant. q. s.
f. l. a. Pillul. Nro sex.
d. p. dosi, et bibat desuper ex infus. fl. tiliae.

Nro 43.

R. Calomel Scrup. un.
Corn. Cerv. ust. ppti.
Cinnabar. Antimon. aa.
gr. sex.
m. f. Pulv. Subtiliss.
Sum. aqua mixt. vel ex jure bord. deglup.

Nro 44.

R. Extr. hyosciam. gr. un.
Magn. alb. Scrup. un.
m. f. Pulv. divid. in dos.
aequ. Nro quatqu.
S. Vesper. un.

Nro 45.

Végy: Két könting hlg leveles borkövet, egy lat eczetes mézet, ket lat csomborfü forrázatat. Elegyítsd össze, 's adj minden 2dik órában két, három kávék kanállal.

Nro 46.

Végy: Tizenkét grán tiszta ammoniak mézgát, egy lat arabiai mézgyöndykát, törd, 's adj hozzá egy lat fejer málvá, vagy is ziliz szörpöt, és négy lat édes kömény forrázatat. Elegyítsd össze, 's adj napjában négyszer egy egy evő kanállal.

Nro 47.

Végy: Tizenkét grán mirrha vonatat, fél könting porrá tört rákszemet, másfél könting fejer nádmézet, törd egyelőltve porrá, oszd aztán tizenkét egyenlő adagokra, 's adj minden 3dik órában egy port.

Nro 45.

℞. Liqu. terr. fol. tart. drach. duas.
Oxym. Squill. Unc. sem.
Infus. Herb. Puleg. Unc. un.
m. S. oi 2 hor. duob.— trib. coffeac. cochlear.

Nro 46.

℞. Gum. Ammoniac. dep. gr. duodecem.
terc. c mucilag. Gum. arab. Unc. sem.
et adde
Syr. althaeae Unc. sem.
Infus. foenicul. Unc. duas sem.
m. S. 4ter de die uno cochleari.

Nro 47.

℞. Extr. Myrrh. gr. duod. Lap. Cancror. ppti drach. sem.
Sacch. alb. drach. unam sem.
m. f. Pulv. divid. in dos. aequ. Nr. duodec.
S. oi 3 hor. un. Pulv.

Nro 43.

Végy: Fél grán hánytató borkövet, tiz grán hánytató gyökér port, két lat rhabarbarás cikoria szörpöt. Elegyítsd össze, 's adj minden fertály órában egy—két kávéskanállal.

Nro 49.

Végy: Fél grán hánytató borkövet, tizenöt grán Glauber^s csoda sóját, két lat rhabarbarás cikoria szörpöt. Keverd egybe, 's adj minden órában két kávéskanállal.

Nro 50.

Végy: Tiz — tizenöt grán kappan ör virágot, forrázd le elégséges forró vízzel, befödve hadd álljon még meghűlt, akkor szűrj le három latot, adj hozzá fél könting sűrűdött marha epét, egy lat sárga fahéj szörpöt. Keverd össze, 's adj napjában négyszer egy egy kávéskanállal.

Nro 51.

Végy: Két könting festő büzér gyökér port,

Nro 48.

R. Tartar. Emet. gr. sem.
Pulv. R. Ipecacuanh.
gr. decem.
Syr. Cich. c. Rh. Unc.
un.
m. S. oi quadr. hor. uno—
duob. coffeac. cochlear.

Nro 49.

R. Tartar. emet. gr. sem.
Sal mir. Gl. gr. quindec.
Syr. Cich. c. Rh. Unc.
un.
m. S. oi hora duob. coffeac. cochlear.

Nro 50.

R. Fl. Arnic. gr. dec.—
quindec.
Infund. s. q. aqu. ferv.
vas. claus.
relinqu. ad refriger.
Colat. Unc. un. sem.
adde
Fell. taur. inspiss.
drach. sem.
Syr. Cinnam. Unc. sem.
m. S. 4ter de die uno coffeac. cochleari.

Nro 51.

R. Pulv. R. Rub. tinctor.
drach. duas

egy könting kálmos gyö-
kér port, három könting
fejér nádmézet; vegyétsd
össze, 's adj napjában
négyszer egy kávék ka-
nállal, 's igyék reá édes
kömény herbathet.

Nro 52.

Végy: Két könting fes-
tő büzér gyökeret, főzd
elegendő vízben fél óráig,
hadd álljon meghűlésig;
akkor szürd le, adj hozzá
másfél könting kálmos
festvényt, egy lat narancs-
héj szörpöt; 's adj min-
den 3dik órában egy evő
kanállal.

Nro 55.

Végy: két—három kön-
ting öregre tört kinát,
főzd elégséges vízbe fél
óráig, akkor adj hozzá
egy könting aprított csik-
lász gyökeret, husz grán
narancshéjjat, hadd áll
jon befödve meghűltig,
szürd le, 's adj hozzá egy
lat narancshéj szörpöt,
ugyan annyi lepárolt sár-

Pulv. R. Calam. arom.
drach. un.
— Sacch. alb. drach.
tres.

m. f. Pulv. S. 4ter de die
uno coffeac. cochleari,
et bibat desuper herb.
theam ex foeniculo.

Nro 52.

R. R. Rub. tinctor. drach.
duas.

C. coqu. s. q. aqu. com.
p. 1/2 hor.

Colat. refrig. Unc. trium
adde

Tinct. Calam. aromat.
drach. unam sem.

Syr. cort. aurant. Unc.
sem.

m. S. oi 3. hor. uno
cochleari.

Nro 53.

R. Cort. peruv. rud. cont.
drach. duas—tres.

Coqu. s. q. aqu. com. p.
1/2 hor.
s. fin. adde

R. Caryophyllat. drach.
un.

Cort. aurant. Scrup. un.
c. m. relinquin. in infus.

vas. claus. ad refrig.
Colat. Unc. quatqu.

ga fahéj vizet. Elegyítsd össze, 's adj minden 2dik órában egy evő kanálnyi.

Nro 54.

Végy: Tizenöt — husz grán hánytató gyökeret, elégséges forró vízzel forrázd le, 's befődvé hada álljon fél óráig. Szűrj le négy latot, 's adj hozzá fél, vagy egy grán hánytató bor követ, két lat eczetes mézet. Elegyítsd össze, 's adj minden fertály órában két kávék kanállal, még elegendet nem hány, 's igyék minden bevétel után székfüvirág herbathét.

Nro 55.

Végy: Nyolcz—tiz grán Jalapa gyántát, fél tojás székével gyúrd jól össze, azután adj hozzá gyúrás közt egy lat jó ó bort, fél könting le párolt boros sárga fahéj vizet, nádmézet, hogy kellemetes izű legyen, 's adj minden fél órában fél evő kanállal, 's igyék sós marhahus levet reá.

adde

Syr. cort. aurant.

Aqu. Cinnam. simpl.

aa. Unc. sem.

m. S. oi 2 hor. uno coch.

Nro 54.

R. R. Ipecacuanh. gran. quindec.—viginti. c. infund. s. q. aqu. serv. p. 1/2 hor. vas. claus. Colat. cl. Unc. duar. addē

Tart. emet. gr. sem.—un.

Oxym. simpl. Unc. un. m. S. oi 1/4 hor. duob. coffeac. cochlearibus, donec probe vomat.

Nro 55.

R. Resin. Jalap. gran. octo—decem. Vitell. ovor. Nro sem. Exactiss. stis adde Vin. bon. Unc. sem. Aqu. Cinnam. Vin. dtach. sem. Sacch. alb. q. s. ad. grat. S. oi 1/2 hor. 1/2 cochl. bibat desuper jus bubul. salsum.

Nro 56.

Végy: Egy könting füstikefű vonatat, két könting narancshéj festvényt, két lat rhabarbara festvényt, ugyan annyi lepárolt mentha vizet. Elegyítsd össze, 's adj napjában négyszer két két kávék kanállal.

Nro 57.

Végy: Fél grán narancs színű kén dárda csat annyi édes higanyt, öt grán bürköt, csinálj port belőlek. Készíts illy mértékű port tizenkettőt, 's adj napjában kétszer—háromszor egyet belőlek.

Nro 58.

Végy: Nyolcz grán levált vörös higanyt, két könting sótalan irós vaját, vegyétve készíts írt belőle; reggel, 's este egy kevéssel kend be a' szemhéjjakat.

Nro 59.

Végy: Két grán édes higanyt, egy könting mézgás port. Elegyítsd ösz-

Nro 56.

R. Extr. Fumar. drach. un.
Tinct. Cort. aurant. drach. duas.
— Rh.
Aqu. Menth. aa., Unc. un.
m. S. 4ter de die duob. coffeac. cochlear.

Nro 57.

R. Sulfur. aurat. Antim. Mercur. dulc. aa. gr. semis.
Pulv. Herb. Cicut. gr. quinque.
m. f. Pulv. d. tal. dos.
Nro duodec.
S. bis—ter de die un. Pulv.

Nro 58.

R. Mercur. ppti rubr. gr. octo.
Butyr. insuls. drach. duas.
m. S. mane, et vesper. pauxillum palpebris inungatur.

Nro 59.

R. Mercur. dulc. gr. duo. Pulv. gummos. drach. un.

sze, 's oszd fel nyolcz egyenlő adagokra, 's adj napjában 2szer—3szor egyet, 's igyék reá az ide csatolt herbathéból.

Végy: egy marék pipacsvirágot, annyi izsópot, két lat édes gyökert, és egy könting csilagos ánist; csinály herbathét belőlek, 's adj reá belőle inni.

Nro 60.

Végy: Egy grán mákonyt, husz grán fejer keseragat. Elegyítsd össze, azután oszd fel négy egyenlő adagokra, 's adj be estve egyet.

Nro 61.

Végy: Egy grán mákonyt, három lat pipatsvirág szörpöt. Elegyítsd össze, 's adj minden 2dik órában két kávék kanállal.

Nro 62.

Végy: Fél könting saltromot, egy lat fejer mák szörpöt, hat lat lepárolt bodzavirág vizet. Elegyítsd össze, 's adj min-

m. extiss. dein divide in dos. aequal. Nro octo. S. bis—ter de die Nro un. et superbib. ex sequent. Hbathea.

R. Fl. Rhaead.

Herb. hyssop. aa. manip. un.

R. Liquirit. Unc. un.

Anis Stell. drach. un.

c. m. d. spec. p. Thea.

Nro 60.

R. Opii pur. gr. un.

Magn. alb. gr. viginti.

m. f. Pulv. dein divide in dos. aequal. No quatqu.

S. Vesper. un. Pulv.

Nro 61.

R. Opii pur. gr. un.

Syr. fl. Rhaead. Unc. un. sem.

m. S. oi 2. hor. duob. coffeac. cochlear.

Nro 62.

R. Nitr. pur. drach. sem.

Syr. pap. alb. Unc. sem.

Aqu. fl. sambuc. Unc.

tres.

den 2dik órában egy evőkanállal, 's igyék az ideirt herbathéből reá.

Végy: Két lat fejer málvagyökeket, két marék fejer málvaleveleket. A pritsd össze herbathének.

Nro 63.

Végy: Egy könting salitromot, hat könting pipacsvirág szörpöt, annyi eczetes mézet, nyolcz lat lepárolt bodza virág vizet. Elegyítsd egybe, 's adj be minden 2dik órában egy—két kávés kanállal.

Nro 64.

Végy: Tiz grán pirosgyűszű füvet, forrázsd le hat lat forró vizzel, hadd álljon meghülésig befödve, azután szürd le, 's adj hozzá egy lat hig leveles borkövet, és két könting fejer nádmézet. Vegyítsd össze, 's adj be minden 2dik órában fél evő kanállal.

Nro 65.

Végy: Négy lat lepárolt hársfavirág vizet, husz csep lepárolt keserű mondola vizet, egy lat

m. S. oi 2. hor. uno cochleari, et bibat desuper ex sequent. herbathea.

℞. R. alth. Unc. un.

Fol. — manip. duos.

c. m. d. spec. p. Thea.

Nro 63.

℞. Nitr. pur. drach. un.

Syr. fl. Rhaead.

Oxym. simpl. aa. drach.

sex,

Aqu. fl. samb. Unc.

quatqu.

m. S. oi 2. hor. uno—du-

ob. cochlearibus.

Nro 64.

℞. Herb. digital. purpur.

gr. decem.

Infund. in aqu. com.

Unc. tribus. vas. claus.

Colat refrig. adde.

Liqu. terrae. fol. tart.

Unc. sem.

Sacch. alb. drach. duas.

m. S. oi 2 hor. medio

cochleari.

Nro 65.

℞. Aqu. flor. tiliae. Unc.

duas.

— Amygdal. amar.

gutt. viginti.

*fejér málna szörpöt. E-
legyítsd össze, 's adj
négy — öt esztendőnek
minden órában egy evő
kanállal; kisebbnek keve
sebbet.*

Nro 66.

*Végy: Három grán
hánytató gyökeret, fél
könting fejér keseragat
annyi arabiai mézgát,
egy könting cukrot; csi-
nálj port belőlek, azután
oszd fel tizenkét egyenlő
adagokra, 's adj be min-
den 2dik órában egy port.*

Nro 67.

*Végy: Tizenkét grán
horganyvirágot, egy kön-
ting bazsa rózsa gyöke-
ret, annyi fejér nádmé-
zet, csinálj port belőlek.
Elegyítsd össze, oszd fel
tizenkét egyenlő adagok-
ra, 's adj be minden
3dik órában egy port.*

Nro 68.

*Végy: Fél, vagy egy
grán pézsmát, tíz grán
fejér nádmézet, törd por-
rá, 's csinálj hat ilyen
adagokat. 'S adj be min-
den 2dik—3dik órában
egy port.*

Syr. alth. Unc. sem.
m. S. quatqu. quinqu. an-
nor. oi hor. uno coch-
leari, junior minus.

Nro 66.

R. Pulv. R. Ipecacuanh.
gr. tria.
Magn. alb.
Gum. arab. aa. drach.
sem.
Sacch. Cand. drach. un.
m. f. Pulv. dein divid.
in dos. aequ. No duodec.
S. oi 2 hor. un. Pulv.

Nro 67.

R. Flor. Zinci. gr. duodec.
Pul. R. poeon.
Sacch. alb. aa. drach.
un.
m. f. Pulv. divid. in dos.
aequ. No duodec.
S. oi 3 hor. un. Pulv.

Nro 68.

R. Mosch. orient. gr.
sem.—un.
Sacch. alb. gr. decem.
m. f. Pulv. d. tal. dos.
No sex.
S. oi 2—3 hor. un. Pulv.

Nro 69.

Végy: harmincz grán hánytató borkövet, egy lat disznó zsirt. Elegyítsd össze, 's dörgölj be belőle reggel, és estve egy mogyoró nagyságut.

Nro 70.

Végy: Fél könting sárga kinahéj vonatat, két lat lzsop szörpöt, három lat lepárolt lzsop vizet. Vegyítsd össze, 's adj minden 2dik órában fél evő kanállal.

Nro 71.

Végy: Két könting öregibe tört sárga kinahéjat, főzd elegendő vizben fél óráig, szürj le hat latot, adj hozzá egy lat lepárolt fahéj vizet, annyi lzsop szörpöt. Elegyítsd össze, 's adj minden 2dik órában egy evő kanállal.

Nro 72.

Végy: Egy grán narancs színű kén dárdácsat, két grán édes hlganyt, fél könting fejer

Nro 69.

R. Tartar. emet. gran. triginta.
Axung. porcin. Unc. sem.
m. f. Ungv. S. mane, et vesp. infric. magnitud. nuc. avellanae.

Nro 70.

R. Extr. Cort. Chin. flav. drach. sem.
Syr. hyssop. Unc. un.
Aqu. — Unc. unam sem.
m. S. oi 2 hor. medio coch.

Nro 71.

R. Cort. Chinae flav. rud. cont. drach. duas.
Coqu. s. q. aqu. com. p. 1/2 hor.
Colat. Unc. trium adde
Aqu. Cinnam. simpl.
Syr. hyssop. aa. Unc. sem.
m. S. oi 2 hor. uno cochl.

Nro 72.

R. Sulfur. aurat. Antim. gr. un.
Mercur. dulc. gr. duo.
Sacch. alb. drach. sem.

nádmézset, elegyítsd össze jól, azután oszd fel négy egyenlő adagokra, 's adj be minden 2dik—3dik órában egy port.

Nro 73.

Végy; Egy könting oroszlányfog vonatát, annyi eleczeke, és rhabarbara vonatokat, fél könting orvosiszappant, fejér cukorral dörzsölt narancshéj, és rhabarbara porokból egyenlőn mennyi szükséges három gráni labdacskok formálására, 's adj belőlel naponkint 3szor négy—öt szemet, 's igyék reájok savóban főtt perje gyökér vizet.

Nro 74.

Végy: Két grán piros gyűszű port, negyven grán fejér nádmézset, porrá törve elegyítsd jól össze, azután oszd hat egyenlő adagokra, 's adj napjában 2szer—3szor egyet, 's igyék narancshéjből, és méhfűből herbathét reá.

m. extiss. f. Pulv. dein divid. in dos. aequal. No quatqu.

S. oi 2—3 hor. un. Pulv.

Nro 73.

R. Extr. Tarax.

— 3 fol. fibr.

— Rh. aa. drach. un.

Sapon. medicin. drach. sem.

Flav. cort. aur.

Pulv. Rh. elect. q. s.

f. l. a. Pill. gr. trium.

S. ter de die Nro 4—5.

bibat desuper Decoct.

Graminis c. sero lactis parat.

Nro 74.

R. Pulv. digital. purp. gr. duo.

Sacch. alb. Scrup. duos.

m. extiss. f. Pulv. dein divid. in dos. aequal.

Nro Sex.

S. bis—ter de die un.

Pulv. et bibat desuper

ex cort. aurant. et Herb.

Meliss. herbamthe.

Nro 75.

Végy: Két lat tisztított ként, elegendő édes mon-dola olajt, hogy ír készüljen belőle, add haszonúl.

Nro 76.

Végy: Nyolcz lat málvalevet, két lat bürköt, törd porrá, főzd édes téjben, azután adj hozzá hat lat fris irósvajat. Elegyítsd össze, 's add borongatásnak.

Nro 77.

Végy: Három grán dár-danyozott higany kénetet, husz grán fejer nád mézet; csinálj port belőle, adj hat olyan adagokat, 's adj be minden nap egyet.

Nro 78.

Végy: Négy lat kénvirágot, annyi megszált fejer gálicz port, fél font fris disznó zsirt, jól keverve csinálj trt belőle.

Nro 79.

Végy: Egy lat fris só-talan irósvajat, hat—

Nro 75.

℞. Sulfur. depur. Unc. un.
Ol. amygd. dulc. q. s.
f. ungv. d. u.

Nro 76.

℞. Pulv. fol. Malv. Unc. quatqu.
— Herb. Cicutae. Unc. un.
m. coqu. in lacte, dein adde
Butyr. recent. Unc. tres.
m. f. Capl. d. u.

Nro .77

℞. Aethiop. Antim. gr. tria.
Sacch. alb. Scrup. un.
m. f. Pulv. d. tal. dos.
Nro sex.
S. quotidie un. Pulv.

Nro 78.

℞. Flor. Sulfur.
Vitriol. alb. pulv. aa. Unc. duas.
Axung. porcin. libr. sem.
m. extiss. f. Ungv.

Nro .79

℞. Butyr. insuls. recent. Unc. sem.

tiz gránig levált veres
hlganyt. Elegyítsd ösz-
sze írnek. Kenni való.

Nro 80.

Végy: Tiz lat fejér
füzfa főzetet, két kön-
ting birsalma mag nyá-
kút. Elegyítsd össze, 's
vedd hasznát.

Nro 81.

Végy: Két könting ám-
moniák mézgát, három
könting kina vonatat, csi-
nálj narancs szörppel há-
rom gráni labdacsokat,
hintsd be narancslevél
porral, 's adj naponkint
3szor négy szemet, 's i-
gyék reá szekfűvirágból,
és virágos földpe fű-
ből herbathét.

Nro 82.

Végy: Két könting gyö-
könke gyökér port, annyi
tölgyfa gyöngyöt, 's u-
gyan annyi kinahéj port,
sárgafahéj szörppel csi-
nálj Likúriumot belőle,
's adj minden 3dik órá-
ban egy kávés kanállal.

Mercur. ppti rubr. gr.
sex—decem.
m. f. Ungv. d. u.

Nro 80.

℞. Decoct, salic. alb.
Unc. quinqu.
Mucilag. sem. Cydon.
drach. duas.
m. d. u.

Nro 81.

℞. Gum. ammon. deput.
drach. duas.
Extr. cort. peruv.
drach. tres.
Syr. cort. aurant. q. s.
f. Pillul. gr. trium.
Consp. Pulv. fol. aur.
S. ter de die Nro quat.
bibat desuper Herbam
theam ex fl. chamom.
et summit. Cent. min.

Nro 82.

℞. Pulv. R. Valer. sylv.
— Visci quercin.
— Cort. peruv. aa.
drach. duas.
Syr. Cinnam. q. s.
f. Electuar.
Sig. oi 3. hor. uno cof-
feac. cochleari.

Nro 83.

Végy: Fél könting hó-
dany festvényt, tizenkét
csep Sydenhám folyó má-
konyt, tiz lat lepárolt
sárga fahéj vizet; 's adj
minden fél órában egy
evő kanállal.

Nro 84.

Végy: Tiz grán tim-
sót, olvaszd fel tizenkét
lat tiszta vízben, adj
hozzá két könting fejer
nádmézet, 's adj minden
órában két evő kanállal.

Nro 85.

Végy: Három könting
édes mondolát, tiz szem
keserű mondolát, csinálj
mondola tejet, szűrj le
tizenkét latot, 's adj hoz-
zá nyolcz lat szeszes sár-
ga fahéj vizet, 's adj
minden órában két—há-
rom evő kanállal.

Nro 86.

Végy: Két könting ki-
na vonatat, egy könting
Tarnics, annyi mirrha
vonatakat, ugyan annyi

Nro 83.

R. Tinct. Castor. drach.
sem.ⁿ
Laud. liqu. Sydenh.
gutt. duodec.
Aqu. Cinnam. simpl.
Unc. quinqu.
m. S. oi media hora uno
cochleari.

Nro 84.

R. Alum. crud. gr. dec.
Solv. in aqu. com. Unc.
sex,
dein adde
Sacch. alb. drach. duas.
m. S. oi hor. duob- coch-
learibus.

Nro 85.

R. Amygd. dulc. drach.
tres.
— amar. No decem.
f. l. a. Emuls.
Colat. Unc. sex.
adde
Aqu. Cinnam. vin. Unc.
quatqu.
m. S. oi hor. duob.—tri-
bus cochlearibus.

Nro 86.

R. Extr. cort. peruv.
drach. duas.
— gentian.
— Myrrh. aqu.

rozsdátlan vas port, csinálj rhabarbara festvényel labdacsokat belőle, hintsd be narancs levél porral, 's adj napjában 3szor, mindenkor öthat szemet belőle, 's igyek virágos földepéből székfüvirággal herbathét reü.

Nro 87.

Végy: Egy lat tarnics gyökeret, annyi kálmos gyökeret, másfél könting sárza fahéjat, aprítsd össze, 's forrázd le egy font forró vízzel, hadd álljon befödve meghűlésig; akkor szürd le, 's adj minden 2dik órában egy-két evő kanállal.

Nro 88.

Végy: Két könting kaskaril, annyi Tarnics vonatokat, csinálj narancs levél porral három gránit labdacsokat, hintsd be anis mag porral, 's adj napjában 3szor öt öt szemet.

Nro 89.

Végy: Három lat öregent tört kinát főzd két

Limat. Mart. non rubig.
aa, drach. un.
Tinct. Rh. q. s. f. Pill.
gr. duor.
Consp. Pulv. fol. aur.
S. ter de die No quinqu.—
sex. Superbibat vasc.
infus. summ. Cent. min.
c. fl. cham. V.

Nro 87.

R. R. Gentian.
— Calam. arom. aa.
Unc. sem.
Cort. Cinnam. drach.
unam sem.
c. m. infund. in libr. una
aqu. ferv. vas. claus.
ad refrig.
Colat. d. u.
Sig. oi 3. hor. uno—duob. cochlearibus.

Nro 88.

R. Extr. Cort. Cascarill.
— Gentian. aa. drach.
duas.
Pulv. fol. aurant. q. s.
f. Pill. gr. trium.
Consp. Pulv. sem. anis.
S. ter de die No quinqu.

Nro 89.

R. Cort. peruv. rud. cont.
Unc. un. sem.

font veres borban fél óráig, azután adj hozzá egy marék rutafüvet, annyi linka virágot, 's befödve hadd álljon fél óráig, azután szürd le, 's adj hozzá három lat rózsza mézet; 's add befecskendezni.

Nro 90.

Végy: Két könting tiszta ammoniak mézgdát, annyi kaskarilhéj vonatat, fél könting csikorka vonatat, husz grán tiszta myrrhát, csinálj tengeri gyánta festvénnel három gráni labdacsokat, hintsd meg narancs levél porral, 's adj 3szor napjában mindenkor három—négy szemet, 's igyék reá reggel, és este székfüvirág forrázatból egy findzsával.

Nro 91.

Végy: Egy lat rozsdátlan vas port, másfel könting sárga, annyi fejer sahéjakat, egy könting szerecsen diót, törd por-

Coqu. in rubr. Vin.
libr. duab. p. 1/2 hqr.
dein adde
Herb. rutae,
Flor. hyperic. aa. Man.
un.
m. relinq. in infus. serv.
p. med. hor. vas. claus.
Colat. adde
Mell. rosar. Unc. un.
sem.
m. S. p. injectione.

Nro 90.

R. Gum. ammon. depur.
Extr. Cort. Cascarill.
aa. drach. duas.
— Gratiol. drachm.
sem.
Myrrh. elect. Scrup.
un.
Tinct. Succin. ° q. s. f.
Pill. gr. trium.
Cons. Pulv. fol. auran.
S. ter de die tres, quatq.
et superbibat mane, et
vesp. Vascul. infus. fl.
chum. v.

Nro 91.

R. Limatur. Mart. non
rubigin. Unc. sem.
Cort. Cinnam.
— Vinteran. aa. drach.
un. sem.

*rá, 's tölts reá egy me-
szely jó (Somlai) ó bort,
hadd álljon befödve, köz-
be fel fel rázván 24 órá-
ig; azután szürd le, 's
adj minden 3dik órában
két—három evő kanállal.*

Nro 92.

*Végy: Husz grán rha-
barbarát, annyi ráksze-
met, csinálj port belőle,
készlts két adagot, 's adj
reggel, és estve egyet,
's igyék reá székfüből, és
citromhéjből készült for-
rázatat.*

Nro 93.

*Végy: Egy könting tar-
nics vonatat, egy lat na-
rancshéj szörpöt, öt lat
lepárolt székfüvirág vi-
zet, 's adj napjában 2szer
—3szor egy evő kanál-
lal.*

Nro 94.

*Végy: Két grán nyers
timsót, tiz grán kemé-
nyítőt, nyolcz grán fe-*

Nuc. Moschat. drach.

un.

m. f. Pulv. cui. affund.

Vin bon. (Somlov.) libr.

unam,

relinqu. p. 24. hor. in di-

gest. subind. agitando.

Colat. exhibe.

Sig. oi 3. hor. duob—tri-

bns cochlearibus.

Nro 92.

R. Pulv. Rh. elect.

— Lap. Cancror. aa.

gr. viginti.

m. f. Pulv. d. tal. No duo.

S. mane, et vesp. Pulv.

unum, et bibat desup.

herbam theam ex flor.

cham. V. et Cort. Citri,

Nro 93.

R. Extr. Gentian. drach.

un

Syr. Cort. aurant. Unc.

sem.

Aqu. flor. chamom. Unc.

duas sem.

m. S. bis—ter de die

uno cochleari.

Nro 94.

R. Alum. rap. gr. duo.

Amyli gr. decem.

Sacch. alb. gr. octo.

jér nádmézet, csinálj port belőle, 's adj minden 2dik órában egyet, 's igyék fekete nadúly gyökér főzetet reá.

Nro 95.

Végy: Egy grán mákonyt, old fel nyolcz lat hársfavirág forrázatban, azután adj hozzá egy lat sárga fahéj szörpöt, 's adj minden órában vagy 2dikban két evő kanállal.

Nro 96.

*Végy: Hoffmann csep-
ieiből egy köntinget, an-
nyit hódany, és fájdal-
mat enyhítő festvények-
ből; elegyítsd össze, 's
adj minden 3dik órában
tiz—tizenkét cseppet fe-
jér nádmézen, 's igyék
reá méhfüből, és székfü-
virágból forrázott her-
bathét.*

Nro 97.

*Végy: Két könting sár-
ga fahéj festvényt; fél
könting fájdalmat enyhítő
festvényt; rázd egybe,
's adj minden 2dik—3dik
órában husz—harmincz*

*m. f. Pulv. S. oi. 2 hor.
Pulv. un. bibat desup.
Decoct. R. Consolid.
maj.*

Nro 95.

*R. Laud. pur. gr. un.
Solv. in infus. flor. ti-
liae, Unc. quatqu.
dein adde
Syr. Cinnam. Unc. sem.
m. S. oi hor—2. hor. du-
ob. cochlearibus.*

Nro 96.

*R. Liqu. anod. min.
Hoffman.
Tinct. Castor.
— anodyn. aa. drach.
un.
m. S. oi 3. hor. decem—
duodec. gutt. c. Sacch. et
superbibat herbth. ex
melissa, et flor. cha-
mom. V.*

Nro 97.

*R. Tinct. Cinnam. drach.
duas.
— anodyn. drachm.
sem.
m. S. oi 2da—3a hora gutt.
viginti—triginta, cum*

cseppeket fejer nádmézen, langyos marhahuslével, vagy méhfü, és hársfavirág forrázattal.

Nro 98.

Végy: Egy könting a-
nya rozsot, főzd tiszta
vizben fél óráig; szűrj
le nyolcz latot, 's adj
be egy harmad részt min-
den fertály órában.

Nro 99.

Végy: Hat—nyolcz grán
timsót, tiz grán fejer
nádmézet, törd porrá,
keverd össze, adj nyolcz
adagokat, 's adj be min-
den 2dik—3dik órában
egy port.

Nro 100.

Végy: Három könting
Haller savanyt, egy lat
málna szörpöt, nyolcz
lat tiszta vizet, elegytsd
össze, 's adj minden 2dik
órában egy evő kanállal.

Nro 101.

Végy: Három grán
beléndek vonatat, egy lat
mentha szörpöt, hat lat
mentha forrázatot, husz

frust. Sacch. alb. et jus-
cul. bub. v. herb. ex me-
lissa, et flor. tiliac.

Nro 98.

℞. Secal. Cornut drach.
un.
Coqu. s. q. aqu. com.
p. 1½ hor.
Colat. Unc. quatqu.
d. S. oi 1¼rante horae
unam tertiam.

Nro 99.

℞. Alum. rup. gran. sex—
octo.
Sacch. alb. gran. decem.
m. f. Pulv. d. tal. dos. octo.
S. oi 2—3hor. Pulv. un.

Nro 100.

℞. Elixir. acid. Haller.
drach. tres.
Syr. rub. id. Unc. sem.
Aqu. com. Unc. quatqu.
m. S. oi 2. hor. uno
cochleari.

Nro 101.

℞. Extr. hyosciam. gr. tria.
Syr. Menth. Unc. sem.
Infus. Herb. Menth.
Unc. tres.

csep hódany festvényt, keverd össze, 's adj minden órában, 2dikban egy evő kanállal.

Nro 102.

Végy: Tizenöt grán rákszemet, annyi gránánist, törd, keverd össze, 's adj hat ilyen adagokat, adj be minden 2dik órában egyet, 's igyék reá egy findzsa forrázatot következő herbathébül.

Végy: Egy könting nemes székfüvirágot, egy marék narancs levelet, egy lat ánizs kapor gyökeret; csinálj herbathét belőlek.

Nro 103.

Végy: Öt lat dizsnózsirt, két könting beléndek olajt, annyi babér olajt, negyven csep gyalog jenyü mag olajt, annyi mentha olajt, kavard egybe írnek.

Nro 104.

Végy: Egy marék ökörfark, annyi pipacsvirágokat, egy lat ánizs ka-

Tinct. Castor. gutt. viginti. m. S. oi hora, 2. hor. uno cochleari-

Nro 102.

R. Lap. Cancror. Semin. anis. aa. gran. quindec. m. f. Pulv. d. tal. dos.

Nro sex.

Sig. oi 2. hor. un. Pulv. et superbibat ex sequent. Specie:

R. Flor. cham. Rnae drach. un.

Fol. aur. manip. un.

R. foenicul. Unc. sem. c. m. d. spec. p. infus.

Nro 103.

R. Axung. porcin. Unc. duas sem.

Ol. hyosciam.

— Laur. aa. drach.

duas.

— Junip.

— Menth. aa. Scrup.

duos.

m. f. Ungv. d. u.

Nro 104.

R. Flor. Verbasc.

— Rhaead. aa. manip. un.

por gyökeret, annyi édes gyökeret, aprítsd, 's keverd össze herbathének, 's édesítsd a' következő gyülettal:

Végy: Négy lat fejer málna, annyi ánis kaporszőrpöket, négy grán beléndek vonatat, elegyítsd össze, 's végy egy kávés findzsa herbathére egy fél evő kanállal.

Nro 105.

Végy: Két grán beléndek vonatat, egy lat bazsa rózsa szörpöt, nyolcz lat lepárolt fekete cseresnye vizet; elegyítsd össze, 's adj minden egy, vagy 2dik órában egy evő kanállal.

Nro 106.

Végy: nyolcz lat lepárolt pipacsvirág vizet, egy lat birsmag nyákát, annyi fejer málna szörpöt, egy grán makonyt. Elegyítsd össze, 's adj minden órában, vagy 2ikban egy evő kanállal.

Nro 107.

Végy: Két grán hánytató gyökeret, egy grán

R. foenicul.

— Liquirit. aa. Unc.

sem.

c. m. d. spec. p. Hrb.th.

edulcora c. subsequo

Linctu:

R. Syr. alth.

— foenicul. aa. Unc.

duas.

Extr. hyosciam. gran.

quatqu.

m. S. medio cochleari p.

uno coffeac. vasculo.

Nro 105.

R. Extr. hyosciam. gran. duo.

Syr. Paeoniae. Unc.

sem.

Aqu. Ceras. nigr. Unc.

quatqu.

m. S. oi v. oi 2da hor.

uno cochleari.

Nro 106.

R. Aqu. flor. Rhaead.

Unc. quatqu.

Mucilag. sem. Cydon.

Syr. alth. aa. Unc. sem.

Laud. pur. gr. un.

m. S. oi, vel oi 2da hor.

uno cochleari.

Nro 107.

R. Pulv. R. Ipecacuanh.

gr. duo.

mákonyt, huszonnégy grán fejér nádmézet; keverd jól össze, azután oszd fel négy egyenlő adagokra, 's adj minden 2dik—3dik órában egy port székfűvirág, vagy mentha forrázattal.

Nro 108.

Végy: Két könting birsalma mag nyákát, annyi fris édes mondola olajt, két lat rózsá vizet, és egy, vagy másfél könting mirrha festvényt; elegyítsd össze, 's add kenni.

Nro 109.

Végy: Egy lat ánis, kapor, édes kömény magokat, két lat narancs leveleket. Elegyítsd össze, 's a' mit öt ujjal megfoghatsz, vedd egy verdungos bögrébe, forró vízzel forrázd le, hadd álljon, egy fertály óráig befödve, azután szűrd le, 's fejér nádmézzel itasd meg vele, 's ezt napjában 3szor—4szer.

Opii pur. gran. un.
Sacch. alb. gr. viginti quat.
m. extiss. f. Pulv.
dein divid. in dos. aequal Nro quatqu.
S. oi 2da—3a hor. Pulv. un. c. Ibathea ex flor. chamom. Vulg. v. Herb. menth.

Nro 108.

R. Mucilag. sem. Cydon.
Ol. Amygd. dulc. recent.
aa. drach. duas.
Aqu. rosar. Unc. un.
Tinct. Myrrh. drach.
un.—unam sem.
m. d. p. unctione.

Nro 109.

R. Sem. Anis.
— aneth.
— foenicul. aa. Unc.
sem.
Fol. aurant. Unc. un.
c. m. S. quant. 5. digit.
capi pt. infund. in dimid. sextar. vascul. p. quadr. hor. vas. claus. colat. Sacch. edulc. d. p. dosi. Summat tal. dos. ter 4ter de die.

Nro 110.

Végy: Egy lat kesera-
gat, két könting édes
kömény magot, annyi na-
rancshéjjat, ugyan an-
nyi sárga czukrot, törd,
elegyítsd össze, 's adj
napjában 3szor—4szer
egy fél kávék kanállal.

Nro 111.

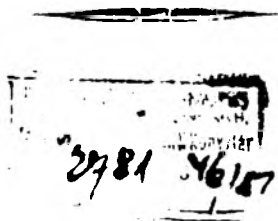
Végy: Egy lat fehér
keseragat, egy könting
fehér czukorral dörzsölt,
's levakart narancshéjjat,
annyi édes kömény ma-
got, és fehér nádmézset;
csinálj port belőlek, 's
adj 2szer—3szor napjá-
ban egy kávék kanállal.

Nro 110.

R. Magn. alb. Unc. sem.
Sem. foenicul.
Cort. auranc.
Sacch. Cand. aa. drach.
dnas.
m. f. Pulv. S. ter—4ter
medio coffeac. cochl.

Nro 111.

R. Magn. alb. Unc. sem.
Flav. Cort. aurant.
Sem. foenicul.
Sacch. alb. aa. drach.
un.
m. f. Pulv. S. bis—ter de
die uno coffeac. coch-
leari.

UW